

ΤΕΙ ΠΑΤΡΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ: ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΣΤΗΝ
ΑΝΑΠΤΥΞΗ: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΩΝ
ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ
ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΥΠΟΔΟΧΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ



ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ: Καθηγ. ΧΑΣΑΠΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ:
ΖΙΟΒΙΡΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ
ΒΑΒΒΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ

ΠΑΤΡΑ 2008

**Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΣΤΗΝ
ΑΝΑΠΤΥΞΗ:ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ
ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ
ΥΠΟΔΟΧΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ
ΕΛΛΑΔΑΣ**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	8
ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	9

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

1. ΓΕΝΙΚΑ ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

1.1. ΟΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ.....	10
1.2. ΤΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ.....	11
1.3. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ.....	12
1.3.1. Προπολεμική μετανάστευση.....	13
1.3.1.1. Ενδοευρωπαϊκή.....	13
1.3.1.2. Υπερπόντια.....	15
1.3.2. Μεταπολεμική.....	18
1.3.2.1. Υπερπόντια.....	18
1.3.2.2. Ενδοευρωπαϊκή.....	20
1.4. ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ.....	30
1.5. ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ.....	30
1.6. ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ.....	32
1.7. ΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΣΥΝΤΕΛΟΥΝ ΣΤΗΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ.....	38
1.7.1.Εισαγωγή.....	38
1.7.2. Παράγοντες που προκαλούν το φαινόμενο της μετανάστευσης.....	39

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

2. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ.....	42
2.1. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ.....	42
2.1.2. Οι επιπτώσεις της μετανάστευσης στην χώρα υποδοχής.....	42
2.2. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ.....	51
2.2.1. Η μαρξιστική-λενινιστική οικονομική προσέγγιση.....	51
2.2.2. Η νεοκλασική προσέγγιση.....	59
2.3. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ.....	67
2.3.1. Οι θετικές αναπτυξιακές επιπτώσεις της μετανάστευσης.....	67
2.3.2. Τα μειονεκτήματα για την Ελληνική Οικονομία.....	69
2.4.1.Οι επιπτώσεις της μετανάστευσης στην χώρα αποστολής: Η Ελληνική εμπειρία.....	70

2.4.2. Οι επιπτώσεις της μετανάστευσης στους μετανάστες.....	78
2.5. ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΕΣ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ.....	82
2.5.1. Εσωτερική μετανάστευση.....	83
2.5.1.1. Τύποι εσωτερικής μετανάστευσης.....	83
2.5.2. Εξωτερική διεθνής μετανάστευση.....	87
2.6. ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗ ΤΗΣ	
ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	91
2.6.1.Εισαγωγή.....	91
2.6.2. Γεωγραφική μετακίνηση της εργασίας (Μετανάστευση).....	91
2.6.3. Η ατομική απόφαση για μετανάστευση.....	92
2.6.4. Η απόφαση για οικογενειακή μετανάστευση.....	94
2.6.5. Οι συνέπειες της μετανάστευσης.....	95
2.6.6. Επιλεκτικότητα της μετανάστευσης.....	97
2.6.7. Μετανάστευση και ανεργία.....	98
2.6.8. Διεθνής μετανάστευση.....	100
2.6.9. Επαγγελματική μετακίνηση της εργασίας.....	101
2.6.10. Σχόλια.....	102
2.7. Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	103
2.7.1. Εισαγωγή.....	103
2.7.2. Βασικά χαρακτηριστικά:Δομή του πληθυσμού.....	104
2.7.3. Μεταναστευτικές τάσεις στην Ελλάδα.....	105
2.7.4. Η ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΗΝ	
ΕΛΛΑΔΑ:Πληροφορίες από την απογραφή του 2001.....	107
2.7.4.1. Υπηκοότητες.....	107
2.7.4.2. Αναλογίες των δύο φύλων.....	108
2.7.4.3. Ηλικιακή κατατομή ανά εθνικότητα.....	110
2.7.4.4. Περιοχή στην Ελλάδα.....	110
2.7.4.5. Οικογενειακή Κατάσταση.....	115
2.7.4.6. Τόπος Εγκατάστασης.....	116
2.7.4.7. Μορφωτικό Επίπεδο.....	118
2.7.4.8. Διάρκεια παραμονής στην Ελλάδα.....	120
2.7.5.1. Χαρακτηριστικά του μεταναστευτικού πληθυσμού από τα δεδομένα της	
βάσης δεδομένων Άδειας Παραμονής 2003-2004.....	121
2.7.5.2. Αριθμός των νόμιμων μεταναστών στην Ελλάδα.....	123
2.7.5.3. Λόγοι απονομής των αδειών.....	125
2.7.5.4. Συγκεκριμένοι λόγοι παραμονής στην Ελλάδα,	
πλην της εργασίας.....	129
2.7.5.5. Διάρκεια των αδειών παραμονής.....	130
2.7.5.6. Μετανάστες στην Ελληνική Αγορά Εργασίας.....	131
2.7.5.7. Αλλοδαποί ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ.....	136

2.7.5.8. Κατανόηση των στατιστικών στοιχείων από την Απογραφή του ΙΚΑ και της άδειας παραμονής.....	138
---	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

3. Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΕ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΑ.....	142
3.1. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΔΙΕΘΝΕΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ.....	142
3.2. ΔΙΚΑΙΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ.....	142
3.3. ΕΙΣΟΔΟΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΜΟΝΗ.....	143
3.4. ΕΠΑΝΑΠΡΟΩΘΗΣΗ ΑΛΛΟΔΑΠΟΥ.....	144
3.5. ΑΠΕΛΑΣΗ ΑΛΛΟΔΑΠΟΥ.....	145
3.6. ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΕΞΟΔΟΥ.....	145
3.7. ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΕΣ ΑΛΛΟΔΑΠΟΥ.....	146
3.8. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ.....	146
3.9. ΔΙΚΑΙΟ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ.....	146
3.10. ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ.....	147
3.10.1. Διεθνές Συμβάσεις-Προστασία Αλλοδαπών.....	149
3.11. ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	150
3.11.1. Ν.1975/91.....	152
3.11.2. Πρώτο πρόγραμμα νομιμοποίησης αλλοδαπών.....	156
3.11.3. Δεύτερο πρόγραμμα νομιμοποίησης αλλοδαπών Ν.2910/01.....	159
3.12. ΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΠΑΡΑΝΟΜΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ.....	163
3.13. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ:ΒΑΣΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	165
3.14. ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΑΠΟ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΕΣ ΧΩΡΕΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ:ΔΙΜΕΡΗΣ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ.....	170
3.15. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	185
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	187

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η εργασία αυτή είναι μια βιβλιογραφική μελέτη με σκοπό την προσέγγιση του ζητήματος της μετανάστευσης προς την Ελλάδα. Για το λόγο ότι το φαινόμενο της μετανάστευσης αποτελεί ένα ευρύ πεδίο μελέτης και συζητήσεων, θεωρήσαμε σκόπιμο να επικεντρώσουμε αυτήν την εργασία σε ορισμένους παράμετρους της που εμείς κρίναμε ότι παρουσιάζουν αυξημένο ενδιαφέρον.

Στο **Πρώτο Κεφάλαιο** θα αναλύσουμε το φαινόμενο της μετανάστευσης. Γίνεται μια σύντομη ιστορική αναδρομή του φαινομένου καθώς και ανάλυση των γενικότερων αιτιών που οδηγούν στην μετανάστευση αλλά και των παραγόντων που την προκαλούν στην Ελλάδα.

Στο **Δεύτερο Κεφάλαιο** θα γίνει αναφορά στις επιπτώσεις της μετανάστευσης τόσο στην χώρα αποστολής, αλλά ιδιαίτερα στην χώρα υποδοχής. Θα αναλύσουμε διαγραμματικά την μετανάστευση με τις συνέπειές της και την σχέση της με την ανεργία. Κατόπιν, μελετάμε συγκεκριμένα την μετανάστευση στην Ελλάδα, όπως αυτή φαίνεται μέσα από στατιστικά στοιχεία.

Το Τρίτο Κεφάλαιο περιέχει το Νομικό Δίκαιο για την μετανάστευση όπως αυτό διαμορφώνεται μέσα από ένα σύνθετο πλέγμα διαφόρων σημαντικότερων Συμφωνιών, Συμβάσεων και Συνθηκών σε Διεθνές και Ευρωπαϊκό επίπεδο αλλά και στην Ελληνική επικράτεια. Επιπρόσθετα γίνεται ανάλυση των μεταναστευτικών νομοθεσιών που έχουν ληφθεί στην Ελλάδα από το '90 και μετά καθώς και του προγράμματος νομιμοποίησης ενός μεγάλου αριθμού παράνομων μεταναστών. Επίσης γίνεται αναφορά στις μεταναστευτικές πολιτικές, όπως και κάποιες προτάσεις μας για την αντιμετώπιση των ιδιαιτεροτήτων της.

Τέλος, γίνεται παράθεση των αποτελεσμάτων και συμπερασμάτων που προέκυψαν από αυτήν την μελέτη.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η θέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και της Ελλάδας, ως κράτος μέλος, είναι σημαντική στα νέα δεδομένα του φαινομένου της μετανάστευσης. Με την Ευρωπαϊκή ενοποίηση διευκολύνεται η ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση. Λόγω της κατάρρευσης όμως των καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης και με την δύσκολη πολιτική και οικονομική κατάσταση που επικρατεί στην Ασία και Αφρική αρχίζει ένα νέο κύμα μετανάστευσης προς την Ευρωπαϊκή κοινότητα.

Η μετανάστευση αυτή γίνεται κάτω από διαφορετικούς όρους, οι οποίοι διαμορφώνουν μια νέα πραγματικότητα: Έτσι οι χώρες εξαγωγής εργατικού δυναμικού (χώρες αποστολής) μετατρέπονται σε χώρες εισαγωγής εργατικής δύναμης (χώρες υποδοχής), όπως στην προκειμένη περίπτωση την Ελλάδα.

Η αλλαγή αυτή βρίσκει απροετοίμαστο το Ελληνικό κράτος σε ζητήματα μεταναστευτικής πολιτικής σε τέτοιο βαθμό που να μην υφίστανται οι βασικές δομές υποδοχής ενός μεγάλου ρεύματος μετανάστευσης, το οποίο ξεκινά από τα τέλη της δεκαετίας του '90 και συνεχίζεται μέχρι και σήμερα με μειωμένη ένταση.

*Ζιοβίρης Χρήστος
Βάββας Παναγιώτης*

Πάτρα 2008

ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η προσπάθεια μιας γενικής θεωρητικής προσέγγισης του φαινομένου της μετανάστευσης, όπως αυτό παρατηρείται στην Ελλάδα, εστιάζοντας κυρίως σε κάποιες σημαντικές πτυχές που καθορίζουν την συμπεριφορά του Ελληνικού κράτους και της Ελληνικής νομοθεσίας απέναντι στο φαινόμενο αυτό.

Πιο συγκεκριμένα, στόχος μας είναι η κατανόηση σε πρώτο επίπεδο του φαινομένου της μετανάστευσης καθώς και των οικονομικών επιπτώσεων, θετικών και αρνητικών, που έχουν δημιουργηθεί με την εισροή μεγάλου πληθυσμού αλλοδαπών.

Επιπλέον στόχος μας, είναι να εξετάσουμε τη λειτουργία του ελληνικού νομοθετικού πλαισίου αναφορικά με τους μετανάστες θέλοντας με αυτόν τον τρόπο να αναδείξουμε την νομική κατάσταση την οποία βρίσκονται σήμερα οι μετανάστες στην Ελλάδα. Θεωρούμε ότι αυτό είναι η αρχή οποιασδήποτε κοινωνικής μελέτης για τους μετανάστες διότι ορίζει και τον τρόπο με τον οποίο οι τελευταίοι δρουν στην χώρα την οποία μεταναστεύουν.

Για την επίτευξη των παραπάνω συγκεντρώθηκε θεωρητικό υλικό επεξεργασμένο με βάση τις απαιτήσεις του θέματος, καθώς επίσης και στατιστικά στοιχεία από έρευνες οι οποίες έχουν διεκπεραιωθεί κυρίως στην Ελλάδα αλλά και σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες.



ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

1 ΓΕΝΙΚΑ ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ:

1.1 ΟΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

Πολλοί επιστήμονες έχουν δώσει κατά καιρούς διαφορετικούς ορισμούς του φαινομένου της μετανάστευσης. Σύμφωνα με τον *Τσαούση* (1991), μετανάστευση είναι η μόνιμη ή προσωρινή μεταβολή του τόπου εγκατάστασης ενός ατόμου, μιας ομάδας ή ενός κοινωνικού συνόλου. Ως συνεχή ροή προσώπων από και προς μία περιοχή η μετανάστευση είναι μία από τις τρεις βασικές δημογραφικές διαδικασίες. (Τσαούσης, 1991:238)

Κατά τον διάσημο Γάλλο δημογράφο *Sanvy*, μετανάστευση σημαίνει κάθε μετακίνηση μεγάλου αριθμού ατόμων, έκτος βέβαια των στρατιωτικών μονάδων, ανεξάρτητα από τους λόγους και τα κίνητρα που την προκάλεσαν.

Ο κοινωνιολόγος *Eisenstadt* ορίζει την μετανάστευση ως φυσική μετάβαση ενός ατόμου ή μιας ομάδας από μία κοινωνία σε μία άλλη. Η μετάβαση αυτή συνήθως συνεπάγεται την εγκατάλειψη ενός κοινωνικού περιβάλλοντος και την εγκατάσταση σε ένα διαφορετικό.

Οικονομικό ορισμό της μετανάστευσης δίνει ο οικονομολόγος *Bohning* λέγοντας ότι η μετανάστευση συνεπάγεται μετακίνηση του συντελεστή παραγωγής εργασίας από την περιοχή αναχώρησης, στην περιοχή αύξησης.

Ο *Καβουριάδης* επηρεαζόμενος από την μαρξιστική σκέψη, ορίζει ως μετανάστευση την μετακίνηση του προλεταριάτου από τη μια περιοχή σε μια άλλη, με σκοπό τη διάθεση του μόνου εμπορεύματος που κατέχει, της εργατικής δύναμης.

Οι κοινωνιολόγοι *Castles* και *Kosack* αναφέρουν ότι ο όρος μετανάστευση σημαίνει κυρίως μεταφορά ενός πολύτιμου οικονομικού μέσου, της ανθρώπινης εργατικής δύναμης από τις φτωχές στις πλούσιες χώρες. (Πουλοπούλου Ήρα Εμκε, 1986: 20)

Η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας ορίζει ως μετανάστευση κάθε μετακίνηση μιας ορισμένης διάρκειας στο εξωτερικό, εκτός βέβαια των τουριστικών ταξιδιών, και κάνει τη διάκριση ανάμεσα σε μονίμως και προσωρινώς μεταναστεύοντες. Μόνιμοι μετανάστες χαρακτηρίζονται εκείνοι, που ενώ έχουν μόνιμη διανομή στην Ελλάδα, μεταβαίνουν για να εγκατασταθούν στο εξωτερικό επί χρονικό διάστημα τουλάχιστον ενός έτους. Οι προσωρινοί μετανάστες έχουν μόνιμη διαμονή στην Ελλάδα και μεταβαίνουν στο εξωτερικό είτε για να εργασθούν, είτε ως ναυτικοί και για χρονικό διάστημα μικρότερο του ενός έτους.

Σύμφωνα με την *Αγγελική Κοιλιάρη* (1997), «με τον όρο μετανάστευση δεν

εννοούμε μόνο την αλλαγή του τόπου κατοικίας ή και εργασίας αλλά μία πολυσύνθετη διαδικασία η οποία συνδέεται με σημαντικές κοινωνικές παραμέτρους που επηρεάζουν:

- Τα ίδια τα άτομα, τους προσανατολισμούς τους, τον τρόπο συμπεριφοράς τους και τον κοινωνικό τους περίγυρο,
- Τις ομάδες, στις οποίες ανήκαν ή ανήκουν ή αισθάνονται ότι ανήκουν οι μετακινούμενοι και τις ομάδες τις οποίες συναντούν και με τις οποίες θα συναλλάγουν στη χώρα υποδοχής
- Την κοινωνία υποδοχής
- Τις κοινωνικές και οικονομικές δομές της κοινωνίας προέλευσης. (Κοιλιάρη, 1997:8-9)

Συχνά, ταυτίζονται οι πρόσφυγες με τους μετανάστες, ωστόσο, πρόκειται για δύο διαφορετικές έννοιες. Ως μετανάστης (νόμιμος ή μη), νοείται το άτομο το οποίο εγκαταλείπει εθελοντικά τη χώρα του για οικονομικούς λόγους, προς αναζήτηση καλύτερων συνθηκών διαβίωσης. (Παπαθανασοπούλου Έλενα, 21-23/09/2001)

Αντίθετα, η Σύμβαση της Γενεύης της 28 Ιουλίου 1951, για το καθεστώς των προσφύγων, το οποίο συμπληρώθηκε από το Πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης της 31 Ιανουαρίου 1967, κείμενα που έχουν κυρωθεί και από την Ελλάδα, ορίζει ότι πρόσφυγας είναι «...κάθε πρόσωπο, το οποίο έχει δικαιολογημένο φόβο διωγμού λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, πολιτικών πεποιθήσεων ή συμμετοχής σε ορισμένη κοινωνική ομάδα, βρίσκεται έξω από τη χώρα της υπηκοότητάς του, και δεν μπορεί, ή εξαιτίας αυτού του φόβου, δεν θέλει να προσφύγει στην προστασία της χώρας αυτής».

Ο μετανάστης, λοιπόν, διαφέρει από τον πρόσφυγα στο ότι αυτός εγκαταλείπει τη χώρα του για άλλους από τους παραπάνω λόγους, (όταν την εγκαταλείπει για οικονομικούς λόγους ονομάζεται 'οικονομικός μετανάστης') και σε κάθε περίπτωση εγκαταλείπει οικειοθελώς τη χώρα του και πάντα έχει την επιλογή της επιστροφής, οποιαδήποτε στιγμή- αφού συνεχίζει ν' απολαύει της προστασίας της χώρας του. (Βγενόπουλος, 1998: 103)

1.2 ΤΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ

Η σύγχρονη μετανάστευση, μόνιμη ή προσωρινή ή και εποχιακή, συνίσταται στην μετακίνηση όχι απλώς από αναπτυσσόμενες προς αναπτυγμένες

χώρες αλλά από μη αναπτυγμένες βιομηχανικά προς βιομηχανικές χώρες. Ούτε όμως η εκβιομηχάνιση ούτε η υπογεννητικότητα (που χαρακτηρίζει τις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες από ένα σημείο της ανάπτυξής τους και πέρα) ούτε η εξάντληση του γηγενούς εργατικού δυναμικού (δηλαδή των δυνατοτήτων μετακίνησης πληθυσμού από το χωριό και την γεωργία προς την πόλη και το εργοστάσιο) συνέβησαν παντού ταυτοχρόνως. Είναι λοιπόν επόμενο τα μεταναστευτικά ρεύματα που διαμορφώνονται να αλλάζουν κατεύθυνση και να διαφοροποιούνται ως προς την σύνθεση και τα χαρακτηριστικά τους ανάλογα με την εξέλιξη των αναγκών των επιμέρους χωρών (υποδοχής και αποστολής μεταναστών) αλλά και ανάλογα με την διεθνή συγκυρία.

Με επίκεντρο την Ευρώπη, μπορούμε να κατατάξουμε τις μεταναστεύσεις σε *ενδοηπειρωτικές* ή *ενδοευρωπαϊκές* και σε *διηπειρωτικές* ή *υπερπόντιες*. Και μπορούμε να διακρίνουμε τις μεταναστεύσεις αυτές σε εκείνες που πραγματοποιήθηκαν πριν και σε εκείνες που πραγματοποιήθηκαν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Προκειμένου, λοιπόν, να περιγράψουμε τα σύγχρονα μεταναστευτικά ρεύματα και να αναφερθούμε στα χαρακτηριστικά και την εξέλιξή τους, θα τα διακρίνουμε σε προπολεμικά και μεταπολεμικά.

1.3 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

Η μετανάστευση αποτελεί ένα σημαντικό φαινόμενο της ανθρώπινης ζωής. Από καταβολής κόσμου, ο άνθρωπος μετακινείται από τόπο σε τόπο αναζητώντας πιο ευνοϊκούς τρόπους επιβίωσης. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι στην έρημο της κεντρικής Ασίας γίνονταν μεταναστεύσεις ολόκληρων φυλών επί 3.000 χρόνια περίπου ενώ, υπάρχουν αρχαιολογικές ενδείξεις για προϊστορικές μετακινήσεις στην Κίνα και την Ευρώπη. Γενικά όμως, οι άνθρωποι που ζούσαν σε μέρη που περιστοιχίζονταν από βουνά σε σχέση τις πεδιάδες δεν μετακινούνταν τόσο συχνά καθώς, οι προϊστορικοί άνθρωποι στις μετακινήσεις χρησιμοποιούσαν δρόμους με λιγότερα εμπόδια. Προτιμούσαν έτσι, να μετακινηθούν πηγαίνοντας από παραθαλάσσια μέρη αντί να τα διασχίσουν ή προτιμούσαν ν' ακολουθήσουν τις όχθες των ποταμών περνώντας μέσα από κοιλάδες όπως, του Νείλου ή του Τίγρη και του Ευφράτη, που ήταν οι πρώτες που κατοικήθηκαν και ανέπτυξαν αξιόλογο πολιτισμό το έτος 4.000 π.Χ περίπου.

Αλλά ενώ, ο πολιτισμός μετακινήθηκε αρχικά ανατολικά περνώντας το 3.000 π.Χ από την Μικρά Ασία στις Ινδίες και το 2.000 – 1.000 π.Χ στην Κίνα, η προέλευση του είναι κυρίως δυτική καθώς, το 2.000 π.Χ εξαπλώθηκε στην Βαβυλώνα, το 1.300 – 612 π.Χ στην Ασσυρία, το 500 π.Χ στην Περσία, το 600 – 300 π.Χ στην Ελλάδα, το 500 – 400 π.Χ στην Ρώμη, το 450 – 1400 μ.Χ στην Γαλλία και το 1.300 – 1.500 μ.Χ στην Ισπανία και την Αγγλία. Από εκεί, το 1.800 μ.Χ πέρασε στην Αμερική και το 1.900 μ.Χ στην Κίνα. Η δυτική αυτή μετακίνηση

των λαών των εθνών οφειλόταν συνήθως, στην αναζήτηση καλλίτερων συνθηκών διαβίωσης και θρησκευτικής ή πολιτικής ελευθερίας. Γενικά προκύπτει ότι, η μετανάστευση από απόψεως κατοίκων, γλώσσας και εθνικής ταυτότητας έχει αλλάξει ριζικά την σύνθεση ολόκληρων χωρών και ηπείρων. Έτσι, μετά από 400 χρόνια η Αμερική, η Αυστραλία, η Ωκεανία, το Βόρειο ήμισυ της Ασίας και μερικά μέρη της Αφρικής κατακτήθηκαν από τους λευκούς. Στην νέα της μορφή η μετανάστευση, που γίνεται κυρίως για οικονομικούς λόγους, εμφανίζεται ιδιαίτερα έντονη με την έναρξη της εκβιομηχάνισης στις πιο προηγμένες χώρες. Στο πρώτο ήμισυ του 20ου αιώνα πάνω από 100 εκατομ. άτομα μετανάστευσαν από την μια χώρα στην άλλη. Μεγάλη μεταναστευτική κίνηση παρατηρείται κυρίως, απ' όλα τα μέρη του κόσμου καθώς, πολλές χιλιάδες ανθρώπων μετακινούνται στον Νέο Κόσμο με τις απέραντες εκτάσεις εύφορης γης και την αλματώδη βιομηχανική ανάπτυξη που απαιτεί πολλά εργατικά χέρια. Η Ελλάδα υπήρξε από τις χώρες που πρόσφερε στις Η.Π.Α το περισσότερο δυναμικό της καθώς, από το 1900 έως το 1921 μετανάστευσαν συνολικά 384.000 άτομα. Η υπερπόντια αυτή μεταναστευτική δύναμη αναχαιτίστηκε όμως μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, με τα περιοριστικά μέτρα που έλαβε για να εμποδίσει την εισροή και άλλων ξένων μεταναστών, η κυβέρνηση των Η.Π.Α το 1920.

1.3.1 Προπολεμική μετανάστευση

1.3.1.1 Ενδοευρωπαϊκή

Η προπολεμική ενδοευρωπαϊκή (εξωτερική) μετανάστευση δεν είναι κατά κύριο λόγο μετακίνηση από την γεωργία στην βιομηχανία και από το χωριό στην πόλη. Αυτή χαρακτηρίζεται, πρώτον, από τις εκτεταμένες εποχιακές μεταναστεύσεις (και, κυρίως, τις μετακινήσεις πληθυσμού μεταξύ όμορων χωρών με στόχο την κάλυψη αυξημένων εποχιακών αναγκών της γεωργίας - Π.χ. κατά τον τρύγο) και, δεύτερον, από τις εκτεταμένες αναγκαστικές μετακινήσεις πληθυσμών (που προβλέπονται κυρίως από τα σύμφωνα ειρήνης της περιόδου 1919-1923). Η δεύτερη κατηγορία μετακινήσεων ήταν αποτέλεσμα της αγωνίας της Ευρώπης να ενισχυθούν οι προϋποθέσεις διατήρησης της ειρήνης και ήταν έκφραση της αντίληψης ότι καίρια μεταξύ των προϋποθέσεων αυτών είναι η εθνική ομοιογένεια των χωρών, που την εξασφαλίζει η έλλειψη μειονοτήτων. Οι μετακινήσεις αυτές, οι οικονομικές επιπτώσεις των οποίων υπήρξαν αναμφισβήτητες, είχαν έναν σαφώς πολιτικό στόχο, την επίτευξη διαρκούς ειρήνης. Ως μέσα επίτευξης του στόχου αυτού οι ανταλλαγές πληθυσμών αποδείχθηκαν αλυσιτελείς, εφόσον δεν απέτρεψαν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο - πέραν του ότι κρίνονται από πολλούς και για πολλούς λόγους απαράδεκτες.

Είναι γνωστό πως οι αναγκαστικές μετακινήσεις (ανταλλαγές) πληθυσμών

τις οποίες επέβαλλαν οι συνθήκες του Νείγυ (1919) και της Λωζάννης (1923) αποτελούν παράγοντα καίριας σημασίας για την διαμόρφωση και την εξέλιξη της σύγχρονης Ελλάδας. Όπως αναφέρει ο Γ. Σιάμπος, ο αριθμός των προσφύγων που εισέρρευσαν στην Ελλάδα υπολογίζεται σε 1.250.000 άτομα - ενώ αναχώρησαν από την χώρα περίπου 52.000 Βούλγαροι και 387.000 Τούρκοι (Σιάμπος, 1973:133). Πρόκειται, δηλαδή, για ένα πλήθος ανθρώπων το οποίο μπορεί χωρίς υπερβολή να χαρακτηριστεί ως τεράστιο και απόλυτα αλλά και (κυρίως) συγκριτικά με το μέγεθος του πληθυσμού της Ελλάδας κατά το 1920 (:περίπου 5.000.000). Κάποιος αριθμός από τους πρόσφυγες αυτούς ανεχώρησε από την Ελλάδα για χώρες της Μεσογείου, της Ευρώπης ή και της Αμερικής, ενισχύοντας τόσο την ενδοηπειρωτική όσο και την υπερπόντια μετανάστευση.

Αν και χαρακτηριστικές της ενδοευρωπαϊκής προπολεμικής μετανάστευσης, οι εποχιακές μεταναστεύσεις και οι αναγκαστικές μετακινήσεις δεν ήταν οι μοναδικές. Για παράδειγμα, η παραδοσιακή μετακίνηση των Ελλήνων προς χώρες της Ευρώπης και της Μεσογείου ήταν έντονη κατά την περίοδο αυτή. Κατά την δεκαετία του '30 και συγκεκριμένα κατά τα έτη 1932-1938, για τα οποία και υπάρχουν στοιχεία (Polyzos, 1947:84-85), περίπου οι μισοί εκείνων που μετανάστευσαν από την Ελλάδα είχαν προορισμό χώρα της Ευρώπης (101.000 στις 220.000 - δηλαδή 46%), λίγο λιγότεροι ήταν εκείνοι με προορισμό χώρα της Μεσογείου (89.000 ή 40%) και πολύ ολίγοι εκείνοι που μεταναστεύουν προς ΗΠΑ (30.000 ή 14%). Επίσης, περισσότεροι από τους μισούς παλιννοστήσαντες κατά την περίοδο αυτή προήρχοντο από χώρα της Ευρώπης (83.000 στους 147.000 - δηλαδή 56%) και πολύ λιγότεροι παλιννοστούν από Μεσογειακές χώρες (46.000 ή 31%) και από τις ΗΠΑ (18.000 ή 12%).

Η μετανάστευση προς τις ΗΠΑ και τις Μεσογειακές χώρες θα μας απασχολήσει στην συνέχεια. Αλλά το ρεύμα προς τις χώρες της Ευρώπης όχι μόνον έχει χαρακτηριστικά του φαινομένου που αποκαλέσαμε νεωτερική σύγχρονη μετανάστευση αλλά και προαναγγέλλει τα έντονα μεταπολεμικά μεταναστευτικά ρεύματα: η μετακίνηση προς και από τις ευρωπαϊκές χώρες διευκολύνεται από την γεωγραφική εγγύτητά τους και ενισχύεται από την ανάπτυξη της οικονομίας τους όσο και από την πολιτισμική τους ακτινοβολία.

Ένα παράδειγμα Ευρωπαϊκής χώρας υποδοχής μεταναστών προπολεμικά είναι η Γαλλία, η οποία από τα μέσα του 19ου αιώνα παύει να προσελκύει κατά κύριο λόγο μετανάστες τεχνίτες και αρχίζει να υποδέχεται κυρίως μετανάστες-εργάτες. Η μετανάστευση εξακολουθεί να είναι κυρίως από γειτονικές και πολιτισμικά συγγενείς χώρες, αλλά η μεταστροφή που παρατηρείται εκφράζει τον «εκσυγχρονισμό» του μεταναστευτικού ρεύματος προς την Γαλλία. Η μεταστροφή αυτή γίνεται εντονότερη στο τέλος του 19ου - αρχές του 20ού αιώνα όπου μεγάλος αριθμός βιομηχανικών εργατών από την Ιταλία, την Ισπανία, την Πολωνία έρχονται να καλύψουν τις ανάγκες που δημιουργεί ο συνδυασμός της εξάντλησης

των αγροτικών εφεδρειών με το χρόνιο ήδη δημογραφικό πρόβλημα της χώρας αυτής. Με τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, τα προβλήματα εργατικής δύναμης αυξάνονται και η Γαλλία αρχίζει να αναζητά εργάτες εκτός Ευρώπης: από το Μαγκρέμπ, τις Αφρικανικές Γαλλικές αποικίες, την Ινδοκίνα, την Κίνα. Στην Απογραφή του 1931 υπάρχουν ήδη στη Γαλλία 2.700.000 αλλοδαποί και οι αλλοδαποί αποτελούν το 7,4% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού της (Lochak, 1985:36-38).

1.3.1.2 Υπερπόντια μετανάστευση.

Αλλά το προπολεμικό διηπειρωτικό ή υπερπόντιο μεταναστευτικό ρεύμα δεν είναι προς την Ευρώπη: το παράδειγμα της Γαλλίας, προς την οποία μεταναστεύουν Αφρικανοί και Ασιάτες ήδη πριν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, δεν είναι χαρακτηριστικό της προπολεμικής μετανάστευσης. Η κύρια κατεύθυνση της προπολεμικής μετανάστευσης είναι από την Ευρώπη προς την Αμερική - και, μάλιστα, την Βόρεια Αμερική. Η υπερωκεάνεια αυτή μετανάστευση υπήρξε η περισσότερο εντυπωσιακή από τα μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα της σύγχρονης εποχής .

Όπως σημειώνει ο Ντολλό (1965:73-74), η χρυσή εποχή της μετακίνησης αυτής ήταν μεταξύ 1840 και 1914 (δηλαδή διήρκεσε 75 χρόνια) και επρόκειτο για μια μετακίνηση αγροτών προς γεωργικές αρχικά και βιομηχανικές αργότερα εργασίες. Μετά το 1914 (Α' Παγκόσμιος Πόλεμος) το ρεύμα από την Ευρώπη περιορίζεται, κυρίως γιατί κατά το 1921 και 1924 θεσπίζεται στην Αμερική το σύστημα των ποσοτώσεων (quotas), το οποίο αποβλέπει στον ποσοτικό αλλά και τον «ποιοτικό» έλεγχο των εισερχόμενων μεταναστών, καθώς ευνοεί τους Αγγλοσάξονες. Έτσι, η μετανάστευση προς ΗΠΑ μειώνεται και ουσιαστικά σταματά με την οικονομική κρίση του 1929. Μεταξύ 1879 και 1914 (δηλαδή σε 45 χρόνια), 35 εκατομμύρια Ευρωπαίοι εγκαταλείπουν την γηραιά ήπειρο για την Αμερική κυρίως (Dollot, 1965:74). Ποιοι είναι οι λόγοι αυτής της άνευ προηγουμένου μετακίνησης μαζών; Ο Ντολλό τους συνοψίζει σε τέσσερις (1965:74-76): *πρώτον*, στην διάδοση της πληροφορίας ότι υπάρχουν στην Αμερική απέραντες εκτάσεις που είναι ανεξερεύνητες, ακατοίκητες και ανεκμετάλλευτες *δεύτερον*, στην ταχεία πληθυσμιακή αύξηση που γνωρίζει η Ευρώπη: 187 εκατομμύρια κάτοικοι το 1800, 266 το 1850, *τρίτον*, στην ανάπτυξη των μεταφορικών μέσων και, *τέταρτον*, σε λόγους προσωπικούς, πολιτικούς και οικονομικούς που ωθούν τα άτομα να εκπατριστούν. Αυτοί οι τελευταίοι λόγοι ποικίλλουν από χώρα σε χώρα.

Ποιες είναι, λοιπόν, οι συγκεκριμένες Ευρωπαϊκές χώρες από τις οποίες κυρίως αναχωρούν οι μετανάστες και γιατί αναχωρούν; Στην *Ιρλανδία*, η καταστροφή της παραγωγής πατάτας του 1840, του 1846 και αργότερα, σπρώχνει

τους πεινασμένους Ιρλανδούς αγρότες στην γειτονική Αγγλία αρχικά και στην Β. Αμερική αργότερα. Μόνο κατά το έτος 1880 η μετανάστευση προς την Β. Αμερική φθάνει τα 100.000 άτομα (Dollot, 1965:78). Το ρεύμα σταματά μετά τον Πόλεμο του 1914 και την δημιουργία της ανεξάρτητης Ιρλανδίας (1921). Αλλά ήδη ο μισός πληθυσμός της χώρας, περίπου 4 εκατομμύρια άτομα, έχει μεταναστεύσει - η μεγαλύτερη αιμορραγία ανθρωπίνου δυναμικού που γνώρισε ποτέ μια χώρα.

Στα τέλη του 19ου αιώνα (στα 1880 περίπου) εμφανίζεται ένα ρεύμα μεταναστών από την *Γερμανία* προς τις Ηνωμένες Πολιτείες. Πρόκειται για ρεύμα έντονο (περίπου 120.000 αναχωρήσεις μόνο το 1880: Dollot, 1965:79) αλλά βραχύβιο. Σταματά σχεδόν εντελώς το 1900, όπως σταματά και η σημαντική μετανάστευση των Γερμανών προς την Βραζιλία και την Χιλή, λόγω της γρήγορης απορρόφησης εργατικής δύναμης από την αναπτυσσόμενη Γερμανική βιομηχανία. Η μετανάστευση προς τις ΗΠΑ ξαναρχίζει μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, για να σταματήσει οριστικά (με εξαίρεση πολιτικούς φυγάδες και Εβραίους) με την άνοδο του εθνικό-σοσιαλισμού στην εξουσία. Υπολογίζεται ότι μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1930 είχαν μεταναστεύσει στις ΗΠΑ 5,5 εκατομμύρια Γερμανοί, δημιουργώντας εκεί ομοιογενείς και καλά οργανωμένες παραιοκίες. Παράλληλη προς την Γερμανική (αλλά, ασφαλώς, για άλλους λόγους) υπήρξε η *Σκανδιναβική* μετανάστευση προς την Β. Αμερική. Οι λαοί των περιοχών που ανήκαν στην *Αυστροουγγαρία* και ιδιαίτερα Πολωνοί, Τσέχοι, Σέρβοι, Σλοβάκοι, Κροάτες, μεταναστεύουν στις ΗΠΑ κατά την ίδια περίοδο: τέλη του 19ου - αρχές του 20ού αιώνα. Την εποχή εκείνη υπολογίζεται ότι μετανάστευσαν στις ΗΠΑ περίπου 3 εκατομμύρια Σλάβοι. Μεταξύ 1890 και 1914, ένας μεγάλος αριθμός μεταναστών από την *Ρωσία* εγκαθίσταται στις ΗΠΑ και στον Καναδά.

Πριν περάσουμε στην προπολεμική υπερπόντια μετανάστευση από τις χώρες της Νοτίου Ευρώπης και την Ελλάδα, θα πρέπει να αναφέρουμε την ιδιαίτερη περίπτωση της *Μ. Βρετανίας*. Από την χώρα αυτή αρχίζει το 1860 η μετανάστευση προς τις ΗΠΑ αλλά και τις Αγγλικές αποικίες - σε μια εποχή, δηλαδή, πλήρους βιομηχανικής ανάπτυξης κατά την οποία υπάρχει έντονο ρεύμα εισροής μεταναστών Π.χ. από την γειτονική Ιρλανδία. Μην ξεχνάμε ότι η Μ. Βρετανία είναι χώρα κατεξοχήν αποικιοκρατική και ότι εκεί την εποχή εκείνη ο άποικος περιβάλλεται από ένα γόητρο το οποίο καλλιεργείται επιμελώς και η αναχώρηση «για τις αποικίες» αποτελεί, λόγω του συστήματος ιδιοκτησίας, μια διέξοδο για τους νεότερους γιους των οικογενειών γαιοκτημόνων: ο Άγγλος άποικος δεν ήταν κατά κανόνα ακτήμων ούτε ανήκε στα εργατικά στρώματα. Η μετανάστευση, λοιπόν, από την Μ. Βρετανία είναι ουσιαστικά άλλης φύσης - όπως άλλης φύσης υπήρξε και η μετανάστευση από την Γαλλία. Η ιδιαιτερότητα των χωρών αυτών εμφανίζεται εντονότερη κατά την μεταπολεμική περίοδο, κατά την οποία αυτές συγκαταλέγονται μεταξύ των κυρίων χωρών υποδοχής μεταναστών.

Η μετανάστευση από την *Ιταλία* ξεκινά στην δεκαετία του 1870 και φθάνει

στο απόγειό της το 1913 - χρονιά κατά την οποία μεταναστεύουν περίπου 875.000 άτομα. Τα 2/3 των μεταναστών αυτών πηγαίνουν στην Αμερική (Βόρεια και Νότια) και στην Αυστραλία. Παρά την μείωσή της μετά το 1914, η Ιταλική μετανάστευση (και ιδίως η μετανάστευση από τον Ιταλικό νότο) παραμένει μέχρι το 1930 το κύριο μεταναστευτικό ρεύμα από την Ευρώπη. Μεταξύ 1875 και 1925 μετανάστευσαν από την Ιταλία 9 εκατομμύρια άτομα (Dolot, 1965:81). Έτσι, σε απόλυτους αριθμούς, η Ιταλία είναι η κατεξοχήν μεταναστευτική χώρα. Οι Ισπανοί μεταναστεύουν κυρίως προς την Λατινική και Κεντρική Αμερική - και εκείνοι που μεταναστεύουν το περισσότερο είναι οι Βάσκοι.

Ας δούμε τώρα αναλυτικότερα την υπερπόντια μετανάστευση από την Ελλάδα έως τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτή ουσιαστικά αρχίζει κατά την δεκαετία του 1880, κατά την οποία μετανάστευσαν 2.300 άτομα, όλα σχεδόν προς ΗΠΑ. Μεταξύ 1890 και 1920 μετανάστευσαν 383.000 άτομα - το 95% των οποίων προς ΗΠΑ. «Υπολογίστηκε ότι κατά την περίοδο 1890-1910 το ένα δέκατο του πληθυσμού της Ελλάδας και περίπου το ένα πέμπτο ή ένα τέταρτο του Ελληνικού εργατικού δυναμικού μετανάστευσε στην Αμερική» (Εμκε- Πουλοπούλου, 1986:39)⁷. Η πραγματική αιχμή του μεταναστευτικού ρεύματος ήταν μεταξύ 1906 και 1915: στα δέκα αυτά χρόνια μετανάστευσαν προς υπερπόντιες χώρες 250.000 άτομα 236.000 προς ΗΠΑ.

Πού οφείλεται η μαζική αυτή έξοδος από τη χώρα; Χονδρικά οφείλεται στην κακή οικονομική κατάσταση και ιδιαίτερα στα προβλήματα του γεωργικού τομέα και, πιο συγκεκριμένα, στο «σταφιδικό» πρόβλημα που προκαλεί έντονη φτώχεια και εκτεταμένη ανεργία στην Πελοπόννησο, από όπου κατάγονται οι περισσότεροι μετανάστες της περιόδου αυτής. Πρέπει να σημειώσουμε εδώ πως οι Έλληνες είναι ουσιαστικά η τελευταία Ευρωπαϊκή εθνική ομάδα που εγκαθίσταται στην Αμερική (μετά τους Ιρλανδούς, τους Ιταλούς, τους Πολωνούς). Έχουν, έτσι, ένα διπλό μειονέκτημα: είναι και ξένοι(δηλαδή μη Αγγλοσάξονες) και αργοπορημένοι.

Μια δεύτερη (σαφώς λιγότερο έντονη) αιχμή της υπερπόντιας μετανάστευσης και ιδιαίτερα της μετανάστευσης προς τις ΗΠΑ παρουσιάζεται κατά τα έτη 1920-1921 και αποδίδεται στην μετακίνηση προς την χώρα αυτήν ορισμένων από εκείνους που ήσαν ήδη πρόσφυγες στην Ελλάδα (Εμκε-Πουλοπούλου, 1986:41).

Το 1922 είναι ήδη εμφανής η επίδραση των μέσων ελέγχου της μετανάστευσης που έλαβαν οι ΗΠΑ: από το έτος αυτό η υπερπόντια μετανάστευση μειώνεται και οι μετανάστες στρέφονται προς άλλες χώρες (Καναδά, Αυστραλία, Αφρικανικές χώρες). Το ποσοστό των υπερπόντιων μεταναστών που κατευθύνονται προς τις ΗΠΑ κατά την περίοδο 1922-1940 μειώνεται σημαντικότερα και φθάνει στο ένα τρίτο περίπου του συνόλου των 93.000 υπερπόντιων μεταναστών της περιόδου (ΕΚΚΕ, 1972:12). Επιπλέον, «μετά

την οικονομική κρίση της περιόδου 1929-1932 η μετανάστευση από την Ελλάδα αλλάζει και πάλι κατεύθυνση και στρέφεται κυρίως προς τις Ευρωπαϊκές χώρες. Στην περίοδο 1932-1939 μετανάστευσαν προς τις υπερπόντιες χώρες περίπου 30.000 άτομα, έναντι 101 χιλιάδων που μετανάστευσαν στις χώρες της Ευρώπης και 89 χιλιάδων στις Μεσογειακές χώρες» (Εμκε-Πουλοπούλου, 1986:42).

Αλλά σημαντικό χαρακτηριστικό της περιόδου αυτής δεν είναι μόνο η αλλαγή κατεύθυνσης της ελληνικής μετανάστευσης λόγω της εφαρμογής από τις ΗΠΑ του συστήματος των ποσοστώσεων και λόγω της οικονομικής κρίσης. Σημαντικό χαρακτηριστικό είναι, επίσης, η μηδενική καθαρή μετανάστευση λόγω εξισορρόπησης μετανάστευσης και παλιννόστησης. Πράγματι, μετά το 1922 και μέχρι τις παραμονές του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, ο Β. Φίλιας υπολογίζει ότι μετανάστευση(116.685 άτομα) και παλιννόστηση (:115.740 άτομα) εξισορροπούν. Και τούτο όχι μόνο γιατί μειώθηκε η μετανάστευση προς την Αμερική αλλά και γιατί αυξήθηκε σημαντικά η παλιννόστηση λόγω (κυρίως) της οικονομικής κρίσης – άσχετα αν, αργότερα, το μεγαλύτερο ποσοστό εκείνων που είχαν παλιννοστήσει από τις ΗΠΑ επέστρεψαν στην χώρα αυτήν (Φίλιας, 1974:185).

Ένα τελευταίο σημείο που πρέπει να τονισθεί σχετικά με την Ελληνική προπολεμική μετανάστευση είναι η σημασία της μετανάστευσης προς τις Μεσογειακές χώρες και ιδιαίτερα την Αίγυπτο. Η μετακίνηση προς την χώρα αυτήν (που συχνά δεν ήταν παρά ο πρώτος σταθμός προκειμένου ο μετανάστης να εγκατασταθεί σε κάποια Αφρικανική χώρα: Polyzos, 1947:83) είχε δημιουργήσει εκεί μια μεγάλη και ευημερούσα Ελληνική παροικία. Στα πλαίσια της παροικίας αυτής, παρήχοντο όχι μόνον ευκαιρίες οικονομικής αποκατάστασης και άνετης ζωής αλλά και η ασφάλεια μιας κοινότητας καλά οργανωμένης, με υψηλό κύρος και έντονη πολιτισμική ακτινοβολία.

1.3.2 Μεταπολεμική μετανάστευση

1.3.2.1 Υπερπόντια.

Η μεταπολεμική μεταναστευτική κίνηση εκφράζει τον πολιτικό και τον οικονομικό αναβρασμό στον οποίο βρίσκεται ο κόσμος. Αποτέλεσμα του πολιτικού αναβρασμού είναι τα κύματα των προσφύγων. Αποτέλεσμα του οικονομικού αναβρασμού είναι η ένταση και διαφοροποίηση των ρευμάτων οικονομικής μετανάστευσης. Πράγματι, από το 1945 οι παραδοσιακές διεθνείς μεταναστεύσεις αλλάζουν. Ο υπερπληθυσμός της Μ. Βρετανίας και η υψηλή γεννητικότητα των Κάτω Χωρών και της Ιταλίας (χώρες που έχουν στερηθεί του μεγαλύτερου μέρους αν όχι του συνόλου των αποικιών τους), η αδυναμία των Γερμανών να επεκταθούν προς ανατολάς και, αντίθετα, η απώθησή τους από τους Σλάβους - όλα αυτά, σε συνδυασμό με την καταστροφή των Ευρωπαϊκών

οικονομιών, αποτελούν σημαντικούς παράγοντες για την εκροή μεταναστών από την Ευρώπη. Όσον αφορά την υπερπόντια μετανάστευση, η μεταπολεμική επανάληψή της διαφέρει ουσιωδώς από το προπολεμικό μεταναστευτικό ρεύμα. Τις ουσιώδεις αυτές διαφορές θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε σε δύο: *πρώτον*, η Αυστραλία υποκαθιστά σταδιακά τις ΗΠΑ ως κύρια χώρα υποδοχής υπερπόντιων μεταναστών. Έτσι, μεταξύ 1947 και 1973, 3.095.570 άτομα μετανάστευσαν στην Αυστραλία 1.234.400 από την Αγγλία, 1.286.400 από άλλες Ευρωπαϊκές χώρες (Price, 1975:310). Με άλλα λόγια, πάνω από το 80% των μεταναστών ήσαν Ευρωπαίοι.

Η *δεύτερη* σημαντική εξέλιξη όσον αφορά την μεταπολεμική υπερπόντια μετανάστευση είναι η συμπλήρωση του μεταναστευτικού ρεύματος από την Ευρώπη με ένα ογκούμενο ρεύμα προς την ήπειρο αυτήν. Επιπλέον, στο μεταπολεμικό μεταναστευτικό ρεύμα προς την Ευρώπη, οι έγχρωμοι διαδραματίζουν έναν όλο και σημαντικότερο ρόλο -και μάλιστα σε πολλές χώρες υπερیشούν των λευκών μεταναστών. Οι καινούργιοι αυτοί μετανάστες θα απασχοληθούν κυρίως στις υπηρεσίες, ενώ (όπως θα δούμε) οι ενδοηπειρωτικοί λευκοί μετανάστες απασχολούνται κυρίως στην μεταποίηση.

Στην εξέλιξη που μόλις αναφέραμε εντάσσεται το σύγχρονο φαινόμενο των «συμπληρωματικών» μεταναστεύσεων, που ακολούθησε σε μεγάλο βαθμό το προηγούμενο της αποικιακής εμπειρίας. Έτσι, Ευρωπαίοι τεχνικοί και ειδικευμένο προσωπικό μετακινούνται προς χώρες της Αφρικής και της Ασίας ανειδίκευτοι εργάτες από την Αφρική και την Ασία προς τις παλαιές «μητροπόλεις» της αποικιοκρατικής εποχής: Π.χ. από το Μαγκρέμπ στη Γαλλία, από την Ινδία και το Πακιστάν στην Αγγλία κλπ.

Η αλλαγή κατεύθυνσης και τα λοιπά χαρακτηριστικά της μεταπολεμικής υπερπόντιας μετανάστευσης παρατηρούνται και στην περίπτωση του *Ελληνικού* μεταναστευτικού) Φαινομένου. Έτσι, ενώ από το 1821 έως το 1940 φεύγουν από την Ελλάδα για να εγκατασταθούν σε άλλη ήπειρο 511.191 άτομα και τα 462.983 από αυτά μεταναστεύουν στις ΗΠΑ, από το 1946 έως το 1977 φεύγουν από την Ελλάδα για να εγκατασταθούν σε άλλη ήπειρο 507.465 άτομα και μόνον τα 168.067 από αυτά (δηλαδή 33% περίπου) μεταναστεύουν στις ΗΠΑ. Η εντυπωσιακή αυτή μείωση του ρεύματος προς τις ΗΠΑ συνοδεύεται από μια στροφή του προς την Αυστραλία: κατά την δεκαετία του 1950 και τις αρχές της δεκαετίας του 1960, περίπου 200.000 Έλληνες μεταναστεύουν στην χώρα αυτήν. Η μετανάστευση γίνεται κατά δύο κύματα: πρώτα οι άνδρες (κυρίως: άγαμοι άνδρες) και μετά οι γυναίκες (κυρίως: άγαμες γυναίκες).

Αλλά η μεταπολεμική περίοδος χαρακτηρίζεται και από αλληπάλλληλα ρεύματα εισροών από υπερπόντιες χώρες στην Ελλάδα - εισροών Ελλήνων προσφύγων. Τα περισσότερα από τα ρεύματα αυτά οφείλονται στην κατάρρευση του αποικιακού καθεστώτος και της εσπευσμένης εγκατάλειψης χωρών(της

Αφρικής, κυρίως) από τους λευκούς: είναι, για παράδειγμα, η περίπτωση των Ελλήνων που φεύγουν από το Κογκό στην δεκαετία του 1960. Από την άλλη μεριά, η αλλαγή του καθεστώτος της Αιγύπτου (αλλαγή που δεν είναι ασφαλώς άσχετη με την κατάρρευση της αποικιοκρατίας) και η πολιτική που εγκαινιάζει ο Νάσερ τρέπουν σε φυγή τους Έλληνες της χώρας αυτής κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1950 - αρχές της δεκαετίας του 1960. Τούτο αποτελεί και την χαριστική βολή στις ήδη εξασθενημένες Ελληνικές κοινότητες της Αιγύπτου που μεταπολεμικά δεν είχαν ούτε την οικονομική και πολιτική ισχύ ούτε την πολιτισμική άνθηση και επιρροή της προπολεμικής εποχής και, κυρίως, του 19ου αιώνα (Τσίρκας, 1973). Κατά την δεκαετία του 1970 ένας αρκετά μεγάλος αριθμός Ελλήνων τεχνικών αρχίζουν να απασχολούνται σε Αραβικές χώρες και, ιδιαίτερα, στις χώρες του Κόλπου. Από την ίδια εποχή, αρχίζει και ένα ρεύμα μετανάστευσης προς την Ελλάδα Αράβων (σε αρκετά μεγάλο ποσοστό χριστιανών) που εγκαταλείπουν τους τόπους τους λόγω της συνεχιζόμενης κρίσης της Μέσης και Εγγύς Ανατολής και που εγκαθίστανται κυρίως στην περιφέρεια της πρωτεύουσας.

Τέλος, και πάλι από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, παρατηρείται είσοδος στην Ελλάδα ξένων εργατών (από το Πακιστάν, τις Φιλιππίνες, την Αίγυπτο, το Μαρόκο κλπ.). Οι μετανάστες αυτοί καλύπτουν τα κενά τα οποία δημιούργησε στην Ελληνική αγορά εργασίας η (παρά ταύτα συνεχιζόμενη) μετανάστευση και η απροθυμία των Ελλήνων να απασχοληθούν σε κάποιες εργασίες. Όπως είναι δύσκολο για τους ξένους να αποκτήσουν άδεια εργασίας, οι περισσότεροι από αυτούς ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα παράνομα. Έτσι, όπως σημειώνει ο Σ. Σούλης, «σήμερα στην Ελλάδα οι νόμιμα εργαζόμενοι ξένοι - συμπεριλαμβανομένων και των ξένων ναυτικών- ανέρχονται σε 40.000 περίπου άτομα. Οι εκτιμήσεις των επίσημων αρχών ανεβάζουν το ύψος των ξένων που απασχολούνται παράνομα στη χώρα μας σε 15.000. Σύμφωνα όμως με τις ανεπίσημες εκτιμήσεις, η παράνομη ξένη εργατική δύναμη που υπάρχει σήμερα υπολογίζεται σε 60.000- 100.000 άτομα» (Σ. Σούλης, 1988:83-84). Στα μέσα του 1989 ο αριθμός των ξένων που εργάζονται στην χώρα μας εκτιμήθηκε σε 200-300.000 (Η Καθημερινή, 10.8.89). Το δυσάρεστο στο ζήτημα αυτό δεν είναι μόνον ότι ο αριθμός των παρανόμων ξένων εργατών παραμένει ουσιαστικά άγνωστος (Έμκε-Πουλοπούλου, 1990:18-20) αλλά κυρίως ότι οι (πολύ κακές, όπως πιστεύεται) συνθήκες διαβίωσης και απασχόλησής τους είναι τελείως ανεξέλεγκτες.

1.3.2.2 Ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση.

Αλλά αν χαρακτηριστική της προπολεμικής εποχής ήταν η υπερπόντια μετανάστευση από την Ευρώπη, της μεταπολεμικής είναι κυρίως η ενδοευρωπαϊκή και δευτερευόντως, η μετανάστευση από χώρες του Τρίτου Κόσμου προς την

Ευρώπη. Βέβαια, με τη λήξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, η κατάσταση στην Ευρώπη είναι τέτοια ώστε θα αναμενόταν μια επανάληψη των τάσεων φυγής από αυτήν παρόμοιων με εκείνες που παρατηρήθηκαν κατά τα τέλη του 19ου - αρχές του 20ού αιώνα. Όμως, «μεταξύ 1948 και 1962 εμφανίζεται στην Δυτική Ευρώπη μια έντονη αντίθεση. Το 1948 [αυτή] υποφέρει από σημαντικά πλεονάζον εργατικό δυναμικό, εν μέρει λόγω της εγκατάστασης των προσφύγων και της καταστροφής των εργοστασίων. Το 1962 υπάρχει παντού πλήρης απασχόληση και οι περισσότερες από τις πιο αναπτυγμένες χώρες υποφέρουν από έλλειψη εργατικού δυναμικού δύο εκατομμύρια Δυτικό-Ευρωπαίοι εργάζονται σε χώρα της Δυτ. Ευρώπης άλλη από την δική τους» (Dollot, 1965:122).

Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι, από τα τέλη της δεκαετίας του 1950, υπάρχει στην Δυτική Ευρώπη μια αυξημένη (και έως τις αρχές της δεκαετίας του 1970 αυξανόμενη) ζήτηση εργατικού δυναμικού. Η αποικιακή παράδοση πολλών Ευρωπαϊκών χωρών έπαιξε ένα σαφή ρόλο στην κάλυψη της ζήτησης αυτής. Έτσι, η Μ. Βρετανία, η Γαλλία, η Ολλανδία και λιγότερο το Βέλγιο είναι χώρες όπου η επιστροφή των τέως αποίκων αλλά και η είσοδος μεγάλου αριθμού γηγενών των τέως αποικιών καλύπτει την ζήτηση. Η εγκατάσταση στην «μητρόπολη» γηγενών των τέως αποικιών δημιουργεί ποικίλα προβλήματα, τα οποία (όπως θα δούμε σε επόμενο Κεφάλαιο) επηρεάζουν την διαμόρφωση της μεταναστευτικής πολιτικής κυρίως της Γαλλίας και της Μ. Βρετανίας. Επιπλέον, σε περιόδους οικονομικής κρίσης (και, μάλιστα, παρατεταμένης κρίσης, όπως υπήρξε Π.χ. εκείνη των αρχών της δεκαετίας του 1970), η ζήτηση εργατικού δυναμικού υπερκαλύπτεται και η παρουσία αλλοδαπών εργαζομένων οξύνει τα κοινωνικά και τα οικονομικά προβλήματα. Άσχετα αν οι εργαζόμενοι αυτοί προέρχονται από υπερπόντια, τέως αποικιακά εδάφη της «μητρόπολης» ή είναι οικονομικοί μετανάστες σε οποιαδήποτε βιομηχανική κοινωνία, αυτά τα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα μετατρέπονται σε πολιτικά και διαμορφώνουν (ή ενισχύουν) συγκεκριμένες πολιτικές συμπεριφορές.

Μεταπολεμικά, οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης διακρίνονται καθαρά σε χώρες «αποστολής» και σε χώρες «υποδοχής» μεταναστών. Τούτο, παρά το αξιοσημείωτο γεγονός ότι αρκετές από τις χώρες αυτές έχουν (ή αποκτούν με τον καιρό) ένα ταυτόχρονα προς και από αυτές μεταναστευτικό ρεύμα, Η Ελλάδα αποτελεί περίτρανο παράδειγμα της εξέλιξης αυτής στο μέτρο που, από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, «εξάγει» αλλά και «εισάγει» εργατικό δυναμικό.

Παρά λοιπόν την σύγχυση που συχνά δημιουργεί η διπλή κατεύθυνση του μεταναστευτικού ρεύματος στην Δυτική Ευρώπη, μπορούμε συνοπτικά να πούμε ότι η ζώνη προς την οποία κινείται το ενδοευρωπαϊκό μεταναστευτικό ρεύμα αποτελείται από τις χώρες της Κέντρο-Δυτικής Ευρώπης (με εξαίρεση την Ιρλανδία) και τις χώρες της Βόρειας Ευρώπης (με εξαίρεση την Φινλανδία). Αντίθετα, η ζώνη από την οποία κινείται το ενδοευρωπαϊκό μεταναστευτικό ρεύμα

αποτελείται κυρίως από τις χώρες της Νότιας Ευρώπης - και, έξω από τη ζώνη αυτή, οι μόνες χώρες με αξιόλογη ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση είναι η Ιρλανδία και η Φινλανδία,

Το γεγονός όμως ότι μια χώρα είναι χώρα υποδοχής μεταναστών δεν εξηγεί ούτε τους λόγους της συγκεκριμένης προέλευσης ούτε την συγκεκριμένη σύνθεση του μεταναστευτικού πληθυσμού στην χώρα αυτήν. Το ζήτημα θα μας απασχολήσει αναλυτικά στην συνέχεια, αλλά θα ήταν χρήσιμο στο σημείο αυτό να δούμε ποια είναι τα στοιχεία που εξηγούν την ποικιλία τόσο της προέλευσης του μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού όσο και των συγκυριών που κατέστησαν επιτακτική ή, τουλάχιστον, δυνατή την είσοδο του δυναμικού αυτού. Είναι αυτά τα στοιχεία σημαντικά για την κατανόηση όχι μόνον του μεταναστευτικού φαινομένου αλλά και της ανάπτυξης των σχετικών με το φαινόμενο αυτό θεωριών, των κοινωνικό-οικονομικών του επιπτώσεων, των χαρακτηριστικών της μεταναστευτικής πολιτικής των χωρών αποστολής και υποδοχής,

Ας δούμε πρώτα το ζήτημα της προέλευσης. Τι καθιστά, και σε ποιους, κάποιες χώρες ελκυστικότερες από κάποιες άλλες, προκειμένου να αναζητήσουν εργασία εκεί; Και πιο συγκεκριμένα, ποιοι είναι οι πιθανοί λόγοι που οδήγησαν στην κατανομή των διαφόρων εθνοτήτων στις μεταναστευτικές χώρες (υποδοχής) της Ευρώπης; Ένας πολύ ουσιαστικός παράγοντας είναι ασφαλώς η σύμπτωση της ύπαρξης αυξημένης ζήτησης εργασίας σε μια χώρα (και άρα: κινήτρων μετανάστευσης προς αυτήν) με την ύπαρξη υπέρ-προσφοράς σε μια άλλη χώρα (και άρα: κινήτρων μετανάστευσης από αυτήν). Αλλά η σύμπτωση αυτή αναλύεται σε μια σειρά επιμέρους παραγόντων που, στο σύνολό τους, δημιούργησαν τα συγκεκριμένα μεταναστευτικά ρεύματα.

Οι μελετητές του μεταναστευτικού φαινομένου διέκριναν εξ αρχής τους παράγοντες αυτούς σε παράγοντες έλξης προς ορισμένες χώρες και περιοχές και σε παράγοντες απώθησης από ορισμένες χώρες και περιοχές. Για παράδειγμα, οι Κασλς και Κόζακ θεωρούν (1985:27-28) πως οι παράγοντες έλξης αναφέρονται στον συνδυασμό των οικονομικών, κοινωνικών και δημογραφικών συνθηκών που επικρατούν στην μεταπολεμική Ευρώπη - και στην εξέλιξη των συνθηκών αυτών. Η οικονομική ανάπτυξη υπήρξε θεαματική στις περισσότερες Δυτικό Ευρωπαϊκές χώρες. Τούτο σήμανε την ταχύτατη απορρόφηση των ανέργων και την δημιουργία μιας αυξανόμενης ζήτησης την οποία δεν μπορούσε να ικανοποιήσει η εσωτερική αγοράεργασίας. Το φαινόμενο εμφανίζεται συνδεδεμένο με τον ρυθμό αύξησης της ζήτησης, αλλά στην πραγματικότητα οφείλεται στον συνδυασμό του ρυθμού αυτού με εκείνον της αύξησης του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Πράγματι, ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός των χωρών της Δυτικής Ευρώπης αυξανόταν με ρυθμό πιο αργό από εκείνον της αύξησης του συνολικού τους πληθυσμού, με αποτέλεσμα την αύξηση του δείκτη εξάρτησης - δηλαδή του αριθμού (οικονομικά μη ενεργών, εξαρτημένων) παιδιών και γερόντων που ο κάθε οικονομικά ενεργός

είχε να συντηρήσει. Οι λόγοι του δημογραφικού αυτού φαινομένου ήσαν πολλοί: το υψηλό και αυξανόμενο ποσοστό υπερηλίκων (καθώς αυξάνεται ο μέσος όρος ζωής και μειώνεται η γεννητικότητα) η μείωση του ποσοστού των οικονομικά ενεργών ανδρών, σαν αποτέλεσμα του πολέμου (απώλειες ζωής αλλά και ικανότητας προς εργασία μεγάλου αριθμού ανδρών παραγωγικής ηλικίας) η αυξανόμενη διάρκεια υποχρεωτικής όπως και πραγματικής εκπαίδευσης και η λόγω αυτής είσοδος των νέων στην αγορά εργασίας σε μεγαλύτερη ηλικία κλπ. Πέραν όμως του συνδυασμού οικονομικών και δημογραφικών συνθηκών που διαμόρφωσαν τους παράγοντες έλξης μεταναστών στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, υπάρχουν και συνθήκες κοινωνικές. Έτσι, σημαντικότερος παράγοντας για την δημιουργία της ανάγκης απασχόλησης ξένων εργατών υπήρξε η αλλαγή της δομής του γηγενούς εργατικού δυναμικού. Στην κατάσταση πλήρους απασχόλησης που γρήγορα δημιουργήθηκε στις χώρες αυτές μετά τον πόλεμο, οι γηγενείς εργαζόμενοι επωφελήθηκαν από τις ευκαιρίες για ανοδική επαγγελματική κινητικότητα. Όπως ανέβηκε το μέσο εκπαιδευτικό επίπεδο, προοδευτικά λιγότεροι εργαζόμενοι δέχονταν να παραμείνουν ή και να πρώτο απασχοληθούν σε ανειδίκευτες, χειρωνακτικές εργασίες. Όμως η ζήτηση απασχόλησης σε τέτοιες εργασίες δεν μειώθηκε, όπως μερικοί ανέμεναν - αντιθέτως: αυξήθηκε σταδιακά με την ανάπτυξη. Δημιουργήθηκαν, έτσι, κενές (ανεπιθύμητες για τους ντόπιους) θέσεις εργασίας.

Αλλά οι παράγοντες οι οποίοι δημιούργησαν την έλξη προς τις χώρες υποδοχής συνυπήρξαν και συνδυάστηκαν με άλλους, που δημιούργησαν την απώθηση από τις χώρες αποστολής μεταναστών (Castles and Kosack, 1985:27-28). Και οι παράγοντες απώθησης μπορούν να συνοψισθούν σε τρεις λέξεις: ανεργία, φτώχεια, υπανάπτυξη. Η κατάσταση που οι λέξεις αυτές περιγράφουν δημιουργεί αυξημένες πιθανότητες αποδημίας - εφόσον υπάρξει η ευκαιρία. Πρόκειται δε για κατάσταση χαρακτηριστική των χωρών της Νότιας Ευρώπης (τουλάχιστον για την πρώτη μεταπολεμική περίοδο) αλλά και των χωρών του Τρίτου Κόσμου. Παρά τις διαφορές μεταξύ τους (που είναι, εντέλει, διαφορές τόσο επιπέδου κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης όσο και πολιτισμικής παράδοσης), οι χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου και οι χώρες του Τρίτου Κόσμου έχουν, κατά την περίοδο αιχμής του ενδοευρωπαϊκού μεταναστευτικού φαινομένου, κοινά χαρακτηριστικά ή μάλλον κοινά σημεία διαφοράς από τις Ευρωπαϊκές χώρες υποδοχής μεταναστών. Τα κύρια από αυτά τα σημεία είναι: (α) οι υψηλοί δείκτες φυσικής αύξησης του πληθυσμού. Οι δείκτες αυτοί, περίπου 0,6% για χώρες υποδοχής όπως η Μ. Βρετανία, η Ομ. Γερμανία, η Γαλλία, είναι γύρω στο 1 % για τις χώρες αποστολής του Ευρωπαϊκού Νότου (1% για την Ελλάδα, 1,2% για την Ισπανία, 1,1% για την Πορτογαλία) και γύρω στο 3% για τις χώρες αποστολής του Τρίτου Κόσμου (2,7% για την Τουρκία, 3,1 % για το Πακιστάν, 3,4% για την Αλγερία). (β) το χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα των χωρών αποστολής: το 1967 ενώ οι

Ευρωπαϊκές χώρες υποδοχής έχουν ακαθάριστο κατά κεφαλήν εισόδημα 2.000 δολαρίων περίπου (π.χ. η Μ. Βρετανία 1.977 δολάρια), οι χώρες αποστολής της Νότιας Ευρώπης έχουν λιγότερο από το μισό (π.χ. η Ισπανία 822 δολάρια) και οι χώρες αποστολής του Τρίτου Κόσμου έως και 15 φορές λιγότερο (π.χ. το Πακιστάν 125 δολάρια). (γ) οι ταχύτεροι ρυθμοί ανάπτυξης των χωρών υποδοχής - που έχουν ως αποτέλεσμα την συγκριτική επιδείνωση της κατάστασης των χωρών αποστολής και (δ) η εντονότερη ανισότητα εισοδήματος που χαρακτηρίζει τις χώρες και τις περιοχές αποστολής: όσο πιο υπανάπτυκτη μια χώρα, τόσο πιο έντονη η ανισότητα αυτή και τόσο μεγαλύτερη η πιθανότητα μετανάστευσης ανθρώπων που κατοικούν στις φτωχότερες περιοχές, ανήκουν στις φτωχότερες τάξεις κλπ.

Πέρα όμως από τον συνδυασμό παραγόντων που αναφέραμε, υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που συνέβαλαν στην συγκεκριμένη κατανομή εθνικοτήτων στις χώρες υποδοχής μεταναστών. Οι σημαντικότεροι από αυτούς συνοψίζονται από τον Χάμαρ (1985:5 και επ.) σε τέσσερις: (α) οι διμερείς συμφωνίες, που οδήγησαν στην συγκέντρωση κάποιων εθνικοτήτων σε ορισμένες χώρες (π.χ. των Τούρκων, των Γιουγκοσλάβων, των Ελλήνων στην Ομ. Γερμανία). (β) η γεωγραφική απόσταση, που, όταν είναι μικρή, καθιστά την μετακίνηση ευχερέστερη και πιθανότερη. (γ) οι ιστορικές σχέσεις μεταξύ της χώρας υποδοχής και της χώρας αποστολής - σχέσεις που είναι βέβαια στενότερες στις περιπτώσεις μετανάστευσης από τέως αποικία προς την τέως μητρόπολη, και, τέλος, (δ) η «αλυσιδωτή» μετανάστευση, κατά την οποία η αρχική εγκατάσταση μιας ομάδας μεταναστών σε μια χώρα ή περιοχή λειτουργεί ως πόλος έλξης για ομοεθνείς ή συντοπίτες.

Κάτω από την επίδραση των παραγόντων αυτών, η μετανάστευση στις Ευρωπαϊκές χώρες υποδοχής διαμορφώνεται μεταπολεμικά ως εξής: Η Μ. Βρετανία βρίσκεται με το τέλος του πολέμου με έναν αρκετά μεγάλο αριθμό Ιρλανδών εγκατεστημένων στο έδαφός της. Πέραν αυτών, ένας μεγάλος αριθμός νέων μεταναστών από την Ιρλανδία αλλά και από την Ινδία, το Πακιστάν, τις Δυτ. Ινδίες όπως και από χώρες της Ευρώπης φθάνουν τον αριθμό των κατοίκων των Βρετανικών νήσων που είχαν γεννηθεί αλλού σε 1.573.000 περίπου κατά το 1951 - δηλαδή το 3,2% του πληθυσμού. Ο αριθμός αυτός αυξάνει σταδιακά κυρίως λόγω της μαζικής εισόδου μεταναστών από τις χώρες της Κοινοπολιτείας και κατά το 1981 φθάνει τους 3.360.000 περίπου - δηλαδή το 6,2% του πληθυσμού (Castles et al., 1984:41 και επ.). Ένας μεγάλος αριθμός των ατόμων αυτών έχει ή μπορεί να αποκτήσει την Αγγλική υπηκοότητα. Έτσι, το 1981, οι ξένοι υπήκοοι αποτελούν μόνο το 3,1 % του πληθυσμού της Μ. Βρετανίας (1.700.000 περίπου) και το 3,8% του εργατικού δυναμικού της (Hammar, 1985:5). Το Βέλγιο αρχίζει αμέσως μετά τον πόλεμο να εισάγει εργατική δύναμη για τα ορυχεία του. Υπογράφει διμερείς συμβάσεις με χώρες της Ν. Ευρώπης κυρίως και φθάνει σταδιακά να έχει έναν αλλοδαπό πληθυσμό 716.000 κατά το 1970 (δηλαδή 7,2%

του συνολικού πληθυσμού της χώρας). Αυτός ο αλλοδαπός πληθυσμός σταθεροποιείται κατά την δεκαετία του 1980 σε 900.000 περίπου - δηλαδή περίπου 9% του Βελγικού πληθυσμού (Castles et al., 1984:48). Η Γαλλία (με χρόνια δημογραφικά προβλήματα που ο πόλεμος τα χειροτερεύει) εισάγει μεταξύ 1946 και 1970 2 εκατομμύρια Ευρωπαίους εργάτες και αυτούς ακολουθούν περίπου 700.000 μέλη οικογενείας (με κύριες χώρες προέλευσης: Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία). Παράλληλα εγκαθίστανται στην χώρα και 600.000 Αλγερινοί, 140.000 Μαροκινοί, 90.000 Τυνησιοί και ακόμα 53.000 περίπου έγχρωμοι από τις τέως Γαλλικές αποικίες της Δυτικής Αφρικής (Castles et al., 1984:50). Το σύνολο των αλλοδαπών εργαζομένων εμφανίζει μιαν αιχμή το 1973 (1.800.000) και σταθεροποιείται μετά το 1981 στο 1.500.000 περίπου - δηλαδή 6,3% του εργατικού δυναμικού (Hammar, 1985). Εξάλλου, μετά την απόκτηση της Γαλλικής υπηκοότητας από περίπου 1.000.000 αλλοδαπούς εργαζομένους και μέλη οικογενείας τους, ο αριθμός των εγκατεστημένων στην Γαλλία ξένων υπηκόων σταθεροποιείται στα 5.000.000 περίπου (Castles et al., 1984:54). Η Ολλανδία δέχεται, το ίδιο όπως η Μ. Βρετανία και η Γαλλία, μετανάστες από την Ευρώπη αλλά και τις τέως αποικίες της (Ινδονησία, Σουρινάμ, Αντίλλες). Κατά το 1947 έχει ήδη 104.000 ξένους υπηκόους στο έδαφός της (1,1 % του πληθυσμού της) - το 1982 αυτοί ήσαν 544.000 (3,8% του πληθυσμού της χώρας) και σ αυτούς θα πρέπει να προστεθεί ο (ασαφής) αριθμός όσων θεωρήθηκε ότι «παλιννόστησαν» από τις τέως Ολλανδικές αποικίες (Castles et al., 1984:57 και επ.). Η Σουηδία δέχεται μια συνεχή εισροή μεταναστών, κυρίως από την γειτονική της Φινλανδία: «Υπολογίζεται ότι ένα περίπου εκατομμύριο από τα 8 εκατομμύρια κατοίκων της Σουηδίας είναι είτε μετανάστες είτε παιδιά μεταναστών» (Castles et al., 1984:62). Εάν ο υπολογισμός αυτός είναι σωστός, η Σουηδία είναι η δεύτερη (με πρώτη την Ελβετία) μεταναστευτική χώρα της Ευρώπης. Η φιλελεύθερη πολιτική απόδοσης υπηκοότητας σε αλλοδαπούς περιορίζει σημαντικά τον αριθμό των ξένων υπηκόων: το 1980 αυτοί ήσαν περίπου 400.000 ή 5% του συνολικού πληθυσμού και, εξ αυτών, ο αριθμός των οικονομικά ενεργών ήταν περίπου 230.000 ή 5,2% του συνόλου του εργατικού δυναμικού (Hammar, 1985). Η Ελβετία, μόνη χώρα της Ευρώπης που βγαίνει από τον πόλεμο με την οικονομία της ουσιαστικά ανέπαφη, έχει ανάγκη ξένων εργατών προκειμένου να ανταποκριθεί στις ανάγκες της σφίζουσας οικονομίας της. Ο ξένος πληθυσμός αυξάνει λοιπόν (Castles et al., 1984:67): το 1950 είναι 279.000 ή 6,1 % του ελβετικού πληθυσμού, αλλά το 1960 είναι 570.000 (10,8%) και το 1970 983.000 (15,8%). Κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1980 ο αριθμός των ξένων μοιάζει να σταθεροποιείται στις 930.000 περίπου (Hammar, 1985) ή το 14,5% του Ελβετικού πληθυσμού. Αλλά η Ελβετία παρουσιάζει την ιδιορρυθμία ότι η ξένη εργατική της δύναμη δεν περιλαμβάνεται στο σύνολό της στον ξένο πληθυσμό γιατί στους μετανάστες προστίθενται οι εποχιακοί εργάτες αλλά και οι μεθοριακοί εργάτες, κάτοικοι όμορων χωρών που

διασχίζουν καθημερινά τα σύνορα προκειμένου να εργασθούν στην Ελβετία. Έτσι, σύμφωνα με τα στοιχεία που παραθέτει ο Χάμαρ, ξένοι υπήκοοι ήσαν στις αρχές της δεκαετίας του 1980 το 22% των εργαζομένων στην Ελβετία - περίπου 650.000 άτομα (Hammar, 1985). Σ' αυτούς θα έπρεπε να προσθέσει κανείς τον (αρκετά μεγάλο, όπως φαίνεται) αριθμό των εργαζομένων (και διαμενόντων στην Ελβετία) παράνομα - ζητήματα που τα τελευταία χρόνια αποτελεί σοβαρό καυτό κοινωνικό πρόβλημα για την χώρα αυτήν. Τέλος, η *Ομοσπονδιακή Γερμανία*, λόγω των εκτεταμένων ζημιών του πολέμου αλλά και των πληθυσμιακών εφεδρειών της, είναι η τελευταία από τις χώρες της Ευρώπης που ανοίγει τις πόρτες της στους μετανάστες υπογράφει την πρώτη της διμερή σύμβαση με την Ιταλία το 1955 - και ακολουθούν διμερείς συμβάσεις με την Ισπανία και την Ελλάδα το 1960, με την Τουρκία το 1961 και το 1964, με το Μαρόκο το 1963, με την Πορτογαλία το 1964, με την Τυνησία το 1965, με την Γιουγκοσλαβία το 1968. Σαν αποτέλεσμα της οργανωμένης προσπάθειας τροφοδότησης της οικονομίας με αλλοδαπό εργατικό δυναμικό, αυτό αυξάνει «από 95.000 το 1956 σε 507.000 το 1961 και 1,3 εκατομμύριο στα μέσα του 1966. Μετά, η ύφεση του 1966-67 οδήγησε στην μείωση των ξένων εργαζομένων σε 904.000. Η Δυτική Γερμανία μπόρεσε να εξάγει κάποιο ποσοστό ανεργίας αλλά η πλειονότητα των ξένων εργατών παρέμειναν, αν και εκατοντάδες χιλιάδες Γερμανών δεν είχαν δουλειά. Μετά την ύφεση, η ξένη εργατική δύναμη αυξήθηκε κατακόρυφα, για να φθάσει τα 2 εκατομμύρια το 1970 και τα 2,6 εκατομμύρια στα μέσα του 1973» (Castles et al., 1984:72). Το 1973 θεσπίζεται η απαγόρευση εισόδου ξένων εργατών (εκτός, βέβαια, εκείνων που προέρχονται από χώρες της ΕΟΚ) και τα παραπάνω 2,6 εκατομμύρια (12% του εργατικού δυναμικού) κατεβαίνουν σε 1,9 εκατομμύρια (9,5% του εργατικού δυναμικού κατά το 1976 (Castles et al., 1984:72). Αλλά, λόγω της αύξησης της μετανάστευσης στην Γερμανία των συζύγων και των παιδιών των ήδη εγκατεστημένων στην χώρα αυτήν μεταναστών, ο συνολικός αλλοδαπός πληθυσμός αυξάνει αντί να μειώνεται. Επίσης τείνει (μετά την αρχική πτώση) να αυξάνει και η αλλοδαπή εργατική δύναμη, καθώς σταδιακά εισέρχονται στην αγορά εργασίας τα παιδιά των μεταναστών, πολλά από τα οποία γεννήθηκαν στην Γερμανία. Έτσι, στις αρχές της δεκαετίας του 1980, οι ξένοι υπήκοοι στην Ομοσπονδιακή Γερμανία ήσαν περίπου 4,7 εκατομμύρια (7,6% του πληθυσμού της χώρας) και οι εργαζόμενοι ξένοι υπήκοοι περίπου 2 εκατομμύρια (Hammar, 1985:5). Το ένα τρίτο σχεδόν των ξένων υπηκόων (1.580.000) ήσαν Τούρκοι, ενώ Έλληνες ήσαν μόνο το 6,4% (300.000) (Castles et al., 1984:7476).

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, οι μεταναστευτικές χώρες της Ευρώπης βρίσκονται μπροστά σε μian ιδιόμορφη κατάσταση: από την μια μεριά, η «παραδοσιακή» Ευρωπαϊκή ζώνη μετανάστευσης προς αυτές βρίσκεται πλέον σε μian ενοποιημένη (ή υπό ενοποίηση) Ευρωπαϊκή αγορά εργασίας δεν είναι, επομένως, δυνατόν να διαφοροποιείται με βάση την επιμέρους μεταναστευτική

πολιτική το ποσοστό ή και η σύνθεση του ξένου εργατικού δυναμικού. Από την άλλη όμως μεριά, η ζώνη αυτή δεν αποτελεί πλέον την κύρια δεξαμενή άντλησης (ανειδίκευτου) εργατικού δυναμικού. Η μετανάστευση από τις χώρες της ζώνης αυτής μειώνεται ενώ, αντίθετα, αυξάνει η μετανάστευση από χώρες της Ασίας, της Αφρικής και της Μ. Ανατολής προς την Ευρώπη. Ταυτόχρονα, σταθεροποιείται η τάση για μόνιμη εγκατάσταση των μεταναστών, με την μετανάστευση των μελών των οικογενειών τους. Όπως επισημαίνει ο Χάμαρ, «η αλλαγή των πηγών μετανάστευσης σήμανε ότι πολλές από τις νέες μειονότητες είναι περισσότερο ορατές, καθώς διαφέρουν από τους γηγενείς Ευρωπαϊκούς πληθυσμούς ως προς την κουλτούρα και τις παραδόσεις περισσότερο από όσο διέφεραν οι λεγόμενες "παραδοσιακές" ομάδες μεταναστών του παρελθόντος» (Hammar, 1985:6). Κατά την δεκαετία του 1980, λοιπόν, φαίνεται ότι βρισκόμαστε μπροστά σε μια εποχή η οποία, κατά πάσα πιθανότητα, θα διαφοροποιούσε ουσιαστικά όχι μόνον την κοινωνικό-οικονομική δομή αλλά και την πολιτισμική φυσιογνωμία της Ευρώπης.

Ήδη όμως σήμερα, αρχές της δεκαετίας του 1990, οι προοπτικές έχουν και πάλι αλλάξει - και τούτο πριν και άσχετα προς την διάρκεια και τις επιπτώσεις του πολέμου στον Κόλπο. Με πρόσφατη την ενοποίηση των δύο Γερμανιών και την μαζική φυγή των Ανατολικογερμανών προς την Ομοσπονδιακή Γερμανία που προηγήθηκε, με νωπές τις εμπειρίες της εξόδου από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης ατόμων Γερμανικής καταγωγής προς την Ομοσπονδιακή Γερμανία (Η Καθημερινή, 5.1.1990), με διαφαινόμενες τις επιπτώσεις του συνδυασμού της οικονομικής κρίσης των σοσιαλιστικών χωρών και της φιλελευθεροποίησής τους στην μετακίνηση του εργατικού δυναμικού τους προς τις ακμάζουσες χώρες της Δυτικής Ευρώπης (οι οποίες, βέβαια, προτιμούν τους Ευρωπαίους αυτούς από τους Αφρικανούς και τους Ασιάτες που, όπως είδαμε, άρχισαν να τις κατακλύζουν), η Ευρώπη φαίνεται να εισέρχεται, από πολλές απόψεις, σε μια καινούργια εποχή.

Όσον αφορά, τέλος, την *Ελληνική* μετανάστευση προς χώρες της Δυτικής Ευρώπης, αυτή καθίσταται μεταπολεμικά η κύρια κατεύθυνση μετανάστευσης από την χώρα μας: μεταξύ των ετών 1955 και 1977, μετανάστευσαν από την Ελλάδα 1.236.280 άτομα από αυτά 758.351 (61%) μετανάστευσαν στην Δυτική Ευρώπη και από τους μετανάστες αυτούς 638.141 (84%) αναχώρησαν για την Ομοσπονδιακή Γερμανία (Κασιμάτη, 1984:16). Οι αιχμές της μετανάστευσης είναι δύο (Κασιμάτη, 1984:18): το 1962-65 (με μέσο ετήσιο αριθμό μεταναστών 106.000 άτομα) και το 1969-70 (με μέσο ετήσιο αριθμό μεταναστών 92.000 άτομα). Όσο διαρκεί το έντονο ρεύμα μετανάστευσης προς την Δυτική Ευρώπη, παρατηρείται και κάποια κίνηση παλιννόστησης - ασθενέστερη, ασφαλώς, εκείνης της μετανάστευσης αλλά ενδεικτική ενός φαινομένου χαρακτηριστικού του ενδοευρωπαϊκού μεταναστευτικού ρεύματος. Πρόκειται συγκεκριμένα για το φαινόμενο της «ρευστότητας» ενός ποσοστού μεταναστών, για την τάση τους δηλαδή να παλιννοστούν, να μεταναστεύουν εκ νέου, να παλιννοστούν εκ νέου

Κ.Ο.Κ. Από την άλλη μεριά, η παλιννόστηση προσλαμβάνει αξιόλογες διαστάσεις από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1970. Την ίδια εποχή αρχίζει μια περίοδος μειωμένης εξωτερικής μετανάστευσης - και ο συνδυασμός της με την αυξημένη παλιννόστηση δίνει μηδενική καθαρή μετανάστευση για πρώτη φορά στην μεταπολεμική Ελληνική μεταναστευτική εμπειρία. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1970, η παρακολούθηση της εξέλιξης της μετανάστευσης-παλιννόστησης δυσκολεύεται σημαντικά λόγω της έλλειψης επισήμων στατιστικών στοιχείων. Σύμφωνα, όμως, με τα στοιχεία της Ομοσπονδιακής Γερμανίας, στα τέλη της δεκαετίας του 1980 μεταναστεύουν προς την χώρα αυτή περισσότεροι Έλληνες από όσους επαναπατρίζονται (Εμκε-Πουλοπούλου, 1990:10) με αποτέλεσμα η καθαρή μετανάστευση προς την χώρα αυτή να είναι θετική - αν και, βέβαια, ο αριθμός των μετακινουμένων είναι πλέον μικρός. Έτσι, ο πληθυσμός των εγκατεστημένων σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης Ελλήνων, ο οποίος, στα τέλη της δεκαετίας του 1970 - αρχές της δεκαετίας του 1980, εφαινότο να έχει σταθεροποιηθεί στο μισό περίπου εκατομμύριο εξ ων 170.000 εργαζομένους(Εμκε-Πουλοπούλου, 1986:55)¹⁹, ενδέχεται να εμφανίζει ελαφρά αυξητική τάση.

Είναι γνωστό πως όλες οι περιοχές της Ελλάδας δεν συμμετείχαν εξίσου στην ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση. Η συμμετοχή της Βόρειας Ελλάδας υπήρξε σαφώς μεγαλύτερη: στο διάστημα 1970-1977 μετανάστευσαν από την Μακεδονία προς την Δυτική Ευρώπη περίπου 85.000 άτομα σε σύνολο 195.000 μεταναστών της περιόδου αυτής. Τούτο σημαίνει ότι η Μακεδονία, με το 22% του Ελληνικού πληθυσμού (Απογραφή 1971), είχε το 44% των μεταναστών της περιόδου 1970-1977. Η Θράκη, με το 4% του Ελληνικού πληθυσμού, είχε το 11 % περίπου του συνόλου των μεταναστών (21.000 άτομα): αναλογικά, υπήρξε η εντονότερα μεταναστευτική περιοχή της χώρας κατά την περίοδο αυτήν. Από την άλλη μεριά, η μετανάστευση από την Νότια Ελλάδα και λιγότερη ήταν αλλά και παρέμεινε κατά κύριο λόγο υπερπόντια, διηπειρωτική, ενώ η περιφέρεια της πρωτεύουσας αφενός υπήρξε ο τελικός αποδέκτης μεγάλου αριθμού παλιννοστούντων από την Ευρώπη και υπερπόντιες χώρες και, αφετέρου, είναι ο χώρος εγκατάστασης των περισσότερων αλλοδαπών (νομίμων και παρανόμων μεταναστών αλλά και προσφύγων) όπως και των Ποντίων.

Πράγματι, στα τέλη του 1989 ήσαν προσωρινά εγκατεστημένοι στην περιφέρεια της πρωτεύουσας (κυρίως στο Μενίδι) 20.000 περίπου Πόντιοι πρόσφατοι μετανάστες από την Σοβιετική Ένωση και ανεμένοντο άλλες 100.000 περίπου (Το Βήμα, 26.11.1989). Όπως επισημαίνει η Έμκε-Πουλοπούλου (1990:18), οι Έλληνες αυτοί δεν επαναπατρίζονται ούτε παλιννοστούν αλλά μεταναστεύουν στην Ελλάδα. Η οριστική εγκατάσταση και ένταξή τους στην Ελληνική οικονομία και κοινωνία αποτελεί σήμερα ένα από τα κύρια μελήματα της πολιτείας και σημαντικό κεφάλαιο της Ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής. Σημαντικό κεφάλαιο της πολιτικής αυτής είναι επίσης και το ζήτημα των

Βορειοηπειρωτών που, με το τέλος του 1990, άρχισαν να καταφεύγουν αθρόοι στο Ελληνικό έδαφος ακολουθούμενοι από μικρότερους αλλά σημαντικούς αριθμούς Αλβανών.

Ενδεικτικά η Ελληνική εξωτερική μετανάστευση χωρίζεται στις παρακάτω χαρακτηριστικές περιόδους:

Περίοδος πριν από το 1900. Η μετανάστευση κατευθύνεται κυρίως προς την λεκάνη της Μεσογείου, της Μαύρης Θάλασσας, την Αίγυπτο κ.λ.π και έχει σποραδικό χαρακτήρα.

Περίοδος 1900 – 1921. Παρατηρείται μεταναστευτική κίνηση με αποκλειστική σχεδόν κατεύθυνση τις Η.Π.Α για λόγους κυρίως οικονομικούς και σχετική πληθυσμιακή πίεση.

Περίοδος 1945 – 1950. Υπήρξε υποχρεωτική μετακίνηση για πολιτικούς λόγους 1.000.000 Ελλήνων περίπου προς τις γειτονικές χώρες του ανατολικού ΒΛΟΚ, σαν αποτέλεσμα του εμφύλιου πολέμου. Παράλληλα, υπάρχει μετακίνηση μέρους του πληθυσμού προς τις Η.Π.Α. Την ίδια περίοδο επιστρέφουν από τα Βαλκάνια 15.000 περίπου Έλληνες.

Περίοδος 1950 – 1960. Παρατηρείται μετακίνηση Ελλήνων μεταναστών λόγω της ανεργίας και της υποαπασχόλησης στην χώρα, προς την Αμερική, την Αυστραλία και τον Καναδά. Ταυτόχρονα, και ειδικά το 1955 υπάρχει μεγάλη μεταναστευτική κίνηση προς τις δυτικό – Ευρωπαϊκές χώρες, και κυρίως στο Βέλγιο και την Δυτική Γερμανία. Αντίθετα από τις άλλες μεταναστευτικές κινήσεις, η μετανάστευση προς την Γερμανία χαρακτηρίζεται σαν μια καλά οργανωμένη διάρθρωση, εργατική επιλογή και συμβατικές υποχρεώσεις. Υπολογίζεται ότι κατά την διάρκεια της 10ετίας αυτής μετανάστευσαν συνολικά 312.000 Έλληνες, από τους οποίους 185.000 εκτός Ευρώπης.

Περίοδος 1961 – 1973. Παρατηρείται γενικά, μεγάλη μεταναστευτική κίνηση προς την Ευρώπη. Από τους 965.000 Έλληνες που εγκατέλειψαν την χώρα, οι 650.000 ή το 68% περίπου κατευθύνθηκε κυρίως προς την Δυτική Γερμανία και κατόπιν στην Σουηδία και το Βέλγιο.

Περίοδος 1974 – Σήμερα. Αρχίζει η βαθμιαία κάμψη της μετανάστευσης ενώ, αντίθετα παρατηρείται ολοένα αυξανόμενη παλιννόστηση Ελλήνων μεταναστών. Γενικά, έχει παρατηρηθεί ότι οι Έλληνες που

μεταναστεύουν στην Δυτική Ευρώπη προέρχονται κυρίως (70% περίπου) από τις αγροτικές περιοχές της Βόρειας Ελλάδας, ενώ οι Έλληνες που ξενιτεύονται στην Αμερική, τον Καναδά και την Αυστραλία προέρχονται κυρίως από την Νότια Ελλάδα και τα νησιά. Το μεγαλύτερο όμως, ποσοστό (60% περίπου) των Ελλήνων μεταναστών είναι άντρες από 15 – 44 ετών και το 55% - 60% απ' αυτούς πριν από την αναχώρησή τους ήταν στην χώρα οικονομικά ενεργοί.

1.4 ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

Οι άνθρωποι πάντα ταξίδευαν και μέσα από τα ταξίδια τους είχαν τη δυνατότητα να ανταλλάσσουν γνώσεις, ιδέες, αγαθά αλλά και να δημιουργούν ένα σύστημα σχέσεων και πολιτισμού.

Η μετακίνηση πληθυσμού, σύμφωνα με την τελευταία μελέτη του Held et al, ήταν και είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο και υποστηρίζει ότι περισσότερα άτομα είχαν μεταναστεύσει πριν από τον Β' παγκόσμιο πόλεμο από όσα μεταναστεύουν σήμερα⁵. Άλλοι συγγραφείς, όμως, διαφωνούν με την άποψη αυτή και πιστεύουν ότι λόγω της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, η μετακίνηση πληθυσμών είναι εντονότερη σήμερα από ότι στο παρελθόν. (Μαρβάκης, Παρσανόγλου, Παύλου, 2001: 98-100)

Ο βαθμός μετακίνησης του πληθυσμού εξαρτάται από διάφορους παράγοντες όπως οικονομικούς, πολιτικούς και κοινωνικούς. Το φαινόμενο αυτό επηρεάζει τη μαντική τη χώρα αποστολής (τη χώρα από την οποία φεύγει ο πληθυσμός) όσο και τη χώρα υποδοχής (τη χώρα στην οποία μετακινείται ο πληθυσμός). (Ναζάκης, Χλέτσος, 2001: 17-18)

1.5 ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

Τα βασικά είδη της γεωγραφικής μετανάστευσης είναι συνήθως τα παρακάτω:

- **Ατομική ή Ομαδική** που μεμονωμένα άτομα ή ομάδες ατόμων εγκαταλείπουν τον τόπο τους και εγκαθίστανται σε κάποιον άλλο.
- **Εσωτερική ή Εξωτερική** όπου η μετανάστευση γίνεται στα όρια ενός Κράτους ή πέρα απ' αυτό.
- **Εκούσια ή Αναγκαστική** με σκοπό να μειωθούν οι στερήσεις και ν' αυξηθούν οι απαιτήσεις των μεταναστών. Συχνά όμως λόγω

των πολιτικών, θρησκευτικών ή άλλων διώξεων παρουσιάζεται το φαινόμενο της αναγκαστικής μετανάστευσης.

- **Προσωρινή ή Μόνιμη** όταν η μετανάστευση γίνεται σε ορισμένο χρονικό διάστημα, ανάλογα με τον χρόνο που απαιτείται για την διευθέτηση των υποθέσεων, καθώς υπάρχει πάντα η πρόθεση της επανόδου. Όταν η μετανάστευση είναι αδύνατον να καθοριστεί χρονικά ή είναι αβέβαιης διάρκειας και δεν υπάρχει πρόθεση επανόδου από τον μετανάστη, τότε θεωρείται μόνιμη. Σχετικά, η «Εθνική Στατιστική Υπηρεσία» της χώρας ορίζει σαν προσωρινή την μετανάστευση σε μια χώρα του εξωτερικού για παραμονή μικρότερη από ένα έτος ή την αναχώρηση λόγω ναυτολόγησης και σαν μόνιμη την μετάβαση σε μια ξένη χώρα για εγκατάσταση που διαρκεί πάνω από ένα έτος.

- **Ηπειρωτική ή Υπερπόντια** ανάλογα, με το αν στην μετακίνηση από χώρα σε χώρα, παρεμβάλλεται ή όχι θάλασσα και η χώρα της μετανάστευσης ανήκει σε άλλη ήπειρο. Σήμερα, γίνεται πιο επιλεκτική διάκριση ανάμεσα στις ενδοηπειρωτικές και διηπειρωτικές μεταναστεύσεις και διατηρείται πιο έντονη η εικόνα της ενότητας ή της ασυνέχειας της γεωγραφικής περιοχής όπου κινείται συνήθως ο μετανάστης.

Συχνά, γίνεται διαχωρισμός ανάμεσα στην Εσωτερική και Εξωτερική μετανάστευση. Τονίζεται όμως ότι, η αντιμετώπιση του διαχωρισμού αυτού είναι μάλλον άσχετη καθώς, κάποια είδη μετανάστευσης δεν υπάγονται σε καμιά από τις παραπάνω κατηγορίες και μερικά σημαντικά χαρακτηριστικά των μεταναστών παραμένουν τα ίδια, είτε μεταναστεύουν σε άλλη χώρα είτε σε άλλη πόλη της πατρίδας τους. Παρατηρούνται έτσι, μεγαλύτερες διαφορές ανάμεσα στα όρια μιας χώρας παρά ανάμεσα σε δύο και ο μετανάστης που μετακινείται από το χωριό στην πόλη αντιμετωπίζει περισσότερα προβλήματα από την μετακίνηση του σε μια άλλη χώρα. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, ένας γεωργός που μεταναστεύει σε μια πόλη αλλάζει ίσως, πιο συχνά τρόπο ζωής από εκείνον που μεταβαίνει σε άλλη χώρα και παραμένει γεωργός. Η εσωτερική μετανάστευση όμως, χαρακτηρίζεται κυρίως από την «Αστυφιλία» που αφορά την μετακίνηση των ανθρώπων από την ύπαιθρο στα μεγάλα αστικά κέντρα, γεγονός που προκαλεί την αλματώδη αύξηση του πληθυσμού των πόλεων. Με τον όρο αυτό, προσδιορίζεται επίσης η αγάπη και η ροπή των ανθρώπων της υπαίθρου στις μεγάλες πόλεις, φαινόμενο που λαμβάνει τον χαρακτήρα της εσωτερικής μετανάστευσης και αποτελεί κοινωνικό πρόβλημα αρκετά παλιό στην ιστορία του Πολιτισμού. Οι πρώτες μετακινήσεις που

καταγράφτηκαν ήταν προς τα δύο μεγάλα κέντρα του πολιτισμού στις κοιλάδες του Νείλου ή του Τίγρη και του Ευφράτη. Παρόμοια πληθυσμιακά κέντρα αναπτύχθηκαν επίσης, στις πλούσιες κοιλάδες της Ινδίας και της Κίνας. Οι περιοχές αυτές πυκνοκατοικήθηκαν καθώς, μπορούσαν εύκολα να υποστηρίξουν τους μεγάλους πληθυσμούς και από την συγκέντρωση αυτή των ανθρώπων στα αστικά κέντρα αναπτύχθηκε σταδιακά το Εμπόριο. Επιπλέον, τον Μεσαίωνα αναπτύχθηκαν κατά μήκος του Δούναβη πολλές πόλεις όπως, η Βουδαπέστη, η Βιέννη, το Μόναχο, η Φρανκφούρτη, η Φλωρεντία, η Βενετία, η Γένοβα κ.α που με την σειρά τους προσέλκυσαν μεγάλο αριθμό ατόμων. Σε νέα μορφή, σαν βιομηχανικό και εμπορικό κέντρο οι πόλεις που αναπτύχθηκαν παράλληλα με την Βιομηχανική επανάσταση, παρέμειναν αν όχι πιο ισχυρές περισσότερο ελκυστικές. Στην Ελλάδα, κυρίως η Αθήνα αλλά, και η Θεσσαλονίκη καθώς, πιστεύεται ότι η ζωή είναι ποιοτικά καλύτερη και προσφέρει πιο πολλές ανέσεις από το χωριό, προσελκύουν γενικά το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού.

1.6 ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

Πολλοί είναι εκείνοι που ώθησαν τα άτομα, τις φυλές ή τις άλλες ομάδες του πληθυσμού μιας χώρας να μετασταθμεύσουν. Τα βασικά κίνητρα των πρώτων μεταναστών ήταν η *ανάγκη εξεύρεσης τροφής, η επιβίωση και ο φόβος μιας ισχυρότερης δύναμης*. Αργότερα όμως, λειτούργησαν και άλλα κίνητρα για τις μετακινήσεις τους όπως, *η θρησκευτική καταδίωξη, η πολιτική καταπίεση, οι οικονομικές δυσκολίες και η επιθυμία ν' αποφύγουν τις κυρώσεις κάποιου νόμου*.

Τα βασικά όμως αίτια μετακίνησης του ανθρώπου ήταν τα παρακάτω:

- **Το Περιβάλλον**, καθώς η γεωγραφική θέση του τόπου παραμονής πολλών φυλών δεν ευνοούσε την διαβίωση τους. Αν βρίσκονταν κοντά στην έρημο ή μέσα σ' αυτή, ήταν αδύνατον να καλλιεργήσουν την γη και αν βρίσκονταν σε πεδιάδες ήταν εκτεθειμένοι στις καιρικές συνθήκες, τις επιδρομές του εχθρού ή άλλους κινδύνους. Παρατηρήθηκαν έτσι, μετακινήσεις και εγκαταστάσεις ολόκληρων λαών σε πιο εύφορα εδάφη ή χώρους που προφυλάσσονταν από βουνά. Πολλά προϊόντα τότε, διαφόρων άλλων κρατών προσέλκυσαν περιστασιακά τον άνθρωπο. Το εμπόριο της γούνας στην Σιβηρία, την Αλάσκα και το βόρειο τμήμα του Καναδά υπήρξε ισχυρό κίνητρο για την εγκατάσταση λαών στις περιοχές αυτές ενώ, το εμπόριο του

ελεφαντόδοντου και του καουτσούκ προσέλκυσε πολλούς Ευρωπαίους στην Αφρική και την Νότια Αμερική. Παράλληλα, ο χρυσός και ο άργυρος ώθησε πολλά άτομα στην Βόρεια Σιβηρία, την Νότια Αφρική, την Αυστραλία και το Περού.

- **Οι Πληθυσμιακές πιέσεις** καθώς, η έκταση της γης δεν ήταν συχνά αρκετή για να θρέψει τον πληθυσμό ενός τόπου και ανάγκαζε πολλούς να φύγουν. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται συνήθως στα νησιά που η καλλιεργήσιμη γη περιορίζεται από την θάλασσα και η αύξηση του πληθυσμού οδηγεί στην ανεπάρκεια των αγαθών. Όταν λοιπόν, ο νησιωτικός πληθυσμός αυξάνεται παρατηρείται έντονο το φαινόμενο της οργανωμένης μετανάστευσης των ανθρώπων που φεύγουν αναζητώντας καινούριες πατρίδες.
- **Οι Φυσικές καταστροφές.** Οι πλημμύρες, η ξηρασία και ο παγετός που καταστρέφουν τις καλλιέργειες εξαναγκάζουν συχνά τα άτομα να μετακινηθούν για εύρεση τροφής σε πιο γόνιμα περιοχές.
- **Η Θρησκευτική καταδίωξη** . Λέγεται ότι είναι στην ανθρώπινη φύση η προσπάθεια του ανθρώπου να πείθει τους αλλόθρησκους και να υιοθετεί την δική του ή να καταδιώκει και να προσπαθεί να εξολοθρεύσει κάποιους που δεν συμμορφώνονται. Χαρακτηριστικά παραδείγματα θρησκευτικής καταδίωξης υπάρχουν πολλά στην ιστορία της ανθρωπότητας αρκεί, να σκεφτεί κανείς την δίωξη των Χριστιανών από του Ρωμαίους. Η θρησκευτική καταδίωξη ήταν επίσης, ένας από τους κύριους λόγους αποικισμού στην Αμερική. Άλλα παρόμοια παραδείγματα υπάρχουν στις πληθυσμιακές μετακινήσεις με θρησκευτικό κίνητρο στον Βουδισμό και τον Μωαμεθανισμό. Ένα μεγάλο πλήθος ανθρώπων μεταναστεύει για να διατηρήσει την θρησκευτική του ελευθερία ενώ, τα θρησκευτικά προσκυνήματα και οι ιεραποστολές συντελούν στην μετανάστευση των λαών.
- **Τα Πολιτικά κίνητρα.** Οι μεταναστεύσεις με πολιτικά κίνητρα, που συναντώνται συχνά στην εποχή μας, συνέβαιναν ίσως από την εποχή της ανάπτυξης των πρώτων αυτοκρατοριών που ήταν αρκετά ισχυρές, ώστε να υποτάσσουν τις μειονότητες. Στην Παλαιά Διαθήκη παρατηρείται η φυγή των Εβραίων από την

Αίγυπτο και η αναζήτηση πατρίδας στην Γη της Επαγγελίας ενώ, τον 20ο αιώνα τράπηκαν πάλι σε φυγή από την Ευρώπη αναζητώντας την ίδια τύχη. Πρόσφατο παράδειγμα των πολιτικών κινήτρων μετανάστευσης αποτελούν οι Έλληνες που διασκορπίστηκαν σε διάφορα μέρη της γης κατά την διάρκεια της επτάχρονης στρατιωτικής δικτατορίας στην χώρα. Μετά το τέλος του Τρωικού πολέμου επίσης, οι ηττημένοι από τους Έλληνες Τρώες, οδηγούμενοι από τον Αινεία μετανάστευσαν στην Ιταλία και ίδρυσαν, στην περιοχή του Λατίου, την Ρώμη. Παράλληλα, το δουλεμπόριο συνετέλεσε στον διασκορπισμό των λαών καθώς, οι αιχμάλωτοι πουλιόνταν συχνά σαν δούλοι και σκορπίζονταν στον κόσμο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αγοροπωλησία των νέγρων της Αφρικής. Παρόμοιο όμως φαινόμενο, συναντάται στην Αρχαία Ελλάδα και την Ρώμη με την συστηματική πώληση των αιχμαλώτων από του πολέμους. Τέλος, μετά τον Εμφύλιο πόλεμο του 1947 μετακινήθηκε προς την Σοβιετική Ένωση και άλλες πρώην ανατολικές χώρες ένα μεγάλο πλήθος ανθρώπων.

- **Τα Εργασιακά αίτια.** Η έλλειψη εργασίας στον τόπο καταγωγής αναγκάζει περιστασιακά πολλά άτομα να ξενιτεύονται σε τόπους που οι ευκαιρίες ανεύρεσης εργασίας είναι μεγαλύτερες.
- **Τα Οικονομικά αίτια.** Πολλά άτομα μεταναστεύουν συνήθως, όταν οι οικονομικές συνθήκες απασχόλησης στην χώρα υποδοχής είναι πιο ευνοϊκές από τις συνθήκες στην χώρα αποστολής και εκτός από τις αμοιβές που είναι πιο υψηλές, παρέχονται με συμβόλαια ανάλογη εργασία, ασφαλιστική κάλυψη, οικογενειακά επιδόματα, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, στέγη και άλλα μέσα που δημιουργούν στον μετανάστη συναίσθημα ασφάλειας όμοιο σχεδόν μ' εκείνο που είχε στην πατρίδα του.
- **Άλλοι κοινωνικοί λόγοι.** Η μετανάστευση γίνεται επίσης και για οικογενειακούς λόγους, όταν οι γονείς θέλουν να ζήσουν κοντά στα παιδιά τους ή τα εγγόνια τους, για λόγους ανεύρεσης συντρόφου και την δημιουργία οικογένειας, ειδικά για τις γυναίκες, που επιθυμούν να ξεφύγουν από το συχνά στενό κοινωνικό και οικογενειακό περιβάλλον.

Εκτός όμως από τα παραπάνω αίτια που συνδέονται κυρίως με την εξωτερική μετανάστευση, υπάρχουν και άλλα που χαρακτηρίζουν – χωρίς αυτό να

σημαίνει ότι δεν μπορούν ν' αποτελέσουν κίνητρα φυγής σε άλλη χώρα – την εσωτερική μετανάστευση. Αυτά είναι:

- **Η Βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας** καθώς, μια σύγχρονη πόλη είναι προϊόν της βιομηχανίας και η ίδρυση βιομηχανιών σ' αυτές ή κοντά σ' αυτές δημιούργησε μεγαλύτερη ανάγκη εργατικών χεριών που συνετέλεσε στην μετακίνηση των εργατών.
- **Η Εμπορική ανάπτυξη της χώρας** καθώς, παράλληλα με την βιομηχανική, η εμπορική ανάπτυξη μιας πόλης δημιουργεί συνεχώς αυξανόμενες ανάγκες προσωπικού για την διακίνηση των προϊόντων, τις διεθνείς σχέσεις και τις άλλες συναλλαγές που απορρέουν απ' αυτές. Η διαρκής ζήτηση προσωπικού από τις επιχειρήσεις που εδρεύουν κυρίως στις μεγάλες πόλεις προσελκύει συνεχώς τους νέους της υπαίθρου, όχι μόνο για οικονομικούς λόγους αλλά, και την ελπίδα της μελλοντικής απασχόλησης να μεταναστεύσουν.
- **Οι Μέθοδοι καλλιέργειας.** Ενώ αυξήθηκε η προσφορά εργασίας στην πόλη, μειώθηκε αντίστοιχα στην ύπαιθρο καθώς βελτιώθηκαν τα μέσα καλλιέργειας και οι μέθοδοι παραγωγής. Εξαιτίας όμως αυτών, η ζήτηση των γεωργικών προϊόντων που αυξήθηκε αντιστρόφως ανάλογα με την παραγωγή δημιούργησε σοβαρό πρόβλημα στους αγρότες της υπαίθρου. Τα εργατικά χέρια που άρχισαν έτσι να πλεονάζουν, οι μικροί γαιοκτήμονες που συνδυάζονται συχνά με την μικρή παραγωγικότητα και το άγονο έδαφος ώθησαν πολλούς, απογυμνώνοντας έτσι την ύπαιθρο, να μεταναστεύσουν μοιραία προς τα μεγάλα αστικά κέντρα για εξεύρεση εργασίας.
- **Η Εποχιακή ανεργία,** καθώς στην ύπαιθρο η εργασία που είναι συχνά εποχιακή (Θερισμός, Τρύγος, Σπορά κ.λ.π) έχει σαν αποτέλεσμα τον υπόλοιπο χρόνο να μην αξιοποιείται ικανοποιητικά. Αντίθετα, στην πόλη η απασχόληση είναι συνεχής και συστηματική με σίγουρο εισόδημα και καλλίτερους όρους ασφάλισης.
- **Ο Μαγνητισμός της πόλης.** Εκτός από τους οικονομικούς και εργασιακούς λόγους η πόλη γενικά, είναι πιο ελκυστική και για

κοινωνικούς λόγους. Ανάμεσα σ' αυτούς αναφέρονται ενδεικτικά οι παρακάτω:

- **Τα Ερεθίσματα.** Η πόλη προσφέρει πιο πολλά ερεθίσματα από την ύπαιθρο, ειδικά στους νέους. Υπάρχει μεγάλη ποικιλία δραστηριοτήτων όπου μπορεί να συμμετάσχει καθένας για ν' αποφύγει την μοναξιά και την απομόνωση. Αν και η ζωή στην πόλη είναι γενικά πιο δύσκολη, υπάρχουν πολλές ευκαιρίες εξέλιξης που ενισχύουν τον ενθουσιασμό και την εμπιστοσύνη των ανθρώπων.
- **Η Ψυχαγωγία.** Η πόλη προσφέρει περισσότερα είδη ψυχαγωγίας από το χωριό, γεγονός που προσελκύει πιο πολύ τους νέους.
- **Τα Πνευματικά και Διανοητικά προβλήματα.** Ο πνευματώδης άνθρωπος ή ο νέος που έχει ιδιαίτερη έφεση στην μάθηση έλκεται από την πόλη, όχι μόνο γιατί παρέχει καλλίτερη εκπαίδευση σ' όλα τα επίπεδα αλλά, γιατί διαθέτει βιβλιοθήκες, μουσεία, πινακοθήκες και άλλες πνευματικές εστίες για εκδηλώσεις που προσφέρουν στον άνθρωπο που επιθυμεί να μορφωθεί, όλες τις απαραίτητες προϋποθέσεις.
- **Το Βιοτικό και Κοινωνικό – Οικονομικό επίπεδο.** Ένας από τους πιο βασικούς σκοπούς μετακίνησης του εσωτερικού μετανάστη είναι η επίτευξη ενός ανώτερου βιοτικού επιπέδου τόσο για τον εαυτό του, όσο και για την οικογένεια του. Η πόλη, στην ουσία, προσφέρει περισσότερες ανέσεις στο σπίτι, πιο ελκυστικούς όρους εργασίας και περισσότερο ελεύθερο χρόνο για την ανάπτυξη άλλων δραστηριοτήτων εξίσου απαραίτητων για την καλύτερη ποιότητα ζωής και την ικανοποιητική διαβίωση του ανθρώπου. Γενικά, ακόμη και σήμερα, επικρατεί η εντύπωση ότι οι κάτοικοι των πόλεων βρίσκονται πιο ψηλά κοινωνικό – οικονομικά από τους κατοίκους της υπαίθρου. Παρατηρείται έτσι συχνά στους αγρότες και κυρίως τα παιδιά τους που κατορθώνουν να μορφωθούν, να προτιμούν την επαγγελματική τους εξέλιξη στην πόλη αντί στο χωριό.
- **Η Συγκέντρωση δραστηριοτήτων.** Εκτός από την βιομηχανία, το εμπόριο και την παιδεία, στις μεγάλες πόλεις, συγκεντρώνεται πλήθος από δραστηριότητες όπως, εκδοτικοί οίκοι και διάφορα

γεωργικά σωματεία που αποτελούν το επίκεντρο της των προτιμήσεων του σύγχρονου ανθρώπου.

- **Άλλοι Κοινωνικοί παράγοντες.** Άλλοι λόγοι που ωθούν τους κατοίκους της υπαίθρου να μεταβούν στην πόλη είναι για να βοηθήσουν τα παιδιά τους στις σπουδές ή να μεγαλώσουν τα εγγόνια τους, όταν οι γονείς τους εργάζονται. Σύμφωνα με σχετική έρευνα που έγινε στις αρχές της 10ετίας του 1960 στην χώρα για τον εσωτερικό μετανάστη, προέκυψε ότι ο βασικότερος λόγος μετανάστευσης στα μεγάλα αστικά κέντρα είναι η επιθυμία για μια καλύτερη ζωή. Δεύτερος λόγος είναι η αναζήτηση εργασίας, τρίτος οι σπουδές, κατόπιν η παραμονή κοντά στους συγγενείς, ο γάμος και τέλος η αποφυγή της ζωής στο χωριό για άλλους λόγους. Από τότε όμως, μολονότι έχουν περάσει 20 περίπου χρόνια φαίνεται ότι οι λόγοι αυτοί δεν μεταβλήθηκαν σημαντικά και παρατηρούνται παρόμοια φαινόμενα και στην εποχή μας. Πολλοί νέοι έρχονται έτσι στις πόλεις για σπουδές ενώ, πολλοί ηλικιωμένοι ξεριζώνονται από τα σπίτια τους για να βρεθούν κοντά στα παιδιά τους που ήρθαν στην πόλη για να εργαστούν. Ο μιμητισμός αποτελεί επίσης, έναν άλλο βασικό λόγο μετανάστευσης καθώς, η παρουσία πολλών μεταναστών από το χωριό λειτουργεί σαν μαγνήτης στους υπόλοιπους χωρικούς. Η γενική όμως εμφάνιση του μετανάστη που δείχνει ότι περνά πιο άνετα στην πόλη, ότι έχει περισσότερο ελεύθερο χρόνο και πιο πολλά αγαθά παρακινεί και εκείνους που παρέμειναν να φύγουν για να έχουν την ίδια τύχη. Αρκετοί ακόμη νέοι προτιμούν την κοσμοπολίτικη ζωή της πόλης από τυχοδιωκτισμό ή κάποια τάση για περιπέτεια και ανεξαρτησία.

Συνοψίζοντας, επισημαίνεται ότι οι παρακάτω παράγοντες που συνθέτουν τα αρνητικά στοιχεία της μετανάστευσης προωθούν άμεσα το δημογραφικό πρόβλημα της χώρας και πρέπει ν' αποφεύγονται. (α) Η Οικονομική κρίση. (β) Η Ανεργία. (γ) Η Υποαπασχόληση. (δ) Το Χαμηλό βιοτικό επίπεδο. (ε) Οι Καλύτερες συνθήκες εργασίας. (στ) Η Αναζήτηση καλλίτερης τύχης. (ζ) Η Απώλεια ενός χρήσιμου και συχνά παραγωγικού δυναμικού. (η) Η Αλλοίωση της Εθνικής συνείδησης. (θ) Η Ερήμωση της υπαίθρου. (ι) Η Αποκοπή από τα Εθνικά προβλήματα. (ια) Οι Δυσκολίες προσαρμογής στις ξένες κοινωνίες. και (ιβ) Η Πληθυσμιακή συρρίκνωση. Αντίθετα, πρέπει να ενισχύονται όλα τα παρακάτω θετικά στοιχεία που ενθαρρύνουν την παραμονή των ανθρώπων στην χώρα και αποτρέπουν την μεταναστευτική κίνηση. (α) Η Εκτόνωση της κοινωνικής

δυσαρέσκειας. (β) Η Μείωση της Ανεργίας. (γ) Η Αξιοποίηση του πλεονάζοντος παραγωγικού δυναμικού. (δ) Οι Δυνατότητες για επιτυχημένα και αποδοτικά εργασιακά δραστηριότητα. (ε) Η Εισροή Συναλλάγματος. (στ) Η Εξειδίκευση των μεταναστών σε νέες τεχνολογίες και η πιθανή αξιοποίηση τους στο μέλλον. (ζ) Η Επαφή με νέα ιδεολογικά ή γενικότερα πνευματικά ρεύματα της εποχής. και (η) Η Συμμετοχή σε πολιτιστικές εκδηλώσεις.

1.7 ΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΣΥΝΤΕΛΟΥΝ ΣΤΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

1.7.1. Εισαγωγή

Η μετακίνηση πληθυσμών προς την Ελλάδα, έχει αυξηθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια, μετατρέποντάς την από χώρα αποστολής μεταναστών, σε χώρα υποδοχής μεταναστών. (Πουλοπούλου 1990: 36)

Από τη δεκαετία του 1970 και μέχρι το τέλος του 1980, δημιουργήθηκαν δύο μεταναστευτικά κύματα προς την Ελλάδα λόγω της οικονομικής κρίσης στις χώρες της Δ. Ευρώπης, των επενδύσεων στη ελληνική οικονομία και κατ' επέκταση λόγω της ανάγκης για εργατικά χέρια. (Μαρβάκης, Παρσανόγλου, Παύλου, 2001: 203)

Τα μεταναστευτικά αυτά κύματα αφορούσαν, κυρίως, την παλιννόστηση (μέχρι το 1985, επέστρεψαν 617.000 μετανάστες) αλλά και άτομα από χώρες του Τρίτου Κόσμου (Ασία, Αφρική) οι οποίοι έβρισκαν δουλειά σε βιομηχανίες, εμπόριο και υπηρεσίες με ανθυγιεινές συνθήκες εργασίας και χαμηλούς μισθούς. Σύμφωνα με απογραφή της Ε.Σ.Υ.Ε. το 1991, πρόκειται για 130.000 αλλόδαπους με τις οικογένειές τους. (ο.π)

Από το τέλος της δεκαετίας του 1980, όπως αναφέρει ο Γαβρόγλου (2001), παρατηρείται αύξηση του μεταναστευτικού ρεύματος προς την Ελλάδα που αφορά κυρίως άτομα από την πρώην Ε.Σ.Σ.Λ. (Πόντιοι) και από άλλες ανατολικές χώρες. (Ναξάκης, Χλέτσος, 2001: 75)

Μετά την κατάρρευση του σοσιαλισμού το 1989, μετανάστευσαν στην Ελλάδα άτομα από Πολωνία, Ρουμανία και Γιουγκοσλαβία. Αρχές της δεκαετίας του 1990 και με το άνοιγμα των συνόρων με την Αλβανία, «χιλιάδες Αλβανοί και Βορειοηπειρώτες εισήλθαν στην Ελλάδα». (Ζωγράφου, 1998: 216)

Πιο συγκεκριμένα, τα άτομα που έχουν εισέλθει στην Ελλάδα αφορούν κυρίως:

- § Έλληνες ομογενείς που προέρχονται από δημοκρατίες της Πρώην Σοβιετικής Ένωσης και επέστρεψαν στην Ελλάδα. (γύρω στα 100.000 άτομα)

- § Αλλοδαπούς που προέρχονται από χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, από αφρικανικές χώρες και από την Αμερική (περίπου 265.000 άτομα για το έτος 1993, Fakiolas 1997) που διαμένουν μόνιμα στην Ελλάδα.
- § Αλλοδαπούς που ζήτησαν πολιτικό άσυλο στη χώρα.(το 1998 παραχωρήθηκε άσυλο στο 4% του συνόλου των περιπτώσεων που εξετάστηκαν από αρμόδιες υπηρεσίες, Ελευθεροτυπία, 15/02/1999)
- § Μετανάστες από γειτονικές, κυρίως βαλκανικές, χώρες.Υπολογίζεται ότι εισήλθαν στην Ελλάδα περίπου 700.000 άτομα από τις χώρες της Αλβανίας, Βουλγαρίας, Ρουμανίας και Πολωνίας." (Ναξάκης, Χλέτσος, 2001: 210-211)

1.7.2.Παράγοντες που προκαλούν το φαινόμενο της μετανάστευσης

Τα αίτια της μετανάστευσης μπορεί να ποικίλουν για κάθε άτομο που αποφασίζει να φύγει από τη χώρα του και να μετακινηθεί σε μία άλλη.

Οι λόγοι για τους οποίους ένας άνθρωπος θα μεταναστεύσει εξαρτώνται από τις κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και πολιτισμικές συνθήκες που επικρατούν στη χώρα του.

Πολλές είναι οι περιπτώσεις όπου ομάδες ατόμων εγκαταλείπουν την πατρίδα τους λόγω της πολιτικής κατάστασης που σε αυτήν επικρατεί. Η δικτατορία ή οι πολεμικές συγκρούσεις είναι καταλυτικοί παράγοντες για μια τέτοια απόφαση όπως αυτή της μετανάστευσης. (Ναξάκης, Χλέτσος, 2001: 18)

Από την άλλη, η φτώχεια, η πείνα, οι φυσικές καταστροφές των χωρών αποστολής, το μικρό εισόδημα και η ανεργία που αφορούν ένα αρκετά μεγάλο μέρος του εργατικού δυναμικού, είναι βασικοί παράγοντες αποδημίας, ιδιαίτερα από τις χώρες της Ν. Ευρώπης και του Τρίτου Κόσμου. Επιπλέον, οι κυβερνήσεις κάποιων χωρών προέλευσης ενθάρρυναν την μεταναστευτική κίνηση, όπως σε αρκετές ασιατικές χώρες, από τα μέσα της δεκαετίας του '70, με σκοπό την απόκτηση εσόδων σε συνάλλαγμα. (Πουλοπούλου, 1990: 38)

Ταυτόχρονα, παρατηρείται και μια αλλαγή τρόπου ζωής στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες όπου τα άτομα, προκειμένου να ικανοποιήσουν τις καταναλωτικές τους επιθυμίες και γνωρίζοντας ότι αυτό δεν είναι εφικτό λόγω των χαμηλών μισθών που είχαν, δέχονταν δουλειές σε ξένες χώρες, ελπίζοντας σ' ένα καλύτερο μέλλον όταν θα επιστρέψουν στην πατρίδα τους. (ο.π)

Σύμφωνα με τους Smith και Hicks, η μετανάστευση εξηγείται από τη συνεχή προσπάθεια των ατόμων για βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου.

Δεδομένου ότι ο μισθός είναι εκείνο το στοιχείο που κατ' εξοχήν

προσδιορίζει το επίπεδο διαβίωσης, η τάση του ανθρώπου για μεγιστοποίηση της ικανοποίησης και βελτίωσης των συνθηκών ζωής, τους οδηγεί σε μετακινήσεις πληθυσμών από χώρες με χαμηλούς μισθούς, προς χώρες με υψηλούς μισθούς. (Ναξάκης, Χλέτσος, 2001: 197)

Επιπλέον, οι έντονες δημογραφικές πιέσεις σε συνδυασμό με τα πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά αίτια, οδηγούν στη λύση της φυγής.

Αναλυτικότερα, ο ρυθμός ανάπτυξης στις αναπτυσσόμενες χώρες είναι πιο αργός από το ρυθμό της δημογραφικής τους αύξησης. Η αύξηση του πληθυσμού στις χώρες αυτές, "εξουδετερώνει" την όποια οικονομική ανάπτυξη και οξύνει το πρόβλημα της ανεργίας. Η δημογραφική, λοιπόν, αύξηση συμβάλλει στη φτώχεια και οδηγεί μεγάλο αριθμό ατόμων να αποδημήσει προς χώρες που επικρατούν καλύτερες συνθήκες οι οποίες λειτουργούν. ως παράγοντες έλξης μεταναστών. (Ναξάκης, Χλέτσος, 2001: 48)

Πιο συγκεκριμένα, η οικονομική ανάπτυξη των χωρών υποδοχής, σε συνδυασμό με το βραδύτερο ρυθμό δημογραφικής αύξησης, σήμανε την ταχύτατη απορρόφηση των ανέργων και τη ζήτηση εργατικού δυναμικού.

Το γηγενή εργατικό δυναμικό, όμως, δεν ήθελε πάντα να καλύψει τις ανάγκες που υπήρχαν σε ανειδίκευτη, κουραστική, επικίνδυνη και κακοπληρωμένη εργασία με αποτέλεσμα να καλυφθούν αυτές από τους μετανάστες, έτσι ώστε να εξασφαλισθεί η παραπέρα οικονομική ανάπτυξη και βελτίωση του επιπέδου ζωής. (Μουσούρου, 1991: 83-84)

Πέρα, όμως, από τους προαναφερόμενους παράγοντες, υπάρχουν και άλλες αιτίες οι οποίες ωθούν τα άτομα να μεταναστεύσουν προς κάποια συγκεκριμένη χώρα. Οι κυριότερες αιτίες συνοψίζονται από τον Χάμαρ (1985: 5) στις ακόλουθες:

§ Οι διμερείς συμφωνίες που οδήγησαν στη συγκέντρωση κάποιων εθνικοτήτων σε ορισμένες χώρες (π.χ των Ελλήνων στη Γερμανία). Υπάρχει κάποιο ποσοστό του ανθρώπινου δυναμικού που μεταναστεύει, το οποίο αφορά ειδικευμένους εργαζόμενους. Αυτό γίνεται τα τελευταία χρόνια στο πλαίσιο της διεθνοποίησης των αγορών," όπου έχουν υπογραφεί πολλές συμφωνίες ελεύθερων συναλλαγών μεταξύ κρατών, οι οποίες, εκτός από ροές κεφαλαίων και πληροφοριών αφορούν και αυξημένες μετακινήσεις ειδικευμένου επιστημονικού δυναμικού. (Ναξάκης, Χλέτσος, 2001: 183)

§ Η γεωγραφική απόσταση που όσο μικρότερη είναι, καθιστά ευκολότερη τη μετακίνηση.

§ Οι ιστορικές σχέσεις μεταξύ της χώρας υποδοχής και της χώρας αποστολής. Πρέπει να σημειωθεί ότι αυτές οι σχέσεις είναι στενότερες σε

περιπτώσεις μετανάστευση =ς από τέως αποικία προς την τέως μητρόπολη.

§ Η "αλυσιδωτή" μετανάστευση, όπου μία ομάδα μεταναστών εγκαθίσταται σε μία χώρα και ακολουθούν προς αυτή άλλοι ομοεθνείς.

Το μεταναστευτικό, λοιπόν, φαινόμενο σε παγκόσμιο επίπεδο, είναι συνέπεια πολλών παραγόντων, όπως οι "περιφερειακοί και τοπικοί πόλεμοι, η αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού, η παγκοσμιοποίηση, η κυριαρχία της οικονομίας της αγοράς, κ.α.

Επομένως, την απόφαση του ανθρώπου να μετακινηθεί σε άλλη χώρα για να προσφέρει ή καλύτερα, για να πουλήσει σ' αυτήν την εργατική του δύναμη, πρέπει να τη δει κανείς σε συνάρτηση με το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα, που δημιουργώντας ανισομερή ανάπτυξη, παράγει και ανατροφοδοτεί τις συνθήκες εκείνες που προκαλούν την μετανάστευση. (Κασιμάτη, 1984: 13-14)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

2. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

Σε άμεση συνάρτηση με τα αίτια της μετανάστευσης είναι και οι επιπτώσεις που αυτή επιφέρει στους παράγοντες της μεταναστευτικής διαδικασίας. Η μετανάστευση, σε παγκόσμιο επίπεδο, επιφέρει θετικές και αρνητικές συνέπειες βραχυχρόνια και μακροπρόθεσμα, τόσο για της χώρες αποστολής, όσο και για τη χώρα υποδοχής μεταναστών. (Κασιμάτη, 1984: 36)

2.1. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

Το κύριο ίσως ζήτημα που απασχολεί την κοινωνιολογική προσέγγιση στο επίπεδο της συνολικής εκτίμησης του μεταναστευτικού φαινομένου είναι το ζήτημα των επιπτώσεων του φαινομένου αυτού στην κοινωνική δομή της χώρας υποδοχής και της χώρας αποστολής. Βέβαια, όπως θα δούμε, οι επιπτώσεις αυτές δεν είναι οι μόνες κοινωνικά σημαντικές και, εξάλλου, είναι αλληλένδετες με άλλες οι οποίες έχουν θεμελιώδη σημασία για την διαμόρφωση της κοινωνικής πραγματικότητας και των προοπτικών της στις σύγχρονες (αλλά και, γενικότερα, στις σημερινές) κοινωνίες.

2.1.2. Οι επιπτώσεις της μετανάστευσης στην χώρα υποδοχής

Με βάση τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν οι χώρες υποδοχής μεταναστών τον εαυτό τους, αυτές διακρίνονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τις χώρες υποδοχής *πολιτών*, οι οποίοι αναμένεται ότι θα συμβάλλουν στην παραγωγή. Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει τις χώρες υποδοχής *εργατών*, οι οποίοι δεν αναμένεται ότι θα αποκτήσουν την ιδιότητα του πολίτη. Στις πρώτες κατατάσσονται κατά κύριο λόγο οι χώρες υπερπόντιας μετανάστευσης (ΗΠΑ, Καναδάς, Αυστραλία). Στις δεύτερες ανήκουν οι μεταναστευτικές Χώρες της Δυτικής Ευρώπης - και σ' αυτήν την κατηγορία αναφερόμαστε στην συνέχεια.

Πολλοί μελετητές διακρίνουν την Μ. Βρετανία και την Γαλλία από τις άλλες Ευρωπαϊκές μεταναστευτικές χώρες. Η διάκριση γίνεται με βάση το σκεπτικό ότι η κατάσταση είναι τελείως διάφορη στην Μ. Βρετανία και την Γαλλία, όπου οι μετανάστες (ή, τουλάχιστον, οι συντριπτικά περισσότεροι από αυτούς) θεωρείται ότι έχουν εγκατασταθεί μόνιμα - ενώ οι μετανάστες στις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες θεωρείται ότι βρίσκονται εκεί προσωρινά, δηλαδή για να

καλύψουν πρόσκαιρες ανάγκες των χωρών αυτών σε εργατικό δυναμικό. Αλλά ένα τέτοιο σκεπτικό θα μπορούσε να υποστηριχθεί μόνο κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1960, όταν δηλαδή το φαινόμενο της μεταπολεμικής) ενδοευρωπαϊκής μετανάστευσης ήταν ακόμα καινούργιο. Σήμερα, τριάντα και πλέον χρόνια αργότερα, διακρίσεις σαν αυτήν που διατυπώθηκε έχουν πια αποδειχθεί αυθαίρετες και άσχετες προς την πραγματικότητα και την δυναμική της. Και τούτο γιατί οι μετανάστες στην Γερμανία, την Ελβετία, την Σουηδία, το Βέλγιο φαίνονται να έχουν πλέον εγκατασταθεί εκεί: όχι απλά διαμένουν από πολλά χρόνια στις χώρες αυτές αλλά και (οι περισσότεροι) είτε έχουν φέρει προ πολλού την οικογένειά τους είτε έχουν δημιουργήσει οικογένεια στην χώρα εγκατάστασης. Άσχετα λοιπόν από τις αρχικές τους προθέσεις, οι θεωρούμενοι ως «προσωρινοί» μετανάστες (δηλαδή εκείνοι οι οποίοι επιστεύετο ότι θα επιστρέψουν στην πατρίδα τους μετά Π.χ. την λήξη ενός διετούς συμβολαίου εργασίας) έχουν καταστεί ουσιαστικά μόνιμοι. Από την άλλη μεριά, αρκετοί μετανάστες, Π.χ. στην Αγγλία, δεν απέβλεπαν εξαρχής σε μόνιμη εγκατάσταση στην χώρα αυτήν, όπου ωστόσο παρέμειναν εφόσον η αναμενόμενη βελτίωση των συνθηκών στην χώρα καταγωγής τους δεν επήλθε. Εξάλλου, για διάφορους λόγους, κάποιοι από εκείνους που εγκαταστάθηκαν μόνιμα επιστρέφουν στην πατρίδα τους έπειτα από μια λιγότερο ή περισσότερο μακρόχρονη απουσία. «Έτσι», όπως παρατηρούν οι Κασλς και Κόζακ, «οι διαφορές των σχημάτων μετανάστευσης στις διάφορες χώρες δεν είναι απόλυτες αλλά είναι διαφορές βαθμού. Επιπλέον, ακόμα και αν η μόνιμη εγκατάσταση υπερισχύει στην μια περίπτωση και η προσωρινή στην άλλη, οι επιπτώσεις είναι οι ίδιες. Στην Μ. Βρετανία, οι περισσότεροι μετανάστες έχουν εγκατασταθεί μόνιμα, αλλά επειδή αυτοί από την Κοινοπολιτεία είναι έγχρωμοι, παραμένουν ορατοί. Το ίδιο ισχύει και για τα παιδιά των αρχικών μεταναστών, που μπορεί να έχουν υιοθετήσει σε μεγάλο βαθμό την γλώσσα, τις συνήθειες και τις αξίες της χώρας υποδοχής. Έχει αποδειχθεί ότι υπάρχει σημαντική προκατάληψη εναντίον εγχρώμων αποφοίτων του σχολείου ακόμα και αν ανατράφηκαν στην Μ. Βρετανία. Οι διακρίσεις εξασφαλίζουν την παραμονή της δεύτερης γενιάς εγχρώμων μεταναστών στην ίδια υποδεέστερη θέση των γονέων τους. Από την άλλη μεριά, στις τρεις άλλες χώρες [δηλ. Ελβετία, Γαλλία, Ομ. Γερμανία], οι περισσότεροι μετανάστες δεν διακρίνονται φυλετικά από τους ντόπιους πληθυσμούς. Οι μετανάστες της δεύτερης γενιάς πιθανόν θα παραμείνουν σε μια χαμηλή κοινωνική θέση λόγω των συγκεκριμένων εκπαιδευτικών προβλημάτων που έχουν, αλλά δεν παραμένουν μια ευδιάκριτα ιδιαίτερη ομάδα. Από την στιγμή που θα μάθουν την γλώσσα και θα υιοθετήσουν τις ντόπιες συνήθειες και τρόπο ντυσίματος, θα ενταχθούν λίγο πολύ στον πληθυσμό. Αλλά οι καινούργιοι μετανάστες εργάτες που εξακολουθούν να έρχονται στις χώρες αυτές θα είναι πάντα μια ξεχωριστή ομάδα, με προβλήματα γλώσσας και προσαρμογής στην βιομηχανική εργασία και στον αστεακό τρόπο ζωής. Θα εξακολουθήσουν να

έχουν τις χειρότερες δουλειές, να ζουν συγκεντρωμένοι στις χειρότερες περιοχές και κατοικίες και να αντιμετωπίζουν ποικίλα κοινωνικά προβλήματα. υπάρχει έτσι μια μόνιμη ομάδα μεταναστών με εναλλασσόμενα μέλη. Η εναλλαγή αυτή εξασφαλίζει ότι η ομάδα παραμένει ξεχωριστή και υποτελής. Η εναλλαγή έχει την ίδια επίπτωση στην θέση των εργατών στην Γερμανία, την Γαλλία και την Ελβετία με την προκατάληψη εναντίον των εγχρώμων στην Αγγλία. Και στις δύο περιπτώσεις, οι μετανάστες εξακολουθούν να είναι η ομάδα με την χειρότερη εργασία και κοινωνικές συνθήκες πολύ μετά την έναρξη του μεταναστευτικού ρεύματος» (Castles and Kosack, 1985:462-463).

Η παραστατική αυτή περιγραφή των Κασλς και Κόζακ παραπέμπει στο ζήτημα όχι μόνον της κατώτερης θέσης των μεταναστών στις χώρες υποδοχής αλλά και της ένταξής τους στην ταξική δομή των χωρών αυτών. Πρόκειται για ένα ζήτημα κείμενο, για το οποίο υπάρχουν διάφορες απόψεις τις οποίες οι μελετητές αυτοί εξετάζουν σε συνάρτηση προς τα δεδομένα της ευρωπαϊκής μεταναστευτικής εμπειρίας. Οι κύριες απόψεις είναι τρεις: (α) ότι οι μετανάστες συνιστούν μια καινούργια κοινωνική τάξη, ένα καινούργιο προλεταριάτο. Το προλεταριάτο αυτό δεν έχει ίσα πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα με την ντόπια εργατική δύναμη και βρίσκεται απομονωμένο από την ντόπια εργατική τάξη - μεταξύ άλλων γιατί δεν χειρίζεται ικανοποιητικά την γλώσσα του τόπου και γιατί διαβιώνει σε γκέτο' (β) ότι οι μετανάστες συνέβαλαν στην αναδόμηση της εργατικής τάξης και την διάκρισή της σε ένα υποπρολεταριάτο (που το αποτελούν οι εσωτερικοί και οι εξωτερικοί μετανάστες) και σ' ένα προλεταριάτο που έχει μεν καλύτερους όρους διαβίωσης από το υποπρολεταριάτο αλλά που έχει εξίσου με αυτό απρόσωπες συνθήκες εργασίας και ζωής - που, με άλλα λόγια, υπόκειται εξίσου στην αλλοτρίωση και (γ) ότι οι μετανάστες αποτελούν τμήμα της Δυτικό-Ευρωπαϊκής εργατικής τάξης, που βρίσκεται διαιρεμένη σε δύο στρώματα: το ανώτερο, που το αποτελούν οι ντόπιοι εργαζόμενοι και το κατώτερο, που το αποτελούν οι μετανάστες.

Είναι Φανερό πως οι απόψεις αυτές δεν διαφέρουν ως προς την αξιολόγηση της κοινωνικής θέσης των μεταναστών. Διαφέρουν ως προς την αντίληψη της κοινωνίας, τα κριτήρια προσδιορισμού των κοινωνικών τάξεων και την θεώρηση της κοινωνικής δυναμικής.

Πολλοί μελετητές της κοινωνικής ιστορίας έχουν προ πολλού επισημάνει ότι τα χαρακτηριστικά των μεταναστών εργατών (χαμηλές αποδοχές, ανασφάλεια απασχόλησης, κακές συνθήκες στέγασης κλπ.) υπήρξαν και τα χαρακτηριστικά της εργατικής τάξης στην Ευρώπη κατά τον 19ο αιώνα. Πόσο είναι, λοιπόν, θεμιτό να υποστηρίζει κανείς ότι οι μετανάστες αποτελούν μιαν άλλη κοινωνική τάξη ή έστω ένα υποπρολεταριάτο - και να το υποστηρίζει παραπέμποντας σ' αυτά τα χαρακτηριστικά; Στο σημείο αυτό, αρκετοί μελετητές παραπέμπουν στη θεωρία της αστικοποίησης της εργατικής τάξης. Με βάση την θεωρία αυτήν, υποστηρίζεται

ότι οι συνθήκες απασχόλησης των μεταναστών μοιάζουν μ' εκείνες των εργατών κατά την προ-βιομηχανική και πρώτο-βιομηχανική εποχή, ενώ οι συνθήκες απασχόλησης και ιδιαίτερα η αμοιβή των ντόπιων εργατών μοιάζουν σήμερα μ' εκείνες των μεσαίων τάξεων. Η ανοδική κοινωνική και επαγγελματική κινητικότητα των ντόπιων εργατών έχει ως αποτέλεσμα την κένωση θέσεων ανειδίκευτης και χειρωνακτικής εργασίας - θέσεων τις οποίες καταλαμβάνουν οι μετανάστες. Στο μέτρο που η τεχνολογική πρόοδος μειώνει τις θέσεις αυτές, οι μετανάστες θα παύσουν να είναι απαραίτητοι: η μετανάστευση θα σταματήσει και όσοι είναι ήδη μετανάστες θα ακολουθήσουν την ανοδική επαγγελματική κινητικότητα των ντόπιων εργατών ή θα παλιννοστήσουν.

Έτσι, όμως, φθάνουμε στο μοντέλο του λειτουργισμού, στο οποίο οι κοινωνικές τάξεις αντικαθίστανται από ομάδες που προσδιορίζει η κοινωνική θέση. Μια τέτοια ομάδα συνιστούν και οι μετανάστες. Πρόκειται για ομάδα χαμηλής κοινωνικής θέσης γιατί οι μετανάστες απασχολούνται στις χειρότερες εργασίες, έχουν περιορισμένες προοπτικές αλλά και προσδοκίες, στερούνται εντελώς γοήτρου. Σύμφωνα με το μοντέλο του λειτουργισμού, η χαμηλή κοινωνική θέση των μεταναστών θεωρείται ρεαλιστική: οι μετανάστες έχουν έναν συγκεκριμένο κοινωνικό ρόλο καθώς προμηθεύουν την κοινωνία με την ανειδίκευτη εργατική δύναμη που της είναι απαραίτητη. Τόσο η κατάταξή τους όσο και η παραμονή τους σ' αυτήν την χαμηλή θέση είναι το παρεπόμενο και απαραίτητο στοιχείο της κοινωνικής στρωμάτωσης. Το σκεπτικό αυτό δεν μεταβάλλεται ουσιαστικά από την επισήμανση του γεγονότος ότι κάποιο ποσοστό των μεταναστών εργατών επιτυγχάνει μίαν ανοδική επαγγελματική κινητικότητα και άρα την αναρρίχηση του σε υψηλότερη κοινωνική θέση.

Αλλά οι απόψεις που μόλις εκθέσαμε παραβλέπουν κάποια δεδομένα. Παραβλέπουν, πρώτον, το γεγονός ότι οι μετανάστες συνιστούν, όπως είδαμε και στο Πρώτο Κεφάλαιο, ένα υψηλό ποσοστό του εργατικού δυναμικού - και, ιδιαίτερα, του εργατικού δυναμικού του δευτερογενή τομέα. Πρόκειται, λοιπόν, για ένα κοινωνικό σύνολο, το μέγεθος και μόνον του οποίου θα απέκλειε την αντιμετώπισή του ως περιθωριακού ή «εξωτερικού» προς την κοινωνία υποδοχής. Ούτε όμως είναι δυνατόν το κοινωνικό αυτό σύνολο να αντιμετωπισθεί ως ένα «νέο προλεταριάτο». Κάτι τέτοιο θα προϋπέθετε είτε ότι το «παλιό» δεν υπάρχει πια και οι μετανάστες έχουν τα χαρακτηριστικά του είτε ότι το «παλιό» αυτό προλεταριάτο υπάρχει μεν αλλά το «νέο» (δηλαδή οι μετανάστες) έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά. Αλλά δικαιούται να έχει κανείς σοβαρότατες επιφυλάξεις ως προς την ύπαρξη των προϋποθέσεων αυτών - και, άρα, την αποδοχή της αντιμετώπισης των μεταναστών ως νέου προλεταριάτου. Ούτε, όμως, και ως υπό-προλεταριάτο θα μπορούσαμε να τους χαρακτηρίσουμε: οι ξένοι εργάτες έχουν βέβαια (ως εργάτες) διαφορές από τους ντόπιους, έχουν όμως και κάποια κοινά χαρακτηριστικά όπως και κάποια κοινά συμφέροντα. Μένει, λοιπόν, η

αντιμετώπιση της όλης Δυτικό-Ευρωπαϊκής εργατικής τάξης ως διαιρεμένης σε δύο στρώματα, το κατώτερο από τα οποία αποτελούν οι μετανάστες. Πρόκειται, δηλαδή, για μια αναδόμηση της εργατικής τάξης και όχι για την δημιουργία μιας τάξης καινούργιας (δηλαδή ενός «νέου προλεταριάτου» ή ενός «υπό-προλεταριάτου»). Αυτή είναι και η άποψη των Κασλς και Κόζακ, που επισημαίνουν και τις σημαντικότερες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές επιπτώσεις της αναδόμησης της εργατικής τάξης, σαν αποτέλεσμα του εμπλουτισμού της με το αλλοδαπό εργατικό δυναμικό.

Οι *οικονομικές* επιπτώσεις της αναδόμησης αυτής συνοψίζονται αφενός στις διαδικασίες που διατηρούν την αμοιβή των ανειδίκευτων εργασιών του δευτερογενή σε χαμηλά επίπεδα, αλλά και που διαμορφώνουν τις αμοιβές του τομέα αυτού (και όχι μόνον) σε επίπεδα κατώτερα από εκείνα που θα διαμορφώνονταν αν δεν υπήρχε η προσφορά του μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού. Αφετέρου, όμως, όπως πολλοί, μελετητές επισημαίνουν, οι παραπάνω διαδικασίες συνέβαλαν αποφασιστικά στην παραπέρα ανάπτυξη της οικονομίας - και η ανάπτυξη αυτή είναι μακροπρόθεσμα σε όφελος και της ντόπιας εργατικής δύναμης.

Οι *κοινωνικές* επιπτώσεις της αναδόμησης της εργατικής τάξης στις χώρες υποδοχής μεταναστών είναι πιο πολύπλοκες από τις οικονομικές. Βέβαια, η κάλυψη των ανειδίκευτων εργασιών από την προσφερόμενη μεταναστευτική εργατική δύναμη επέτρεψε σε πολλούς από τους ντόπιους εργαζομένους να ανέλθουν επαγγελματικά και να επιτύχουν μια πραγματική ανοδική κοινωνική κινητικότητα. Τούτο σημαίνει ότι η εργατική τάξη χάνει ένα τμήμα της αλλά και ότι αυτοί οι πρώην εργάτες δεν πέτυχαν την βελτίωση της ατομικής τους κατάστασης μέσα από συλλογικούς αγώνες. Δεν θεωρούν, επομένως, την ταξική διαπάλη ως μοχλό για την βελτίωση αυτήν. Αντιθέτως: τείνουν να αντιμετωπίσουν την επαγγελματική και κοινωνική τους άνοδο σαν αποτέλεσμα ατομικής προσπάθειας και προσόντων. Μια σημαντική επίπτωση της μετανάστευσης είναι, λοιπόν, οι μεταβολές που παρατηρούνται στην ταξική συνείδηση των Δυτικό-Ευρωπαίων εργαζομένων. Από την άλλη μεριά, αυτοί οι πρώην εργάτες φροντίζουν να διατηρείται η κοινωνική απόσταση την οποία επέτυχαν από τους πρώην συναδέλφους τους και κυρίως η κοινωνική τους απόσταση από τους μετανάστες - ώστε να μην απειληθούν από αυτούς τα προνόμια της κοινωνικής θέσης στην οποία ανήλθαν. Έτσι, αυτοί οι πρώην εργάτες, στην κοινωνική άνοδο των οποίων έπαιξε αποφασιστικό ρόλο η παρουσία των μεταναστών, έχουν κάθε συμφέρον να καθηλωθούν αυτοί οι μετανάστες στη χαμηλότερη κοινωνικό-οικονομική θέση στην οποία βρίσκονται.

Αλλά οι μετανάστες δεν έχουν εναντίον τους μόνον τους ντόπιους πρώην εργάτες. Εναντίον τους είναι και οι ντόπιοι ανειδίκευτοι ή ημι-ειδικευμένοι εργάτες, που δεν κατάφεραν να ανέλθουν επαγγελματικά και κοινωνικά. Αυτοί

θεωρούν τους μετανάστες υπεύθυνους για την διατήρηση της αμοιβής τους σε χαμηλά επίπεδα και, ταυτόχρονα, πιστεύουν τους εαυτούς τους κοινωνικά ανώτερους από τους μετανάστες - ενώ, εκτός από την εντοπιότητα, δεν παρουσιάζουν ουσιαστικές διαφορές. Οι ντόπιοι ανειδίκευτοι εργάτες συνιστούν το κοινωνικό στρώμα που είναι το εντονότερα αντίθετο στην παρουσία των μεταναστών. Έτσι, όμως, η ταξική συνείδηση εξασθενεί ακόμα περισσότερο και εντέλει αντικαθίσταται από τις συνειδήσεις ομάδων συμφερόντων, που διαμορφώνονται σε αναφορά προς (πραγματικές ή φανταστικές) συγκρούσεις των συμφερόντων αυτών.

Οι πολιτικές, τέλος, επιπτώσεις της αναδόμησης της εργατικής τάξης στις χώρες υποδοχής είναι εν πολλοίς συνέπεια των κοινωνικών και μπορούν να συνοψισθούν στο ότι η αλλαγή ταξικής συνείδησης (και πολύ περισσότερο η εξασθένησή της) υποσκάπτει την ενότητα της εργατικής τάξης και έτσι μειώνει την πολιτική της ισχύ. Τούτο είναι φανερό στην απώλεια πολιτικής επιρροής των εργατικών συνδικάτων - ιδιαίτερα μάλιστα εκείνων που αφορούν βιομηχανικούς κλάδους στους οποίους οι περισσότεροι εργαζόμενοι είναι μετανάστες. Μέχρι στιγμής, τα εργατικά συνδικάτα δεν μπόρεσαν να ξεπεράσουν τα δύο προβλήματα που απειλούν άμεσα την συνοχή και την αποτελεσματικότητά τους: (α) την αντίδραση των ντόπιων μελών τους στην ένταξη των ξένων εργατών στους κόλπους τους και (β) την ύπαρξη ουσιαστικών δυσχερειών για την ένταξη αυτήν - όπως είναι τα προβλήματα γλώσσας, διαφορετικής κουλτούρας, διαφορετικών εργασιακών και άλλων ηθών και παραδόσεων κλπ.

Η μετανάστευση έχει, λοιπόν, αλυσιδωτές επιπτώσεις ιδιαίτερης σημασίας: η αναδόμηση της εργατικής τάξης συνδέεται με την διάσπασή της και αυτή με την αποδυνάμωσή της οι εξελίξεις αυτές επαυξάνουν το όφελος της κυρίαρχης τάξης από την οικονομική ανάπτυξη, στην οποία συνέβαλαν οι μετανάστες αυτό το (διπλό, εντέλει) όφελος της κυρίαρχης τάξης εξηγεί την διστακτικότητα αν όχι την άρνησή της να καταργήσει τις διακρίσεις σε βάρος των μεταναστών, να εξασφαλίσει καλύτερη εκπαίδευση για τους ίδιους και τα παιδιά τους και, γενικώς, να συμβάλει (με τον αποφασιστικό τρόπο που αυτή θα μπορούσε) στην δημιουργία των συνθηκών οι οποίες θα επιτρέψουν την ανοδική κοινωνική κινητικότητα του μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού της Δυτ. Ευρώπης.

Αλλά οι επιπτώσεις της μετανάστευσης στην ταξική δομή της χώρας υποδοχής και την δυναμική της δεν είναι οι μόνες κοινωνικές επιπτώσεις. Ένα φαινόμενο τέτοιας έκτασης και τέτοιας σημασίας στην διαμόρφωση κοινωνικών σχέσεων δεν μπορεί παρά να βρίσκεται σε διαλεκτική σχέση με τους κοινωνικούς θεσμούς και τους μετασχηματισμούς τους. Η σχέση αυτή δεν είναι δυνατόν να εξετασθεί παρά σε μια ιστορική προοπτική, με μια μελέτη συγκριτική που θα αξιολογεί απογραφικά και εμπειρικά στοιχεία. Τέτοιες μελέτες είναι ελάχιστες και, μέχρι στιγμής, περιορίζονται σε συγκεκριμένη περιοχή ή χώρα. Η εργασία του

Ντανιέλ Κουρζώ (1988), για παράδειγμα, αποσκοπεί στην επισήμανση της σχέσης μεταξύ γεωγραφικής κινητικότητας, μετασχηματισμών των κοινωνικών θεσμών και φυσικής κίνησης του πληθυσμού στην Γαλλία κατά τα τελευταία 300 χρόνια. Διακρίνει τρεις περιόδους (που περίπου αντιστοιχούν στα τρία στάδια της θεωρίας του δημογραφικού μετασχηματισμού, την οποία και υιοθετεί):

(α) Τον 180 αιώνα, όπου γεννήσεις και θάνατοι εξισορροπούν, η μετανάστευση είναι σπάνια και ο πληθυσμός δεν βγαίνει από τα όρια της κοινότητας όπου ζει παρά για να πάει στον πόλεμο ή για να παντρευτεί. Το δεύτερο ισχύει κυρίως για τις αγροτικές κοινότητες. Κάτω από τις συνθήκες αυτές, η οικογένεια, η συγγένεια και η κοινότητα είναι ισχυρότατες.

(β) Κατά την περίοδο από την Γαλλική Επανάσταση έως τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η κατάσταση αλλάζει σημαντικά: καθώς η θνησιμότητα μειώνεται ενώ η γεννητικότητα παραμένει σχετικά υψηλή, ο πληθυσμός αυξάνει. Παράλληλα, αλλάζουν οι καλλιέργειες και οι τρόποι ιδιοκτησίας της γης. Αλλά η γη είναι λίγη - και η δημιουργία αποικιών αποτελεί λύση στο πρόβλημα. Η μετακίνηση προς τις αποικίες, η εκβιομηχάνιση και ο συνδεδεμένος με αυτήν εξαστισμός, οι ανάγκες της αγροτικής οικονομίας, αυξάνουν σημαντικά τα ποσοστά των εξωγαμικών ενώσεων και συνδέονται με την εξασθένηση της αγροτικής κοινότητας και της συγγενικής ομάδας όπως και με αλλαγές στα οικογενειακά σχήματα. Οι εξελίξεις αυτές αλλοιώνουν σημαντικά τις οικονομικές και τις πολιτικές σχέσεις, την αντίληψη και την οργάνωση τηςσχόλης, την αίσθηση και την χρήση του χώρου. Αλλά, ταυτόχρονα, διαφοροποιούν τις εκπαιδευτικές ανάγκες όπως και το περιεχόμενο της παιδείας και μεταβάλλουν τις αξίες.

(γ) Τέλος, κατά την μεταπολεμική περίοδο, η γεννητικότητα μειώνεται και ο πληθυσμός σταθεροποιείται. Με την ανάπτυξη της βιομηχανίας, εντείνεται ο εξαστισμός. Η σύγχρονη τεχνολογία εισάγεται στην γεωργική παραγωγή - χωρίς όμως να καλύπτει, τουλάχιστον εποχιακά, τα κενά που ο εξαστισμός και η σταθεροποίηση του πληθυσμού δημιούργησαν σε γεωργικό εργατικό δυναμικό. Τα κενά αυτά, όπως και εκείνα που εμφανίζονται στην μεταποίηση, καλύπτονται από εξωτερικούς μετανάστες: η μετανάστευση ανειδίκευτων εργατών από λιγότερο αναπτυγμένες χώρες και κυρίως από τις (τέως) αποικίες αυξάνει. Οι κοινωνικές αλλαγές που χαρακτήριζαν την προηγούμενη περίοδο εντείνονται. Οι αλλαγές αυτές επηρεάζονται ασφαλώς από την ύπαρξη της αυξανόμενης κοινωνικής μειονότητας των μεταναστών - μιας μειονότητας που είναι σε μεγάλο βαθμό και φυλετική και που συνίσταται, εντέλει, σε αρκετές εθνικές μειονότητες.

Το παράδειγμα της Γαλλικής εμπειρίας δεν είναι ίσως απόλυτα αντιπροσωπευτικό της σύνδεσης του μεταναστευτικού φαινομένου με την όλη διαμόρφωση της κοινωνικής πραγματικότητας στην χώρα υποδοχής. Επιτρέπει όμως να επισημανθεί η σπουδαιότητα της γεωγραφικής κινητικότητας ως παράγοντα κοινωνικού μετασχηματισμού - άσχετα από το κατά πόσον η

κινητικότητα αυτή είναι αποτέλεσμα της εσωτερικής μετανάστευσης ή της εξωτερικής, από τη χώρα ή προς αυτήν.

Αλλά, στο τέλος της δεκαετίας του 1980, δεν μπορεί πια κανείς να αναφέρεται στις κοινωνικές επιπτώσεις της μετανάστευσης, και ιδιαίτερα της μετανάστευσης προς τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, χωρίς να υπογραμμίζει ένα καίριας σημασίας κοινωνικό-πολιτισμικό γεγονός. Το γεγονός αυτό είναι η μετατροπή (από την δεκαετία ήδη του 1970) μιας πρόσκαιρης ανειδίκευτης εργατικής δύναμης, αποτελούμενης από αλλοδαπούς διαφόρων προελεύσεων, σε εθνικές μειονότητες που βρίσκονται πλέον μόνιμως εγκατεστημένες στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. «Η μετατροπή σε μειονότητα είναι μια διαδικασία με την οποία κυρίαρχες κοινωνικές ομάδες αποδίδουν στους νεοφερμένους μερικά (πραγματικά ή φανταστικά) χαρακτηριστικά και τα χρησιμοποιούν προκειμένου να δικαιολογήσουν την απόδοση σ' αυτούς συγκεκριμένων οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών ρόλων. Σαν αντίδραση της εμπειρίας που έχουν, οι μετανάστες και οι απόγονοί τους αναπτύσσουν τις δικές τους κουλτούρες και θεσμούς και αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους ως ξεχωριστές ομάδες μέσα στην κοινωνία» (Castles et al., 1984:96).

Στο ζήτημα, λοιπόν, των εθνικών μειονοτήτων που δημιουργήσε η μετανάστευση, η Ευρωπαϊκή εμπειρία έχει πλέον πολλές ομοιότητες με την Αμερικανική - και θα μπορούσε να επωφεληθεί από τις πολλές και σημαντικές μελέτες του ζητήματος αυτού που έγιναν εκεί Τουλάχιστον αρχικά, το ζήτημα αντιμετωπίστηκε στην Αμερική ως θέμα πολιτισμικής περιθωριοποίησης. Επηρεασμένοι από τον Ζίμελ, μελετητές όπως οι Παρκ και Μίλλερ (1969) και όπως ο Στόουνκουιστ (1961) απέδωσαν τα φαινόμενα «περιθωριοποίησης» των εθνικών μειονοτήτων σε δύο παράγοντες. Ο πρώτος είναι η εμμονή των μελών των μειονοτήτων αυτών να διατηρούν τους δεσμούς τους με τον πολιτισμό καταγωγής τους. Ο δεύτερος είναι οι(τυπικές και άτυπες) διακρίσεις σε βάρος των μειονοτήτων αυτών - διακρίσεις οι οποίες, εκτός των άλλων, παρεμποδίζουν τα μέλη των μειονοτήτων στην προσπάθειά τους να υιοθετήσουν τον πολιτισμό της νέας τους πατρίδας, τα αποθαρρύνουν και συχνά τα αποτρέπουν από την προσπάθεια αυτή. Αλλά, όπως επισημάνθηκε από πολλούς μελετητές, τα φαινόμενα εξαπατούν γιατί η πραγματικότητα είναι άλλη: στο σύστημα της χώρας υποδοχής προβλέπεται κάποια θέση για τις εθνικές μειονότητες και αυτές κατατάσσονται στην κοινωνική ιεραρχία με τον τρόπο που προβλέπει το σύστημα για την κάθε συγκεκριμένη μειονότητα. Επιπλέον, τα μέλη της κάθε μειονότητας έχουν τις πιθανότητες ανόδου στην κοινωνική ιεραρχία τις οποίες προβλέπει το σύστημα. Έτσι, η πολιτισμική όπως και η κοινωνική «περιθωριοποίηση» προσδιορίζονται από το σύστημα και, επομένως, κακώς αναφέρονται με τον όρο αυτόν. Επιπλέον, σε μια χώρα όπως οι ΗΠΑ, τα πληθυσμιακά μεγέθη, η ποικιλία των προελεύσεων, οι διαφορετικές χρονικές στιγμές (άρα: και συνθήκες) εισόδου

στην χώρα κλπ., αργά ή γρήγορα οδηγούν την θεωρητική σκέψη σε αδιέξοδα - γιατί αργά η γρήγορα αναγκάζεται κανείς να στραφεί προς μια πολυεπίπεδη προβληματική αυτής της «περιθωριοποίησης»: πρόκειται για την περιθωριοποίηση ποιων σε σχέση προς ποιους ακριβώς; των εθνικών μειονοτήτων σε σχέση προς την Αμερικανική «πλειονότητα»; και πώς ορίζεται αυτή; πρόκειται για την περιθωριοποίηση κάποιων εθνικών μειονοτήτων σε σχέση προς κάποιες άλλες; κάποιων μελών της κάθε μειονότητας σε σχέση προς τα υπόλοιπα; Η απάντηση στα ερωτήματα αυτά, η θεωρητική αλλά και η εμπειρική μελέτη των διαδικασιών μέσα από τις οποίες η εθνική μειονότητα επιτυγχάνει ή αποτυγχάνει να ξεπεράσει τα εμπόδια που παρεμβάλλει στην ενσωμάτωσή της τόσο η πολιτισμική της παράδοση όσο και οι σε βάρος της ίδιας και της παράδοσής της διακρίσεις, αποτελούν το αντικείμενο σημαντικότετων μεταπολεμικών δημοσιευμάτων.

Βέβαια, ως μεταναστευτική χώρα, οι ΗΠΑ διαφέρουν από τις Δυτικό-Ευρωπαϊκές χώρες. Αλλά τα προβλήματα (και η προβληματική) των εθνικών μειονοτήτων δεν έχουν ουσιαστικές διαφορές. Μάλιστα, η αυξανόμενη πληθυσμιακή και οικονομική σημασία των εθνικών μειονοτήτων στις Ευρωπαϊκές χώρες υποδοχής δημιούργησε αυξανόμενες πιέσεις για την κοινωνική και πολιτισμική τους ένταξη. Οι πιέσεις αυτές δημιουργούν εκρηκτικές καταστάσεις. Και τούτο γιατί είναι σε μεγάλο βαθμό αντίρροπες: από την μια μεριά, οι μετανάστες και η δίκαιη απαίτησή τους να συμμετέχουν στην ζωή της χώρας στην οποία εργάζονται αλλά με παράλληλη διαφύλαξη των πολιτισμικών τους χαρακτηριστικών (και κυρίως: γλώσσα, θρησκεία, ήθη και έθιμα) επίσης, οι δημοκρατικές ιδεολογίες των βιομηχανικά αναπτυγμένων χωρών που δέχτηκαν τους μετανάστες αυτούς (ΗΠΑ, Αγγλία, Ομ. Γερμανία) αλλά και οι ανάγκες σε εργατικά χέρια που δημιούργησε η ανάπτυξη. Από την άλλη μεριά, η κοινή γνώμη στις χώρες υποδοχής που αντιστέκεται στις συνέπειες της διαμόρφωσης και της παραμονής των εθνικών μειονοτήτων στην χώρα και που συχνά εκφράζεται εχθρικά για τους μετανάστες. «Τα πάθη που αφορούν την σύγκρουση αυτήν είναι τέτοια, ώστε, κατά την γνώμη πολλών μελετητών, το ζήτημα της αφομοίωσης, της συνεχιζόμενης απομόνωσης ή της ενδεχόμενης εκδίωξης των εθνικών μειονοτήτων είναι δυνατόν να αποτελεί την κρισιμότερη δοκιμασία των δημοκρατικών κανόνων που αυτές οι κοινωνίες δοκίμασαν ποτέ» (Hoskin and Mishler, 1983:440).

Η παρουσία, λοιπόν, των εθνικών μειονοτήτων αποτελεί ζήτημα και κοινωνικό (εφόσον αυτές εντάσσονται σε μια συγκεκριμένη κοινωνική δομή και συμβάλλουν στην διαμόρφωση της δυναμικής της) αλλά και κοινωνικό-πολιτισμικό, εφόσον η παρουσία καθεαυτή όσο και οι αντιδράσεις σ' αυτήν διαμορφώνουν μια καινούργια κοινωνικό-πολιτισμική κατάσταση. Και η παρουσία αυτή συνδέεται με κάποιες καίριες διαδικασίες, οι οποίες μπορούν να συνοψισθούν ως εξής: (α) ανεξάρτητα από την μεταναστευτική ιστορία της χώρας υποδοχής και την μεταναστευτική πολιτική της (που, όπως θα δούμε στο επόμενο

Κεφάλαιο, εκφράζει κυρίως οικονομικό-πολιτικές και λιγότερο κοινωνικό-πολιτισμικές επιλογές), η παρουσία των εθνικών μειονοτήτων έχει πρωτεύουσα σημασία για την διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας της χώρας υποδοχής. Όπως επιγραμματικά σημειώνει ο Κασλς, «οι πολίτες της Δυτικής Ευρώπης δεν έχουν πια την δυνατότητα να επιλέξουν αν θα ζουν σε πολύ-εθνικές και πολύ-πολιτισμικές κοινωνίες. Τέτοιες είναι ήδη οι κοινωνίες στις οποίες ζουν» (Castles et al.,1984:229)' (β) η συνειδητοποίηση της σημασίας που μόλις αναφέραμε αποτελεί καθεαυτή παράγοντα περαιτέρω εξέλιξης της εθνικής ταυτότητας της χώρας υποδοχής, εφόσον η εξέλιξη αυτή επηρεάζεται αναπόφευκτα από την (θετική ή αρνητική) στάση της απέναντι στην κοινωνικό-πολιτισμική παρουσία και επιρροή των εθνικών μειονοτήτων και (γ) οι εθνικές μειονότητες στις χώρες υποδοχής καλούνται να προσαρμοστούν στην κοινωνικό-πολιτισμική πραγματικότητα που διαμορφώνεται εκεί και με την παρουσία τους, όπως και με την αντίδραση των ντόπιων (αλλά, ενδεχομένως, και των άλλων μειονοτήτων) στην παρουσία αυτήν. Έτσι οι μετανάστες καλούνται να ανταποκριθούν στην επιταγή ανάπτυξης μηχανισμών μέσα από τους οποίους θα συμμετέχουν στην διαμόρφωση της κοινωνικό-πολιτισμικής πραγματικότητας της χώρας στην οποία ζουν. Η ένταξή τους στην πραγματικότητα αυτήν και, επομένως, η παραπέρα επίδρασή τους στην διαμόρφωσή της ή, αντιθέτως, η «περιθωριοποίησή» τους σε σχέση προς αυτήν είναι συνάρτηση των μηχανισμών που αναφέραμε.

2.2 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

Το κύριο χαρακτηριστικό της σύγχρονης νεωτερικής μετανάστευσης είναι ότι τα αίτια που την προκαλούν είναι κατά κύριο λόγο οικονομικά και οικονομικές είναι σε μεγάλο βαθμό οι επιπτώσεις της. Όπως είναι, λοιπόν, φυσικό οι πρώτοι που ασχολήθηκαν με το μεταναστευτικό φαινόμενο ήσαν οι οικονομολόγοι και οι οικονομικές θεωρητικές προσεγγίσεις του μεταναστευτικού φαινομένου έχουν αναμφίβολα επηρεάσει τις μεταγενέστερες κοινωνιολογικές προσεγγίσεις που περιλαμβάνουν πέραν της οικονομικής και, βέβαια, της κοινωνικής, την δημογραφική, πολιτική, πολιτισμική, ψυχολογική πλευρά του φαινομένου αυτού.

Η περιγραφή, η ανάλυση, η ερμηνεία και η πρόβλεψη των μεταναστευτικών φαινομένων επιχειρούνται, λοιπόν, είτε από μια κατά βάση *οικονομική* σκοπιά που διακρίνεται σε δυο βασικές προσεγγίσεις: την μαρξιστική-λενινιστική και την νεο-κλασική' είτε από μια σκοπιά κατά βάση *κοινωνιολογική*. Η πρώτη θα μας απασχολήσει στο Κεφάλαιο αυτό. Η δεύτερη είναι το αντικείμενο του επομένου Κεφαλαίου.

2.2.1. Η μαρξιστική-λενινιστική οικονομική προσέγγιση

Ο Μαρξ, όπως άλλωστε και οι περισσότεροι μελετητές του 19ου αιώνα, ενδιαφέρεται να προσδιορίσει τα αίτια της τρομακτικής εξαθλίωσης της εργατικής τάξης στην Αγγλία, να εξηγήσει τα αίτια αυτά και να προτείνει λύσεις για την εξάλειψή τους. Σε όσους, όπως ο Μαρξ, αναζητούν τα αίτια αυτά μέσα από μια οικονομική ανάλυση, η παραπάνω εξαθλίωση αποδίδεται στην έλλειψη αντιστοιχίας μεταξύ του πληθυσμού (ως μεγέθους) και των μέσων συντήρησης του πληθυσμού αυτού (επίσης ως μεγέθους). Στην έλλειψη της αντιστοιχίας αυτής συμφωνούν οι στοχαστές του 19ου αιώνα. Εκεί που διαφωνούν είναι τα αίτια της έλλειψης αυτής, η οποία εκφράζεται με τον υπερπληθυσμό - δηλαδή με την ύπαρξη ενός πληθυσμού πολλαπλάσιου από εκείνον που θα μπορούσαν να συντηρήσουν τα υπάρχοντα μέσα. Κύριοι εκφραστές της διαφωνίας αυτής είναι ο Μάλθους και ο Μαρξ.

Ο Μάλθους πιστεύει πως ο υπερπληθυσμός είναι αποτέλεσμα της λειτουργίας νόμων, οι οποίοι τείνουν αναπότρεπτα προς την δημιουργία ενός πληθυσμιακού πλεονάσματος σε σχέση με τους υπάρχοντες πόρους (Τσαούσης, 1986:179). Η λύση που προτείνει ο Μάλθους είναι δημογραφική και αποβλέπει στον έλεγχο του πληθυσμού ώστε να μην υπερβαίνει τις δυνατότητες συντήρησης που παρέχουν οι υπάρχοντες πόροι.

Αντίθετα από τον Μάλθους, ο Μαρξ προτείνει μια οικονομική λύση του προβλήματος του υπερπληθυσμού, τον οποίο θεωρεί αποτέλεσμα της συγκεκριμένης λειτουργίας ενός συγκεκριμένου τρόπου παραγωγής. Και δεν θεωρεί τον υπερπληθυσμό αυτόν απόλυτο (σε αναφορά, δηλαδή, με τα μέσα συντήρησης) αλλά σχετικό (σε αναφορά, δηλαδή, με τις ανάγκες της παραγωγής). Το αντίθετο, έτσι, του υπερπληθυσμού δεν είναι, όπως στον Μάλθους, ο πληθυσμός που δεν υπερβαίνει τις δυνατότητες συντήρησής του αλλά ο πληθυσμός που είναι επαρκής για τις συγκεκριμένες ανάγκες της συγκεκριμένης παραγωγής. Η λύση του προβλήματος είναι, για τον Μαρξ, η αλλαγή του τρόπου παραγωγής, η εξάλειψη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.

Κεντρικό σημείο στην ανάλυση του Μάρξ είναι η αναγκαία και η πλεονάζουσα εργασία: «Εάν ο κεφαλαιοκράτης δεν χρειάζεται την εργατική του δύναμη, τότε ο εργάτης δεν μπορεί να επιτελέσει την αναγκαία εργασία, δεν μπορεί να παράγει τα αναγκαία για τη ζωή του. Δεν μπορεί τότε να τα αποκτήσει με την ανταλλαγή. [...] Δεδομένου ότι η συνθήκη της παραγωγής που βασίζεται στο κεφάλαιο είναι επιπλέον ότι ο εργάτης παράγει ολοένα περισσότερη πλεονάζουσα εργασία, έπεται ότι απελευθερώνεται ολοένα περισσότερη αναγκαία εργασία. Αυξάνονται έτσι οι πιθανότητες του για απορία. Στην ανάπτυξη της πλεονάζουσας εργασίας αντιστοιχεί η ανάπτυξη του πλεονάζοντος πληθυσμού. Σε διαφορετικούς τρόπους κοινωνικής παραγωγής υπάρχουν διαφορετικοί νόμοι αύξησης του πληθυσμού και του υπερπληθυσμού» (Marx, 1977:604 σε Τσαούση, 1986:185-6).

Αυτόν τον υπερπληθυσμό, τον πλεονάζοντα πληθυσμό, ο Μαρξ τον ονομάζει βιομηχανικό εφεδρικό στρατό (Marx, 1978:655) και τον θεωρεί αποτέλεσμα αλλά και προϋπόθεση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Προϋπόθεση γιατί «στην κεφαλαιοκρατική παραγωγή δεν αρκεί καθόλου η ποσότητα της διαθέσιμης εργατικής δύναμης που προσφέρει η φυσική αύξηση του πληθυσμού. Η κεφαλαιοκρατική παραγωγή για να κινείται ελεύθερα χρειάζεται ένα εφεδρικό στρατό, ανεξάρτητο από τα φυσικά αυτά όρια» (Marx, 1978:658). Αλλά ο βιομηχανικός εφεδρικός στρατός είναι και αποτέλεσμα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής γιατί «ο εργατικός πληθυσμός, παράγοντας ο ίδιος τη συσσώρευση του κεφαλαίου, παράγει ταυτόχρονα σε αυξανόμενη έκταση τα μέσα που τον κάνουν σχετικά υπεράριθμο» (Marx, 1978:656).

Είναι, λοιπόν, ο βιομηχανικός εφεδρικός στρατός ένας υπερπληθυσμός, που, κατά τον Μαρξ, μπορεί να πάρει τρεις μορφές (Marx, 1978): (α) μπορεί να είναι ρευστός – μορφή που οφείλεται στις αυξομειώσεις του εργατικού δυναμικού το οποίο είναι αναγκαίο για την μεταποίηση. Οι αυξομειώσεις αυτές δημιουργούνται από την μηχανοποίηση και τις βελτιώσεις των μεθόδων παραγωγής χάρη στις οποίες η αναλογία εργαζομένων προς παραγωγή μειώνεται (γιατί αυξάνει η παραγωγικότητα). Ένα μέρος αυτού του ρευστού υπερπληθυσμού (ο οποίος ουδέποτε απορροφάται εξ ολοκλήρου από την παραγωγή, που αυξάνει σαν συνέπεια της ανάπτυξης) μεταναστεύει. (β) ο υπερπληθυσμός μπορεί να είναι λανθάνων μορφή που οφείλεται στην καπιταλιστική οργάνωση της γεωργίας: όσο αυξάνει η συσσώρευση κεφαλαίου και η γεωργική παραγωγή μηχανοποιείται τόσο η ζήτηση (αναγκαίας) εργασίας μειώνεται και δημιουργείται ένας πλεονάζων πληθυσμός. Ο υπερπληθυσμός αυτός είναι λανθάνων γιατί φανερώνεται όταν γίνει δυνατή η μετακίνηση από το χωριό και την γεωργία προς την πόλη και το εργοστάσιο. και, τέλος, (γ) ο υπερπληθυσμός μπορεί να είναι στάσιμος - μορφή που οφείλεται στην αύξηση και την ένταση της συσσώρευσης (στην καπιταλιστική ανάπτυξη δηλαδή) η οποία δημιουργεί έναν αυξανόμενο αριθμό υπεράριθμου εργατικού δυναμικού. Αυτό το υπεράριθμο εργατικό δυναμικό δεν έχει την δυνατότητα να παράγει την αναγκαία του εργασία και προσφέρεται για το ανώτατο όριο χρόνου εργασίας με το κατώτατο όριο αποδοχών, ανέχεται ένα επίπεδο ζωής κατώτερο από εκείνο της εργατικής τάξης αποτελώντας αντικείμενο ιδιαίτερης καπιταλιστικής εκμετάλλευσης και έχει αυξημένες πιθανότητες μετακίνησης στον χώρο προκειμένου να εξασφαλίσει την αναγκαία του εργασία.

Και οι τρεις αυτές μορφές βιομηχανικού εφεδρικού στρατού προκύπτουν (συχνά ταυτόχρονα) από την κεφαλαιοκρατική συσσώρευση και οδηγούν στην κινητικότητα του πληθυσμού. Η κινητικότητα, με την σειρά της, διευκολύνει και επιτείνει την κεφαλαιοκρατική συσσώρευση.

Ο Λένιν θα προχωρήσει περισσότερο και θα αναφερθεί πιο συγκεκριμένα στις συνθήκες που διαμορφώνουν νομοτελειακά την σύγχρονη (οικονομική)

διεθνή μετανάστευση. Δεν τον απασχολεί γενικά το καπιταλιστικό σύστημα και η ανάπτυξή του αλλά ιδιαίτερα το στάδιο καπιταλιστικής ανάπτυξης που είναι ο μονοπωλιακός καπιταλισμός. Σ' αυτό το στάδιο, η οικονομική ανάπτυξη χαρακτηρίζεται από την έντονη ανισομέρεια και τα απότομα άλματα. Καθώς η τεχνολογία αναπτύσσεται με γρήγορους ρυθμούς, εμφανίζονται καινούργιοι κλάδοι παραγωγής που καθίστανται οικονομικά σημαντικότεροι από τους παλαιούς. Οι χώρες που έχουν την δυνατότητα να αναπτύξουν και την τεχνολογία και τους νέους κλάδους παραγωγής που αυτή δημιουργεί, επιβάλλονται στην διεθνή αγορά και κυριαρχούν βάζοντας στο (οικονομικό) περιθώριο εκείνες τις χώρες που δεν έχουν τέτοια δυνατότητα. Γίνονται, έτσι, διαφοροποιήσεις του οικονομικού και του πολιτικού συσχετισμού δυνάμεων.

Η μετανάστευση συνδέεται με την σύμπτωση υποπληθυσμού - υπερπληθυσμού που δημιουργεί η ανισόμερη οικονομική ανάπτυξη και μελετάται στα πλαίσια του διεθνούς καπιταλιστικού συστήματος: «Την απόφαση του ανθρώπου να μετακινηθεί σε άλλη χώρα για να προσφέρει ή καλύτερα για να πουλήσει σ' αυτήν την εργατική του δύναμη, πρέπει να τη δει κανείς σε συνάρτηση με το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα, που δημιουργώντας ανισόμερη ανάπτυξη παράγει και ανατροφοδοτεί τις συνθήκες εκείνες που προκαλούν τη μετανάστευση» (Κασιμάτη, 1984:13-14).

Η ανισόμερη οικονομική ανάπτυξη εκφράζεται σχηματικά με την διάκριση ενός αναπτυγμένου κέντρου από μια υπανάπτυκτη περιφέρεια, που εξαρτάται από το κέντρο (Amin, 1973. Νικολινάκος, 1977). Στα πλαίσια του διεθνούς καπιταλιστικού συστήματος, η περιφέρεια προμηθεύει με πρώτες και ημικατεργασμένες ύλες τις βιομηχανίες του κέντρου και προμηθεύεται από αυτό τα βιομηχανικά και καταναλωτικά αγαθά που έχει ανάγκη και που παράγονται με την επεξεργασία των παραπάνω υλικών από το κέντρο. Μέσω αυτής της ανταλλαγής επιβεβαιώνεται και αναπαράγεται η εξάρτηση της περιφέρειας από το κέντρο. Προκειμένου να επωφεληθεί των πρώτων υλών που παράγει και να καλύψει τις ανάγκες της σε βιομηχανικά αγαθά, η περιφέρεια θα έπρεπε να αναπτύξει την βιομηχανική και τεχνολογική υποδομή που της λείπει. Αλλά η ανάπτυξη αυτή, που θα έθετε τέλος στην εξάρτηση της περιφέρειας από το κέντρο, χρειάζεται κεφάλαια τα οποία η περιφέρεια δεν διαθέτει και για τα οποία εξαρτάται από το κέντρο: στα πλαίσια, λοιπόν, του συστήματος η εξάρτηση αναπαράγεται επάπειρον. 'Αρα η (ανειδίκευτη και φθηνή) εργατική δύναμη της περιφέρειας συνιστά μια τεράστια δεξαμενή, από την οποία το κέντρο αντλεί ανάλογα με τις ανάγκες του. Η δυνατότητα των χωρών του κέντρου να αντλούν από την δεξαμενή αυτή ανάλογα με τις ποσοτικές και τις ποιοτικές τους ανάγκες είναι 'καίριο στοιχείο της ανάπτυξής τους, Στην εξασφάλιση της δυνατότητας αυτής αποβλέπουν οι επίσημες και ημιεπίσημες διμερείς συμφωνίες (μεταξύ χώρας της περιφέρειας και χώρας του κέντρου) οι οποίες κατευθύνουν την σύγχρονη ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση αλλά και,

γενικότερα, την σύγχρονη μετανάστευση προς την Ευρώπη (Jackson, 1986:22).

Προκειμένου, τώρα, να εξηγηθεί η μετανάστευση προς χώρα της περιφέρειας (όπως είναι, Π.χ το φαινόμενο αναζήτησης εργασίας από Πακιστανούς, Φιλιπινέζους κλπ. Στην Ελλάδα), στο σχήμα *κέντρο-περιφέρεια* προστίθεται η *υπό-περιφέρεια*. Η προσθήκη επιβάλλεται από την εκτίμηση της εξέλιξης του διεθνούς καπιταλιστικού συστήματος, σύμφωνα με την οποία «οι Νότιο-Ευρωπαϊκές χώρες ενσωματώνονται σιγά-σιγά στο καπιταλιστικό σύστημα που υφίσταται στον Ευρωπαϊκό οικονομικό χώρο και πιθανόν θα πάνσουν να είναι χώρες εργατικών εφεδρείων. Τον ρόλο των χωρών με εργατικές εφεδρείες αναλαμβάνουν περιφερειακές χώρες δευτέρου βαθμού, όπως η Γιουγκοσλαβία, η Τουρκία και οι Βόρειο-Αφρικανικές χώρες. Η πόλωση Βορρά-Νότου μεταφέρεται μ'αυτόν τον τρόπο όλο και πιο πολύ προς τον Νότο. Η λειτουργία εφεδρικού στρατού των ξένων εργατών, που ως τώρα συμπληρωνόταν από τους προλετάριους της Νότιας Ευρώπης, αποτελείται τώρα με τον καιρό από τις άνεργες μάζες των περιφερειακών χωρών δευτέρου βαθμού» (Νικολινάκος, 1974α:19). Βέβαια, την εκμετάλλευση που υφίστανται οι μετανάστες από την περιφέρεια στις χώρες του καπιταλιστικού κέντρου, την υφίστανται και οι μετανάστες από την υπο-περιφέρεια (δηλαδή τις περιφερειακές χώρες δευτέρου βαθμού) στις χώρες της καπιταλιστικής περιφέρειας (δηλαδή τις περιφερειακές χώρες πρώτου βαθμού).

Στην μαρξιστική, λοιπόν, θεωρητική προσέγγιση του μεταναστευτικού φαινομένου (προσέγγιση που ασφαλώς θα αναθεωρηθεί ύστερα από τις πρόσφατες εξελίξεις), το φαινόμενο αυτό εντάσσεται στην όλη αντίληψη του διεθνούς οικονομικού συστήματος, της στρωμάτωσής του και της σχέσης κέντρου-περιφέρειας που αυτό ενέχει. Στα πλαίσια του συστήματος αυτού, το άτομο φαίνεται να επιλέγει την θέση του στην (διεθνή) αγορά εργασίας - είναι, δηλαδή η μετανάστευσή του «εκούσια». Αλλά, ουσιαστικά, η επιλογή του αυτή προσδιορίζεται από τις συγκεκριμένες συνθήκες τις οποίες έχει διαμορφώσει η σχέση κέντρου-περιφέρειας - είναι, δηλαδή, η «εκούσια» μετανάστευση καθορισμένη από το σύστημα έτσι που αυτή να καθίσταται αναπόφευκτη (Jackson, 1986:24-25). Εκείνο, όμως, που πρέπει ιδιαίτερα να τονισθεί είναι ότι, σύμφωνα με την μαρξιστική προσέγγιση, το μεταναστευτικό φαινόμενο είναι εγγενές του καπιταλιστικού συστήματος όχι απλώς σύνδρομο αλλά συνάρτησή του. Η ανάπτυξη του καπιταλιστικού συστήματος παραγωγής βασίζεται (μεταξύ άλλων και) στην κινητικότητα του πληθυσμού, στην κινητικότητα της εργατικής δύναμης. Ταυτόχρονα «με την ανάπτυξη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής κάθε μισθωτός είναι πράγματι ή εν δυνάμει μετανάστης» (Cordelius and Pascual, 1982:22). Άλλωστε, όπως έχει σημειώσει η Κασιμάτη αναλύοντας την δυναμική του φαινομένου της μεταπολεμικής μετανάστευσης προς χώρες της Δυτ. Ευρώπης, «το ξένο εργατικό δυναμικό αποτέλεσε βασικό συστατικό στοιχείο της

Ευρωπαϊκής οικονομίας, που δεν κάλυψε μόνο προσωρινά ανάγκες, αλλά αποτέλεσε μια διαρκή αναγκαιότητα, που σημαίνει ότι το οικονομικό σύστημα μπορεί να λειτουργήσει ομαλά μόνο με την παρουσία ξένων εργατών» (Κασιμάτη, 1984:13-14).

Από την άλλη μεριά, στο επίπεδο της αγοράς εργασίας της χώρας υποδοχής, η μαρξιστική προσέγγιση έχει οδηγήσει στην επισήμανση της κατάτμησης της αγοράς αυτής σε κεντρική και περιφερειακή. Στην πρώτη, την κεντρική αγορά εργασίας, απασχολούνται οι γηγενείς (:άνδρες) σε καλοπληρωμένες θέσεις του κρατικού τομέα και των μεγάλων επιχειρήσεων. Στην δεύτερη, την περιφερειακή αγορά εργασίας, απασχολούνται (οι γυναίκες και) οι αλλοδαποί σε κακοπληρωμένες θέσεις μικρών επιχειρήσεων όπου οι συνθήκες απασχόλησης είναι κακές και οι προοπτικές εξέλιξης μηδαμινές ή ανύπαρκτες. Αυτές οι κακές συνθήκες και οι ανύπαρκτες προοπτικές και όχι τόσο οι χαμηλές αμοιβές είναι που δημιουργούν τα κενά τα οποία καλούνται να καλύψουν οι αλλοδαποί γιατί οι γηγενείς αποφεύγουν, λόγω αυτών, τις θέσεις της περιφερειακής αγοράς εργασίας.

Στις προσεγγίσεις που εκφράζουν ή είναι επηρεασμένες από το σκεπτικό του Μαρξ και του Λένιν ως προς τα αίτια και τις επιπτώσεις του μεταναστευτικού φαινομένου, οι επιπτώσεις αυτές τοποθετούνται στο πλαίσιο της εξάρτησης της περιφέρειας από το κέντρο. Περιγράφονται, λοιπόν, και αξιολογούνται στο πλαίσιο αυτό. Βασική, βέβαια, επίπτωση είναι η διαιώνιση της ανισομέρειας της οικονομικής ανάπτυξης, η διαιώνιση της διάκρισης των οικονομιών σε εξαρτημένες και κυρίαρχες - άρα η διαιώνιση του συστήματος που βασίζεται στην εκμετάλλευση κάποιων από κάποιους άλλους. Ως συνάρτηση του διεθνούς καταμερισμού εργασίας, η μετανάστευση είναι ταυτόχρονα αποτέλεσμα του καταμερισμού αυτού, και καίριος παράγοντας αναπαραγωγής του. Υπάρχει εδώ ένας φαύλος κύκλος που απεικονίζει τον φαύλο κύκλο του ίδιου του συστήματος και των αδιεξόδων του και που δεν μπορεί να σπάσει παρά με την κατάλυση του συστήματος, με την κατάργηση του καπιταλισμού.

Πέραν, όμως, της βασικής επίπτωσης επισημαίνονται και άλλες - οι κυριότερες από τις οποίες είναι (Jackson 1986:7980): (α) η μειωμένη διαπραγματευτική ισχύς της εργατικής τάξης, λόγω της ύπαρξης του εφεδρικού βιομηχανικού στρατού. Κύριο αποτέλεσμα της επίπτωσης αυτής είναι η συγκράτηση της αμοιβής της εργασίας σε επίπεδα χαμηλότερα εκείνων που θα επέτρεπε (ή και θα επέβαλε) η ανάπτυξη (β) η βελτίωση της ποιότητας της εργατικής δύναμης στην χώρα υποδοχής, λόγω της επιλεκτικότητας που χαρακτηρίζει τους μηχανισμούς εξασφάλισης αλλοδαπού εργατικού δυναμικού. Η επιλεκτικότητα αυτή σημαίνει ότι η χώρα υποδοχής εισάγει έναν πληθυσμό που είναι όχι μόνον νέος και ικανός προς εργασία αλλά και ηλεγμένα υγιής και ευφυής. Η άλλη όψη του νομίσματος είναι, βέβαια, ότι η χώρα αποστολής δεν χάνει απλώς εργατική δύναμη, αλλά χάνει τους ικανότερους από τους νέους εργαζομένους της

(γ) η χώρα υποδοχής επωφελείται τόσο από την εργατική δύναμη που εισάγει όσο και από τους «εγκεφάλους» που μεταναστεύουν σ' αυτήν' τέλος (δ) η εργατική τάξη αδυνατεί να συνειδητοποιήσει και άρα να προωθήσει τα κοινά συμφέροντα των ντόπιων και ξένων εργαζομένων που την αποτελούν. Η κατάτμηση αυτή της εργατικής τάξης, σε συνδυασμό με την μείωση της διαπραγματευτικής της ισχύος, οδηγεί στην εξασθένησή της.

Είναι προφανές ότι οι σύγχρονοι μαρξιστές μελετητές του μεταναστευτικού φαινομένου δεν το είδαν ως ένα απλό ζήτημα πολιτικής οικονομίας, αλλά τους απασχόλησε ιδιαίτερα η κοινωνική (με την ευρεία έννοια) πλευρά του. Στην προσέγγιση αυτή, το επίκεντρο του ενδιαφέροντος είναι η χώρα υποδοχής και ο κυρίαρχος ρόλος της στην διαμόρφωση της πραγματικότητας του μεταναστευτικού φαινομένου. Οι περισσότερες σύγχρονες εργασίες που εκφράζουν την μαρξιστική προσέγγιση έχουν σαν αντικείμενο την μετανάστευση προς τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης και αναλύουν τα χαρακτηριστικά της χαμηλής κοινωνικό-οικονομικής θέσης των μεταναστών όπως και τους μηχανισμούς, μέσα από τους οποίους το σύστημα εξασφαλίζει την διατήρησή τους στην θέση αυτήν. Μια από τις πιο αξιόλογες τέτοιες εργασίες είναι αυτή των Κασλς και Κόζακ (1984), που βασίζεται στα δεδομένα της μεταπολεμικής μετανάστευσης προς τέσσερις από τις κύριες μεταναστευτικές χώρες της Δυτικής Ευρώπης: Γαλλία, Ομ. Γερμανία, Ελβετία και Μ. Βρετανία. Με βάση τα δεδομένα αυτά, οι μελετητές δεν διαπιστώνουν απλώς την κατώτερη θέση των μεταναστών στην αγορά εργασίας, αλλά και προχωρούν στην επισήμανση των τριών φαινομένων στα οποία συνοψίζεται η κατώτερη αυτή θέση τους. Τα φαινόμενα αυτά είναι: (α) η συγκέντρωσή τους σε κλάδους (βιομηχανικής κυρίως) απασχόλησης που είτε αμείβονται το ολιγότερο είτε έχουν τις χειρότερες συνθήκες. Η συγκέντρωση αυτή συνοδεύεται φυσικά από την υποεκπροσώπηση των μεταναστών σε κλάδους με καλύτερες αμοιβές, συνθήκες και προοπτικές απασχόλησης (β) η παραπέρα συγκέντρωσή τους στα χειρότερα και με χαμηλότερο γόητρο επαγγέλματα - μια κατάσταση που τους τοποθετεί σε κοινωνικοοικονομική θέση σαφώς κατώτερη εκείνης των ντόπιων εργατών και (γ) το γεγονός ότι είναι άνεργοι συχνότερα και για μεγαλύτερα διαστήματα σε σύγκριση με τους ντόπιους. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ανεργία συνεπάγεται συχνά τον κίνδυνο αποπομπής του μετανάστη - είναι, επομένως, διπλά εφιαλτική γι' αυτόν.

Οι λόγοι αυτής της κατώτερης κοινωνικό-οικονομικής θέσης των μεταναστών είναι τέσσερις (Castles and Kosack, 1984). Οι δύο από τους λόγους αυτούς συνδέονται άμεσα με την μετανάστευση καθεαυτήν και συνίστανται: (i) στο γεγονός ότι οι μετανάστες στερούνται οποιασδήποτε εξειδίκευσης και τεχνικής κατάρτισης και (ii) στο γεγονός ότι η επαγγελματική κινητικότητα δεν περιλαμβάνεται στους στόχους της μετανάστευσής τους. Οι υπόλοιποι δύο λόγοι της κατώτερης κοινωνικοοικονομικής θέσης των μεταναστών συνδέονται με τον

τρόπο αντιμετώπισής τους από την χώρα υποδοχής, ο οποίος συμβάλλει αποφασιστικά ώστε αυτοί: (iii) να συγκεντρώνονται στις κατώτερες θέσεις εργασίας και (iv) να στερούνται της δυνατότητας βελτίωσης της θέσης τους. Έτσι, οι μετανάστες τοποθετούνται αρχικά στην κατώτερη κοινωνικό-οικονομική θέση (γιατί είναι ανειδίκευτοι, δεν ξέρουν την γλώσσα κλπ.) και παραμένουν, τους διατηρούν στην θέση αυτή για μια ποικιλία λόγων που συνοψίζονται στην γενική σε βάρος τους διάκριση και που περιλαμβάνουν: τις νομοθετικές και άλλες διατάξεις με τις οποίες δυσχεραίνεται, αν δεν αποκλείεται, η αλλαγή απασχόλησης ή και εργοδότη' την απροθυμία των εργοδοτών να εκπαιδεύσουν τους μετανάστες εργάτες και να περιορίσουν με τον τρόπο αυτόν την διαθέσιμη φτηνή εργατική δύναμη' την ανησυχία των συνδικαλιστικών οργανώσεων για τον κίνδυνο απώλειας κεκτημένων δικαιωμάτων (περιλαμβανομένων των υψηλών αμοιβών) σαν αποτέλεσμα του ανταγωνισμού των ξένων εργατών.

Μακροχρόνια, βέβαια, η κατώτερη θέση των ξένων εργατών βρίσκεται σε διαλεκτική σχέση με την μεταναστευτική πολιτική, όπως η πολιτική αυτή εκφράζεται με τους νόμους και τις πρακτικές, μέσω των οποίων η κοινωνία υποδοχής προσπαθεί να διατηρήσει τους μετανάστες στην κατώτερη αυτή θέση. Ο (αναμφισβήτητος) περιορισμός των δικαιωμάτων των μεταναστών εργατών δικαιολογείται από τις χώρες υποδοχής (Castles and Kosack, 1984) με την παραπομπή είτε στην ιδιότητά τους του αλλοδαπού είτε στις πολιτισμικές ή και Φυλετικές διαφορές τους. Τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις του αλλοδαπού διαφέρουν («φυσικά») από του ντόπιου και προσδιορίζονται από νόμους. Με τους νόμους αυτούς επιτυγχάνεται ο περιορισμός των δικαιωμάτων του αλλοδαπού. Από την άλλη μεριά, οι πολιτισμικές ή και φυλετικές διαφορές των μεταναστών θεωρούνται ότι προσδιορίζουν δικαιώματα και υποχρεώσεις που «αναγκαστικά» διαφέρουν, στηρίζοντας έτσι τις σε βάρος τους διακρίσεις. Οι διακρίσεις αυτές, που ασκούνται σε όλα τα επίπεδα, εξασφαλίζουν την υποδεέστερη θέση των μεταναστών. Έτσι, το αποτέλεσμα της νομοθεσίας και των διακρίσεων σε βάρος των μεταναστών είναι εντέλει το ίδιο: οι ξένοι εργάτες αποτελούν το κατώτατο κοινωνικό στρώμα και περιορίζονται στις χειρότερες και περισσότερο κακοπληρωμένες εργασίες. Τούτο αποτελεί γεγονός καίριας σημασίας για την κατανόηση της δυναμικής της μετανάστευσης και, ιδιαίτερα, της θέσης των μεταναστών, όπως και της στάσης των διάφορων κοινωνικών ομάδων του ντόπιου πληθυσμού απέναντί τους.

Αλλά η συγκέντρωση των μεταναστών εργατών σε συγκεκριμένους κλάδους της μεταποίησης και, μάλιστα, σε συγκεκριμένα επαγγέλματα στα πλαίσια των κλάδων αυτών, έχει καίρια οικονομική και κοινωνική σημασία. Από οικονομικής πλευράς η συγκέντρωση αυτή σημαίνει ότι, εντέλει, η παραγωγή εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την μεταναστευτική εργατική δύναμη. Από κοινωνικής πλευράς η συγκέντρωση αυτή οδηγεί θεωρητικά σε μια δύσκολη κατάσταση,

όπου, με δεδομένο τον καίριο ρόλο των εργατών στο εργατικό κίνημα, εάν μεν οι μετανάστες περιληφθούν στο κίνημα αυτό θα αλλάξουν και τους στόχους και τις πρακτικές του εάν πάλι εξαιρεθούν, αποκλεισθούν από το κίνημα αυτό, η εργατική τάξη βρίσκεται ουσιαστικά διαιρεμένη.

Η διαίρεση της εργατικής τάξης και, γενικότερα, οι δυσμενείς γι' αυτήν επιπτώσεις της μετανάστευσης είναι εντονότερες εκεί όπου ισχύει μια διπλή αγορά εργασίας. Στην περίπτωση αυτήν (που είναι συνήθης στις χώρες υποδοχής - αλλά που δεν εμφανίζεται παντού με την ίδια ένταση) προστίθεται και μια παραπέρα διάκριση, των μεταναστών εργατών αυτή την φορά, σε μετανάστες εργάτες που κινούνται στα πλαίσια της πρωτεύουσας (επίσημης) αγοράς και σ' εκείνους που κινούνται στα πλαίσια της δευτερεύουσας. Έτσι, όπως επισημαίνει ο Τζάκσον (1988:80), στην *πρωτεύουσα* αγορά η μεταναστευτική εργατική δύναμη είναι νόμιμη, συμπληρώνει την ντόπια εργατική δύναμη με την οποία έχει περίπου τις ίδιες ευκαιρίες κοινωνικής κινητικότητας. Από την άλλη μεριά, στην *δευτερεύουσα* αγορά, η μεταναστευτική εργατική δύναμη είναι παράνομη ή θεωρείται προσωρινή, απασχολείται με κύριο κριτήριο την εθνική της προέλευση, δεν έχει καθόλου ή έχει ελάχιστες ευκαιρίες επαγγελματικής κινητικότητας (ακριβώς λόγω του παράνομου ή προσωρινού της χαρακτήρα) και χρησιμοποιείται ως μέσο ελέγχου και, εντέλει, εκμετάλλευσης της ντόπιας εργατικής δύναμης.

2.2.2. Η νεοκλασική προσέγγιση

Βάση της νεοκλασικής προσέγγισης του μεταναστευτικού φαινομένου είναι η θεωρία της προσφοράς και της ζήτησης άρα, η λειτουργία της αγοράς και, πιο συγκεκριμένα, της αγοράς εργασίας. Ο εργαζόμενος που μεταναστεύει θεωρείται ότι επιλέγει στην αγορά εργασίας την θέση που τον συμφέρει περισσότερο.

Σύμφωνα, λοιπόν, με την προσέγγιση αυτή, μια περιοχή όπου η ζήτηση εργασίας είναι μεγαλύτερη από την προσφορά (όπου, δηλαδή, το εργατικό δυναμικό δεν επαρκεί για την κάλυψη των αναγκών της παραγωγής) αντλεί εργατικό δυναμικό από μια ή περισσότερες περιοχές όπου η προσφορά είναι μεγαλύτερη από την ζήτηση εργασίας (όπου δηλαδή το εργατικό δυναμικό είναι περισσότερο από τις ανάγκες της παραγωγής). Στην αρχική του μορφή⁴, το σκεπτικό αυτό παίρνει σαν δεδομένη την αυξημένη αμοιβή εργασίας στην περιοχή όπου η ζήτηση εργασίας είναι μεγαλύτερη από την προσφορά και την μειωμένη αμοιβή στις περιοχές όπου η προσφορά εργασίας είναι μεγαλύτερη από την ζήτηση. Παίρνει, επίσης, σαν δεδομένη την, λόγω της μετανάστευσης, επίτευξη ισορροπίας μεταξύ προσφοράς και ζήτησης, όπως και μεταξύ αμοιβών. Στο επίπεδο της αγοράς, η ισορροπία αυτή εξαλείφει την μετακίνηση του πληθυσμού' στο επίπεδο του ατόμου, η εξισορρόπηση των αμοιβών (κυρίως: η αύξηση των

αμοιβών στην περιοχή αποστολής λόγω μείωσης της προσφοράς) αφαιρεί το ουσιαστικότερο κίνητρο μετανάστευσης.

Αλλά το σκεπτικό αυτό δεν επιβεβαιώθηκε στην πράξη (Jackson, 1986:17): η οικονομική κρίση των βιομηχανικών περιοχών της Αγγλίας δημιούργησε πολλά ερωτηματικά για την δυνατότητα διαμόρφωσης μιας νέας ισορροπίας σε συνάρτηση προς την κινητικότητα του εργατικού δυναμικού. Έτσι, στο σχετικό με τα θέματα αυτά κενόνσιανό σκεπτικό που αναπτύσσεται κατά την δεκαετία του 1930, η έμφαση δίνεται στην ανισορροπία και την αντιμετώπισή της. Για την αντιμετώπιση αυτή θεωρείται απαραίτητη η προσθήκη της κινητικότητας του κεφαλαίου στην κινητικότητα του εργατικού δυναμικού και κρίνεται σκόπιμη η κρατική παρέμβαση για την εξασφάλιση της πρώτης. Έτσι, στην σύγχρονη νεοκλασική θεώρηση του μεταναστευτικού φαινομένου, αυτό συνδέεται με την μετακίνηση κεφαλαίου στο πλαίσιο του διεθνούς εμπορίου και αντιμετωπίζεται ως παράγοντας αύξησης της παγκόσμιας παραγωγής (Εμκε-Πουλοπούλου, 1986:240) αλλά και ως παράγοντας βελτίωσης του επιπέδου ζωής τόσο στις χώρες αποστολής όσο και στις χώρες υποδοχής μεταναστών. Η σύνδεση της κινητικότητας του εργατικού δυναμικού με την κίνηση κεφαλαίου και αγαθών δεν σημαίνει ότι η δεύτερη υποκαθιστά την πρώτη. Άλλωστε, όπως έχει επισημάνει ο Έλλις, το κέρδος (έστω: το κέρδος που προσδιορίζεται από τα δασμολόγια και τους άλλους περιορισμούς) καθορίζει την κατεύθυνση του εμπορίου, ενώ η μετανάστευση περιορίζεται από πολιτικά εμπόδια που ελέγχουν τόσο την κατεύθυνση όσο και την έντασή της (Thomas, 1958:348). Αν και συνδεδεμένη, λοιπόν, με την μετακίνηση στην διεθνή αγορά κεφαλαίου και αγαθών, η μετακίνηση εργατικού δυναμικού υπόκειται και σε ρυθμίσεις, οι οποίες συχνά αντιφάσκουν προς τους κανόνες της αγοράς.

Με τις διευκρινίσεις αυτές, μπορούμε να πούμε πως άξονας της νεοκλασικής προσέγγισης είναι το αξίωμα ότι ο νόμος της προσφοράς και της ζήτησης επιτρέπει στους ανθρώπου σαν βελτιώσουν την οικονομική τους κατάσταση μετακινούμενοι εκεί όπου η ζήτηση εργασίας τους επιτρέπει να έχουν καλύτερες αμοιβές και να εξασφαλίσουν υψηλότερο βιοτικό επίπεδο. Οι νεοκλασικοί πιστεύουν πως η επιθυμία για βελτίωση της οικονομικής τους κατάστασης είναι έμφυτη στους περισσότερους ανθρώπους και πως αυτή, σε συνδυασμό με τον νόμο της προσφοράς και της ζήτησης, εξηγεί την γεωγραφική κινητικότητα. Αλλά η θεωρία της αγοράς εργασίας στηρίζεται στην παραδοχή της ελευθερίας της ατομικής προσφοράς και της ατομικής ζήτησης εργασίας. Παραβλέπει, έτσι, το γεγονός ότι ο εργαζόμενος πιθανόν να μην γνωρίζει τις δυνατότητες της αγοράς εργασίας και πάντως δεν ελέγχει τις διαδικασίες της: άρα τα περιθώρια των επιλογών του (δηλαδή της «ελευθερίας» του) είναι περιορισμένα. Σαν αποτέλεσμα, λοιπόν, και της μεταπολεμικής μεταναστευτικής εμπειρίας, η προσέγγιση αυτή εμπλουτίστηκε και με άλλες μεταβλητές όπως είναι

η όλη οικονομική και κοινωνική υποδομή των περιοχών αποστολής και υποδοχής, η απόσταση μεταξύ τους και από άλλα κέντρα αποστολής και υποδοχής, η πολιτισμική ταυτότητα των περιοχών και η ακτινοβολία της κλπ. Όπως και η μαρξιστική, η προσέγγιση αυτή περιέλαβε την αποδοχή της λειτουργίας μιας διπλής αγοράς εργασίας (μια για τους γηγενείς, μια για τους ξένους) στην προσπάθεια να υπερπηδηθεί το εμπόδιο που ο προφανής περιορισμός των επιλογών των μεταναστών συνιστά για την αποδοχή των βασικών παραδοχών της νεοκλασικής θεωρίας.

Οι περισσότεροι σύγχρονοι νεοκλασικοί μελετητές αντιμετωπίζουν το μεταναστευτικό φαινόμενο στα πλαίσια μιας μικρής και συνοπτικής σειράς μεταβλητών όπως είναι, προκειμένου για την περιοχή αποστολής, η ανεργία, η υποαπασχόληση, το χαμηλό εισόδημα, το μεταναστευτικό ιστορικό του πληθυσμού και, προκειμένου για την περιοχή υποδοχής, η αυξημένη ζήτηση εργασίας (κυρίως στην βιομηχανία) και οι ικανοποιητικοί όροι απασχόλησης.

Αλλά, από την άλλη μεριά, εκείνοι που επιθυμούν να μελετήσουν το μεταναστευτικό φαινόμενο σε περισσότερο βάθος, λαμβάνουν επιπλέον υπόψη μια μεγαλύτερη ποικιλία μεταβλητών οι οποίες επιδρούν τόσο στην ζήτηση όσο και στην προσφορά εργασίας. Τέτοιες μεταβλητές είναι η φυσική κίνηση του πληθυσμού, η διάρκεια της υποχρεωτικής σχολικής φοίτησης και η όλη εκπαιδευτική πολιτική, η αναλογία των γυναικών στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, ο βαθμός εκβιομηχάνισης αλλά και της ενγένει ανάπτυξης του τριτογενή τομέα, η πολιτική απασχόλησης και αποζημίωσης της ανεργίας, η μεταναστευτική πολιτική κλπ. Οι μεταβλητές αυτές διαφοροποιούνται σημαντικά ανάλογα με το κατά πόσον αφορούν την περιοχή αποστολής (δηλαδή την προσφορά εργασίας) ή την περιοχή υποδοχής (δηλαδή την ζήτηση εργασίας). Όσο μεγαλύτερη η διαφοροποίηση, τόσο μεγαλύτερη η πιθανότητα να είναι αυξημένο το μεταναστευτικό ρεύμα από την πρώτη προς τη δεύτερη.

Στα πλαίσια της νεοκλασικής προσέγγισης μελετάται συνήθως και μια ιδιαίτερη και ιδιαίτερα σημαντική περίπτωση (οικονομικής) μετανάστευσης. Πρόκειται για την λεγόμενη «μετανάστευση εγκεφάλων» (brain drain) - δηλαδή για την μετανάστευση επιστημόνων αλλά και ταλαντούχων δημιουργών σ' άλλους χώρους (τέχνη, μόδα, επιχειρήσεις, αθλητισμό κλπ.). Η μετανάστευση αυτή συμβάλλει αποφασιστικά, αλλά βέβαια σ' ένα άλλο επίπεδο από εκείνο της μετανάστευσης των εργατών, στην παραπέρα ανάπτυξη της (αναπτυγμένης) χώρας υποδοχής και στην διεύρυνση της απόστασης που την χωρίζει από την χώρα αποστολής. Η αντιμετώπιση της περίπτωσης αυτής είναι αναγκαστικά πιο εκλεπτυσμένη εφόσον αυτή συνδέεται, πέραν των μεταβλητών που ήδη σημειώσαμε, και με το επίπεδο ανάπτυξης της τεχνολογίας και επένδυσης σε τεχνολογικό εξοπλισμό και έρευνα, τις ευκαιρίες εκπαίδευσης και ενημέρωσης, τις δυνατότητες προβολής κλπ. Η ιδιαίτερη αυτή μορφή μετανάστευσης, παρά το

προφανές ενδιαφέρον που έχει για τον τόπο μας, δεν περιλαμβάνεται στην όλη προβληματική της εργασίας αυτής.

Ένα τελευταίο σημείο που πρέπει να αναφέρουμε είναι η έμφαση που δόθηκε στα πλαίσια της νεοκλασικής προσέγγισης στο γεγονός ότι η οικονομική ανάπτυξη δημιούργησε ρεύματα γεωγραφικής κινητικότητας που δεν εξαρτώνται κατά κύριο λόγο από την αγορά εργασίας. Τέτοια ρεύματα είναι η παρατηρούμενη (κατά κόρον στην δεκαετία του 1970) φυγή από την πόλη, όπως και η μετακίνηση των συνταξιούχων (Jackson, 1986: 18).

Ας επανέλθουμε, όμως, στην νεοκλασική προσέγγιση των επιπτώσεων της μετανάστευσης. Η προσέγγιση αυτή αποβλέπει στην επισήμανση των κερδών και των ζημιών της μετανάστευσης, με τελικό στόχο τον προσδιορισμό του θετικού ή αρνητικού αποτελέσματός της. Αλλά κέρδη, ζημίες και τελικό αποτέλεσμα διαφέρουν ουσιαστικά μεταξύ χώρας αποστολής και χώρας υποδοχής - ενώ οι μετανάστες λαμβάνονται υπόψη ως παράγοντας προσδιορισμού των κερδών και των ζημιών πότε σε αναφορά προς την μια χώρα και πότε σε αναφορά προς την άλλη. Καθώς, λοιπόν, με την νεοκλασική προσέγγιση εξετάζονται χωριστά για την κάθε χώρα τα κέρδη και οι ζημίες από την μετανάστευση, οι δυσκολίες αξιολόγησης του (δυναμικού) μεταναστευτικού φαινομένου στο επίπεδο της κάθε χώρας είναι τόσο μεγάλες ώστε ουσιαστικά να μειώνουν στο ελάχιστο την συνολική εκτίμηση των επιπτώσεων του φαινομένου ως συνδεδεμένου με την διεθνή αγορά.

Ως «κέρδη» για τις χώρες προέλευσης θεωρήθηκαν (Kindleberger, 1965' Ζολώτας, 1966): η μείωση της ανεργίας και των πιέσεων που αυτή δημιουργεί στην αγορά εργασίας η συνδεδεμένη με το προηγούμενο αποτροπή των κοινωνικών εντάσεων - άρα και των πολιτικών συγκρούσεων' η εισροή κεφαλαίων με την μορφή εμβασμάτων' ο περιορισμός της κατανάλωσης και οι θετικές επιπτώσεις του περιορισμού αυτού (σε συνδυασμό μάλιστα με την εισροή κεφαλαίων) στο ισοζύγιο πληρωμών η μετατροπή μεταναστών αγροτικής κατά το πλείστον προέλευσης σε βιομηχανικούς εργάτες η δυνατότητα αύξησης του γεωργικού κλήρου, εκσυγχρονισμού των καλλιεργειών και αναδιάρθρωσης της γεωργικής παραγωγής κλπ. Βέβαια, ταυτόχρονα ή κάπως αργότερα, επισημάνθηκαν τα παράλληλα προς τα πλεονεκτήματα μειονεκτήματα, οι «ζημίες» από τη μετανάστευση - όπως είναι οι άμεσες αλλά και απώτερες δυσμενέστατες δημογραφικές επιπτώσεις με τα αλυσιδωτά προβλήματα που προκαλεί η αποδημία σημαντικού ποσοστού των ατόμων όχι μόνον παραγωγικών αλλά και αναπαραγωγικών ηλικιών: μεταβολές στην δημογραφική πυραμίδα και την δυναμικότητα του πληθυσμού, πτώση της γεννητικότητας, γήρανση κλπ. Άλλη «ζημία» είναι, ακόμα, η αναμφισβήτητη οικονομική απώλεια που αντιπροσωπεύει για την χώρα καταγωγής η αναχώρηση μιας εργατικής δύναμης, στην παραγωγή της οποίας έχει επενδυθεί ένα κεφάλαιο που το ύψος του δύσκολα μπορεί να

προσδιοριστεί επακριβώς. Επισημάνθηκε επίσης ότι κάποια άμεσα ή βραχυπρόθεσμα «κέρδη» λειτούργησαν μακροπρόθεσμα ως ζημίες. Έτσι, το κέρδος από την μείωση της πίεσης που δημιουργεί η ανεργία στην αγορά εργασίας αντισταθμίστηκε από την στενότητα εργασίας (Ζολώτας, 1966 και 1974) - ιδιαίτερα σε κάποιους κλάδους της οικονομίας. Επιπλέον, όπως γρήγορα επισημάνθηκε (Δαμαλάς, 1965), πολλοί από τους μετανάστες δεν ήσαν άνεργοι και ούτε (σχεδόν στο σύνολό τους) ήσαν οι περισσότεροι ανειδίκευτοι: άρα, με την αναχώρησή τους, δυσχεράνθηκε η εκβιομηχάνιση της χώρας τους. Άλλωστε, η άνοδος των αμοιβών εργασίας, που είναι αποτέλεσμα της μείωσης της ανεργίας και ασφαλώς ωφελεί όσους δεν μετανάστευσαν, μειώνει την προθυμία επένδυσης ξένων κεφαλαίων στην αναπτυσσόμενη οικονομία. Γιατί τα κεφάλαια αυτά αναμφιβόλως τα θέλγει το χαμηλό κόστος εργασίας. Τούτος είναι λοιπόν ένας άλλος λόγος για τον οποίο η μετανάστευση, δυσχεραίνοντας την οικονομική ανάπτυξη, είναι επιζήμια για την χώρα αποστολής.

Έπειτα, κάποια από τα αναμενόμενα κέρδη δεν πραγματοποιήθηκαν. Για παράδειγμα, η κατανάλωση δεν περιορίστηκε. Αντίθετα: τα εμβάσματα συνέβαλαν στην αύξησή της και στην επίταση ενός καταναλωτικού κλίματος, όπου το άτομο θεωρεί απολύτως θεμιτό να καταναλώνει χωρίς να παράγει ή, τουλάχιστον, να καταναλώνει περισσότερα από όσα παράγει. Εφόσον η κατανάλωση αυξήθηκε (και, μάλιστα, χωρίς αντίστοιχη αύξηση της παραγωγής), το ισοζύγιο πληρωμών δεν βελτιώθηκε, αλλά, αντίθετα, έγινε περισσότερο ελλειμματικό. Επιπλέον, οι μετανάστες που επέστρεψαν δεν εμπλούτισαν το εργατικό δυναμικό σε ειδικευμένους ή, έστω, ημι-ειδικευμένους βιομηχανικούς εργάτες (Collaros and Moussourou, 1978). Αντίθετα, οι παλιννοστούντες διόγκωσαν τον τριτογενή τομέα με την δημιουργία μικρών και συχνά θνησιγενών επιχειρήσεων παρασιτικού τύπου (σουβλατζίδικα, ψιλικάτζίδικα κλπ.), ενώ συνέβαλαν ελάχιστα στην ανάπτυξη της μεταποίησης (επωφελούμενοι των κινήτρων που τους δόθηκαν για την δημιουργία βιοτεχνικών μονάδων) ή και της γεωργίας - στην οποία Ούτε επέστρεψαν αλλά και ούτε επένδυσαν τα χρήματά τους. Μια γενική παρατήρηση είναι ότι το όποιο κεφάλαιο δημιουργήθηκε από τους μετανάστες στο εξωτερικό και εισήχθη στην χώρα καταγωγής (γιατί ένα μεγάλο μέρος του έμεινε, βέβαια, στις χώρες όπου αποκτήθηκε) δεν χρησιμοποιήθηκε σε παραγωγικές επενδύσεις και επομένως δεν συνέβαλε ή συνέβαλε ελάχιστα στην ανάπτυξη του τόπου τους. Το κεφάλαιο αυτό χρησιμοποιήθηκε είτε σε μη παραγωγικές επενδύσεις (π.χ. αγορά ακινήτου) είτε σε αύξηση της κατανάλωσης (με την αγορά διαρκών καταναλωτικών αγαθών αλλά και ρούχων, ειδών διατροφής, ποτών κλπ.).

Βέβαια, η μη πραγματοποίηση κάποιων από τα προβλεπόμενα κέρδη ή και η εξέλιξή τους σε ζημίες δεν ανατρέπουν την διαπίστωση πολλών οικονομολόγων (Εμκε-Πουλοπούλου, 1986:241 και επ.) ότι οι ίδιοι οι μετανάστες, ατομικώς, βελτιώνουν την κοινωνικό-οικονομική τους θέση. Πράγματι, παρά το κόστος των σε

βάρος τους διακρίσεων και των ψυχολογικών πιέσεων που υφίστανται, οι περισσότεροι μετανάστες καταφέρνουν να βελτιώσουν την θέση τους σε αναφορά προς την χώρα αποστολής και αρκετοί καταφέρνουν να την βελτιώσουν σε αναφορά και προς τη χώρα υποδοχής, όπου η ανοδική τους κινητικότητα συνδέεται, μεταξύ άλλων, με την εφαρμοζόμενη από την χώρα μεταναστευτική πολιτική και με τον χρόνο παραμονής τους σ' αυτήν.

Όσον αφορά τώρα την χώρα υποδοχής, αυτή εκ πρώτης όψεως μόνον κέρδη φαίνεται να αποκομίζει από την μετανάστευση. Έτσι, η είσοδος των μεταναστών οδηγεί στην αύξηση του πληθυσμού αλλά και στην μεταβολή της δομής του, καθώς ενισχύονται σημαντικά οι παραγωγικές ηλικίες. Τούτο είναι αποτέλεσμα αφενός του γεγονότος ότι οι μετανάστες ανήκουν στις ηλικίες αυτές και, αφετέρου, της μεταναστευτικής πολιτικής των (Ευρωπαϊκών) χωρών υποδοχής, η οποία αποθαρρύνει την είσοδο στην χώρα των μελών της οικογένειας του μετανάστη και ιδιαίτερα εκείνων που δεν ανήκουν στις παραγωγικές ηλικίες - είναι, δηλαδή, παιδιά ή υπερήλικες. Όπως οι άνδρες υπερισχύουν στα μεταναστευτικά ρεύματα (ακόμα και στην μεταπολεμική ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση όπου το φαινόμενο δεν είναι τόσο έντονο όσο στην υπερπόντια, κυρίως προπολεμικά) και αυτοί ζουν χωριστά από την οικογένειά τους, δημιουργούνται διάφορα κοινωνικά προβλήματα που έχουν ένα αναμφίβολο κόστος για την χώρα υποδοχής - ένα κόστος που ούτε ακριβώς αποτιμάται ούτε και συνήθως λαμβάνεται υπόψη στην εκτίμηση των κερδών και των ζημιών της χώρας υποδοχής. Το κόστος αυτό περιλαμβάνεται στο κοινωνικό κόστος της μετανάστευσης, το ύψος του οποίου υποτιμήθηκε - με ολέθρια άλλωστε αποτελέσματα για την χώρα υποδοχής.

Βέβαια, το κύριο κέρδος της χώρας υποδοχής είναι καθαρά οικονομικό: η ξένη εργατική δύναμη καλύπτει τα κενά της ντόπιας αγοράς εργασίας και συμβάλλει στην αύξηση της παραγωγής με ταυτόχρονη διατήρηση της σταθερότητας των τιμών. Και τούτο γιατί η φθηνή ξένη εργατική δύναμη επιτρέπει την διατήρηση του κόστους παραγωγής σε χαμηλά επίπεδα. Αλλά το κόστος παραγωγής δεν είναι χαμηλό μόνο γιατί είναι χαμηλή η αμοιβή της εργασίας των ξένων. Είναι το κόστος αυτό χαμηλό γιατί, λόγω των ιδιαζουσών οικογενειακών συνθηκών των μεταναστών, τις οποίες επιβάλλει η μεταναστευτική πολιτική της χώρας υποδοχής, αυτή «εξοικονομεί» από τα οικογενειακά επιδόματα, απί τις μειωμένες δαπάνες υγείας και εκπαίδευσης, απί την αξιοποίηση οικημάτων στα οποία ο ντόπιος πληθυσμός δεν δέχεται πια να κατοικεί κλπ. Η «εξοικονόμηση» όμως αυτή συμβάλλει εντέλει, μακροπρόθεσμα, στην διόγκωση του κοινωνικού κόστους της μετανάστευσης στο οποίο ήδη αναφερθήκαμε.

Αν η νεοκλασική προσέγγιση αντιμετώπιζε, λοιπόν, μόνον τα άμεσα κέρδη και της ζημίες (της μεμονωμένης επιχείρησης, της τάξης των κεφαλαιοκρατών, της όλης καπιταλιστικής οικονομίας της χώρας υποδοχής), η διαπίστωση ότι η μετανάστευση είναι επωφελής για τις επιχειρήσεις και σωτήρια για την οικονομία της

χώρας υποδοχής είναι εύκολη και απλή. Την διαπίστωση αυτήν κάνει απλούστερη το γεγονός ότι η τυχόν αναχώρηση των ξένων μεταναστών θα οδηγούσε στην κατάρρευση ολόκληρων κλάδων της βιομηχανίας και σε σοβαρότατες δυσχέρειες λειτουργίας της οικονομίας στο σύνολό της.

Αλλά το ζήτημα δεν είναι τόσο απλό - έστω κι αν οι Δυτικό-Ευρωπαϊκές χώρες θέλησαν για καιρό να αγνοούν την πολυπλοκότητά του. Το ζήτημα είναι ότι, προκειμένου η εισροή μεταναστών να λειτουργήσει επωφελώς στο επίπεδο της επιχείρησης, πρέπει το κράτος, με τα χρήματα το οποία εισπράττει από την φορολογία όλων, και κυρίως των επιχειρήσεων, να χρηματοδοτήσει την δημιουργία και την συντήρηση μιας υποδομής (Νικολινάκος, 1974α:20 και επ.). Η υποδομή αυτή πρέπει να εξασφαλίζει στους αλλοδαπούς εργάτες (και τις οικογένειές τους) ένα επίπεδο ζωής, τέτοιο ώστε όχι μόνον να συντηρείται η εργατική τους δύναμη αλλά και να μην δημιουργούνται με την παρουσία τους προβλήματα, τα οποία προκαλούν οικονομική ζημία ή και κοινωνική δυσαρέσκεια και αναταραχή. Οι χώρες υποδοχής και, ιδιαίτερα, οι Ευρωπαϊκές χώρες υποδοχής δεν θέλησαν να προχωρήσουν έγκαιρα στις επενδύσεις υποδομής που η αυξανόμενη απασχόληση αλλοδαπών καθιστούσε απαραίτητες. Η ολιγωρία ή και η άρνησή τους να προβούν στις επενδύσεις αυτές μείωσε μακροπρόθεσμα την ωφέλεια που βραχυπρόθεσμα είχαν από την μετανάστευση - γιατί οι επιπτώσεις των προβλημάτων που δημιουργήθηκαν ήσαν και δαπανηρές και με υψηλό κοινωνικό κόστος. Την εικόνα συμπληρώνει η (εν πολλοίς ανεπιτυχής) προσπάθεια των χωρών αυτών να ελέγχουν τον αριθμό των αλλοδαπών εργαζομένων - μια προσπάθεια που αποτελεί καθεαυτήν αντίφαση προς το ίδιο το σύστημα της ελεύθερης αγοράς και το υποσκάπτει. Πίσω, λοιπόν, από τις «ζημίες» της χώρας υποδοχής βρίσκεται ο τρόπος αντιμετώπισης από μέρος τους του μεταναστευτικού φαινομένου, ένα ολόκληρο σκεπτικό που χαρακτηρίζει τις Ευρωπαϊκές χώρες υποδοχής μεταπολεμικά. Όπως έχει επισημάνει ο Μ. Νικολινάκος, το σκεπτικό αυτό «συνεπάγεται έναν ασυνεπή και απάνθρωπο διαχωρισμό ανάμεσα σε ανθρώπους (ντόπιους) και εργατικές δυνάμεις (ξένους εργάτες): γιατί παραγνωρίζεται ότι αυτές οι εργατικές δυνάμεις κατά πρώτο λόγο εισάγονται από μια συγκεκριμένη οικονομική αναγκαιότητα, κι επομένως εκπληρώνουν μια συγκεκριμένη λειτουργία στην οικονομική διαδικασία, από την άλλη όμως, ότι οι ανάγκες για υποδομή αυτών των εργατικών δυνάμεων είναι όχι μόνον απαραίτητες και λογικές από οικονομική πλευρά, αλλά και αναγκαίες από ανθρώπινη άποψη. Η πολυαναφερμένη φράση του Max Frisch, ότι ζητήθηκαν εργατικές δυνάμεις και ήρθαν άνθρωποι, εκφράζει καθαρά αυτή την αντίφαση: αυτή η σκέψη δεν προδίνει μόνο τον απάνθρωπο χαρακτήρα της μεταναστευτικής κίνησης αλλά και τις εκμεταλλευτικές προθέσεις των φιλοξενούντων χωρών, προθέσεις που στερούνται οποιοδήποτε οικονομικό θεμέλιο. Γιατί στην αρχή αναμενόταν απερίσκεπτα ένα όφελος από την απασχόληση αλλοδαπών, όσο το

δυνατόν χωρίς κόστος αργότερα έγινε προσπάθεια οι δαπάνες αυτές να κρατηθούν όσο το δυνατόν πιο χαμηλά» (Νικολινάκος, 1974α: 118-119).

Η νεοκλασική προσέγγιση των επιπτώσεων της μετανάστευσης, όπως και η κριτική της προσέγγισης αυτής, οδηγούν σε τρεις επισημάνσεις. Η *πρώτη* αφορά το γεγονός ότι η σύγχρονη ευρωπαϊκή εμπειρία έχει σχεδόν μονοπωλήσει το ενδιαφέρον της σύγχρονης μεταναστευτικής θεωρίας. Τούτο δεν αποτελεί μian ιδιαιτερότητα της νεοκλασικής προσέγγισης αλλά ισχύει προκειμένου για την ενγένει θεωρητική προσέγγιση των επιπτώσεων της σύγχρονης μετανάστευσης. Η μη αντιμετώπιση των ιδιαιτεροτήτων αλλά και των ομοιοτήτων της υπερπόντιας, της ενδοευρωπαϊκής και της εσωτερικής μετανάστευσης αποτελεί αναμφισβήτητο μειονέκτημα και λόγο ελλιπυς ανάπτυξης της θεωρίας. Θα λέγαμε, μάλιστα, ότι αυτή αποτελεί και αρνητικό παράγοντα προκειμένου να αρθούν οι αντιφάσεις της νεοκλασικής εκτίμησης των επιπτώσεων του μεταναστευτικού φαινομένου. Η *δεύτερη* επισημάνση είναι ότι οι μελέτες που χρησιμοποίησαν την προσέγγιση αυτήν φθάνουν σχεδόν σε αδιέξοδο όσον αφορά την συνολική εκτίμηση της μετανάστευσης ως φαινομένου της διεθνούς αγοράς - και ότι οι βάσεις του αδιεξόδου αυτού βρίσκονται στις αντιφάσεις που παρατηρούνται ως προς την αξιολόγηση των επιπτώσεων της μετανάστευσης στην χώρα αποστολής και στην χώρα υποδοχής. Η απόπειρα υπέρβασης των αντιφάσεων αυτών με την αντιμετώπιση της διεθνούς αγοράς ως ενιαίας (Myrdal, 1957. Spengler, 1970) δεν λύνει το πρόβλημα γιατί οδηγεί σε τέτοια θεωρητικοποίηση ώστε να υποβαθμίζεται ανεπίτρεπτα η σημασία της σχετικότητας των «ζημιών» της χώρας αποστολής όπως και των «κερδών της χώρας υποδοχής. Και, τέλος, η *τρίτη* επισημάνση αφορά τις σκέψεις που σήμερα διατυπώνονται, τις προσπάθειες που καταβάλλονται προκειμένου να αρθεί το αδιέξοδο στο οποίο οδηγεί η προσέγγιση αυτή. Η διαμόρφωση των θέσεων που οι σκέψεις αυτές εκφράζουν δεν είναι καινούργια αλλά έχει ολοκληρωθεί ήδη από την δεκαετία του 1960 (Ζολώτας, 1966) - από τις αρχές, δηλαδή, της ενδοευρωπαϊκής μεταναστευτικής εμπειρίας και πριν ακόμα να έχουν διατυπωθεί οι μεσοπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες επιπτώσεις της. Οι θέσεις αυτές υποστηρίζουν την μελέτη, τον προγραμματισμό και την υλοποίηση μέτρων που θα αποβλέπουν στην ισόρροπη ανάπτυξη της διεθνούς οικονομίας γενικά και ειδικότερα μέσω της μεγιστοποίησης των κερδών και της ελαχιστοποίησης των ζημιών της μετανάστευσης, μέσω της ενίσχυσης του τελικού συνολικού αποτελέσματος που αυτή μπορεί να έχει στην προσπάθεια μείωσης του χάσματος μεταξύ πλουσίων και φτωχών. Η προσπάθεια, έτσι, άρσης του αδιεξόδου στο οποίο οδηγεί η νεοκλασική προσέγγιση προϋποθέτει επανατοποθέτηση της προσέγγισης αυτής και εξαρτάται από συντονισμένη ερευνητική δραστηριοποίηση στο διεθνές επίπεδο. Η δραστηριοποίηση αυτή απαιτεί προγραμματισμό και προϋπολογισμό τέτοιας έκτασης ώστε είναι δύσκολο να πραγματοποιηθεί σε βαθμό τέτοιο που να την καθιστά αποτελεσματική.

2.3. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

Η μετανάστευση προς τις δυναμικές οικονομίες προσφέρει διέξοδο από τη φτώχεια για τα ίδια τα άτομα που μεταναστεύουν αλλά, ταυτόχρονα, αποτελεί αναπτυξιακό μοχλό που επιταχύνει την ευημερία τόσο για τις οικονομίες υποδοχής όσο και για τις χώρες αποστολής. Όσο μειώνεται το κόστος μεταφοράς και ενημέρωσης, και όσο αυξάνεται ο πληθυσμός των οικονομιών χαμηλού και μεσαίου εισοδήματος, η τάση για διεθνή κινητικότητα των ανθρώπων θα ενισχύεται. Αυτή η εντονότερη μεταναστευτική κινητικότητα μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα και για τις φτωχές χώρες αποστολής μεταναστών όπως και για τις πλούσιες χώρες υποδοχής. Έχει υπολογιστεί πως ακόμα και μια μετριοπαθής χαλάρωση των περιορισμών στη μετανάστευση θα μπορούσε να δημιουργήσει οικονομικά οφέλη μιάμιση φορά μεγαλύτερα από αυτά που θα προκαλούσε η πλήρης απελευθέρωση του εμπορίου σε όλα τα αγαθά και τις υπηρεσίες.

2.3.1. Οι θετικές αναπτυξιακές επιπτώσεις της μετανάστευσης στην οικονομία αποστολής είναι οι εξής:

- α) εισροή μεταναστευτικών εμβασμάτων
- β) δημιουργία επιχειρηματικών, εμπορικών και επενδυτικών δικτύων συνεργασίας ανάμεσα στη χώρα αποστολής και στη χώρα υποδοχής
- γ) διευκόλυνση της διάχυσης τεχνολογίας και τεχνογνωσίας
- δ) μείωση της ανεργίας και άνοδος των αμοιβών όσων παραμένουν στη χώρα.

Ως προς τις χώρες υποδοχής, η ιστορική εμπειρία δείχνει πως οι πλέον παραγωγικές οικονομίες του κόσμου έχουν συχνά επωφεληθεί από την εισροή μεταναστών. Σε πείσμα των περιορισμών και των πολυάριθμων εμποδίων, οι πλουσιότερες χώρες του κόσμου συνεχίζουν να εισάγουν εργατικό δυναμικό από το εξωτερικό. Η μομφή ότι η μετανάστευση έχει αρνητικές συνέπειες στους μισθούς, στην ανεργία και στα συστήματα κοινωνικής προστασίας είναι ανακριβής. Οι υποτιθέμενοι κίνδυνοι που ελλοχεύουν στην αγορά εργασίας δεν τεκμηριώνονται εμπειρικά. Καθώς οι μετανάστες επιλέγουν χώρους προορισμού με υψηλή ζήτηση για εργασία είναι αναμενόμενο να μην επιβαρύνουν τα ποσοστά ανεργίας. Όπως προκύπτει από έρευνες σε πολλές χώρες και σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, οι περιοχές με υψηλή συγκέντρωση μεταναστών τείνουν να είναι αυτές με τα χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας και όχι με τα υψηλότερα. Ως προς τους μισθούς, θεωρητικά η μετανάστευση μπορεί να τους καθιλώσει (αν η αύξηση της προσφοράς εργασίας δεν συνοδεύεται με αύξηση των επενδύσεων) αλλά μπορεί και να τους αφήσει ανεπηρέαστους ή ακόμα να τους αυξήσει με τρόπο έμμεσο (στις

περιπτώσεις που υποκινεί μεγάλο επενδυτικό κύμα). Εμπειρικά, πάντως, δεν θεμελιώνεται η αρνητική επίπτωση στους μισθούς (ούτε στην περίπτωση των χαμηλά εξειδικευμένων εργαζομένων που βρίσκονται σε άμεσο ανταγωνισμό με τους μετανάστες στην αγορά εργασίας). Τέλος, ως προς το σύστημα κοινωνικής προστασίας, οι έρευνες δείχνουν πως στην Ευρώπη οι μετανάστες (ακόμα και οι παράνομοι) συνεισφέρουν περισσότερο στα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης και στα φορολογικά έσοδα παρά κοστίζουν σε επιδόματα και υπηρεσίες.

Συνοψίζοντας, η μετανάστευση από φτωχές προς πλούσιες χώρες δημιουργεί σημαντικές θετικές οικονομικές επιπτώσεις στις χώρες αποστολής, στις χώρες υποδοχής και στους ίδιους τους μετανάστες. Αποτελεί δηλαδή έναν ισχυρό αναπτυξιακό μοχλό που διευρύνει τις παραγωγικές, τεχνολογικές και καταναλωτικές δυνατότητες όλων των συμβαλλομένων μερών.

Η συνολική ευεργετική επίπτωση που είχε η μετανάστευση στην οικονομία της Ελλάδας δύσκολα μπορεί να αμφισβητηθεί. Συνέβαλε καθοριστικά στην πλέον δυναμική αναπτυξιακή περίοδο που γνώρισε η Ελλάδα στα τελευταία 30 χρόνια. Η ένταξη στην ΟΝΕ και η έγκαιρη προετοιμασία και διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων διευκολύνθηκαν σε μεγάλο βαθμό από τη γενναιόδωρη ένεση σε ξένο εργατικό δυναμικό. Η επέκταση της απασχόλησης συνοδεύτηκε από σημαντική αύξηση των εισοδημάτων και βελτιώσεις στο πεδίο της παραγωγικότητας. Αμβλύθηκαν πολλές ανεπάρκειες σε εργατικό δυναμικό, σε δεξιότητες, σε ευελιξία και σε κινητικότητα, που αποτελούν μονιμότερο πρόβλημα στην ελληνική αγορά εργασίας. Οι μετανάστες διευκόλυναν την παραγωγική αναβάθμιση στις αγροτικές περιοχές που προσανατολίστηκαν σε αναδιάρθρωση και εξαγωγές. Αλλού, σε περιοχές που δεν αναζήτησαν νέους προσανατολισμούς, λειτούργησαν ευεργετικά με τις παραδοσιακές καλλιέργειες και την αντιμετώπιση στενότητας εργατικών χεριών. Πολλές μικρομεσαίες επιχειρήσεις αξιοποίησαν τη διαθεσιμότητα εργαζομένων αλλά και τις δεξιότητες που βρίσκονταν σε ανεπάρκεια, ενώ ο τομέας των προσωπικών υπηρεσιών και ο κατασκευαστικός κλάδος δέχτηκαν μεγάλη ώθηση. Σε γενικές γραμμές, μπορεί να υποστηριχθεί πως οι μετανάστες συνέβαλαν στη συγκράτηση του κόστους παραγωγής και άρα στην ανταγωνιστικότητα του ελληνικού παραγωγικού συστήματος. Τα οφέλη λοιπόν βρίσκονται και στη σφαίρα της παραγωγής αλλά και στη σφαίρα της κατανάλωσης (συγκράτηση τιμών και πληθωρισμού).

Από την άλλη πλευρά, πρέπει να υπογραμμιστεί πως το υψηλό και επίμονο ποσοστό της ανεργίας δε δείχνει να συσχετίζεται με την παρουσία μεταναστών, καθώς οι ημεδαποί άνεργοι είναι κυρίως νέοι με υψηλά μορφωτικά εφόδια και χωρίς προηγούμενη εργασιακή εμπειρία (που αναζητούν εργασία προφανώς διαφορετική από εκείνη που προσφέρουν οι μετανάστες στην οικονομία). Όπως άλλωστε φαίνεται να ισχύει και σε άλλες χώρες με πρώτη γενιά μεταναστών, τα ποσοστά ανεργίας μεταξύ των αλλοδαπών είναι αισθητά χαμηλότερα σε σύγκριση

με αυτά των Ελλήνων. Οι αλλοδαποί, λοιπόν, δε δείχνουν να συνεισφέρουν στο πρόβλημα της ανεργίας ούτε με τρόπο άμεσο (επειδή εκείνοι είναι άνεργοι) αλλά ούτε και με τρόπο έμμεσο (πυροδοτώντας δια της παρουσίας τους την ανεργία άλλων ομάδων του πληθυσμού). Σε ότι αφορά τις διαδρομές των ίδιων των μεταναστών, χωρίς να παραβλέπει κανείς τα προβλήματα και τις δυσκολίες που δημιουργούνται μέσα σε μια εικόνα έντονης κινητικότητας και αντιφατικού θεσμικού πλαισίου, φαίνεται πως σταδιακά τόσο οι μισθοί όσο και οι συνθήκες εργασίας βελτιώνονται, ενώ η συνεισφορά των μεταναστών στη φτώχεια και στις εισοδηματικές ανισότητες είναι αμελητέα (0,2%). Παράλληλα, η χορήγηση επιδομάτων και υπηρεσιών κοινωνικής προστασίας δείχνει να είναι πιο περιορισμένη από την αντίστοιχη των Ελλήνων στην ίδια εισοδηματική κατηγορία.

Η μετανάστευση ήταν ένα δώρο για την οικονομία μας που ήρθε σε μια εποχή κρίσιμη για την εμπέδωση του Ευρωπαϊκού προσανατολισμού της χώρας. Ενώ συντελέστηκε εν πολλοίς «ερήμην της πολιτικής», οι ευεργετικές επιπτώσεις της δεν θα συνεχίζονται στο διηνεκές χωρίς αντίστοιχες πολιτικές. Η βραχυπρόθεσμη αξιοποίηση των νέων «αναπτυξιακών ευκαιριών» δεν θα έχει μέλλον αν δεν συνοδευθεί από μέτρα και τολμηρές πρωτοβουλίες πολιτικής για την ένταξη των μεταναστών, κυρίως της δεύτερης γενιάς. Τα οφέλη από μια επιτυχημένη πολιτική ένταξης θα είναι πολύ μεγαλύτερα από το όποιο δημοσιονομικό κόστος συνεπάγονται.

2.3.2. Τα Μειονεκτήματα για την Ελληνική Οικονομία

Οι «παράνομοι» φθηνοί μετανάστες μειώνουν το κόστος παραγωγής. Η στήριξη όμως συγκεκριμένων κλάδων της ελληνικής οικονομίας στην ξένη, «μαύρη» και φθηνή εργασία οδήγησε στον αποπροσανατολισμό τους από την προσπάθεια αύξησης της ανταγωνιστικότητάς τους μέσω του τεχνολογικού εκσυγχρονισμού τους και στην επιδίωξη αύξησης της ανταγωνιστικότητάς τους μέσω της μείωσης του εργατικού κόστους (όπως για παράδειγμα στον τομέα της ελληνικής γεωργίας). Οι «παράνομοι» αλλοδαποί απασχολούνται στην παραοικονομία και κατά συνέπεια παρατηρείται μεγάλη απώλεια πόρων προς τα ασφαλιστικά ταμεία με δυσμενείς επιπτώσεις στα υφιστάμενα ελλείμματα τους. Επίσης, όσον αφορά στην ανεργία, αναφέρεται ότι η ταχύτατη απορρόφηση των μεταναστών στην αγορά εργασίας υποδηλώνει ότι δημιουργήθηκαν στην χώρα μας τα τελευταία χρόνια αρκετές θέσεις εργασίας για ανειδίκευτο φθηνό δυναμικό ενώ στην αντίθετη πλευρά η αύξηση της ανεργίας φανερώνει την αδυναμία δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας για άτομα με μόρφωση και εξειδίκευση. Ακόμη, λόγω του χαμηλού εργατικού κόστους οι μετανάστες υποκατέστησαν σε αρκετές περιπτώσεις Έλληνες εργαζόμενους αρκείοι από τους οποίους όμως

τοποθετήθηκαν σε νέες θέσεις λόγω της συμβολής των μεταναστών στην αύξηση της συνολικής ζήτησης και της παραγωγής. Τέλος, οι μετανάστες προκαλούν μία αναδιανομή του παραγόμενου πλούτου στην χώρα μας αφού με την δραστηριοποίησή τους το παραγόμενο εισόδημα μεταφέρεται από τους ανειδίκευτους εργάτες που χάνουν την απασχόλησή τους στους επιχειρηματίες που αυξάνουν τα κέρδη τους λόγω μείωσης του εργατικού κόστους, στα πλούσια νοικοκυριά τα οποία αυξάνουν την κατανάλωση και την αποταμίευσή τους και στις χώρες καταγωγής των μεταναστών.

2.4.1. Οι επιπτώσεις της μετανάστευσης στην χώρα αποστολής: Η Ελληνική εμπειρία

Όσα προηγούνται σκιαγραφούν τα βασικότερα, πιστεύουμε, στοιχεία της σημαντικής επίδρασης που είχε η μετανάστευση στην κοινωνικό-οικονομική και την πολιτισμική πραγματικότητα των χωρών υποδοχής. Τα στοιχεία αυτά καθιστούν δύσκολη την αβασάνιστη παραδοχή τόσο της αξιολόγησης των ωφελημάτων του κέντρου και της εκμετάλλευσης της περιφέρειας από μέρους του όσο και της αξιολόγησης της όλης μεταναστευτικής κίνησης ως ενός «ισολογισμού» με κέρδη και ζημίες.

Η αντίστοιχη σκιαγράφηση είναι δυσκολότερη προκειμένου για τις χώρες αποστολής (όπως είναι Π.χ. η Ελλάδα). Και είναι δυσκολότερη γιατί είναι ως προς τις χώρες αυτές που η μετανάστευση αποκτά την πλήρη σημασία της ως *κυκλικού* φαινομένου - έτσι ώστε οι επιπτώσεις της σε μια φάση του κύκλου πιθανόν να αλλοιώνονται, να απαλύνονται ή να ενισχύονται από τις επιπτώσεις της στην επομένη: ως προς την χώρα αποστολής, οι επιπτώσεις της μετανάστευσης έχουν έναν κατεξοχήν δυναμικό χαρακτήρα. Επιπλέον, όπως έχουμε και αλλού επισημάνει (Moussougi, 1984β:93), η περιγραφή του μεταναστευτικού φαινομένου, η θεματολογία των μελετών σχετικά με αυτό, το νοηματικό περιεχόμενο των όρων που χρησιμοποιούνται, τα θεωρητικά πλαίσια στα οποία παραπέμπουν οι περιγραφές, οι ερμηνείες, οι αξιολογήσεις αλλά και οι προβλέψεις -δηλαδή το σύνολο σχεδόν των επιστημονικών αποσκευών του μελετητή- είναι αποσκευές εισαγόμενες από τις χώρες υποδοχής (στην περίπτωση μας: μη Ελληνικές). Εξάλλου, οι αποσκευές αποκτήθηκαν σε χώρα υποδοχής όπου και οι περισσότεροι επιστήμονες οι οποίοι τις χρησιμοποιούν σπούδασαν ή μετεκπαιδεύτηκαν - δηλαδή διαμορφώθηκαν ως επιστήμονες. Επιπλέον, το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος της σχετικής με το μεταναστευτικό φαινόμενο βιβλιογραφίας προέρχεται από τις χώρες υποδοχής. Στην πολυπλοκότητα, λοιπόν, του ζητήματος των επιπτώσεων του μεταναστευτικού φαινομένου για την χώρα αποστολής προστίθεται το (ενδεχομένως) απρόσφορο της σχετικής με το φαινόμενο αυτό θεωρίας και το ασύμπτωτο των στοιχείων που περιγράφουν τα

φαινόμενα (τα οποία, παρεμπιπτόντως, στηρίζουν και την θεωρία).

Αλλά ας δούμε μερικά παραδείγματα της πολυπλοκότητας που αναφέραμε, επισημαίνοντας κάποιους χώρους όπου, στην Ελλάδα, οι επιπτώσεις της μετανάστευσης έχουν το περισσότερο μελετηθεί. Ας δούμε, συγκεκριμένα, τις επιπτώσεις της μετανάστευσης αφενός στην αγορά εργασίας και αφετέρου στο εισόδημα και την κατανομή του.

Πρώτον, οι επιπτώσεις της μετανάστευσης στην *αγορά εργασίας*. Δεν χωρεί καμιά αμφιβολία ότι η «μετανάστευση έλυσε, έστω και πρόσκαιρα, το οξύ πρόβλημα της ανεργίας και της υποαπασχόλησης που χαρακτήριζαν την Ελλάδα της μεταπολεμικής περιόδου» (Κασιμάτη, 1984:36). Πράγματι, σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 1961, το 6% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού ήταν άνεργοι - το 18% των μισθωτών. Αλλά, όπως έχουμε ήδη σημειώσει, εκείνοι οι οποίοι μετανάστευσαν δεν ήταν αναγκαστικά άνεργοι - συνέβαλαν όμως (έστω: πρόσκαιρα, όπως σημειώνει η Κασιμάτη) στην ελάττωση της πίεσης που δημιουργούσε η προσφορά εργασίας σε μια αγορά και μια οικονομία η οποία δεν είχε τη δυνατότητα απορρόφησης της προσφοράς αυτής. Η υπέρ-προσφορά εργασίας οφείλεται (και αυτό δεν πρέπει να το ξεχνάμε) στο έντονο ρεύμα της εσωτερικής μετανάστευσης που, με την σειρά του, δεν συνδέεται με την εκβιομηχάνιση αλλά με την φυγή από την γεωργία (Φίλιας, 1974:268). Είναι, λοιπόν, κατά κάποιον τρόπο η ανεργία ένδειξη όχι μόνον οικονομικών αλλά και κοινωνικών ανακατατάξεων. Ως λύση αντιμετώπισης της ανεργίας, η μετανάστευση είναι, επομένως, και ένας αποτελεσματικός τρόπος αντιμετώπισης των κοινωνικών πιέσεων που αυτή δημιουργεί και που ενδέχεται να απειλούσαν την ισχύουσα τάξη πραγμάτων - ζήτημα που έχουν, άλλωστε, θίξει πολλοί Έλληνες μελετητές (π.χ. Δαμανάκης, 1987:28). Η εναλλακτική λύση, προκειμένου οι πιέσεις αυτές να μειωθούν και να μην οδηγήσουν σε κοινωνική αναταραχή, θα ήταν παραγωγικές επενδύσεις στα πλαίσια ενός αναπτυξιακού προγράμματος (προφανώς τολμηρότερου εκείνου στο οποίο οφείλεται η πραγματική βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας κατά την δεκαετία του 1960 - κατά την οποία, όμως, μετανάστευσαν από την χώρα περίπου 800.000 άτομα!) θα ήταν, επίσης, η ανακατανομή του εισοδήματος και μεταβολές στην κοινωνική διάρθρωση. Έτσι, όπως γράφει η Κασιμάτη, «η μετανάστευση λειτούργησε εξομαλυντικά για την κρατούσα τάξη» (1984:37) και, από την πλευρά αυτήν, είχε μια καθαρά συντηρητική λειτουργία. Από την άλλη πλευρά, ο συνδυασμός της μετανάστευσης με την παρατηρούμενη κατά την δεκαετία του 1960 (έντονη, για τα Ελληνικά μέτρα) οικονομική ανάπτυξη έχει δύο σημαντικές επιπτώσεις: επιτρέπει την αύξηση των αποδοχών των εργαζομένων (δηλαδή την βελτίωση της οικονομικής κατάστασης της εργατικής τάξης) και δημιουργεί στενότητες εργατικού δυναμικού σε ορισμένους κλάδους της οικονομίας και σε ορισμένα επαγγέλματα. Ταυτόχρονα, το πρόβλημα της ανεργίας μετατίθεται στο επίπεδο των αποφοίτων

Γυμνασίου που ζητούν υπαλληλική και όχι εργατική απασχόληση (Κούσης, 1972).

Η έλλειψη ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού γίνεται εμφανέστατη από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 - αρχές της δεκαετίας του 1970. Το δυναμικό αυτό άρχισε από το 1972 «να εισάγεται από χώρες της Ασίας και της Αφρικής (Πακιστάν, Ινδία, Φιλιππίνες, Ταϊλάνδη, Λίβανο, Λιβύη, Σουδάν, Αιθιοπία, Σομαλία) και άλλες χώρες. Οι ξένοι απασχολούνται σε ναυπηγεία, βιομηχανίες, κτηνοτροφεία, ορυχεία, νοσοκομεία, ταβέρνες και ως υπηρετικό προσωπικό (ακόμα και μεσοαστικές οικογένειες χρησιμοποιούν Φιλιππινέζες οικιακές βοηθούς). Παρατηρήθηκε επίσης η απασχόληση ξένων βοσκών σε ερημωμένα από τη μετανάστευση χωριά!!!» (Εμκε-Πουλοπούλου, 1986:261). Δημιουργείται, λοιπόν, ένα στρώμα ξένων εργατών, παράνομων στην μεγάλη τους πλειονότητα, οι οποίοι αποτελούν το 1%-3% του εργατικού δυναμικού της χώρας (Σούλης, 1988:84) και οι οποίοι μπορούμε να πούμε ότι διαδραματίζουν τον ρόλο που ήδη περιγράψαμε προκειμένου για τους ξένους εργάτες στην χώρα υποδοχής. Με μια όμως ουσιαστική διαφορά, που καθιστά εντέλει απρόσφορη την μεταφορά, στα πλαίσια μιας χώρας μεταναστευτικής όπως η Ελλάδα, της σχετικής με τις επιπτώσεις της μετανάστευσης πάνω στην εργατική τάξη προβληματικής. Γιατί, όπως είναι οι περισσότεροι παράνομοι και όπως αγνοούνται από την εργατική νομοθεσία, τα συνδικάτα και την κοινή γνώμη, αποτελούν μια περιθωριακή κατηγορία η οποία μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει τα χαρακτηριστικά ενός λούμπεν προλεταριάτου. Πρόκειται, βέβαια, για ένα ζήτημα που έχει ελάχιστα απασχολήσει τους μελετητές του μεταναστευτικού φαινομένου στον Ελληνικό χώρο (όπου κυριαρχεί η μετανάστευση-παλιννόστηση *Ελλήνων*). Έτσι, οι συνθήκες εργασίας και διαβίωσης αλλά και οι επιπτώσεις της ύπαρξης των εργατών αυτών στην Ελληνική αγορά εργασίας (σε περίοδο, μάλιστα, αυξημένης ανεργίας) όπως και στην κοινωνία παραμένουν προς το παρόν αδιευκρίνιστες.

Αλλά η αναφορά μας στην αγορά εργασίας και την ανεργία πρέπει να περιλάβει, προκειμένου για την Ελληνική εμπειρία, το σημαντικό ρεύμα της παλιννόστησης. Πράγματι, όπως σωστά ρωτάει η Η. Έμκε-Πουλοπούλου (1986:262), «ποιες ήταν οι συνέπειες της καθαρής παλιννόστησης 390 χιλιάδων ατόμων στην περίοδο 1973-1980 στην Ελληνική αγορά εργασίας όπου δεν έχουν δημιουργηθεί οι προϋποθέσεις δημιουργικής απασχόλησης;». Θεωρητικά, οι συνέπειες αυτές πρέπει να συνοψίζονται σε αύξηση της ανεργίας, η οποία μπορεί να οφείλεται στην έλλειψη θέσεων εργασίας γενικώς ή σε έλλειψη θέσεων εργασίας τέτοιων που να ανταποκρίνονται στις ικανότητες και τις προσδοκίες των παλιννοστούντων - ή και στα δύο αυτά (Κολλάρου και Μουσουρού, 1980:40). Είναι πάντως γεγονός ότι έρευνα που διεξήχθη το 1976-77 στην Μακεδονία, μεταξύ μεταναστών εργατών στην Ομ. Γερμανία που είχαν παλιννοστήσει, αποκάλυψε ένα υψηλότατο ποσοστό ανέργων που προσήγγιζε στο 20% (Collaros and Moussourou, 1978:135) και, μάλιστα, ένα ποσοστό που δεν αφορούσε τους

πολύ πρόσφατα παλιννοστήσαντες (Collaros and Moussourou, 1978:117)¹². Αλλά τα στοιχεία που διαθέτουμε δεν διευκολύνουν την εκτίμηση ούτε των ποσοτικών ούτε των ποιοτικών επιπτώσεων της παλιννόστησης στην ανεργία - που είναι 3% σύμφωνα με τα στοιχεία της Απογραφής του 1971 και 4,4% σύμφωνα μ' εκείνα της Απογραφής του 1981. Για παράδειγμα, το ποσοστό των μεταναστών που, μετά την επιστροφή τους, επεδίωξαν απασχόληση στην μεταποίηση υπήρξε σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις αρκετά περιορισμένο. Επικρατεί, άλλωστε, η άποψη ότι οι περισσότεροι παλιννοστούντες επιδιώκουν να δημιουργήσουν την δική τους (μικρή συνήθως) επιχείρηση στον τριτογενή κατά κύριο λόγο τομέα. Στο μέτρο που τούτο αληθεύει, η επιστροφή των μεταναστών δεν μπορεί να συμβάλλει στην αύξηση της ανεργίας παρά μέσο - ή μακροπρόθεσμα και με την προϋπόθεση ότι η επιχείρηση στην οποία επένδυσαν το κεφάλαιο που συγκέντρωσαν κατά την μετανάστευση δεν θα πάει καλά. Τα κίνητρα που δόθηκαν για μικρές βιοτεχνικές αλλά και γεωργικές μονάδες (στην Θράκη κυρίως αλλά και στην Κρήτη), και που δεν φαίνεται να απέδωσαν σημαντικά αποτελέσματα, ενισχύουν το σκεπτικό αυτό. Οι παλιννοστούντες δεν έρχονται να ενισχύσουν το (μειωνόμενο με γοργούς ρυθμούς) γεωργικό εργατικό δυναμικό ούτε το βιομηχανικό εργατικό δυναμικό. Δεν επιστρέφουν στην αγροτική τάξη, στην οποία οι περισσότεροι ανήκαν πριν μεταναστεύσουν. Δεν έρχονται να ενισχύσουν (ποσοτικά και ποιοτικά) την εργατική τάξη, στην οποία σχεδόν όλοι ανήκαν κατά την διάρκεια της παραμονής τους στην ξένη χώρα. Αλλά, τουλάχιστον μεσοπρόθεσμα, οι παλιννοστούντες έρχονται να επαυξήσουν μια μικροαστική τάξη, που εμφανίζεται ιδιαίτερα διογκωμένη κατά τα τελευταία χρόνια. Η διόγκωση αυτή αποτελεί ασφαλώς φαινόμενο με σοβαρότατες κοινωνικό-πολιτισμικές επιπτώσεις (Γ. Γκιζέλης κ.ά., 1984:48 και επ.).

Ας δούμε, τώρα, τις επιπτώσεις της μετανάστευσης στο εισόδημα και την κατανομή του. Και εδώ θα θέλαμε να κάνουμε μια διάκριση (ίσως όχι θεμιτά οικονομολογικά, χρήσιμη όμως για τους σκοπούς της εργασίας αυτής) μεταξύ: (α) του εγχωρίου εισοδήματος, που συνδέεται με το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ) και εξαρτάται από αυτό, και (β) του εισοδήματος που προέρχεται από το εξωτερικό.

(α) Είναι γεγονός ότι κατά την μεταπολεμική περίοδο, και ιδιαίτερα κατά την περίοδο της έντονης αποδημίας, ο ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης της Ελλάδας είναι υψηλός: «Στην περίοδο 1950-1974 ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεγέθυνσης του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος ξεπέρασε το 6%» (Εμκε-Πουλοπούλου, 1986:284). Όμως, στον πρωτογενή τομέα, το γεωργικό εισόδημα δεν αυξάνει τόσο γρήγορα όσο το εισόδημα των άλλων τομέων της οικονομίας, με αποτέλεσμα να μην μειώνεται η υστέρηση της γεωργίας αλλά να αυξάνει. Τούτο, βέβαια, εξηγεί την φυγή από την γεωργία. Η φυγή αυτή (δηλαδή η εσωτερική και η εξωτερική μετανάστευση) είχε τρεις κύριες επιπτώσεις: (i) την αρχική «στροφή από εντατικές

καλλιέργειες όπως των κηπευτικών, των βιομηχανικών φυτών κλπ. προς εκτατικές καλλιέργειες, κυρίως δημητριακών» (Φίλιας, 1974:235) στροφή που όμως δεν είναι μακροχρόνια εμφανής (Καραποστόλης, 1979:93) (ii) την εγκατάλειψη ακαλλιεργή των εδαφών- τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας αν η μετανάστευση δεν έπληττε ιδιαίτερα τον κλάδο αυτόν' και (iii) την σημαντική αύξηση των εκτάσεων που καλλιεργούν και εν γένει εκμεταλλεύονται οι οικογένειες, μέλη ή τμήματα των οποίων μετανάστευσαν: ο κλήρος των μεταναστών προστίθεται στον κλήρο που εκμεταλλεύονται τα μέλη της ευρείας οικογένειας, τα οποία δεν μετανάστευσαν (Φίλιας, 1974:236). Η τελευταία αυτή επίπτωση ενίσχυσε κάπως το εισόδημα εκείνων που παρέμειναν στην ύπαιθρο και στην γεωργία, είναι όμως δύσκολο να προσδιορίσει κανείς την συμβολή του παράγοντα αυτού στην παρατηρούμενη κατά την περίοδο της αυξημένης μεταναστευτικής κίνησης (1960-1975) σημαντική αύξηση της μέσης παραγωγικότητας της εργασίας στον πρωτογενή τομέα - την αύξηση, δηλαδή, του ακαθαρίστου αγροτικού προϊόντος κατά ενεργό άτομο (Καραποστόλης, 1979:92). Για το εισόδημα του δευτερογενή τομέα έχουμε ήδη μιλήσει: η αύξηση της ζήτησης εργασίας¹⁵ σε συνδυασμό με την μετανάστευση συνέβαλε ασφαλώς στην βελτίωση των όρων απασχόλησης των εργαζομένων. Έτσι, κατά την περίοδο 1963-73, οι μισθοί και τα ημερομίσθια αυξήθηκαν κατά μέσον όρο κατά 11,26% ετησίως, ενώ το κόστος ζωής άξανε κατά μέσον όρο κατά 3,85%: η πραγματική, λοιπόν, αύξηση των αμοιβών των εργαζομένων ήταν κατά 7,41 % κατά μέσον όρο ετησίως (Εμκε-Πουλοπούλου, 1986:290). Πρόκειται, αναμφιβόλως, για σημαντική αύξηση του εισοδήματος των εργαζομένων κατά την περίοδο αυτήν. Αλλά, για λόγους συνδεδεμένους και με τα χαρακτηριστικά του μεταναστευτικού φαινομένου, αυτό δεν φαίνεται να είχε μακροχρόνια αξιόλογες επιπτώσεις στην ανάπτυξη του εισοδήματος στον δευτερογενή τομέα και, μέσω αυτού, στην ανακατανομή του εισοδήματος - η οποία και θα σηματοδοτούσε ευρύτερες κοινωνικές ανακατατάξεις. Οι κυριότεροι από τους λόγους στους οποίους αναφερόμαστε είναι η καχεκτικότητα της ελληνικής βιομηχανίας-βιοτεχνίας, η έλλειψη επενδύσεων αυτήν τόσο από το εγχώριο όσο και από το μεταναστευτικό κεφάλαιο, η απροθυμία των παλιννοστούντων να απασχοληθούν σ' αυτήν, η έλλειψη αξιόλογων βιομηχανικών μονάδων στην επαρχία όπου εγκαταστάθηκε ένα μεγάλο μέρος των παλιννοστούντων, η στροφή προς το φθηνότερο ξένο εργατικό δυναμικό. Με την παλιννόστησή τους, οι μετανάστες δεν συνέβαλαν στην ανάπτυξη των παραγωγικών τομέων αλλά επέτειναν την τάση διόγκωσης του τριτογενή και ενίσχυσαν την κατηγορία των «παρασιτικών» ή, καλύτερα, των μη παραγωγικών επαγγελμάτων και δραστηριοτήτων.

(β) Η τελευταία αυτή επισήμανση συνδέεται και με το ζήτημα των μεταναστευτικών εμβασμάτων - ζήτημα που δεν μας ενδιαφέρει εδώ από την οικονομική σκοπιά τόσο, όσο από την κοινωνικό-πολιτισμική. Συγκεκριμένα, δεν

μας ενδιαφέρει η (αναμφισβήτητη) συμβολή των μεταναστευτικών εμβασμάτων στην άμεση αύξηση των συναλλαγματικών αποθεμάτων της χώρας και την ισοσκέλιση TCV ισοζυγίου πληρωμών. Μας ενδιαφέρει, όμως, η χρησιμοποίηση των εμβασμάτων αυτών. Όπως σημειώνει ο Καραποστόλης (1979:45), «παρόλο που στις αρχικές φάσεις του μεγάλου μεταναστευτικού ρεύματος τα εμβάσματα είχαν ίσως αποκλειστικό σκοπό να καλύπτουν ζωτικές ανάγκες της οικογένειας, όπως περίθαλψη των γέροντων γονιών ή σπουδές των παιδιών, αργότερα και με την πάροδο του χρόνου φαίνεται πως άρχισαν να παίζουν ένα ρόλο βαθύτατα συντηρητικό, δηλαδή πέρα από την παροχή χρηματικών μέσων για την επιβίωση της οικογένειας, να διατηρούν τις αντιπαραγωγικές και απαρχαιωμένες λειτουργίες της οικογενειακής εκμετάλλευσης και να αναβάλλουν τον εκσυγχρονισμό της». Μπορούμε, λοιπόν, σχηματικά να πούμε ότι τα μεταναστευτικά εμβάσματα: (i) δεν χρησιμοποιήθηκαν σε παραγωγικές επενδύσεις, δηλαδή δεν εισέρρευσαν στην βιομηχανία-βιοτεχνία, με εξαίρεση την δημιουργία μικρού αριθμού ΕΠΕ από παλιννοστούντες και μετανάστες (Fakiolas, 1982:173), δεν χρησίμευσαν για την ουσιαστική αύξηση του γεωργικού κλήρου και τον εκσυγχρονισμό της οικογενειακής αγροτικής εκμετάλλευσης και της γεωργίας - αλλά επενδύθηκαν στην αγορά ακινήτων και (ii) ενίσχυσαν την κατανάλωση διαρκών αγαθών (κυρίως), πράγμα που συνετέλεσε στην βελτίωση του επιπέδου ζωής των λαϊκών στρωμάτων αλλά και που είχε, ταυτοχρόνως, αρνητικές επιπτώσεις. Γιατί, όπως σε μεγάλο ποσοστό τα αγαθά αυτά εισάγονται από το εξωτερικό, το μεταναστευτικό συνάλλαγμα που εισήλθε στην χώρα εξήλθε με την μορφή πληρωμών εισαγωγών. Επιπλέον, η αυξημένη λόγω εμβασμάτων καταναλωτική ικανότητα του πληθυσμού που δεν μετανάστευσε εμπέδωσε μια νοοτροπία κατά την οποία είναι όχι μόνον επιθυμητό αλλά και θεμιτό να καταναλώνει κανείς χωρίς να παράγει. Πρόκειται για νοοτροπία την οποία η χώρα μας πλήρωσε και πληρώνει πολύ ακριβά και η οποία διαμόρφωσε μια κοινωνία λιτοδίαιτων και εργατικών αγροτών σε κοινωνία μικροαστών καταναλωτών, εθισμένων σε πρότυπα καταναλωτικά που δεν ανταποκρίνονται ούτε στις ατομικές αλλά ούτε και στις συλλογικές παραγωγικές δυνατότητες. Η επίδραση, λοιπόν, της εισόδου στην χώρα των αποταμιεύσεων των μεταναστών έδωσε σε κάποια στρώματα του πληθυσμού την ψευδαίσθηση της ευμάρειας. Μια ψευδαίσθηση που ίσως απέκρυψε την θλιβερή διαπίστωση ότι, καθώς δεν συνέβαλε στην ανάπτυξη του τόπου γιατί δεν επενδύθηκε σ' αυτήν, ο κόπος των μεταναστών δεν οδήγησε σε μια διαρκή και ουσιαστική ανακατανομή του εισοδήματος, σε μια πραγματική κοινωνική διαφοροποίηση. Οδήγησε μόνον στην επίφαση μιας τέτοιας διαφοροποίησης

Είναι φανερό από όσα προηγήθηκαν ότι η εκτίμηση των κοινωνικό-οικονομικών επιπτώσεων της μετανάστευσης στην χώρα μας δεν είναι ούτε απλή ούτε εύκολη υπόθεση. Το ίδιο, αν όχι περισσότερο, δύσκολη είναι η εκτίμηση των κοινωνικό πολιτισμικών επιπτώσεών της. Πρόκειται για ζήτημα που απέκτησε την

σπουδαιότητά του από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 - από τότε, δηλαδή, που λόγω της αυξημένης παλιννόστησης, μεταφέρονται επί Ελληνικού εδάφους τα θέματα και τα προβλήματα που έχουν σχέση με την ύπαρξη της Ελληνικής μειονότητας (σαν τέτοιας) στις χώρες υποδοχής. Πρόκειται, με άλλα λόγια, για τις κοινωνικό-πολιτισμικές επιπτώσεις από την είσοδο στην χώρα Ελλήνων που είναι «άλλοι» αλλά και για τα προβλήματα που δημιουργεί αυτή η «διαφορετικότητα». Κατά κάποιον τρόπο, η χώρα αποστολής αντιμετωπίζει με την παλιννόστηση το κοινωνικό-πολιτισμικό πρόβλημα που η χώρα υποδοχής αντιμετωπίζει με την μετανάστευση: ποιος θα αντιμετωπισθεί η «διαφορετικότητα» των εισερχομένων. Θα λέγαμε, μάλιστα, ότι για την χώρα αποστολής το πρόβλημα είναι και πειστικότερο και με αμεσότερες επιπτώσεις στην διαμόρφωση της πολιτισμικής ταυτότητας και την συνειδητοποίησή της. Και τούτο γιατί οι συντριπτικά περισσότεροι από τους εισερχόμενους είναι τμήμα και του έθνους και του λαού (δηλαδή του ελλαδικού ελληνισμού) και έχουν κάθε δικαίωμα να επιδιώκουν την ένταξη) τους στην Ελληνική (:ελλαδική) κοινωνία. Αλλά και γιατί η Ελληνική κοινωνία δεν είναι άσχετη ούτε με την αρχική τους απόφαση να μεταναστεύσουν ούτε με τις προϋποθέσεις επανένταξης μετά την επιστροφή τους.

Οι προϋποθέσεις αυτές προσδιορίζουν, μεταξύ άλλων, και τους δύο κύριους τρόπους επίδρασης των παλιννοστούντων στην ελλαδική κοινωνικό-πολιτισμική πραγματικότητα και ταυτότητα. Ο *πρώτος* τρόπος αναφέρεται στην παρουσία τους και μόνον ως φορέων άλλων κοινωνικό-πολιτισμικών στοιχείων (δηλαδή στοιχείων που, χωρίς να είναι αναγκαστικά ξένα, δεν έχουν διαπλαστεί στον ελλαδικό χώρο) αλλά και ως συνδέσμων με άλλους πολιτισμούς. Τα στοιχεία στα οποία αναφερόμαστε δεν είναι απλώς στοιχεία της κοινωνικό-πολιτισμικής πραγματικότητας της χώρας υποδοχής. Είναι στοιχεία της πραγματικότητας *όπως αυτή βιώθηκε* από τους Έλληνες μετανάστες στην συγκεκριμένη χώρα, από την Ελληνική εθνική μειονότητα στην χώρα αυτή. Έτσι, ο μετανάστης που επιστρέφει από την Αμερική, την Αυστραλία ή την Γερμανία δεν είναι φορέας του Αμερικανικού, του Αυστραλιανού ή του Γερμανικού πολιτισμού, αλλά του Ελληνοαμερικανικού, του Ελληνοαυστραλιανού ή του Ελληνογερμανικού. Μπορεί τα στοιχεία που μεταφέρει να είναι παραφθορά ή και καρικατούρα μιας κοινωνικό-πολιτισμικής πραγματικότητας που γνώρισε από την μειονεκτική θέση του μετανάστη (της συγκεκριμένης εθνότητας) και από το πρίσμα των κοινωνικό-πολιτισμικών του βιωμάτων και καταβολών. Θα μπορούσε όμως να ισχυριστεί κανείς ότι πρόκειται για στοιχεία πιο εύπεπτα από τον ελλαδικό πληθυσμό απ' ό,τι είναι τα αυθεντικά - και γι' αυτό από στοιχεία που μπορούν να επηρεάσουν ταχύτερα και βαθύτερα. Αλλά οι παλιννοστούντες δεν φέρνουν μόνον ξένα στοιχεία. Ο Ελληνοαμερικανικός, ο Ελληνοαυστραλιανός ή ο Ελληνογερμανικός πολιτισμός δεν αποτελούνται μόνον από «ελληνοποιημένα» Αμερικανικά, Αυστραλιανά ή Γερμανικά στοιχεία αλλά και από «αμερικανοποιημένα»,

«αυστραλιανοποιημένα» ή «γερμανοποιημένα» Ελληνικά στοιχεία - στοιχεία που επίσης αντανακλούν την παραφθορά ή την καρικατούρα μιας κοινωνικό-πολιτισμικής πραγματικότητας που ως ένα σημείο δεν υπάρχει πια και που από κάποια άποψη δεν υπήρξε ποτέ. Πρόκειται για μια πραγματικότητα που την διατήρησε η συλλογική μνήμη των μεταναστών και που την διαμόρφωσε (μυθοποιώντας την) η προσωπική νοσταλγία. Έτσι, ο μετανάστης που επιστρέφει δεν εισάγει μόνον «ξένα» αλλά και «Ελληνικά» στοιχεία. Τα δεύτερα παραπέμπουν σε μια παρωχημένη κοινωνική πραγματικότητα - και άρα συγκρούονται με το επίπεδο αλλά και με τις προσδοκίες εκσυγχρονισμού της ελλαδικής κοινωνίας. Γι' αυτό και θα διατύπωνα με την υπόθεση ότι οι κύριες δυσκολίες ένταξης που συναντά ο μετανάστης ο οποίος επιστρέφει (εφόσον, βέβαια, συναντά τέτοιες δυσκολίες) δεν οφείλονται τόσο στα «ξένα» όσο στα «Ελληνικά» στοιχεία της κοινωνικό-πολιτισμικής του ταυτότητας. Ο όρος *ένταξη* χρησιμοποιείται εδώ για να υποδηλώσει μια διαδικασία που μπορεί να είναι είτε παθητική (δηλαδή διαδικασία αφομοίωσης του μετανάστη στην υπάρχουσα πραγματικότητα) είτε ενεργητική (δηλαδή διαδικασία μεταλλαγής της πραγματικότητας με την πρόσληψη των καινούργιων στοιχείων των οποίων ο μετανάστης είναι φορέας). Και τούτο μας εισάγει στον *δεύτερο* τρόπο επίδρασης των παλινοστούντων στην ελλαδική κοινωνικό-πολιτισμική πραγματικότητα. Πρόκειται για την ανάπτυξη μηχανισμών αντιμετώπισης της παρουσίας των παλινοστούντων. Όταν οι μηχανισμοί αυτοί αποβλέπουν (όπως κατά κανόνα συμβαίνει) στην «παθητική» ένταξη των παλινοστούντων, δηλαδή στην εξάλειψη των αλλογενών στοιχείων ή (τουλάχιστον) των σημείων τριβής των στοιχείων αυτών με τα ελλαδικά, τότε η επίδραση της παλινοστήσεως στην ελλαδική ταυτότητα μπορεί να θεωρηθεί ως παράγοντας περαιτέρω «ελλαδοποίησης» της ταυτότητας αυτής αλλά και ενίσχυσης μιας τάσης ακινητοποίησής της σ' έναν άκαμπτο τύπο. Πρόκειται, εντέλει, για μηχανισμούς συντήρησης, οι οποίοι είναι τόσο ισχυροί ώστε φαίνεται να εξαλείφουν κάθε σκέψη του παλινοστούντα να επηρεάσει το περιβάλλον του με τα στοιχεία που μεταφέρει. Πράγματι, οι δυσκολίες ένταξης που οι παλινοστούντες αναφέρουν είναι είτε πρακτικές (:σπίτι, δουλειά, σχολείο παιδιών) είτε δυσκολίες προσαρμογής σε μια πραγματικότητα που τους είναι ξένη ζητούν ενημέρωση, πληροφόρηση, βοήθεια για να ξεπεράσουν τις δυσκολίες αυτές (Collaros and Moussouroll, 1978' Αμηρά και Μαράτου-Αλιμπράντη, 1983). Είναι ενδιαφέρον ότι λείπει οποιαδήποτε αναφορά στην σύγκρουση των «ξένων» με τα «ελλαδικά» στοιχεία σε χώρους όπως το εργασιακό ήθος, η αγωγή του πολίτη, η οργάνωση των υπηρεσιών, το κοινωνικόσύστημα. Επίσης λείπει οποιαδήποτε μνεία δυσκολιών που αντιμετωπίζει ο παλινοστήσας λόγω της εκ μέρους του προτίμησης κάποιων «ξένων» στοιχείων και της μη ύπαρξης μηχανισμών που θα επέτρεπαν να εκφράσει αλλά και να ικανοποιήσει την προτίμηση αυτήν.

Βέβαια, οι μηχανισμοί αντιμετώπισης της παρουσίας των παλιννοστούντων θα μπορούσαν να αποβλέπουν σ' αυτό που ονομάσαμε «ενεργητική» ένταξή τους στην κοινωνικό-πολιτισμική πραγματικότητα. Εάν υπήρχαν τέτοιοι μηχανισμοί, η επίδραση της παλιννόστησης στην ελλαδική κοινωνικό-πολιτισμική πραγματικότητα θα ήταν τελείως άλλη αφού θα αποτελούσε παράγοντα διαμόρφωσης της πραγματικότητας αυτής και των προοπτικών της.

2.4.2. Οι επιπτώσεις της μετανάστευσης στους μετανάστες

Οι μετανάστες ενσαρκώνουν την εμπειρία της μετανάστευσης και διαμορφώνονται από την εμπειρία αυτήν. Η ύπαρξή τους αποτελεί καθεαυτήν μια πρόκληση και στις δύο κοινωνίες στις οποίες μετέχουν και, ταυτόχρονα, το κριτήριο του βαθμού στον οποίο η ανταπόκριση των κοινωνιών αυτών στην πρόκληση υπήρξε επιτυχής.

Η καίρια θέση των μεταναστών στο μεταναστευτικό φαινόμενο δεν αντικατοπτρίζεται στις μελέτες περί την θέση αυτήν. Πράγματι, περίπου στο σύνολό τους, οι μελέτες αυτές έχουν ως αυτονόητο σημείο εκκίνησης μια κύρια παραδοχή: ότι ο μετανάστης βιώνει ένα πολιτισμικό σοκ και δοκιμάζεται κάτω από συνθήκες ουσιαστικής παγίδευσης ανάμεσα σε δύο πολιτισμούς. Διαμορφώνεται έτσι σε άτομο προβληματικό ενώ η οικογένειά του καθίσταται ομάδα περιθωριακή, δυσλειτουργική, νοσηρή, με παθολογικές εκδηλώσεις. Η παραδοχή αυτή υπονοεί μιαν άλλη, η οποία είναι θεμελιώδης και στην οποία παραπέμπει αυτόματα. Ότι, δηλαδή, ο μετανάστης κινείται μεταξύ δύο διάφορων όσο και αντιφατικών κόσμων, που χαρακτηρίζονται από την εσωτερική συνέπεια και από την στεγανότητα, δηλαδή την ανυπαρξία μεταξύ τους σχέσεων, διαλόγου, διαντίδρασης. Όσο πιο διαφορετικοί (από πλευράς επιπέδου κοινωνικό-οικονομικής ανάπτυξης, πολιτισμικής παράδοσης κλπ.) οι κόσμοι αυτοί, τόσο περισσότερο αντιφατικοί και τόσο πιο υπεράνθρωπη η προσπάθεια που απαιτείται για την υπέρβαση της αντίφασης αυτής - μια υπέρβαση που παραμένει εκτός των δυνατοτήτων του μέσου μετανάστη.

Έχουν, όμως, αρχίσει να διατυπώνονται κάποιες επιφυλάξεις τόσο ως προς τις παραδοχές που αναφέραμε όσο και ως προς το σκεπτικό που τις στηρίζει (Castles et al., 1984:164 και επ.). Το αυτονόητο της δεύτερης και θεμελιώδους παραδοχής κλονίζεται καθώς τα δεδομένα της σύγχρονης πραγματικότητας φαίνεται να την απορρίπτουν. Έτσι, *πρώτον*, η εσωτερική συνέπεια δεν αποτελεί χαρακτηριστικό καμιάς σχεδόν σημερινής κοινωνίας: ακόμα και στις πιο αναπτυγμένες, παρατηρούνται θύλακες παραδοσιακότητας κοινωνικών αξιών και σχέσεων, οικονομικής καθυστέρησης, ελλειμματικών ή και απρόσφορων και πάντως μη ικανοποιητικών υποκατάστατων των λειτουργιών που επιτελούσαν οι

παλαιοί πολύσκοποι θεσμοί, τους οποίους η εξέλιξη εξειδίκευσε. Από την άλλη πλευρά, οι λιγότερο αναπτυγμένες κοινωνίες βρίσκονται πλέον εμπλεγμένες σε διαδικασίες ταχύρρυθμου εκχρηματισμού της οικονομίας - διαδικασίες που, σε συνδυασμό προς την (εισαγόμενη στις χώρες αυτές) τεχνολογία, οδηγούν στην κατάρρευση ή τουλάχιστον την ουσιαστική αλλοίωση των παραδοσιακών μορφών παραγωγής. Ιδιαίτερα επηρεάζεται η μορφή της οικογενειακής γεωργικής ή βιοτεχνικής επιχείρησης. Οι οικονομικές λειτουργίες της οικογένειας υφίστανται συχνά βίαιες μεταβολές που, σε συνδυασμό με την εσωτερική μετανάστευση, επιταχύνουν εξελίξεις μετασχηματισμών και δομικών αλλαγών τόσο της οικογένειας όσο και της κοινωνίας, γενικότερα. Οι μετανάστες της εποχής μας δεν προέρχονται, λοιπόν, από μια απόλυτα γεωργική-αγροτική-παραδοσιακή (υπανάπτυκτη) κοινωνία και δεν πηγαίνουν σε μια απόλυτα βιομηχανική-αστιακή-σύγχρονη (αναπτυγμένη). Η υπεραπλούστευση μιας τέτοιας σχηματοποίησης συνιστά ακόμα ένα στοιχείο της περί την μετανάστευση μυθολογίας. Γιατί ο μετανάστης μεταβαίνει ασφαλώς από μια λιγότερο προς μια περισσότερο αναπτυγμένη κοινωνία, *έχει όμως κάποια εμπειρία (των μηχανισμών και των φαινομένων) της ανάπτυξης*. Επιπλέον, η μετανάστευσή του αποτελεί καθεαυτήν μια μόνο, έστω και «την περισσότερο προφανή έκφραση της διαδικασίας οικονομικού και κοινωνικού μετασχηματισμού» (Castles et al., 1984:164).

Αλλά η θεμελιώδης παραδοχή, την οποία εδώ αμφισβητούμε, ότι δηλαδή ο μετανάστης κινείται μεταξύ δύο διαφορετικών όσο και αντιφατικών κόσμων, έχει και ένα *δεύτερο* σκέλος: ότι οι κόσμοι αυτοί είναι στεγανοί, ότι δεν επικοινωνούν. Διότι, βέβαια, αν επικοινωνούσαν πώς θα δικαιολογείτο το «πολιτισμικό σοκ», που θεωρείται αναπόφευκτο και καθοριστικό για τα ατομικά, οικογενειακά και κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζει ο μετανάστης; Υπάρχει, και στο σημείο αυτό, μια προφανής παραγνώριση της πραγματικότητας: στην σημερινή εποχή στεγανοί κόσμοι δεν υπάρχουν. Όχι κοινωνίες ολόκληρες, όχι συγκεκριμένες επαρχίες αλλά ούτε και μεμονωμένες κοινότητες δεν βρίσκονται πια, που να υπάρχουν απόλυτα κλειστές στον εαυτό τους, που να αναπαράγουν τον εαυτό τους ανεπηρέαστες από εξωτερικές παρεμβάσεις, γεγονότα, εξελίξεις. Αναφερθήκαμε προηγουμένως στην εισβολή της τεχνολογίας στις λεγόμενες παραδοσιακές κοινωνίες. Δεν πρόκειται για εισβολή που απλώς μεταβάλλει οικονομικές και κοινωνικές πρακτικές αλλά για εισβολή που θίγει, υποσκάπτει και εντέλει μεταβάλλει ουσιώδεις πολιτισμικές και κοινωνικές αξίες και πρότυπα συμπεριφοράς. Η διάδοση της τεχνολογίας γενικά και ειδικότερα της τεχνολογίας της επικοινωνίας ενοποίησε την ανθρωπότητα στο επίπεδο της χρήσης - υπογραμμίζοντας ταυτόχρονα την διαίρεση του κόσμου στους λίγους που παράγουν και χρησιμοποιούν και στους πολλούς που μόνο χρησιμοποιούν την τεχνολογία αυτήν. Οι χρήστες της τεχνολογίας που άλλοι παράγουν εξαρτώνται πολιτισμικά από

αυτούς - και εξαρτώνται όχι μόνον όσον αφορά τον τεχνικό πολιτισμό (δηλαδή την τεχνολογία καθεαυτήν και τις εφαρμογές της) αλλά και όσον αφορά τον πνευματικό πολιτισμό (δηλαδή τις αξίες, τις πεποιθήσεις, τις ιδέες). Η εξάρτηση αυτή είναι γνωστή και πολυσυζητημένη και πολλαπλώς σημαντική. Και την αναφέρουμε εδώ για να υπογραμμίσουμε δύο αλληλένδετα πράγματα: πρώτον, ότι η σχέση εξάρτησης αναιρεί τον όποιο ισχυρισμό για την στεγανότητα των δύο κόσμων. Και, δεύτερον, ότι η σχέση εξάρτησης βιώνεται τόσο από τους μετανάστες όσο και από τους συμπατριώτες τους που δεν μετανάστευσαν. Στο μέτρο που υπάρχει, το «πολιτισμικό σοκ» αφορά και τους δύο και δεν οφείλεται τόσο στο ότι τούς είναι άγνωστος ή ακατανόητος ο τεχνολογικός, υλικός πολιτισμός όσο στο ότι ο σχετικός με αυτόν πνευματικός πολιτισμός τους είναι ξένος - αν και, επειδή ο μετανάστης έρχεται σε άμεση επαφή με την «προηγμένη» υλικό-πνευματική πολιτισμική πραγματικότητα της χώρας υποδοχής, δοκιμάζει και ένα δεύτερο (ισχυρό) κύμα «πολιτισμικού σοκ» (μια εμπειρία την οποία γλιτώνει ο συμπατριώτης του που δεν μετανάστευσε).

Αλλά, αν οι παραδοχές που αποτελούν το σημείο εκκίνησης των σχετικών με τους μετανάστες μελετών είναι, όπως υποστηρίξαμε, λανθασμένες, τι θα ήταν άραγε το σωστό ή έστω το σωστότερο; Ποια άλλη προσέγγιση θα είχε περισσότερο νόημα από αυτήν που εξετάζει τα χαρακτηριστικά για τους μετανάστες φαινόμενα ως συνδεδεμένα με την παγίδευσή τους στην κατάσταση της μειονότητας ή και την κοινωνικό-πολιτισμική περιθωριοποίησή τους;

Θα προτείνουμε μια προσέγγιση που θα στηριζόταν στο ακόλουθο σκεπτικό: η μετανάστευση είναι μια διαδικασία η οποία διαμορφώνει καταστάσεις που της είναι χαρακτηριστικές. Πρόκειται δε για καταστάσεις που είναι χαρακτηριστικές γενικά - που απαντώνται, δηλαδή, τόσο στην υπερπόντια όσο και στην ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση, άσχετα αν ταυτόχρονα υπάρχουν (και ασφαλώς υπάρχουν) επιμέρους χαρακτηριστικά που διαφέρουν από χώρα σε χώρα υποδοχής. Τα άτομα και οι ομάδες (κυρίως: η οικογένεια ως ομάδα) οφείλουν να προσαρμοστούν στις καταστάσεις αυτές και σ' αυτές προσαρμόζονται. Δεν προσαρμόζονται στην κοινωνία υποδοχής αλλά στην κατάσταση του μετανάστη στην κοινωνία αυτήν. Η συμπεριφορά τους, επομένως, δεν μπορεί να μελετηθεί ούτε από την σκοπιά της χώρας αποστολής ούτε (όπως συνήθως γίνεται) από την σκοπιά της χώρας υποδοχής. Και από τις δύο αυτές σκοπιές είναι μια συμπεριφορά με «ιδιαιτερότητες», αποκλίνουσα ή και εκτροπή. Η συμπεριφορά τους δεν μπορεί επίσης να μελετηθεί ούτε σε συνάρτηση προς την εθνικό-κοινωνική ταυτότητά τους ως μελών μιας συγκεκριμένης εθνικής μειονότητας. Και τούτο όχι μόνον γιατί το θεωρητικό πλαίσιο για μια τέτοια μελέτη είναι προς το παρόν ατελές, αλλά κυρίως γιατί πρόκειται για μια ταυτότητα που διαφοροποιείται (συν τοις άλλοις και) από γενιά σε γενιά.

Ας δούμε όμως πού μας οδηγεί το σκεπτικό αυτό. Θα ήταν ίσως χρήσιμο να

επισημάνουμε ευθύς εξαρχής δύο καίρια για την ανάπτυξη του σκεπτικού ζητήματα. Το πρώτο (τεράστιο) ζήτημα αφορά τον προσδιορισμό της εκτροπής συμπεριφοράς- δηλαδή της συμπεριφοράς «που δεν ανταποκρίνεται προς τους κανόνες που επικρατούν σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό σύνολο» (Τσαούσης, 1984:79). Και η συμπεριφορά είναι εκτροπή σε αναφορά προς ένα και συγκεκριμένο κάθε φορά κοινωνικό σύνολο. Αλλά, προκειμένου για τους μετανάστες, ποιο είναι το σύνολο αυτό; Αν απορρίψουμε την κοινωνία καταγωγής και την κοινωνία υποδοχής (εφόσον ο μετανάστης έχει εξ ορισμού την ιδιαιτερότητα να ανήκει ταυτόχρονα και στις δύο και σε καμιά τους αποκλειστικά), μένει ένα κοινωνικό σύνολο. Το σύνολο αυτό είναι η κοινωνική κατηγορία των μεταναστών. Έχει όμως αυτή κανόνες; Εάν η απάντηση είναι καταφατική, τότε αφενός δεν πρόκειται για κατηγορία αλλά για ομάδα ή κοινότητα (γιατί η ύπαρξη κανόνων προϋποθέτει οργάνωση την οποία η κατηγορία εξ ορισμού δεν έχει) και, αφετέρου, προκειμένου μια συμπεριφορά να χαρακτηριστεί ως εκτροπή, πρέπει είτε να είναι αντίθετη προς τα κρατούντα στην ομάδα είτε να είναι μεν σύμφωνη προς τους κανόνες της ομάδας αλλά αυτοί οι κανόνες να αντιφάσκουν προς το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο στο οποίο εντάσσεται η ομάδα. Εάν, από την άλλη μεριά, η κοινωνική κατηγορία των μεταναστών, ως μη οργανωμένη, δεν έχει κανόνες, και δεδομένου ότι δεν μπορούν να ισχύσουν απόλυτα γι' αυτήν οι κανόνες ούτε της κοινωνίας αποστολής ούτε της κοινωνίας υποδοχής, ο χαρακτηρισμός της οποιασδήποτε συμπεριφοράς τους ως εκτροπής αποτελεί αυθαιρεσία. Είναι προφανές ότι το πρώτο αυτό ζήτημα είναι θεμελιώδες - και συνδέεται μ' ένα δεύτερο που συνίσταται στις θεωρητικές ανεπάρκειες και τις ελλείψεις εμπειρικών στοιχείων αναφορικά με την προσέγγιση που προτείνουμε. Οι ανεπάρκειες αυτές δεν επιτρέπουν τον προσδιορισμό των στοιχείων που ο μετανάστης επιλεκτικά παίρνει από τις δυο κοινωνικό-πολιτισμικές πραγματικότητες στις οποίες ανήκει ούτε, πράγμα σοβαρότερο, επιτρέπουν τον προσδιορισμό των διαδικασιών επιλογής των στοιχείων αυτών²⁵ και ενσωμάτωσής τους σ' ένα ενιαίο σύνολο - το σύνολο που συνιστά την ιδιαίτερη κοινωνικό-πολιτισμική πραγματικότητα του μετανάστη.

Αντί να βρίσκεται, λοιπόν, μετέωρος μεταξύ δύο πολιτισμών, ο μετανάστης δημιουργεί και εκφράζει έναν δυναμικό πολιτισμό της μετανάστευσης -- έναν πολιτισμό που «ενσωματώνει την δυναμική απάντηση των μεταναστών στην μεταναστευτική εμπειρία και στα προβλήματα της εργατικής τάξης στο αστικό κέντρο» (Castles et al., 1984:165). Σ' αυτή την καινούργια πολιτισμική πραγματικότητα, στο καινούργιο αυτό πολιτισμικό πλαίσιο που δημιουργεί η μετανάστευση, κυριαρχεί η ανασφάλεια και η προσπάθεια υπέρβασής της. Η ανασφάλεια δεν οφείλεται μόνον (ίσως, μάλιστα, να μην οφείλεται καν κυρίως) στις πολιτισμικές αντιφατικότητες και στις αντίξοες κοινωνικό-οικονομικές συνθήκες. Οφείλεται σε μεγάλο βαθμό και στην αβεβαιότητα για το μέλλον: θα μείνει ο

μετανάστης στην χώρα υποδοχής ή θα γυρίσει στην πατρίδα; Πότε θα γυρίσει; Μια σειρά από τέτοια ερωτήματα, όπως και μια σειρά διαψεύσεων των πιθανών απαντήσεων σε τέτοια ερωτήματα, καθιστούν ρευστό τον «πολιτισμό της μετανάστευσης». Αυτή η χαρακτηριστική ρευστότητα βρίσκεται, άλλωστε, σε διαλεκτική σχέση με την ανασφάλεια που σημειώσαμε. Όταν τα ερωτήματα του τύπου αυτού σταματήσουν (στην τρίτη ή την τέταρτη γενιά), τότε δεν υπάρχει πια ούτε ρευστότητα ούτε ανασφάλεια - αλλά ούτε και «μετανάστης».

Ο μετανάστης είναι ένας πολίτης διαφορετικός που με την διαφορετικότητά του ανοίγει έναν καινούργιο δρόμο, επισημαίνει την δυνατότητα και άλλων επιλογών, διαμορφώνει μια κοινωνικό-πολιτισμική πραγματικότητα όπου η αλληλεπίδραση και ο πλουραλισμός βιώνονται πριν να συνειδητοποιηθούν και να περιγραφούν. Πέρα, λοιπόν, από τις κοινωνικό-οικονομικές επιπτώσεις που η μετανάστευση έχει πάνω στον μετανάστη, και στις οποίες ήδη αναφερθήκαμε, υπάρχουν και επιπτώσεις κοινωνικό-πολιτισμικές, οι οποίες έχουν καίρια σημασία όχι μόνον για τους μετανάστες (ως κατηγορία, μειονότητα κλπ.) αλλά και για την αντίληψη, την οργάνωση και τις προοπτικές της σύγχρονης κοινωνίας. Όπως θα δούμε στα επόμενα κεφάλαια, οι κοινωνικό-πολιτισμικές αυτές επιπτώσεις αποτελούν πλέον βασικό στοιχείο του προβληματισμού περί την μεταναστευτική πολιτική. Ο κοινωνικό-πολιτισμικός ρόλος της μετανάστευσης και του μετανάστη στην διαμόρφωση της σύγχρονης πραγματικότητας τείνει να θεωρείται εξίσου σημαντικό με τον κοινωνικό-οικονομικό τους ρόλο, όπως άλλωστε και με τις δημογραφικές επιπτώσεις της μετανάστευσης

2.5. ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΕΣ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

Στη μακράωνη ιστορία της ανθρωπότητας υπήρξαν σημαντικές μετακινήσεις πληθυσμού τόσο στο εσωτερικό των κρατών και μεταξύ κρατών όσο και στο εσωτερικό των ηπείρων και μεταξύ ηπείρων.

Καθαρή μετανάστευση είναι το αλγεβρικό άθροισμα της μετανάστευσης προς και της μετανάστευσης από μια περιοχή. **Φαινομένη μετανάστευση** είναι η διαφορά καθαρής και φυσικής μεταβολής του πληθυσμού. Για παράδειγμα, έστω ένας οικισμός που το 1970 είχε πληθυσμό 10.000 κατοίκους και το 1980 12.000. Έστω επίσης ότι η φυσική μεταβολή του πληθυσμού στον οικισμό αυτόν ήταν 500 άτομα (700 γεννήσεις-200 θάνατοι) στο διάστημα αυτό. Τότε η φαινομένη μετανάστευση είναι η διαφορά της καθαρής μεταβολής του πληθυσμού (12.000-10.000=2.000) μείον τη φυσική μεταβολή (500), δηλαδή είναι $2.000-500 = 1.500$ άτομα.

Ο πιο κοινά παραδεκτός ορισμός θεωρεί ως μετανάστευση την αλλαγή κατοικίας για σημαντικό χρονικό διάστημα, δηλαδή τη μόνιμη ή προσωρινή μεταβολή του τόπου εγκατάστασης. Δεν περιλαμβάνει δηλαδή τη σταθερή

μετακίνηση των νομάδων, την προσωρινή των τουριστών, τη μετοικεσία και την καθημερινή μετακίνηση των εργαζομένων.

Κίνητρα μετανάστευσης αποτελούν κυρίως η μη προσφορά εργασίας, οι χαμηλές αποδοχές, η συνταξιοδότηση (επιστροφή στην ιδιαίτερη πατρίδα, χωριό, κωμόπολη κτλ. - μετανάστευση των συνταξιούχων σε ειδικές περιοχές) οι φυσικές καταστροφές, η φοίτηση/αποφοίτηση, ο γάμος (ο ένας σύζυγος μετακινείται στον τόπο διαμονής του άλλου), οι πολιτικές/φυλετικές/θρησκευτικές πιέσεις, στρατιωτικές υποχρεώσεις κτλ.

Παράγοντες επιλογής του τόπου προορισμού αποτελούν κυρίως η προσφορά εργασίας, η παρουσία συγγενών/συγχωριανών, η πληροφόρηση για κάποιο τόπο κτλ.

Στις ΗΠΑ για πολύ μεγάλη περίοδο υπήρχε μια συνεχής τάση για αύξηση της συγκέντρωσης του πληθυσμού στις μητροπολιτικές περιοχές. Αυτή σταμάτησε στη δεκαετία του '70, όπως εξάλλου και σε όλη τη Δ. Ευρώπη. Στην περίοδο 1970-80 οι μεγαλύτερες μητροπολιτικές περιοχές είτε έχασαν πληθυσμό είτε απέτυχαν ν' αναπτυχθούν (π.χ. Ν.Υόρκη, Ντιτρόιτ, Βοστώνη), ενώ κέρδισαν σε πληθυσμό οι μικρότερες πόλεις και οι μη μητροπολιτικές περιοχές.

Στον Καναδά, μέχρι το Β' Παγκόσμιο πόλεμο υπήρχε τάση μετακίνησης του πληθυσμού από το ανατολικό στο δυτικό τμήμα της χώρας. Την ίδια περίοδο πλήθος μεταναστών συσσωρεύεται στη βιομηχανική ζώνη του Οντάριο από τις περιοχές της ενδοχώρας που ήταν προσανατολισμού πρώτων υλών.

Στην Ιταλία παρατηρήθηκε σημαντική ροή Κολομβιανών, Σικελών και άλλων από τον υπερκατοικημένο και οικονομικά καθυστερημένο αγροτικό Νότο στις πλούσιες βιομηχανικές πόλεις του Βορρά.

2.5.1. Εσωτερική μετανάστευση

Η εσωτερική μετανάστευση, που γίνεται μέσα στα σύνορα μιας χώρας, παίρνει διάφορες μορφές από αγροτικές σε αστικές περιοχές (rural-urban) από μια περιφέρεια σε άλλη (διαπεριφερειακή - inter-regional), ενδοαστική (intra-urban). Σ' όλες τις χώρες του κόσμου παρατηρούνται έντονα φαινόμενα εσωτερικής μετανάστευσης. Για παράδειγμα, στις ΗΠΑ κάθε χρόνο το 20% του πληθυσμού αλλάζει κατοικία, ενώ το 25% περίπου του πληθυσμού δε ζει στην πολιτεία που γεννήθηκε. Η έντονη αυτή κινητικότητα είναι απόρροια της αγοράς εργασίας, της αγοράς κατοικίας κτλ. Έτσι, η πολιτική σχετικά με την παροχή στεγαστικών δανείων έχει ιδιαίτερη σημασία για την τόνωση ή όχι της εσωτερικής μετανάστευσης; (π.χ. στις ΗΠΑ είναι πολύ πιο εύκολο από ό,τι στην Ελλάδα να πουλήσει κάποιος το σπίτι του, που αγοράστηκε με δάνειο, και να μετακινηθεί σε κάποια άλλη περιοχή, όπου θα αγοράσει. πάλι με δάνειο ένα άλλο σπίτι).

2.5.1.1. Τύποι εσωτερικής μετανάστευσης:

α. Με βάση τη χρονική διάρκειά της

- **εποχιακή:** Είναι χαρακτηριστική των νομαδικών κοινωνιών, που οργανωμένες σε μικρές ομάδες μετακινούνται προς αναζήτηση νέων βοσκοτόπων - χειμαδιών κυρίως (Χάρτης 4.β.1) ή άλλων πηγών επιβίωσης. Περιλαμβάνει επίσης μετακινήσεις για συγκομιδή, συλλογή καρπών και φρούτων (π.χ. μουσουλμάνοι από την περιοχή Ξάνθης μετακινούνται το καλοκαίρι προς το Ν. Ημαθίας ή άτομα από την περιοχή Ελασσόνας μετακινούνται σε όλη σχεδόν, τη διάρκεια του χρόνου για να απασχοληθούν σε αγροτικές ή και τουριστικές εργασίες σε διάφορες περιοχές της χώρας) ή για αναζήτηση κάποιας εποχιακής απασχόλησης (π.χ. το καλοκαίρι σε τουριστικές περιοχές). Έτσι, στις ΗΠΑ και στον Καναδά «συνεργεία» συνοδεύουν τις θεριστικές μηχανές από το Νότο στο Βορρά, ενώ επίσης παρατηρούνται μετακινήσεις εργατών για τη συγκομιδή φρούτων.
- **περιοδική:** Παραμένουν μακριά από τη μόνιμη κατοικία τους για περιόδους μερικών χρόνων και επιστρέφουν περιοδικά.
- **καθημερινή:** Ημερήσια παλίνδρομη μετακίνηση (commuting). Πρόκειται για καθημερινές μετακινήσεις κυρίως για εργασία αλλά και για αναψυχή και χαρακτηρίζει τις μεγαλουπόλεις. Συνδέεται αφενός με τις οικονομίες κλίμακας που οδηγούν στη συγκέντρωση βιομηχανικών δραστηριοτήτων και εμπορίου και αφετέρου με τη διασπορά της κατοικίας (επιθυμία μερικών ανθρώπων να δουλεύουν στην πόλη και να κατοικούν στην εξοχή), επίσης συνδέεται με την πολλαπλή απασχόληση, με την απασχόληση γαιοκτημόνων σε αστικές δραστηριότητες, με την έλλειψη ή τις υψηλές τιμές κατοικίας στην πόλη, με το διαχωρισμό των δραστηριοτήτων στο εσωτερικό της πόλης (zoning) σε περιοχές κατοικίας, βιομηχανίας, διοίκησης-εμπορίου, πολιτιστικών δραστηριοτήτων.

β. με βάση το σκοπό για τον οποίο γίνεται

- εξεύρεση εργασίας επιστροφή στη γενέτειρα λόγω συνταξιοδότησης (βλ. και μετανάστευση συνταξιούχων, κεφ 4.β.2, υποκατηγορία 5).
- **πρωτόγονη μετανάστευση:** Μετακινήσεις πληθυσμών που βρίσκονται σε χώρες με χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης ως απάντηση

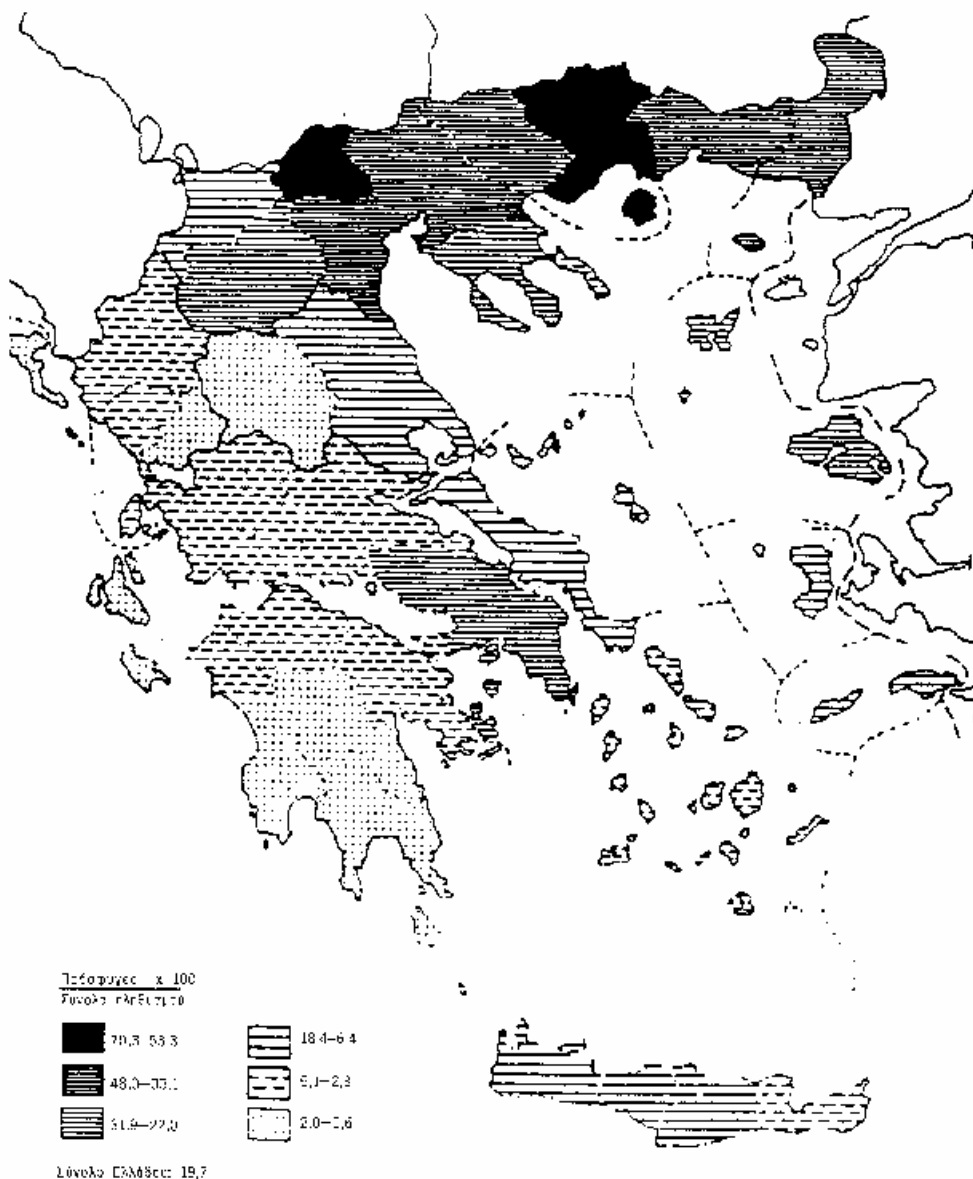
στις αντίξοες συνθήκες του φυσικού περιβάλλοντος, πάνω στο οποίο έχουν ελάχιστο έλεγχο.

γ. με βάση τη χωρική της κατανομή

- *διαπεριφερειακές μεταναστεύσεις:* λ.χ. για εποικισμό μιας περιφέρειας σε μια χώρα. Παράδειγμα αποτελεί η μαζική, οργανωμένη, εθελούσια μετανάστευση για τον εποικισμό του δυτικού τμήματος των ΗΠΑ (από τον Ατλαντικό ως τα Απαλάχια) στην περίοδο 1817-60, που έμεινε γνωστή με το σύνθημα «Go West». Υπήρξε κυρίως έργο των κοινοτήτων των Αγγλοσαξόνων, Σκανδιναβών και Ολλανδών μεταναστών στις ΗΠΑ. Οι κοινότητες αυτές ήταν πλούσιες και χαρακτηρίζονταν από ηθική συνοχή, η οποία και τις επέτρεψε να επιχειρήσουν το τόλμημα του εποικισμού εδαφών μακριά από κάθε κατοικημένη περιοχή. Η εποικισμός των Μεγάλων Πεδιάδων της Β. Αμερικής, που υποβοηθήθηκε από τις σιδηροδρομικές εταιρείες. Η η προγραμματισμένη μετανάστευση πληθυσμού προς τις ανατολικές περιοχές της ΕΣΣΔ που ξεκίνησε το 1925. Στην Ελλάδα, έγιναν προσπάθειες εποικισμού αραιοκατοικημένων αγροτικών περιοχών τόσο στη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας (κυρίως μέσω του θεσμού του τσιφλικιού) όσο και στην περίοδο μετά την απελευθέρωση. Το βασικότερο όμως ρεύμα εποικισμού στον ελλαδικό χώρο ήταν αυτό μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, όταν ήρθαν στην Ελλάδα 1.220.000 πρόσφυγες και αναχώρησαν 607.000 Τούρκοι και Βούλγαροι που μετέβαλε ριζικά την οικιστική διάρθρωση. Δημιουργήθηκαν 2.000 περίπου οικισμοί κυρίως στη Β. Ελλάδα, οι 1.500 από τους οποίους προσαρτήθηκαν σε υφιστάμενα χωριά.
- *από την ύπαιθρο προς τα αστικά κέντρα:* Για παράδειγμα, στην Ελλάδα παρατηρείται συντριπτική απομύζηση όλων των περιοχών υπέρ της Αθήνας και δευτερευόντως της Θεσσαλονίκης. Μάλιστα, η απομύζηση αυτή είναι ακόμη πιο έντονη, καθώς οι μετρήσεις της Ε.Σ.Υ.Ε. δεν αποκαλύπτουν όλη την έκταση του φαινομένου. Για παράδειγμα, μια πρόσφατη μελέτη για την επαρχία Λαγκαδά έδειξε, με βάση τη σύγκριση του πληθυσμού που δίνει η Ε.Σ.Υ.Ε. και του αριθμού των παιδιών που φοιτούν στα δημοτικά σχολεία της περιοχής, που είναι πραγματικός, ότι ο πληθυσμός της περιοχής είναι υπερεκτιμημένος από την Ε.Σ.Υ.Ε. (Λαμπριανίδης, 1987).

- *από τα ορεινά στα πεδινά*
- *από νησιωτικές σε ηπειρωτικές περιοχές.*

Κατανομή των προσφύγων της Μικρασιατικής καταστροφής στην Ελλάδα, 1928



Πηγή: Γερόλυμου κ.ά. (1988, 147)

2.5.2 Εξωτερική διεθνής μετανάστευση

Κατακτητικές μεταναστεύσεις: Λ.χ. η εισβολή των τουρκικών στρατευμάτων στην Κύπρο οδήγησε αφενός στη μετανάστευση Ελληνοκυπρίων (προς τις

ελληνικές περιοχές της Κύπρου ή και εκτός Κύπρου) και αφετέρου στην οργανωμένη μετανάστευση Τούρκων από υποβαθμισμένες περιοχές της ασιατικής Τουρκίας στην Κύπρο.

Αναγκαστικές μεταναστεύσεις: Ηθελημένη δημιουργία δυσμενών συνθηκών διαβίωσης σε βάρος ορισμένων κατηγοριών ατόμων ή μερίδας πληθυσμού. Επιβάλλεται συνήθως από τις δημόσιες αρχές ενός κράτους και δεν αφήνει περιθώρια επιλογής. Ακραίες μορφές του φαινομένου αποτελούν οι μετατοπίσεις πληθυσμών, αναγκαστικοί εποικισμοί, απελάσεις και αναγκαστικές ανταλλαγές πληθυσμών. Στη συνέχεια αναφέρονται ορισμένα ιστορικά παραδείγματα *βίαιων μετακινήσεων*.

- Δουλεμπόριο: Έχει υπολογιστεί ότι πριν από το 1850 τουλάχιστον δεκαπέντε εκατομμύρια σκλάβοι υποχρεώθηκαν να μετακινηθούν από την Αφρική στην Αμερική (Castles & Miller 1993,48).

- Β' Παγκόσμιος πόλεμος: Το γερμανικό Ράιχ μετέφερε εκατομμύρια εργάτες από τις κατεχόμενες χώρες στη Γερμανία (σε 9 εκ. υπολογίζονται αυτοί που το 1944 είχαν μεταφερθεί στη Γερμανία, και ήταν κυρίως Ρώσοι, Πολωνοί και Γάλλοι).

- Μετατοπίσεις πληθυσμού για εθνικούς λόγους, όπως λ.χ. για να συμπέσουν τα πολιτικά όρια των κρατών με τις εθνότητες (εθνικά ζητήματα). Έτσι, το 1922 1,2 εκ. Έλληνες ήρθαν στην Ελλάδα από την Τουρκία και 300 χιλιάδες Τούρκοι έφυγαν από την Ελλάδα για την Τουρκία.

- Την Κομμουνιστική Επανάσταση του 1917 στη Ρωσία ακολούθησε ένα κύμα 1,5 εκ. Ρώσων που εγκατέλειψαν τη χώρα τους (εμιγκρέδες).

- Γύρω στο 1923, 350 χιλ. Αρμένιοι και Ασσυρο-Χαλδαίοι αναγκάζονται να εγκαταλείψουν την Τουρκία.

- Το 1939 απελάθηκαν από τη Γερμανία 400 χιλ. άτομα, κυρίως Εβραίοι.

- Το 1945-47 υποχρεώνονται ν' αλλάξουν κατοικία περί τα 40 εκ. άτομα στην ανατολική κυρίως Ευρώπη.

- Το 1948 η διχοτόμηση της Ινδίας σήμανε την αναγκαστική μετακίνηση 7,5 εκ. Μουσουλμάνων από την Ινδία και 10,5 εκ. Ινδών από το Πακιστάν.

- Το 1950-5, 3,9 εκ. πρόσφυγες από την Κορέα.

- Μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο, περισσότεροι από 8 εκ. Γερμανοί διώχθηκαν από την Κ.Ευρώπη, κυρίως Τσεχοσλοβακία, Πολωνία, ΕΣΣΔ.

- Τα τελευταία χρόνια πολλοί ελληνικής καταγωγής Πόντιοι έρχονται από την πρώην Σοβιετική Ένωση στην Ελλάδα.

- Πολιτικές ή θρησκευτικές διαιρέσεις. Για παράδειγμα, Λευκορώσοι εγκατέλειψαν τη Σοβιετική Ένωση μετά τον εμφύλιο. Χίλιανοί πολιτικοί πρόσφυγες εγκατέλειψαν τη Χιλή _μετά την πτώση του Αλλιέντε το 1973. Κύματα μεταναστών από τις χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού» λίγο πριν και αμέσως

μετά την πρόσφατη κατάρρευσή τους.

Η αναγκαστική μετακίνηση πληθυσμού και η εγκατάστασή του σε μια προκαθορισμένη περιοχή, την οποία διατάσσει η κεντρική εξουσία για την εξυπηρέτηση πολιτικών, στρατιωτικών, οικονομικών κτλ. σκοπιμοτήτων, ονομάζεται *εποικισμός*.

«*Εκούσιες μετακινήσεις*»: Είναι η πιο σημαντική κατηγορία μετανάστευσης. Γίνεται κυρίως για ανεύρεση εργασίας, «καλύτερης τύχης» (χρυσοθήρες - έλξη Αμερικής το 19ο αιώνα).

Η εποχή που γνώρισε το μεγαλύτερο εκούσιο μεταναστευτικό ρεύμα στην ιστορία ήταν η περίοδος των 100 χρόνων μετά το 1815. Τότε μετανάστευσαν περίπου οικονομίες ευημερούν, βλέπουν ολοένα μεγαλύτερο τμήμα των οικονομικών δραστηριοτήτων να γίνονται με τη συνδρομή ξένων.

Στην Κεντρική και Βόρεια Ευρώπη, οι πρώτες μορφές αυτού του φαινομένου εμφανίστηκαν πολύ νωρίτερα, όταν ενθαρρύνθηκαν ειδικού τύπου οικονομικοί μετανάστες (με ειδικών-προδιαγραφών δεξιότητες και ελεγχόμενη ροή) με καθεστώς «επισκέπτη εργαζόμενου». Μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, εργατικό δυναμικό από τις νότιες μεσογειακές περιοχές, βόρεια Αφρική και Μ. Ασία μετανάστευσε στη Γερμανία, Γαλλία, Ελβετία και Κάτω Χώρες, όπου πήρχε έλλειψη εργατικών χεριών, κάτι που διήρκεσε μέχρι την οικονομική κρίση στα τέλη του '70. Συχνά υπήρξαν 60 εκατομμύρια Ευρωπαίοι προς την Αμερική, την Αυστραλία, τη Νότια Αφρική και τις διάφορες αποικίες. Δέκα εκατομμύρια άνθρωποι εγκατέλειψαν τη Ρωσία κινούμενοι προς την Κεντρική Ασία και τη Σιβηρία. Δώδεκα εκατομμύρια Κινέζοι και έξι εκατομμύρια Ιάπωνες μετανάστευσαν στην Ανατολική και Νοτιοανατολική Ασία, ενώ πάνω από ενάμισι εκατομμύριο Ινδοί κινήθηκαν προς τη Νοτιοανατολική Ασία καθώς και τη Νότια και Ανατολική Αφρική (Hirst & Thompson 1996,23). Το μεταναστευτικό κύμα περιορίστηκε σημαντικά στο διάστημα του μεσοπολέμου, κυρίως εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, καθώς και λόγω της θέσπισης περιοριστικών πολιτικών για τη μετανάστευση (κυρίως στις ΗΠΑ), για να αρχίσει πάλι να φουντώνει μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο.

Ιστορικά λοιπόν η Ευρώπη έχει εξαγάγει τους πληθυσμούς της προκειμένου να εγκατασταθούν, να διοικήσουν ή να εργαστούν σε μακρινούς τόπους. Σήμερα, οι οικονομίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης δοκιμάζουν την εμπειρία ενός αντίστροφου φαινομένου. Καθώς οι Ευρωπαϊκές και διακρατικές συμφωνίες για τη διευκόλυνση της μετανάστευσης (π.χ. της Ελλάδας με Γερμανία και Βέλγιο). Πριν από τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο οι ΗΠΑ δέχονταν όλους τους μετανάστες. Μετά τον πόλεμο, δέχονται μόνο ένα ποσοστό, αποκλείοντας μάλιστα τελείως κάποιες εθνικότητες. Έτσι, μια πολιτική εκλεκτικής μετανάστευσης αντικατέστησε μια άλλη απεριόριστη μετανάστευση.

Όμως το φαινόμενο της δεκαετίας του 1990 ήταν άλλης κλίμακας. Οι οικονομίες της Νότιας Ευρώπης, ζαλισμένες ακόμα από την προσπάθεια της οικονομικής σύγκλισης και της επίτευξη των κριτηρίων ένταξής τους στην ΟΝΕ βρέθηκαν όχι μόνο ανύποπτες αλλά και εντελώς απροετοίμαστες. Στη συνείδηση των πληθυσμών τους οι αναμνήσεις των μεταναστευτικών εξόδων είχαν αυστηρά φυγόκεντρη κατεύθυνση, ενώ ακόμα δεν έχουν συνειδητοποιήσει καλά καλά ότι βρίσκονται ανάμεσα στους περισσότερο πλούσιους και τυχερούς αυτού του κόσμου.

Αυτό που συνέβη και τροφοδότησε το παλιρροϊκό κύμα οικονομικής μετανάστευσης είναι συνδυασμός άνισων αναπτυξιακών ταχυτήτων και επιδόσεων, συγκέντρωση πλούτου σε κάποιες περιοχές και ανέχειας σε άλλες, μεγαλύτερες ευκολίες μετακίνησης και πληροφόρησης, απότομοι πολιτικοί κραδασμοί και κατάρρευση οικονομικών συστημάτων, άνισοι ρυθμοί και αντιθετικές τάσεις δημογραφικών εξελίξεων, εντοπισμένες στενότητες και γενικότερη τάση ανασυγκρότησης στις αγορές εργασίας και, βεβαίως, το πείσμα και η βαθιά επιθυμία για καλύτερη ζωή (Λαμπριανίδης & Λυμπεράκη, 2001)

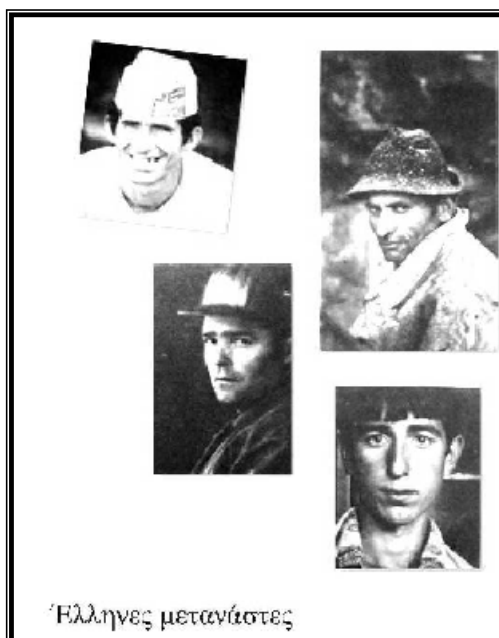
Οι εκούσιες μετακινήσεις ορισμένες φορές έχουν και χαρακτήρα «εποχιακό». Για παράδειγμα υπάρχει οργανωμένο πρόγραμμα από το Δημόσιο στις ΗΠΑ για την είσοδο μεταναστών από το Μεξικό στην Καλιφόρνια για την περίοδο συλλογής φρούτων. Οι μετανάστες αυτοί μένουν σε ειδικές κατασκηνώσεις καθόλη την περίοδο της παραμονής τους. Συχνά βέβαια πολλοί από αυτούς τους μετανάστες διαφεύγουν από τις κατασκηνώσεις αυτές και παραμένουν στις ΗΠΑ ως λαθρομετανάστες. Μάλιστα, δεν είναι λίγοι αυτοί που ισχυρίζονται ότι σ' αυτούς οφείλεται σε μεγάλο βαθμό η ανάπτυξη της βιομηχανίας στην Καλιφόρνια. «Εποχιακή» μετανάστευση παρατηρείται πρόσφατα και στην Ελλάδα, κυρίως Πολωνών για την απασχόληση στη συλλογή φρούτων στη Β. Ελλάδα και κυρίως στο Νομό Ημαθίας.

2.6 ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

2.6.1. Εισαγωγή

Η απλή παρατήρηση της αγοράς εργασίας είναι αρκετή για να πείσει τον αναγνώστη ότι η εργασία δεν είναι ομοιογενής συντελεστής. Μεταξύ της εργασίας του ψαρά, του λογιστή, του υδραυλικού, του δασκάλου, του γιατρού κτλ. υπάρχουν μεγάλες διαφορές. Επίσης, η γεωγραφική περιοχή της προσφοράς εργασίας αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο διαφοροποίησης. Επομένως, αν έχουμε πέντε επαγγέλματα και τρεις περιοχές στην ουσία έχουμε δεκαπέντε διαφορετικές αγορές εργασίας.

Οι αγορές εργασίας που μπορούμε να διακρίνουμε δεν είναι απόλυτα χωρισμένες, δηλ. δεν είναι πλήρως απομονωμένες. Παρατηρούμε συνεχώς μετακινήσεις εργατών μεταξύ επαγγελμάτων και μεταξύ περιοχών. Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα η γεωγραφική μετακίνηση συνδυάζεται με επαγγελματική και αντίστροφα. Οι μετακινήσεις αυτές δεν είναι εξίσου εύκολες διότι συνεπάγονται σημαντικό χρηματικό και ψυχικό κόστος ανάλογα με το είδος της μετακίνησης. Παραδείγματος χάριν, είναι σχετικά εύκολη η αλλαγή επαγγέλματος του αγρότη σε οικοδόμο απ'ότι του αγρότη σε νευροχειρουργό του εγκεφάλου, όπως είναι σχετικά εύκολη η μετακίνηση από την Τρίπολη στην Καλαμάτα απ'ότι από την Τρίπολη στο Μαϊάμι.



2.6.2. Γεωγραφική μετακίνηση της εργασίας (ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ)

Η ανάλυση της γεωγραφικής μετακίνησης της εργασίας βασίζεται στην υπόθεση ότι το άτομο μετακινείται από μία περιοχή σε μία άλλη αν υπάρχουν σημαντικά οικονομικά πλεονεκτήματα τα οποία προκύπτουν από τη μετακίνηση αυτή. Υποθέτουμε για ευκολία ότι υπάρχουν δύο μόνο περιοχές και ένα μόνο επάγγελμα. Το εργατικό δυναμικό απασχολείται πλήρως και στις δύο περιοχές, δηλ. δεν υπάρχει ανεργία.

Το βασικότερο οικονομικό κίνητρο για τη μετακίνηση εργατών από τη μία περιοχή στην άλλη είναι η διαφορά των πραγματικών μισθών. Εφόσον

υπάρχουν διαφορές μισθών, η προσπάθεια μεγιστοποίησης του εισοδήματος θα έχει αποτέλεσμα τη μετακίνηση εργατών από την περιοχή με τις χαμηλότερες αποδοχές προς αυτή με τις μεγαλύτερες. Φυσικά, υπάρχουν και άλλα οικονομικά στοιχεία που πρέπει να ληφθούν υπόψη, όπως αμοιβή σε είδος, ιατροφαρμακευτική κάλυψη, έκταση αδειών κλπ., αλλά υποθέτουμε ότι αυτά ενσωματώνονται στο ύψος του εργατικού μισθού.

Σημαντικός παράγοντας στην απόφαση για μετανάστευση είναι το φυσικό και ανθρώπινο περιβάλλον στο οποίο παρέχεται εργασία. Το άτομο γενικά προτιμά να εργάζεται σε ευχάριστο, ασφαλές και υγιεινό περιβάλλον και δέχεται να θυσιάσει ένα μέρος της χρηματικής του αμοιβής για να απολαμβάνει καλές συνθήκες εργασίας. Αντίθετα, μπορεί να απαιτήσει μεγαλύτερο μισθό για να δεχθεί λιγότερο ικανοποιητικές συνθήκες εργασίας.

Η μετακίνηση από μία περιοχή σε μία άλλη συνεπάγεται έξοδα, τα οποία προέρχονται από δύο παράγοντες:

1. τα έξοδα μεταφοράς, τα οποία είναι συνάρτηση της απόστασης μεταξύ των δύο περιοχών και του αριθμού των μελών της οικογένειας
2. από την απώλεια εισοδήματος κατά τη διάρκεια της μετακίνησης, της προετοιμασίας της και της εγκατάστασης στην περιοχή του προορισμού και η οποία (απώλεια) είναι συνάρτηση του εργατικού μισθού που λαμβάνει ο μετακινούμενος εργάτης.

Η ύπαρξη οικονομικού κόστους είναι ανασχετικός παράγοντας κυρίως όταν το απαιτούμενο κεφάλαιο για την χρηματοδότηση της μετανάστευσης είναι σημαντικό. Επιπλέον όμως του οικονομικού κόστους υπάρχει και το ψυχικό κόστος, δηλ. η δυσαρέσκεια και η στεναχώρια που είναι δυνατόν να αισθάνεται ο μετανάστης και η οικογένειά του από τον αποχωρισμό του αγαπητού και οικείου περιβάλλοντος, από την αποκοπή των φιλικών και συγγενικών δεσμών κλπ. Το ψυχικό κόστος μπορεί να είναι σημαντικό σε περιπτώσεις μετανάστευσης σε μακρινές και άγνωστες περιοχές με διαφορετική γλώσσα και πολιτισμό, συνήθειες, θρησκεία κλπ. Το άτομο που αντιμετωπίζει το ενδεχόμενο μετανάστευσης πρέπει να σταθμίσει όλα τα παραπάνω πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα πριν πάρει την απόφαση. Επίσης, σε πολλές περιπτώσεις το άτομο δε μεταναστεύει μόνο του, αλλά συνοδεύεται από την οικογένειά του στην περιοχή του προορισμού. Σ' αυτή τη περίπτωση θα πρέπει να ληφθούν υπόψη και τα οικονομικά αποτελέσματα της μετανάστευσης για τα άλλα μέλη της οικογένειας.

2.6.3. Η ατομική απόφαση για μετανάστευση

Η παραπάνω περιγραφή του κριτηρίου για τη μετακίνηση του ατόμου μπορεί να διατυπωθεί με ακρίβεια ως εξής:

i. Το άτομο υπολογίζει το εισόδημα που αναμένεται να εισπράξει στην περιοχή που βρίσκεται για καθένα από τα υπόλοιπα χρόνια της επαγγελματικής του ζωής, π.χ. για ένα άτομο ηλικίας τριάντα ετών με ηλικία συνταξιοδότησης το εξηκοστό πέμπτο, ο υπολογισμός αυτός απαιτεί τη γνώση των ετήσιων αμοιβών για τριάντα πέντε χρόνια, δηλ. W_1, W_2, \dots, W_{35} . Επειδή ο υπολογισμός γίνεται σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή τα ποσά αυτά για να είναι συγκρίσιμα πρέπει να προεξοφληθούν στο παρόν με επιτόκιο r . Άρα έχουμε:

$$\frac{W_1}{1+r}, \quad \frac{W_2}{(1+r)^1}, \quad \dots, \quad \frac{W_{35}}{(1+r)^{34}}$$

Το άθροισμα αυτό των ποσοτήτων είναι η σημερινή αξία των μελλοντικών αμοιβών του ατόμου στην περιοχή που βρίσκεται τώρα. Γενικά, η ποσότητα αυτή γράφεται ως:

$$A_1 = \sum_{t=1}^{\omega} \frac{W_{i,t}}{(1+r)^{t-i}}$$

όπου: $W_{1,t}$ = αμοιβή κατά το έτος t στην περιοχή 1
 r = επιτόκιο προεξόφλησης
 t = χρόνος
 i = ηλικία του εργατή

ii. Το άτομο πρέπει να υπολογίζει τα αναμενόμενα εισοδήματα στην περιοχή προορισμού κατά τον ίδιο τρόπο. Το άθροισμα των προεξοφλημένων μελλοντικών αμοιβών του γραφείου ως:

$$A_2 = \sum_{t=i}^{65} \frac{W_{2,t}}{(1+r)^{t-i}}$$

όπου: $W_{2,t}$ = n αμοιβή στο έτος t στην περιοχή 2

iii. Το άτομο πρέπει να υπολογίσει το οικονομικό και ψυχικό κόστος της μετανάστευσης. Έστω ότι το κόστος είναι K .

Με βάση τους παραπάνω υπολογισμούς η απόφαση για μετανάστευση πρέπει να βασισθεί στη σύγκριση των ποσοτήτων A_1 , A_2 και K . Αν $A_2 - K - A_1 > 0$ η μετακίνηση από την περιοχή 1 στη 2 θα είναι συμφέρουσα. Αν $A_2 = A_1 + K$ η μετακίνηση θα είναι αδιάφορη και αν $A_2 - K - A_1 < 0$ η μετακίνηση θα είναι ζημιογόνος.

Οι παραπάνω υπολογισμοί δεν είναι πάντοτε εύκολο να γίνουν για δύο βασικούς λόγους. **Πρώτον**, η διαχρονική εξέλιξη των αμοιβών των διαφόρων επαγγελμάτων δεν είναι γνωστή. Οι σχετικές αμοιβές ενός επαγγέλματος σε διάφορες περιοχές (ή σε διάφορες χώρες) δεν είναι πάντοτε οι ίδιες και επομένως δεν είναι εύκολο να προβλέψει κανείς τις μελλοντικές αμοιβές στις διάφορες περιοχές. **Δεύτερον**, οι εργαζόμενοι δεν έχουν πάντοτε ακριβείς και αρκετές πληροφορίες για τις αμοιβές των επαγγελμάτων στις διάφορες περιοχές. **Τρίτον**, δεν είναι εύκολο να εκτιμήσει κανείς εκ των προτέρων το ψυχικό του κόστος από τη μετανάστευση. Η συνέπεια αυτών των δυσκολιών είναι ότι άλλοτε η μετανάστευση είναι μικρότερη απ' ό,τι θα περίμενε κανείς και άλλοτε μεγαλύτερη. Στην τελευταία περίπτωση, όταν δη. το A_2 υπερεκτιμάται ενώ το A_1 και το K_1 υποτιμώνται, παρατηρούμε παλιννόστηση των μεταναστών, δηλ. επιστροφή από τη χώρα προορισμού στη χώρα προέλευσης.

Στην οικονομική θεωρία υποστηρίζεται ότι **το βασικό κίνητρο για μετανάστευση είναι οι διαφορές αμοιβών μεταξύ περιοχών**. Οι διαφορές μισθών δημιουργούν το κίνητρο για μετακίνηση από τις γενικά φτωχότερες περιοχές προς τις πλουσιότερες. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει ότι οι μετανάστες είναι αναγκασμένοι να μείνουν στην περιοχή προορισμού για όλη την επαγγελματική τους ζωή. Σε πολλές περιπτώσεις, κυρίως σε διεθνείς μετακινήσεις, η μετανάστευση σχεδιάζεται και διαρκεί μερικά μόνο χρόνια έως ότου ο μετανάστης πραγματοποιήσει τον αρχικό του σκοπό (π.χ. συμπλήρωση ενός μικρού χρηματικού κεφαλαίου).

2.6.4. Η απόφαση για οικογενειακή μετανάστευση

Σε πολλές οικογένειες, η απόφαση για μετανάστευση ενός μέλους, π.χ. του πατέρα, είναι οικογενειακή απόφαση. Όμως, το κριτήριο είναι ουσιαστικά ατομικό διότι αφορά τις αμοιβές ενός ατόμου. Αν όμως η μετανάστευση αφορά όλη την οικογένεια, το κριτήριο διαφέρει αν υπάρχουν περισσότερα εργαζόμενα μέλη, π.χ. πατέρα και μητέρα. Σε τέτοιες περιπτώσεις είναι δυνατόν η μετανάστευση να είναι συμφέρουσα για τον άντρα και ζημιογόνος για την γυναίκα ή αντίστροφα.

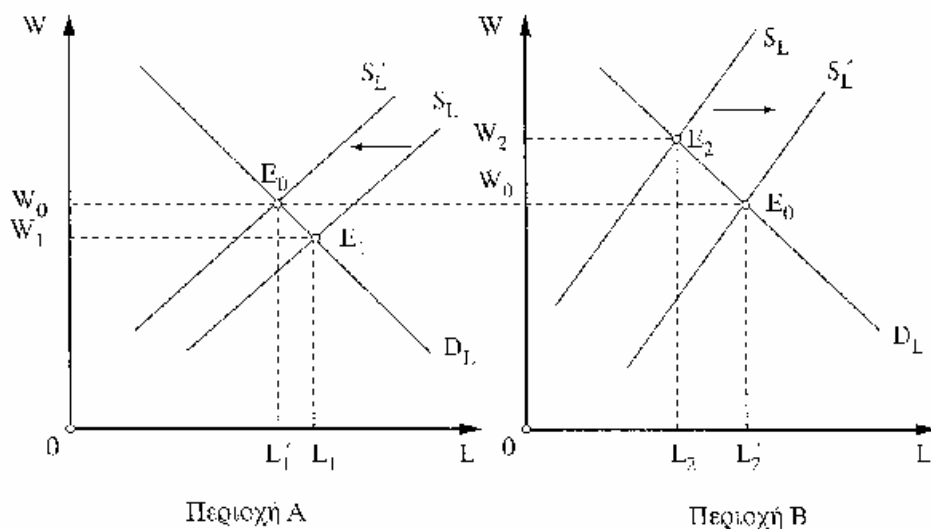
Στην περίπτωση αυτή η απόφαση μετανάστευσης πρέπει να βασισθεί σε υπολογισμούς που αναφέραμε πιο πάνω, αλλά και για τα δύο (ή περισσότερα) μέλη της οικογένειας. Σε πολλές περιπτώσεις η μετανάστευση είναι συμφέρουσα και για τον άνδρα και για την γυναίκα, οπότε η απόφαση για μετανάστευση της οικογένειας είναι εύκολη. Σε άλλες όμως περιπτώσεις η μετανάστευση μπορεί να είναι συμφέρουσα για τον άνδρα και ζημιογόνος για την γυναίκα ή αντίστροφα, οπότε η απόφαση για μετανάστευση πρέπει να βασισθεί στο αν το συνολικό οικογενειακό εισόδημα θα αυξηθεί ή μειωθεί.

Είναι φανερό ότι η απόφαση για μετανάστευση της οικογένειας είναι πιο περίπλοκη απ' ό τι του ατόμου διότι πρέπει να ληφθούν υπόψη οι μελλοντικές διαφορές εισοδημάτων αλλά και πρόσθετοι παράγοντες, όπως το ψυχικό κόστος των παιδιών, οι εκπαιδευτικές τους δυνατότητες κλπ.

2.6.5. Οι συνέπειες της μετανάστευσης

Όπως είναι ευνόητο, η μετανάστευση έχει συνέπειες επί της αγοράς εργασίας. Η μετανάστευση του εργατικού δυναμικού σημαίνει μεταβολή στην προσφορά εργασίας στους τόπους προέλευσης και προορισμού και συνεπώς μεταβολή του εργατικού μισθού. Οι συνέπειες αυτές μπορούν να φανούν εύκολα με τη βοήθεια του Διαγράμματος 5.1.

Το Διάγραμμα 5.1 παρουσιάζει δύο γεωγραφικά χωρισμένες αγορές με διαφορετικό ύψος μισθού. Στην περιοχή Α ο μισθός είναι W_1 , ενώ στην περιοχή Β ο μισθός είναι W_2 και $W_2 > W_1$. Η διαφορά μισθών αποτελεί κίνητρο μετακίνησης εργατικού δυναμικού από την περιοχή Α στη Β με αποτέλεσμα τη μετατόπιση της καμπύλης προσφοράς εργασίας στις δύο αγορές κατά την ίδια έκταση, όπως δείχνει το διάγραμμα. Στην περιοχή Α η καμπύλη προσφοράς εργασίας μετατοπίζεται προς τα αριστερά με αποτέλεσμα να αυξηθεί ο εργατικός μισθός και να μειωθεί η απασχόληση. Τα αντίθετα συμβαίνουν στην περιοχή Β.



ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5.1
Γεωγραφική μετακίνηση της εργασίας

Η μετακίνηση του εργατικού δυναμικού θα συνεχίζεται μέχρις ότου ο εργατικός μισθός των δύο περιοχών είναι ο ίδιος. Στο Διάγραμμα 5.1, ο μισθός ισορροπίας των δύο περιοχών είναι W_0 . Στο μισθό αυτό δεν υπάρχει κίνητρο για περαιτέρω μετανάστευση, Εφόσον υπάρχει κόστος μετακίνησης, η εξίσωση των μισθών μεταξύ περιοχών δεν είναι αναγκαία για να τερματισθεί η μετακίνηση των εργατών. Εφόσον υπάρχει απροθυμία μετακίνησης λόγω οικονομικού και ψυχικού κόστους, η διαφορά μισθών μπορεί να μη μηδενισθεί και να παραμένει σημαντική χωρίς να προκαλεί μεταναστευτικά ρεύματα. Συνεπώς, η ισορροπία της γεωγραφικής κατανομής του εργατικού δυναμικού δεν απαιτεί εξίσωση μισθών, αλλά διαφορές που δεν υπερβαίνουν το κόστος μετακίνησης.

Είναι φανερό ότι η μετανάστευση έχει συνέπειες για το ύψος της απασχόλησης στις δύο περιοχές. Στην περιοχή Α, από την οποία προέρχεται η μετανάστευση, η απασχόληση μειώνεται από L_1 σε L_1' , ενώ στην περιοχή Β, στην οποία κατευθύνεται η μετανάστευση, η απασχόληση αυξάνεται από L_2 σε L_2' . Οι μεταβολές της απασχόλησης στις δύο περιοχές δεν είναι κατ' ανάγκην ίσες σε απόλυτο μέγεθος, διότι το νέο σημείο ισορροπίας στις δύο αγορές εξαρτάται και από την κλίση της καμπύλης ζήτησης εργασίας.

Είναι φανερό ότι ο όγκος της παραγωγής θα μειωθεί στην περιοχή στην οποία μειώνεται η προσφορά εργασίας και θα αυξηθεί στην περιοχή στην οποία αυξάνεται η προσφορά εργασίας. Όμως, συνολικά, δηλ. και για τις δύο περιοχές αθροιστικά, το προϊόν θα αυξηθεί υπό τις συνήθεις συνθήκες αγοράς εργασίας. Η απώλεια προϊόντος στην περιοχή Α είναι $E_0E_1L_1L_1'$ στο Διάγραμμα 5.1 και η αύξηση στην περιοχή Β είναι $E_0E_2L_2L_2'$.

2.6.6. Επιλεκτικότητα της μετανάστευσης

Στην προηγούμενη ανάλυση της μετανάστευσης, το εργατικό δυναμικό από το οποίο πηγάζει η μετανάστευση θεωρήθηκε ότι είναι ομοιογενές. Εντούτοις, η εμπειρική παρατήρηση οδηγεί στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν χαρακτηριστικά τα οποία διαφοροποιούν τους μετανάστες απ' εκείνους τους εργάτες που αποφασίζουν να μη μεταναστεύσουν. **Η μετανάστευση παρουσιάζει επιλεκτικότητα με βάση ορισμένα χαρακτηριστικά του εργατικού δυναμικού.** Τα πιο φανερά χαρακτηριστικά είναι το φύλο, η ηλικία, η οικογενειακή κατάσταση και η επαγγελματική εξειδίκευση.

Σύμφωνα με τις εμπειρικές παρατηρήσεις, στα διάφορα μεταναστευτικά ρεύματα η αναλογία των ανδρών είναι μεγαλύτερη απ' αυτή των γυναικών. Αυτό πιθανότατα οφείλεται στο ότι οι άνδρες συμμετέχουν στο εργατικό δυναμικό κατά μεγάλο ποσοστό σε αντίθεση με τις γυναίκες των οποίων η συμμετοχή στην προσφορά εργασίας είναι μικρότερη.

Μεταξύ των μεταναστών η μεγαλύτερη αναλογία είναι άτομα μικρής σχετικά ηλικίας, π.χ. μεταξύ είκοσι πέντε και σαράντα ετών. Αυτό οφείλεται στο ότι για μικρές σχετικά ηλικίες ο απομένων χρόνος επαγγελματικής δραστηριότητας είναι μεγάλος και συνεπώς τα οικονομικά πλεονεκτήματα της μετανάστευσης είναι σημαντικά. Τα άτομα μεγάλης ηλικίας δεν έχουν μεγάλα χρονικά περιθώρια για εργασία στον τόπο προορισμού και επομένως τα κίνητρα για μετανάστευση δεν είναι ισχυρά.

Σε αρκετές περιπτώσεις μεταναστευτικών ρευμάτων έχει παρατηρηθεί ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των μεταναστών είναι άνδρες, όπως αναφέραμε πιο πάνω, και επίσης ότι είναι άτομα που δεν έχουν σύζυγο και παιδιά. Έχει επίσης παρατηρηθεί ότι οι οικογένειες των μεταναστών ακολουθούν τους μετανάστες μετά από αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα. Το φαινόμενο αυτό μπορεί να οφείλεται στο σημαντικό κόστος μεταφοράς που απαιτείται για τη μετακίνηση όλης της οικογένειας, στην αβεβαιότητα περί των οικονομικών και άλλων συνθηκών που επικρατούν στη χώρα προορισμού ή ακόμη και σε περιορισμούς που τίθενται από τη χώρα προορισμού.

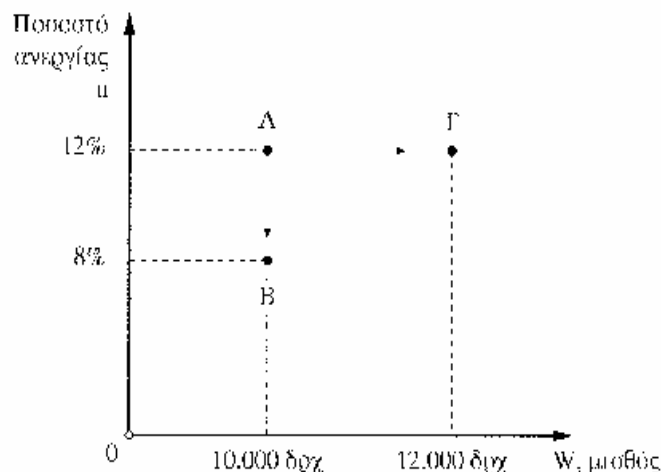
Η επιλεκτικότητα της μετανάστευσης ως προς την επαγγελματική ειδίκευση δεν είναι πάντοτε η ίδια. Υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες οι μετανάστες είναι άτομα με μικρή ειδίκευση, όπως Π.χ. η μετανάστευση από την Ελλάδα, Γιουγκοσλαβία Κ.λπ. στη Δυτ. Γερμανία κατά την περίοδο 1958-1970. Αντίθετα, υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες οι μετανάστες είναι άτομα εξαιρετικά υψηλής εκπαίδευσης και εξειδίκευσης, όπως η μετανάστευση ευρωπαίων επιστημόνων, κυρίως Βρετανών, προς τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής μετά το 1960. Το φαινόμενο αυτό είναι αποτέλεσμα των σχετικών διαφορών των αμοιβών στα

διάφορα επαγγέλματα και εξειδικεύσεις μεταξύ περιοχών (ή χωρών).

2.6.7. Μετανάστευση και ανεργία

Στην προηγηθείσα ανάλυση της γεωγραφικής μετακίνησης της εργασίας υπετέθη ότι ο μηχανισμός προσφοράς και ζήτησης εξασφαλίζει πλήρη απασχόληση και στις δύο αγορές. Εντούτοις, γνωρίζουμε ότι η ανεργία αποτελεί σύνηθες φαινόμενο για όλες τις αγορές εργασίας παρότι τα ποσοστά ανεργίας διαφέρουν κατά περιοχή, κατά επάγγελμα, κατά ηλικία κ.λπ. Αν λάβουμε υπόψη και τα ποσοστά ανεργίας στις διάφορες περιοχές, είναι λογικό να αναμένουμε μεταναστευτικά ρεύματα από τις περιοχές με χαμηλές αμοιβές και υψηλό ποσοστό ανεργίας προς τις περιοχές με υψηλές αμοιβές και χαμηλό ποσοστό ανεργίας. Όμως, συχνά οι περιοχές με υψηλές αμοιβές έχουν ταυτόχρονα και υψηλό ποσοστό ανεργίας και οι περιοχές με χαμηλές αμοιβές έχουν ταυτόχρονα χαμηλό ποσοστό ανεργίας.

Το Διάγραμμα 5.3 απεικονίζει τις επικρατούσες συνθήκες ανεργίας και αμοιβής σε τρεις περιοχές, την Α, Β και Γ. Η περιοχή Α βρίσκεται στη χειρότερη θέση έναντι των δύο άλλων, έναντι της περιοχής Β διότι έχει μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας και έναντι της Γ διότι έχει χαμηλότερη αμοιβή. Είναι λογικό να περιμένει κανείς μεταναστευτικά ρεύματα από την Α προς τις δύο άλλες περιοχές. Πώς όμως θα γίνει η επιλογή μεταξύ Β και Γ; Η επιλογή του τόπου προορισμού εξαρτάται από τη διάθεση του ατόμου. Άτομα που ενδιαφέρονται κυρίως να εξασφαλίσουν απασχόληση έστω χωρίς μεγάλη αμοιβή, είναι πιθανόν να μετακινηθούν προς την περιοχή Β, όπου το ποσοστό ανεργίας είναι μικρό και οι πιθανότητες απασχόλησής τους μεγαλύτερες. Άτομα που ενδιαφέρονται για μεγαλύτερη αμοιβή έστω κι αν η πιθανότητα απασχόλησης δεν αυξάνεται, θα προτιμήσουν την περιοχή Γ.



ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5.3
Ανεργία και Μετανάστευση

Φυσικά είναι δυνατόν να υπάρξουν μετακινήσεις ατόμων από τη Β στη Γ και αντίθετα από τη Γ στη Β.

Η ύπαρξη της ανεργίας είναι πηγή αβεβαιότητας για το μετανάστη σχετικά με το αν θα μπορέσει να απολαύσει τώρα ή στο μέλλον το υψηλό επίπεδο εισοδήματος της χώρας προορισμού. Γι' αυτό, όταν εξετάσαμε στα προηγούμενα την απόφαση για μετανάστευση, τα εισοδήματα στη χώρα προέλευσης και στη χώρα προορισμού χαρακτηρίστηκαν **ως αναμενόμενα**. Υπάρχουν πολλοί λόγοι για τους οποίους τα αναμενόμενα εισοδήματα διαφέρουν από τα πραγματικά, όπως Π.χ. η ανεργία, άλλες οικονομικές αλλαγές Κ.λπ. Υπάρχουν βέβαια περιπτώσεις κατά τις οποίες ένα άτομο εξασφαλίζει απασχόληση στην περιοχή προορισμού μέσω συμφωνιών, προτού μεταναστεύσει. Όμως τίποτα δεν του εξασφαλίζει τη διαβίου απασχόλησή του. Με άλλα λόγια, υπάρχει πάντοτε κάποια αβεβαιότητα για το οικονομικό μέλλον του ατόμου.

Ο τρόπος με τον οποίο πιθανότητα ανεργίας λαμβάνεται υπόψη στις διάφορες εκτιμήσεις και συγκρίσεις είναι ο ορισμός του προσδοκώμενου εισοδήματος ως:

$$W_e = (1 - u)W$$

όπου: u = το ποσοστό ανεργίας

και επομένως το $1 - u$ μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι η πιθανότητα απασχόλησης και είσπραξης της αμοιβής W . Με αυτό τον τρόπο εκτίμησης του αναμενόμενου εισοδήματος, για τις τρεις περιοχές του Διαγράμματος 5.3 οι εκτιμήσεις είναι:

Περιοχή Α: $We = (1 - 0,12) 10.000 = 8.800$ δρχ

Περιοχή Β: $We = (1 - 0,08) 10.000 = 9.200$ δρχ

Περιοχή Γ: $We = (1 - 0,12) 10.000 = 10.560$ δρχ

Συνεπώς, η περιοχή Γ είναι εκείνη με το υψηλότερο αναμενόμενο εισόδημα.

2.6.8. Διεθνής μετανάστευση

Στα προηγούμενα μέρη αυτού του κεφαλαίου χρησιμοποιήσαμε τους όρους "τόπος", "περιοχή" ή "χώρα" αδιακρίτως, προκειμένου αναφερθούμε στην προέλευση και στον προορισμό των μεταναστευτικών ρευμάτων και τούτο διότι στα όσα αναφέραμε δε χρειάζεται να γίνεи καμία άλλη διάκριση.

Όμως, η εξωτερική μετανάστευση, δηλ. η μετακίνηση του εργατικού δυναμικού μεταξύ χωρών, παρουσιάζει σημαντικές διαφορές απ' ό,τι η εσωτερική μετανάστευση, δηλ. η μετακίνηση στο εσωτερικό της χώρας. Υπάρχουν πολλοί λόγοι που καθιστούν την εξωτερική (ή διεθνή) μετανάστευση δυσκολότερη. Είναι προφανής η αρνητική επίδραση της διαφορετικής γλώσσας, διαφορετικής θρησκείας, διαφορετικών συνηθειών εντός και εκτός του χώρου εργασίας, καθώς επίσης και το διαφορετικό νομικό καθεστώς.

Είναι επίσης φανερό ότι το κόστος μετακίνησης και πρώτης εγκατάστασης είναι σημαντικό στην περίπτωση της εξωτερικής μετανάστευσης (όχι μόνο λόγω μεγαλύτερης απόστασης) και συνεπώς το κίνητρο μετακίνησης ασθενέστερο.

Η μετανάστευση προϋποθέτει γνώση των διαφορών μεταξύ τόπου προέλευσης και τόπου προορισμού σε όλα τα σχετικά ζητήματα, οικονομικά και μη. Στην περίπτωση της εξωτερικής μετανάστευσης, η παροχή πληροφοριών προέρχεται από άτομα τα οποία έχουν ήδη μεταναστεύσει και γνωστοποιούν τις συνθήκες εργασίας και διαβίωσης στους φίλους και συγγενείς στον τόπο προέλευσης. Για το λόγο αυτό, παρατηρούμε μεταναστευτικά ρεύματα από συγκεκριμένες περιοχές στη χώρα προέλευσης προς συγκεκριμένες περιοχές στη χώρα προορισμού. Επιπλέον των πληροφοριών, οι πρώτοι μετανάστες προσφέρουν μεγάλη βοήθεια στους επόμενους στο κρίσιμο διάστημα της πρώτης εγκατάστασης. Το φαινόμενο αυτό συχνά αναφέρεται ως αλυσιδωτή μετανάστευση.

Η εξωτερική μετανάστευση διαφέρει της εσωτερικής και ως προς ορισμένες συνέπειες. Μια σημαντική συνέπεια είναι η ροή μεταναστευτικών εμβασμάτων προς τη χώρα προέλευσης από τους εργαζομένους σε ξένες χώρες. Σε πολλές περιπτώσεις, τα μεταναστευτικά εμβάσματα αποτελούν σημαντική πηγή συναλλάγματος που βελτιώνει το ισοζύγιο πληρωμών της χώρας και επιτρέπει την εισαγωγή προϊόντων (κεφαλαιουχικών ή καταναλωτικών). Μια δεύτερη συνέπεια

είναι η απόκτηση γνώσεων και επαγγελματικής εξειδίκευσης από τους μετανάστες, οι οποίοι, εφόσον επιστρέψουν, αποτελούν πολύτιμο ανθρώπινο κεφάλαιο για την ανάπτυξη της χώρας.

Φυσικά υπάρχουν και άλλες συνέπειες, όπως η αλλαγή στη δημογραφική σύνθεση του πληθυσμού, δεδομένου, όπως είπαμε, ότι μεταναστεύουν νέοι κυρίως άνθρωποι και χωρίς να συνοδεύονται από τισοικογένειές τους. Επίσης, το γεγονός ότι οι μετανάστες προέρχονται από τις σχετικά χαμηλές εισοδηματικές ομάδες, μπορεί να έχει επιπτώσεις στην πολιτική ζωή της χώρας, δεδομένου ότι η πολιτική συμπεριφορά δεν είναι ανεξάρτητη από την οικονομική θέση των ατόμων.

2.6.9. Επαγγελματική μετακίνηση της εργασίας

Οι σύγχρονες οικονομίες χαρακτηρίζονται από συνεχείς μεταβολές στην κατανομή του εργατικού δυναμικού μεταξύ επαγγελμάτων, την εξάλειψη ορισμένων επαγγελμάτων και τη δημιουργία νέων. Τα αίτια τα οποία καθιστούν αναγκαία τη συνεχή μεταβολή στη διάρθρωση των επαγγελμάτων είναι βασικά δύο. **Πρώτον**, οι μεταβολές εις τη ζήτηση αγαθών και υπηρεσιών οι οποίες μειώνουν τη ζήτηση για ορισμένα επαγγέλματα, ενώ την αυξάνουν για άλλα. **Δεύτερον**, οι μεταβολές εις την τεχνολογία της παραγωγής, οι οποίες προκαλούν αλλαγές των γνώσεων και των δεξιοτεχνιών του εργατικού δυναμικού, καθιστούν άχρηστα ορισμένα επαγγέλματα, ενώ ταυτόχρονα δημιουργούν ανάγκες για νέες επαγγελματικές ειδικεύσεις.

Αποτέλεσμα αυτών των αλλαγών είναι η ανάγκη συνεχούς προσαρμογής του εργατικού δυναμικού. Στο βαθμό που η προσαρμογή δεν είναι εύκολη και γρήγορη, είναι δυνατόν η αγορά εργασίας να εμφανίσει ταυτόχρονα πλεόνασμα (και ανεργία) σε ορισμένες ειδικεύσεις και ελλείμματα (κενές θέσεις εργασίας) σε άλλες των οποίων η ζήτηση αυξάνεται.

Η εξισορρόπηση προσφοράς και ζήτησης στα επιμέρους επαγγέλματα μπορεί να επιτευχθεί με δύο τρόπους: α) με τη στροφή των νέων εργαζομένων, που αρχίζουν τη σταδιοδρομία τους σ' εκείνα τα επαγγέλματα που παρουσιάζουν ελλείμματα και προσφέρουν σχετικά υψηλούς μισθούς και καλές ευκαιρίες απασχόλησης. β) με τη μετεκπαίδευση και επιμόρφωση των εργαζομένων σε τομείς που παρουσιάζουν φθίνουσα ζήτηση εργασίας και που απειλούνται με ανεργία.

Ο μηχανισμός εξισορρόπησης της προσφοράς και ζήτησης στις επιμέρους αγορές εργασίας είναι βραδύς και ατελής. Η ατέλεια του μηχανισμού οφείλεται στο γεγονός ότι η επιλογή επαγγέλματος δε βασίζεται μόνον επί καθαρά οικονομικών υπολογισμών. Υπάρχουν και άλλοι παράγοντες, όπως η έμφυτη κλίση και το ενδιαφέρον του ατόμου για το επάγγελμα, η κοινωνική θέση του

επαγγέλματος, η πίεση της οικογένειας για να ακολουθήσουν τα παιδιά ορισμένα επαγγέλματα, η φυσική αδράνεια των ατόμων να προσαρμοσθούν σε νέες συνθήκες κ.λπ., οι οποίοι περιορίζουν την πλήρη προσαρμογή των δύο πλευρών της αγοράς εργασίας. Η βραδύτητα του μηχανισμού εξισορρόπησης οφείλεται στο γεγονός ότι η απόκτηση νέων γνώσεων και ειδικεύσεων με επιμόρφωση και επανεκπαίδευση απαιτεί σημαντικό χρονικό διάστημα, ανάλογα βέβαια με το επάγγελμα, και σημαντικό κόστος.

Παρά τις δυσκολίες αυτές, με την πάροδο του χρόνου οι επιμέρους αγορές τείνουν προς εξισορρόπηση. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε αρκετές περιπτώσεις η επαγγελματική αλλαγή συνδυάζεται ή απαιτεί και γεωγραφική μετακίνηση του εργατικού δυναμικού.

Η σημασία της εκπαίδευσης του εργατικού δυναμικού για τις σύγχρονες και τεχνολογικά εξελιγμένες οικονομίες είναι εξαιρετικά μεγάλη και απαιτεί ιδιαίτερη ανάλυση. Το θέμα αυτό που συνήθως αναφέρεται ως ανθρώπινο κεφάλαιο αναλύεται σε ξεχωριστό κεφάλαιο.

2.6.10. Σχόλια

Οι μεταβολές στην τεχνολογία της παραγωγής, στη ζήτηση των προϊόντων και στη χωροταξική διάρθρωση των επιχειρήσεων δημιουργούν σημαντικές διαφορές μισθών και απασχόλησης μεταξύ γεωγραφικών περιοχών και μεταξύ επαγγελμάτων. Γι' αυτούς τους λόγους, οι αγορές εργασίας βρίσκονται συνεχώς σε μια κατάσταση ανισορροπίας, την οποία ο μηχανισμός προσφοράς και ζήτησης τείνει να επαναφέρει σε κατάσταση ισορροπίας. Η γεωγραφική και επαγγελματική μετακίνηση που εξετάσαμε σ' αυτό το κεφάλαιο είναι βασικοί μηχανισμοί αυτής της εξισορρόπησης.

Συνέπεια αυτών των μετακινήσεων είναι οι μεταβολές στους μισθούς, στα επίπεδα ανεργίας και απασχόλησης και στη διανομή του εισοδήματος. Ο ρόλος των μεταβολών αυτών είναι γενικά εξισορροπητικός.

2.7 Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Το άρθρο αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης μελέτης η οποία αποσκοπεί στην καταγραφή και την χαρτογράφηση των εξελίξεων των τελευταίων χρόνων της μετανάστευσης στη χώρα μας, σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο γεωγραφικό εύρος (περιφέρεια, νομού). Η Ελλάδα από χώρα προέλευσης των μεταναστών έχει γίνει χώρα υποδοχής μεταναστών, καθώς τα τελευταία χρόνια τα μεταναστευτικά ρεύματα αυξήθηκαν απότομα και ραγδαία στη χώρα μας.

Οι λόγοι και ο τόπος εγκατάστασης των μεταναστών, φύλλο, ηλικία, οικογενειακή κατάσταση, εκπαιδευτικό επίπεδο, χώρες προέλευσης/αποστολής, χρόνος παραμονής στην χώρα μας, εργατικό δυναμικό, απασχολούμενοι, άνεργοι, ποσοστό ανεργίας, μη ενεργός πληθυσμός, θέση εργασίας (μισθωτοί, αυτοαπασχολούμενοι, εργοδότες, συμβοηθούμενα μέλη), κλάδος ή επάγγελμα που ασκούν, καθώς και οι επιπτώσεις του μεταναστευτικού ρεύματος¹ στην απασχόληση είναι τα προς εξέταση ζητήματα.

2.7.1. Εισαγωγή

Οι μέχρι σήμερα έρευνες, μελέτες και συζητήσεις που έχουν γίνει για την μετανάστευση, καταδεικνύουν το γεγονός ότι η είσοδος των μεταναστευτικών ρευμάτων συνδέεται έμμεσα ή άμεσα με το δομικό οικοδόμημα της χώρας μέσα από παράγοντες δημογραφικούς, οικονομικούς και ευρύτερα κοινωνικούς². Τα κοινά χαρακτηριστικά του μεταναστευτικού πληθυσμού στις περισσότερες χώρες υποδοχής, κυρίως της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έναντι του γηγενή πληθυσμού μπορούν να ταξινομηθούν ως προς:

- Την παρόμοια ηλικιακή δομή η οποία είναι πιο νεανική από αυτή των γηγενών,
- Οι νέοι ηλικίας από 20 μέχρι 49 ετών που ανήκουν στον παραγωγικό πληθυσμό είναι περισσότεροι αναλογικά στους μετανάστες από ότι στους γηγενείς,
- Παρομοίως στην ίδια ηλικιακή ομάδα η αναλογία των απασχολούμενων έναντι όσων δεν απασχολούνται είναι μεγαλύτερη στους μετανάστες,

¹Πρόκειται για το μεταναστευτικό απόθεμα το οποίο προκύπτει από τα αποτελέσματα της απογραφής, καθώς είναι δύσκολο να απεικονιστεί από τα επίσημα στοιχεία, η ακριβής ποσοτική διάσταση των μεταναστευτικών ροών, στο βαθμό που η συντριπτική πλειοψηφία των μεταναστών που εισήλθαν στην χώρα στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 ήταν παράνομοι.

² Για περισσότερα βλέπε: 1) Χρ. Μπάγκαβος-Δ. Παπαδοπούλου, *Μεταναστευτικές τάσεις και ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική*, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Αθήνα 2003, 2) Τετράδια του ΙΝΕ, «Η νέα μεταναστευτική πολιτική», Απρίλιος 2003, τεύχος 24, 3) Ετήσιες Εκθέσεις ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2000 και 2003.

- Η μετανάστευση αυξάνει τον ρυθμό μεγέθυνσης του εργατικού δυναμικού,
- Η απασχόληση των μεταναστών συγκεντρώνεται κυρίως στην μισθωτή ανειδίκευτη ή χαμηλής εξειδίκευσης εργασία,
- Η συγκέντρωση σε ορισμένους κλάδους ή επαγγέλματα μεγάλου ποσοστού μεταναστών, συνδέεται αφ ενός μεν με τις χαμηλές αμοιβές σε αυτούς, αφ ετέρου δε με το γεγονός ότι αναλαμβάνουν εργασίες σε μεγαλύτερο βαθμό, για τις οποίες ο γηγενής πληθυσμός δεν δείχνει ενδιαφέρον, και σε μικρότερο βαθμό εργασίες οι οποίες διεκδικούνται και από τον γηγενή πληθυσμό.

Στο παρόν άρθρο αποτυπώνονται και εξετάζονται, μέρος των ανωτέρω βασικών χαρακτηριστικών των μεταναστών που βρίσκονται στην χώρα μας, όπως προκύπτουν από την επεξεργασία των στοιχείων της Απογραφής του πληθυσμού που διεξήχθη από την ΕΣΥΕ το 2001.

2.7.2.Βασικά χαρακτηριστικά: Δομή του πληθυσμού

Σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 2001, στην χώρα μας βρίσκονται 762.191 μετανάστες, 415.552 άνδρες και 346.639 γυναίκες, (54,5% άνδρες και 45,5% γυναίκες).

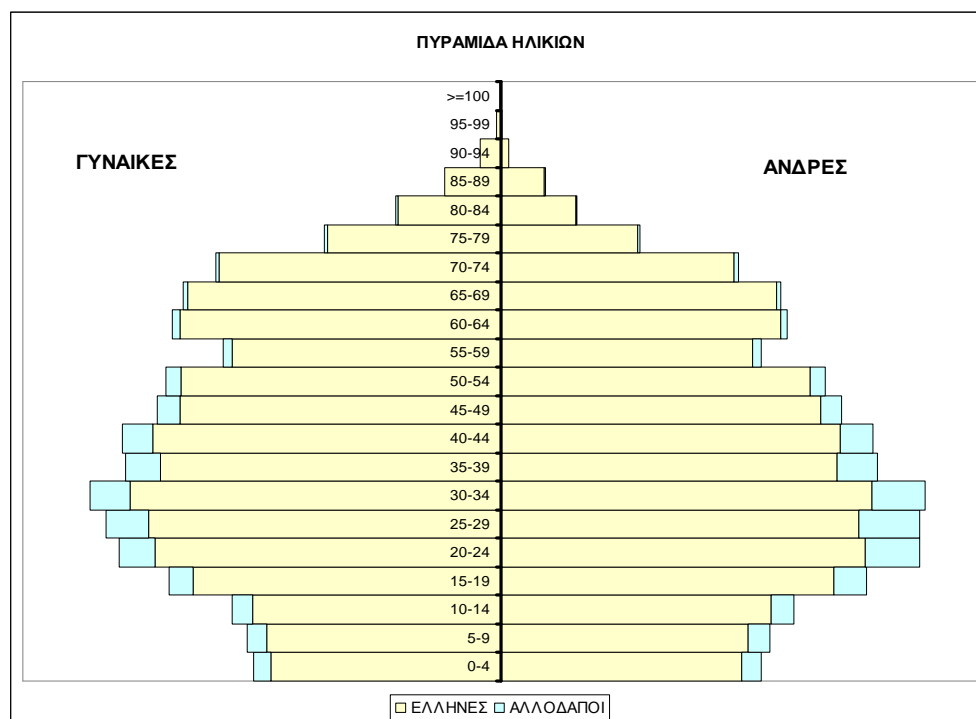
Ο αριθμός των μεταναστών αντιστοιχεί στο 7,0% του πληθυσμού της χώρας, ενώ η αναλογία στην κατά φύλο εξέταση είναι μεγαλύτερη στους άνδρες έναντι των γυναικών (7,7% έναντι 6,3%).

Ο κύριος όγκος των μεταναστών, περίπου 80%, βρίσκεται στις παραγωγικές ηλικίες 15-64 ετών, περίπου 17% αυτών είναι ηλικίας 0-14 ετών και το 3,5% είναι γεροντικός πληθυσμός (≥ 65 ετών). Οι μετανάστες δε οι οποίοι ανήκουν στον παραγωγικό πληθυσμό, ηλικίας από 20 μέχρι 44 ετών, αποτελούν πάνω από το ήμισυ του συνολικού πληθυσμού αυτών σε άνδρες και γυναίκες³.

Η δομή του πληθυσμού των μεταναστών ανά 5ετή ομάδα ηλικιών και φύλο, σε σχέση με την αντίστοιχη δομή του ελληνικού πληθυσμού, δίνεται στο παρακάτω διάγραμμα.

³ Ο παραγωγικός πληθυσμός ηλικίας από 20 μέχρι 44 ετών στο σύνολο της χώρα δεν υπερβαίνει το 38,0% του συνολικού πληθυσμού της χώρας.

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ & Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ



Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή πληθυσμού 2001, πίνακας dk_smy5_p. Πραγματικός Πληθυσμός κατά ομάδες ηλικιών, φύλο και οικογενειακή κατάσταση και πίνακας 9. Αλλοδαποί κατά φύλο, οικογενειακή κατάσταση και 5ετείς ομάδες ηλικιών.

Επεξεργασία: ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ (Γ. Κρητικίδης).

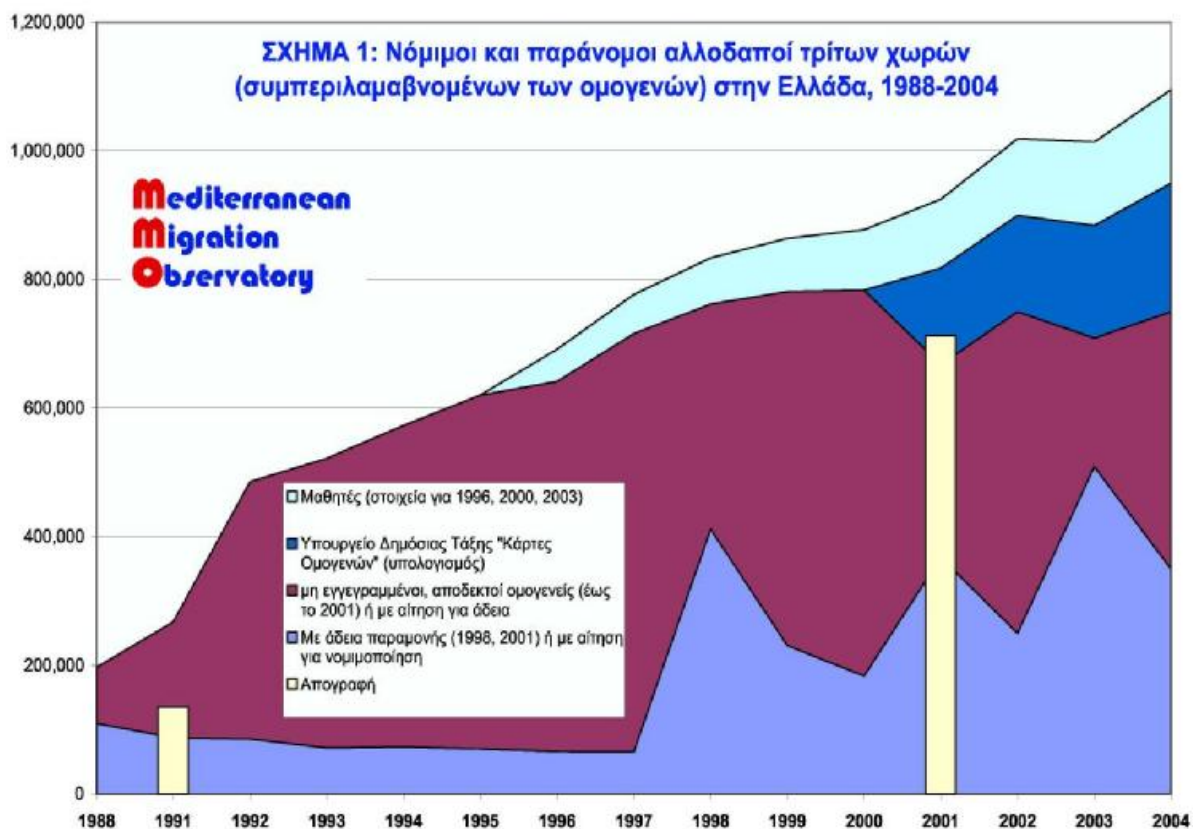
2.7.3. Μεταναστευτικές τάσεις στην Ελλάδα

Έως τώρα δεν έχει υπάρξει κάποια προσπάθεια να προσδιοριστούν ποσοτικά οι μεταναστευτικές τάσεις στην Ελλάδα. Αυτό το έλλειμμα υπάρχει εξαιτίας τριών σημαντικών προβλημάτων: τη μεγάλη έκταση του φαινομένου της παράνομης (και γι' αυτό μη υπολογίσιμης) μετανάστευσης, το χαοτικό χαρακτήρα των τριών προγραμμάτων νομιμοποίησης και την έλλειψη στοιχείων γι' αυτά και την ύπαρξη ασύνδετων στοιχείων από διαφορετικά υπουργεία που δεν είχαν επαφές μεταξύ τους και τέλος το πρόβλημα με τους ομογενείς. Το Σχήμα 1 είναι μια πρώτη προσπάθεια σκιαγράφησης των μεταναστευτικών τάσεων στην Ελλάδα. Η δημιουργία του διαγράμματος υπήρξε αρκετά δύσκολη και έγινε με τη χρήση όλων των διαθέσιμων δημοσιευμένων πηγών καθώς και μη δημοσιευμένων στοιχείων που συγκεντρώθηκαν για την μελέτη. Επειδή η σημασία του Σχήματος 1 είναι μεγάλη παρέχεται μια διεξοδική εξήγηση της μεθοδολογίας του ως σημείωση στο τέλος.

Όπως φαίνεται από το Σχήμα 1 ο ρυθμός αύξησης της μετανάστευσης στην Ελλάδα από το 1988 υπήρξε τεράστιος, πενταπλασιάζοντας τον αριθμό των μεταναστών πέντε (5) φορές. Από το 1991 έως το 1997, ο αριθμός των αδειών παραμονής που εξέδωσε το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης μειώθηκε παρά τη μαζική

εισροή μεταναστών στη χώρα.. Οι νομοθετικές ρυθμίσεις (1997, 2001) είχαν κάποια προσωρινά αποτελέσματα όσον αφορά τη νομιμοποίηση των μεταναστών. Ωστόσο η μεγάλη πλειοψηφία παρέμεινε σε καθεστώς παρανομίας.

Η Απογραφή του 1991 δεν κατέγραψε τον ακριβή αριθμό μεταναστών καθώς συγκέντρωσε στοιχεία μόνο για όσους ήταν πολίτες της Ε.Ε. ή όσους διέμεναν νόμιμα στη χώρα. Η Απογραφή του 2001 ωστόσο κατέβαλε σημαντική προσπάθεια να ετοιμάσει μια κατάσταση όλων των μεταναστών (νόμιμων και παράνομων) και σύμφωνα με το Σχήμα 1 το πέτυχε σε μεγάλο βαθμό καθώς έχει υπολογιστεί ότι λιγότερο από 100.000 δεν εγγράφηκαν. Ωστόσο, αν προσθέσουμε τον υποθετικό αριθμό των ομογενών που καταγράφηκαν ως Έλληνες πολίτες το Σχήμα 1 αλλάζει ριζικά. Οι ομογενείς δεν παρουσιάζονται στα στοιχεία της Απογραφής και σε άλλα στοιχεία δεν είναι δυνατό να διακριθούν από τους παράνομους μετανάστες. Αν λάβουμε επίσης υπόψη το πρόβλημα των καθυστερήσεων στις διαδικασίες για την έκδοση αδειών παραμονής και την έλλειψη στοιχείων για τους νόμιμους μετανάστες στα στοιχεία για τις άδειες παραμονής, τότε υπάρχει μόνο ένα συμπέρασμα. Δεν μπορούμε να υπολογίσουμε με ακρίβεια τους αριθμούς των παράνομων και νόμιμων μεταναστών που βρίσκονται στην Ελλάδα αλλά ούτε και το συνολικό τους αριθμό.



Τέλος το Σχήμα 1 δείχνει τη σημασία των τέκνων των αλλοδαπών όχι μόνο για την Ελληνική εκπαίδευση αλλά και ως συνισταμένη της μεταναστευτικής ροής. Αυτό είναι το αποτέλεσμα τριών αλληλένδετων παραγόντων, το μεγάλο ποσοστό Αλβανών μεταναστών στην Ελλάδα, το μεγαλύτερο μέγεθος και νεώτερη ηλικία των μελών των οικογενειών τους και την αύξηση των αδειών παραμονής για οικογενειακή συνένωση. Συνεπώς οι αλλοδαποί μαθητές αποτελούν το 13% το συνολικού αριθμού των μεταναστών στην Ελλάδα και περίπου το ίδιο ποσοστό του συνολικού αριθμού των μαθητών ολόκληρης της χώρας, με το Αλβανικό στοιχείο να κυριαρχεί αριθμητικά.

Μέχρι το 2004 ο αλλοδαπός πληθυσμός (με συντηρητικούς υπολογισμούς των παράνομων μεταναστών) ανέρχεται στις 900.000 άτομα που δεν ανήκουν σε χώρες της Ε.Ε. ή της Ε.Ζ.Ε.Σ ή έχουν την ιδιότητα του ομογενή. Αν συμπεριλάβουμε τους πολίτες της Ε.Ε. ο συνολικός αριθμός των αλλοδαπών ανέρχεται στις 950.000. Αυτός ο αριθμός ξεπερνά κατά 200.000 τον αριθμό των αλλοδαπών που έχουν εγγραφεί στην Απογραφή του 2001 και ανεβάζει το ποσοστό των αλλοδαπών επί του συνολικού πληθυσμού της χώρας στο 8,5%. Αν όμως προσθέσουμε και τον αριθμό των μεταναστών που έχουν κάρτα ομογενή τότε ο αριθμός ανέρχεται σε 1,15 εκατομμύριο ανθρώπους, δηλαδή περίπου στο 10,3% του συνολικού πληθυσμού. Ωστόσο, χωρίς αξιοποιήσιμα στοιχεία για όλους τους νόμιμους μετανάστες στην Ελλάδα και χωρίς αξιόπιστα στοιχεία για τις παροχές υπηκοότητας αυτά τα νούμερα δεν είναι αναξιόπιστα.

2.7.4. Η ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΟΓΡΑΦΗ ΤΟΥ 2001

Η Απογραφή κατέγραψε 762.191 άτομα που κατοικούν στη χώρα χωρίς Ελληνική υπηκοότητα και που αποτελούν το 7% του συνολικού πληθυσμού της χώρας. Από αυτό τον αριθμό οι 48.560 αλλοδαποί είναι πολίτες της Ε.Ε. ή της ΕΖΕΣ, υπάρχουν ακόμη 17.426 Κύπριοι που απολαμβάνουν κάποια προνόμια λόγω της υπηκοότητας τους. Οι υπόλοιποι 690.000 είναι υπήκοοι τρίτων χωρών (όχι όμως ομογενείς) και για όσους από αυτούς είναι ενήλικες (άνω των 18 ετών) απαιτείται από το νόμο να έχουν κανονική άδεια παραμονής στη χώρα.

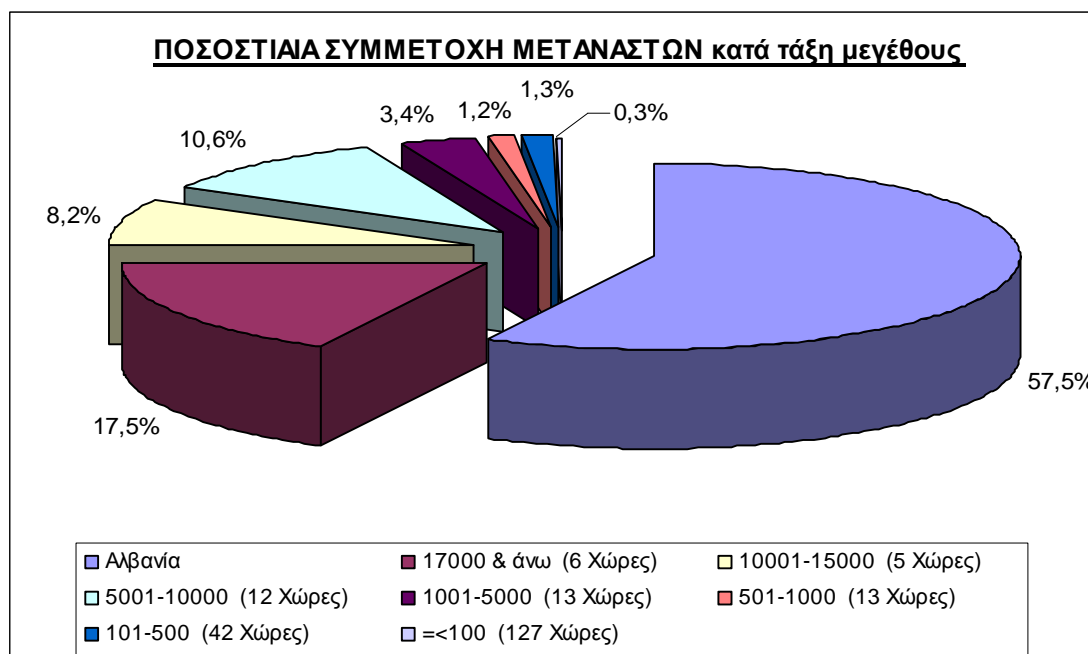
2.7.4.1. Υπηκοότητες

Το Σχήμα 2 δείχνει την κατανομή των αλλοδαπών ανά εθνικότητα με τους Αλβανούς να αποτελούν το 56% του συνόλου των μεταναστών. Ακολουθούν οι Βούλγαροι (5%), οι Γεωργιανοί (3%) και οι Ρουμάνοι (3%). Οι Αμερικανοί, Κύπριοι, Βρετανοί, και Γερμανοί παρουσιάζονται ως σημαντικές κοινότητες και η καθεμία αποτελεί περίπου το 2% του συνόλου του αλλοδαπού πληθυσμού.

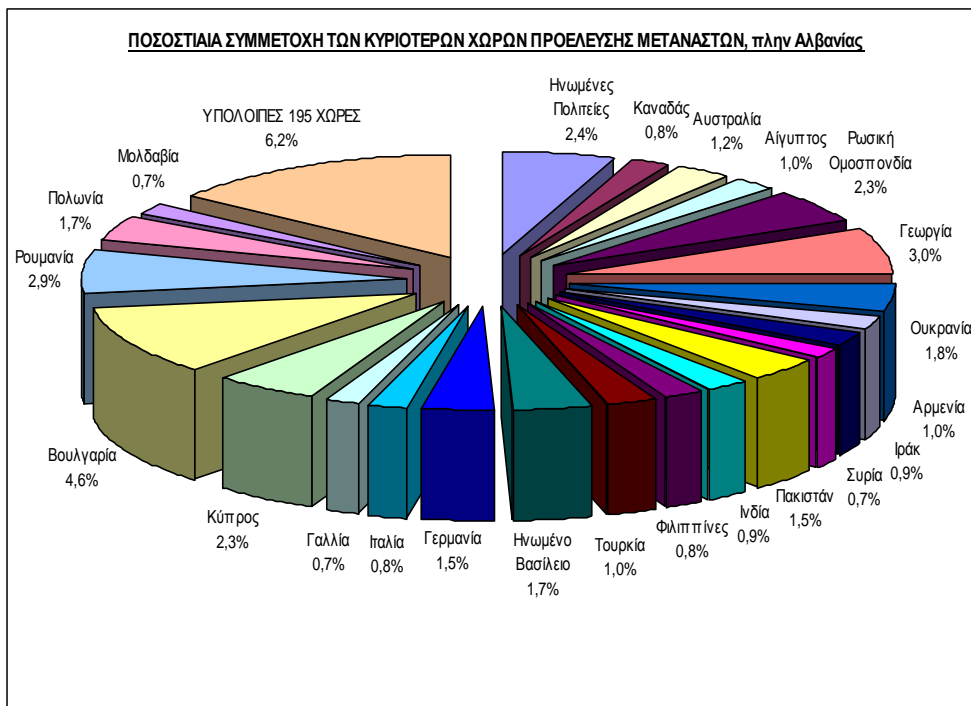
Ωστόσο, η Ελλάδα είναι η μοναδική χώρα της Ε.Ε. η οποία έχει μια εθνικότητα μεταναστών τα οποία ξεπερνά το 50% του συνόλου των αλλοδαπών που βρίσκονται στη χώρα.

2.7.4.2. Αναλογία των δύο φύλων

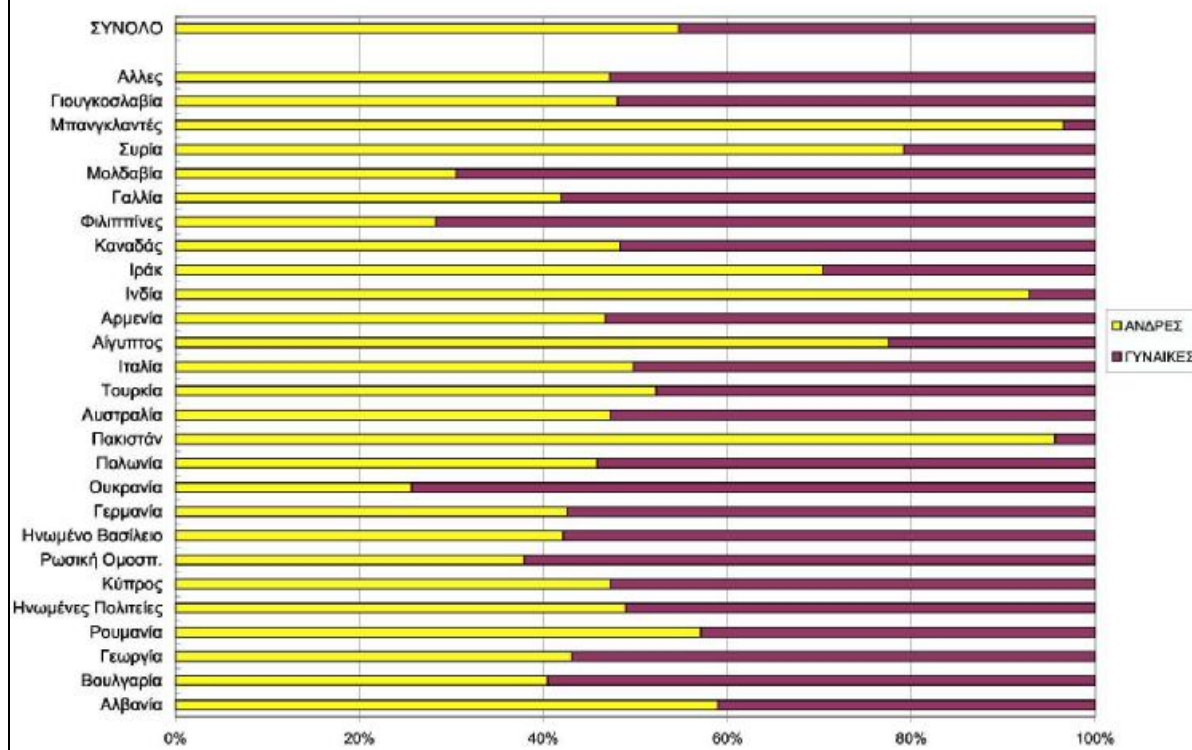
Όπως φαίνεται από το Σχήμα 3, η αναλογία των δύο φύλων στις διάφορες εθνικότητες των αλλοδαπών δεν είναι σταθερή. Υπάρχει μια σχετική ισορροπία στην αναλογία των δύο φύλων, όμως για ορισμένες εθνικότητες παρατηρούνται μεγάλες διαφοροποιήσεις. Πιο συγκεκριμένα οι Ασιατικές χώρες (Πακιστάν, Μπαγκλαντές και Ινδία) έχουν εξ ολοκλήρου σχεδόν μόνο ανδρικό πληθυσμό. Το ίδιο ισχύει και για τις Αραβικές χώρες. Η Συρία και η Αίγυπτος έχουν ποσοστά ανδρικού πληθυσμού της τάξης του 80%. Άλλες εθνικότητες έχουν υψηλή παρουσία γυναικείου πληθυσμού. Η Ουκρανία, οι Φιλιππίνες και η Μολδαβία έχουν ποσοστά γυναικείου πληθυσμού της τάξης του 70%. Η Αλβανία και η Ρουμανία έχουν ποσοστό 60% ανδρών μεταναστών. Οι άλλες σημαντικές αριθμητικά εθνικότητες (Βουλγαρία, Γεωργία, Η.Π.Α., Κύπρος, Ρωσία, Ηνωμένο Βασίλειο, Γερμανία, Πολωνία έχουν ποσοστά γυναικείου πληθυσμού που ανέρχεται στο 50-60% του συνολικού πληθυσμού.



ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ & Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ



ΣΧΗΜΑ 3: Αναλογία των δύο φύλων στις ομάδες μεταναστών, Απογραφή 2001



Τέλος οι Πακιστανοί που έχουν ποσοστό πληθυσμού 1,4% του συνολικού αριθμού των μεταναστών στην Ελλάδα, δεν έχουν σχεδόν καθόλου γυναικείο πληθυσμό.

2.7.4.3. Ηλικιακή κατατομή ανά εθνικότητα

Γύρω στο 80% των μεταναστών βρίσκονται σε εργάσιμη ηλικία (15-64), ποσοστό που έρχεται σε αντίθεση με το 68% του Ελληνικού πληθυσμού. Η ειδοποιός διαφορά με τον Ελληνικό πληθυσμό είναι η παρουσία περισσότερων Ελλήνων ηλικιωμένων. Επιπλέον, ο αλλοδαπό πληθυσμό παρουσιάζει μεγαλύτερο ποσοστό παιδιών σε σχέση με τον ελληνικό (17% για τους αλλοδαπούς και 15% για τους Έλληνες).

Ο Πίνακας 1 παραθέτει συνοπτικά στοιχεία ανά γεωγραφική περιοχή της καταγωγής των αλλοδαπών και Ελλήνων. Και για τα δύο φύλα, η Κεντρική Ευρώπη (δηλ. η Αλβανία, η Βουλγαρία, η Ρουμανία και η Πολωνία) κυριαρχεί σε ολόκληρο το ηλικιακό φάσμα- ακόμα και στην ομάδα των 85+ ετών. Ο Πίνακας 1 δείχνει επίσης πόσοι μετανάστες τρίτων χωρών (εκτός Ε.Ε.) βρίσκονται πάνω από την ηλικία των 18 το 2004 και οφείλουν να έχουν άδεια παραμονής. Οι υπολογισμοί στη δεξιά πλευρά ανέρχονται σε 592.159 άτομα ηλικίας 15+ ενώ το 2001 που όφειλαν να έχουν άδεια παραμονής.

2.7.4.4. Περιοχή στην Ελλάδα

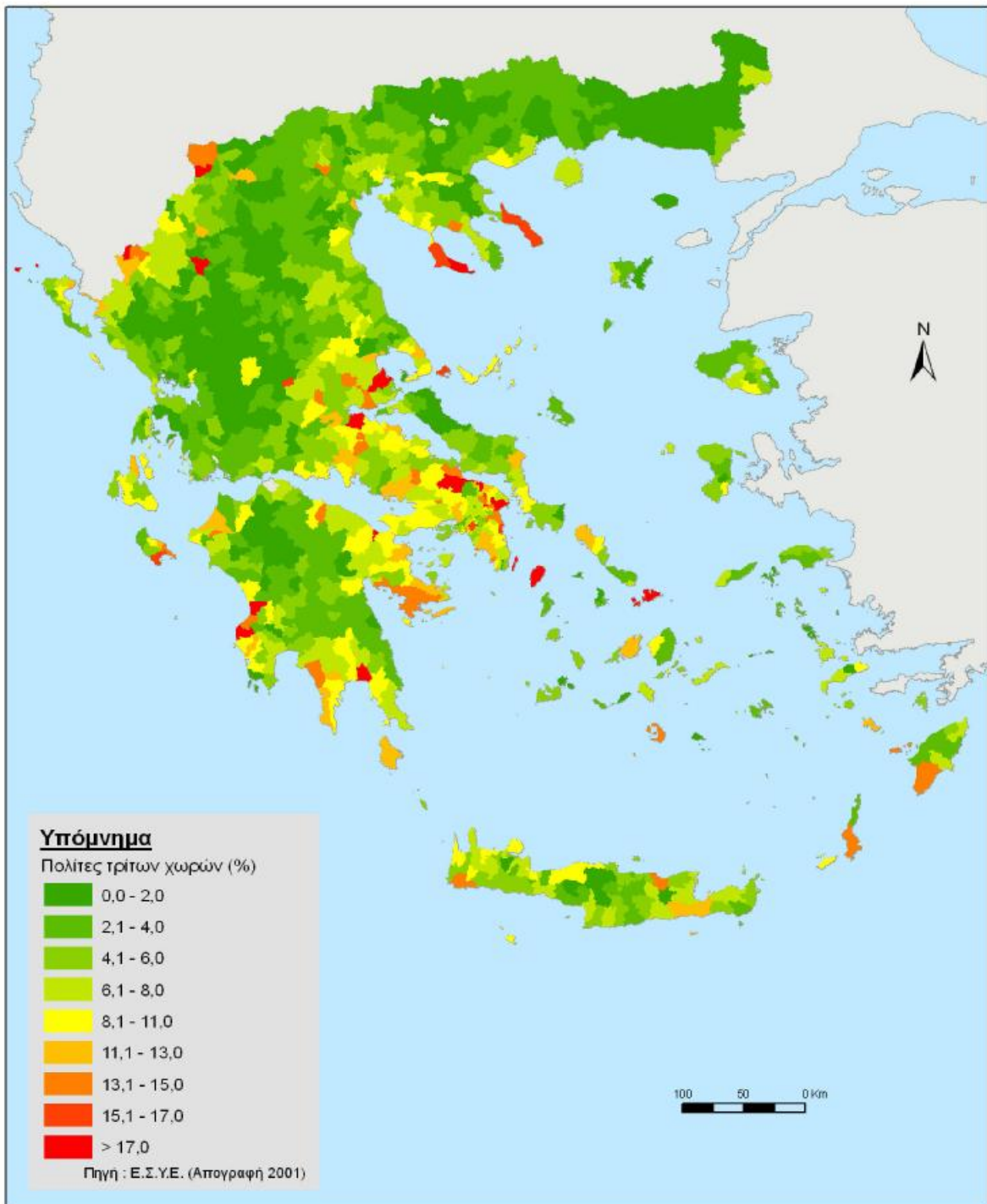
Για πρώτη φορά λεπτομερείς πληροφορίες για τις περιοχές συγκέντρωσης αλλοδαπών στην Ελλάδα διατέθηκαν από τη Στατιστική Υπηρεσία. Οι Χάρτες 1 & 2 δείχνουν την παρουσία αλλοδαπών ανά δήμο και υποδηλώνουν ένα μεγάλο φάσμα πυκνότητας του αλλοδαπού πληθυσμού που κυμαίνεται ανάμεσα στο 0 και 25%. Εξετάζοντας την παρουσία αλλοδαπών από χώρες εκτός Ε.Ε. παρατηρούμε ότι τα μεγαλύτερα ποσοστά (13-25%) επί του συνολικού πληθυσμού εμφανίζονται στα νησιά (Μύκονος, Κέα, Σκιάθος, Ζάκυνθος), στην Απική κοντά στην Αθήνα και στα βορειοδυτικά σύνορα της χώρας. Τα χαμηλότερα ποσοστά (0-1,7%) βρίσκονται στα βορειοανατολικά διαμερίσματα της χώρας, γύρω από την Αλεξανδρούπολη και σε μερικές οικονομικά υποανάπτυκτες περιοχές. Οι Χάρτες 3 & 4 δείχνουν τα ποσοστά αλλοδαπών για την περιοχή της Αττικής, μια από τις πιο σημαντικές περιοχές συγκέντρωσης αλλοδαπών.

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ & Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

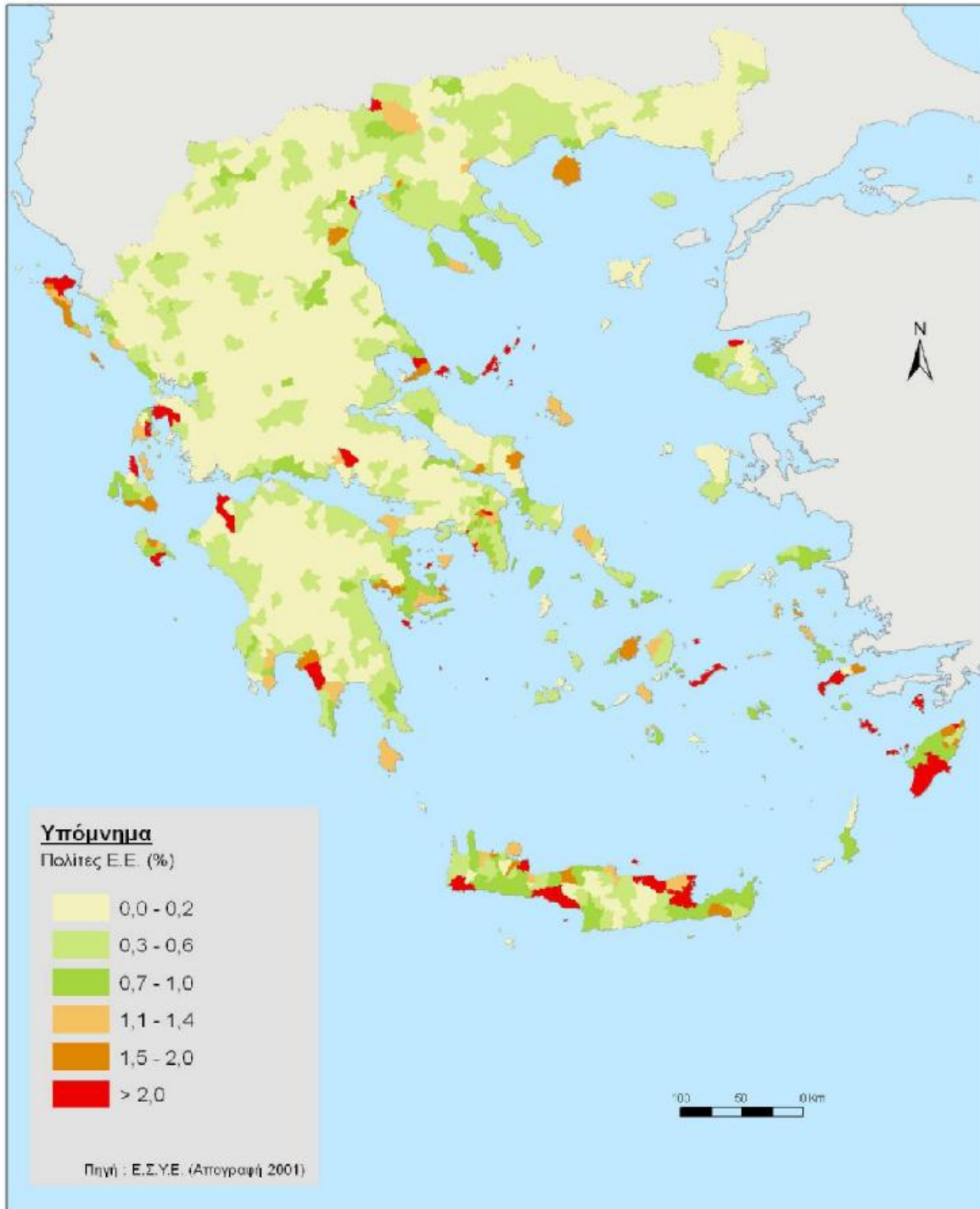
ΠΙΝΑΚΑΣ 1: πραγματικός πληθυσμός ανά φύλο, γεωγραφική περιοχή υπηκοότητας και ηλικιακή ομάδα, 2001

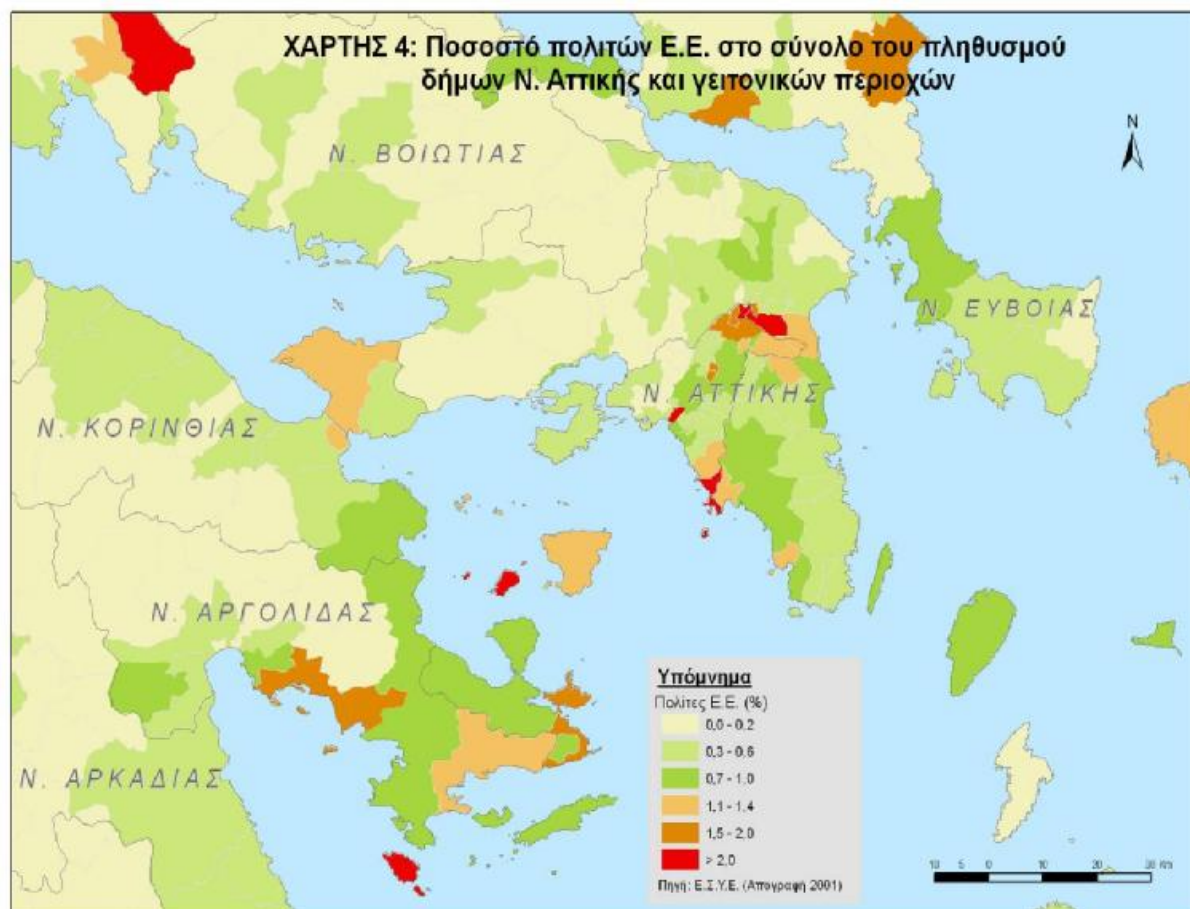
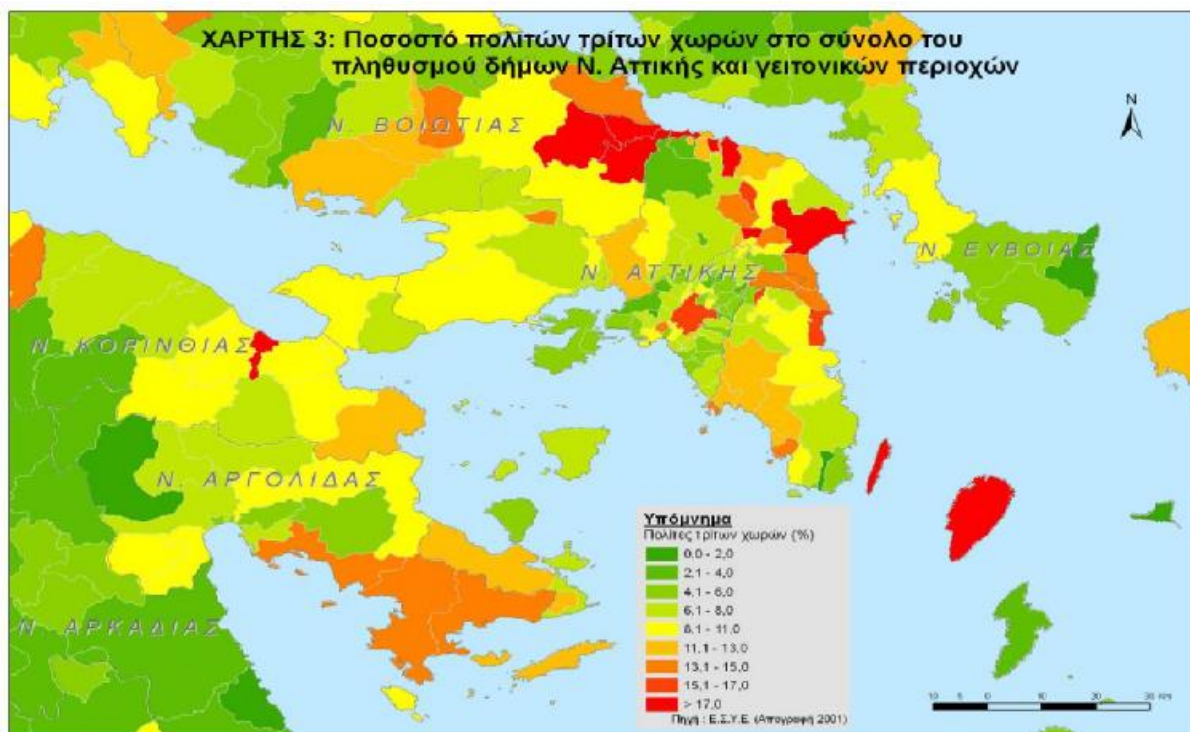
Κατακόλι Ομάδα	Τοτάι	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85+		
Άνδρες																					
Χώρα Υπηκοότητας																					
1 Ευρώπη	5.333,676	268,909	277,880	302,226	376,112	426,891	422,640	428,742	382,753	360,347	351,808	326,150	293,247	266,481	229,253	246,861	144,173	78,406	55,128		
11 Ήλιους	4.987,874	281,136	298,167	324,167	346,375	386,798	372,993	366,345	358,475	354,341	333,834	323,120	282,569	261,375	284,650	243,834	142,788	77,625	54,569		
12 Υπόλοιπη ΕΕ	18,818	996	1,802	1,874	1,067	1,121	1,337	1,688	1,777	1,628	1,475	1,482	1,336	1,167	737	476	279	136	75		
13 ΕΣΣΕ	574	46	56	55	25	26	33	39	48	34	49	42	35	26	36	16	8	4	0		
Κεντρική																					
14 Ευρώπη	292,437	16,663	17,794	18,828	26,738	40,828	46,729	38,396	28,268	22,311	14,672	8,438	4,762	3,268	2,330	1,480	791	382	330		
Νότιο																					
Ευρωπαϊκό																					
Ανδρότερο																					
15 Κράτη	11,888	348	655	846	962	1,222	1,265	1,382	1,300	1,191	971	485	226	229	125	85	65	35	30		
Υπόλοιπη																					
16 Ευρώπη	12,261	141	172	215	275	2,853	1,952	1,007	890	944	989	873	489	487	365	271	248	234	184		
Ευρώπη																					
χωρίς Ελλάδα	336,962	17,672	19,710	21,119	28,737	46,052	49,656	42,487	32,278	26,996	17,374	12,630	6,738	5,196	3,603	2,427	1,382	731	619		
2 Ασία	81,838	1,283	1,438	1,848	2,038	2,786	10,096	3,035	6,438	4,635	2,888	1,666	716	571	383	232	165	81	37		
3 Αμερική	12,708	458	601	876	923	1,110	1,207	987	957	817	690	794	668	796	664	576	279	175	97		
4 Αφρική	16,417	446	276	264	241	836	1,731	2,323	1,782	1,510	607	370	193	169	56	56	39	23	18		
5 Οκεανός	4,163	126	191	227	240	325	443	489	351	283	148	237	266	399	355	216	74	38	24		
	414,958	19,853	22,272	24,281	34,088	58,111	63,132	55,231	41,818	33,271	22,280	14,957	8,578	6,796	4,943	3,497	1,961	1,074	795	348,852	332,432
Γυναίκες																					
Χώρα Υπηκοότητας																					
1 Ευρώπη	5.464,281	285,645	282,225	278,182	342,431	393,732	404,770	426,091	384,282	368,566	353,442	346,642	327,216	340,117	330,356	296,807	193,566	103,201	86,311		
11 Ήλιους	5.174,022	238,625	244,824	256,446	326,160	361,181	368,991	386,091	353,045	362,972	334,892	333,191	290,341	334,643	326,625	293,715	191,827	101,653	85,430		
12 Υπόλοιπη ΕΕ	28,067	946	988	839	1,175	1,496	2,328	3,613	4,165	3,327	2,438	2,891	1,843	1,219	690	476	261	156	121		
13 ΕΣΣΕ	1,099	96	84	48	41	96	79	123	199	190	90	84	61	48	21	17	11	7	5		
Κεντρική																					
14 Ευρώπη	222,433	14,876	16,263	16,618	17,528	26,175	26,638	27,168	26,901	17,834	12,638	8,196	4,228	3,225	2,370	1,848	1,036	602	430		
Νότιο																					
Ευρωπαϊκό																					
Ανδρότερο																					
15 Κράτη	25,827	320	706	668	1,076	2,472	4,087	3,402	3,017	3,184	2,772	1,782	866	500	190	282	135	44	48		
Υπόλοιπη																					
16 Ευρώπη	12,063	130	168	187	2,448	2,482	677	654	898	998	812	789	418	472	469	667	686	327	268		
Ευρώπη																					
χωρίς Ελλάδα	200,218	16,316	18,101	18,736	22,268	32,276	37,278	34,000	28,107	25,483	18,750	12,891	6,378	5,674	3,730	3,382	2,039	1,148	601		
2 Ασία	31,378	1,092	1,383	1,648	1,921	2,639	3,489	4,118	4,039	3,896	2,852	1,787	863	774	482	328	179	88	41		
3 Αμερική	14,548	465	676	719	654	1,119	1,533	1,622	1,500	1,293	1,819	932	664	626	690	527	289	136	117		
4 Αφρική	5,065	368	228	215	231	894	982	862	626	378	270	177	116	69	62	41	35	22	19		
5 Οκεανός	4,827	131	195	214	222	337	607	747	637	343	239	384	368	599	311	148	69	41	26		
	346,238	18,342	20,463	21,529	25,487	37,268	44,201	42,287	35,817	31,202	23,131	16,091	8,674	7,243	5,014	4,183	2,827	1,435	1,124	285,904	269,727
ΠΗΓΗ: ΕΣΥΕ																				A+B	592,159

ΧΑΡΤΗΣ 1:
Ποσοστό Μεταναστών επί συνόλου πληθυσμού ανά δήμο
(Πολίτες τρίτων χωρών)



ΧΑΡΤΗΣ 2:
Ποσοστό Μεταναστών επί συνόλου πληθυσμού ανά δήμο
(Πολίτες Ευρωπαϊκής Ένωσης)





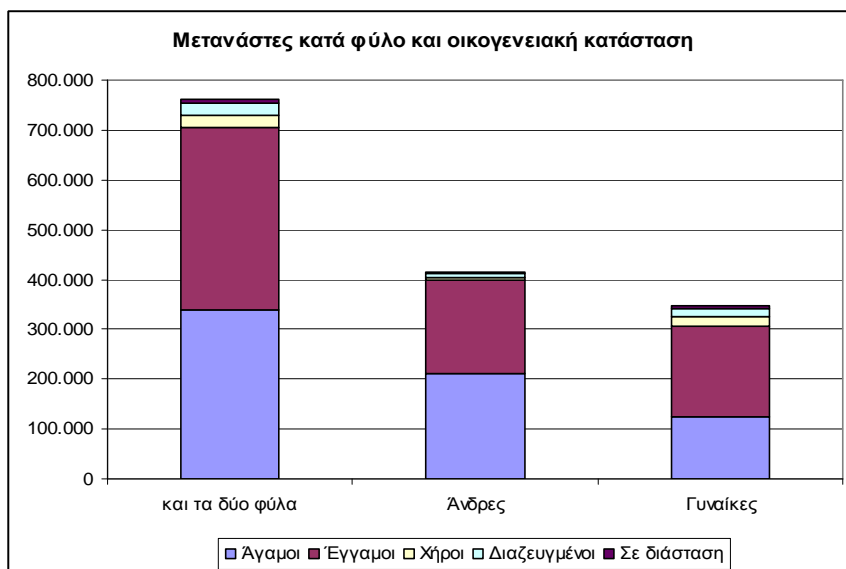
Η μεγαλύτερη συγκέντρωση αλλοδαπών τρίτων χωρών (εκτός Ε.Ε.) παρατηρείται στο Δήμο της Αθήνας, με 132.000 μετανάστες που αποτελούν το 17% του συνολικού πληθυσμού. Η Θεσσαλονίκη ακολουθεί με 27.000 αλλοδαπούς που αποτελούν όμως μόνο το 7% του πληθυσμού. Μετά από αυτές τις περιοχές ακολουθούν τα προάστια της Αθήνας. Τα νησιά δείχνουν επίσης μεγάλα ποσοστά μεταναστών (πχ Κρήτη, Ρόδος, Κέρκυρα και Ζάκυνθος).

Οι συγκεντρώσεις αλλοδαπού πληθυσμού από χώρες της Ε.Ε. κυμαίνονται σε χαμηλά ποσοστά, αν και φτάνουν στο 6,4% του συνολικού πληθυσμού στην Αλόνησο. Παρατηρούνται σημαντικές συγκεντρώσεις στα πιο ευκατάστατα προάστια της Αθήνας και σε ορισμένα Ελληνικά νησιά (Ρόδος, Λίνδος, Νότια Ρόδος, Σύμη, Αμοργός, Σκιάθος, Σπέτσες). Επιπλέον, κάποιες ομάδες αλλοδαπών της Ε.Ε. βρίσκονται στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη συνήθως σε προάστια όπως η Εκάλη, η Κηφισιά, η Γλυφάδα και η Βούλα και στα νησιά Κέρκυρα και Κω.

Εξετάζοντας τα μεγάλα αστικά κέντρα είναι προφανές ότι υπάρχουν συγκεντρώσεις αλλοδαπού πληθυσμού από χώρες εντός και εκτός της Ε.Ε. Ωστόσο η πυκνότητα του αλλοδαπού πληθυσμού ποικίλει με βάση ένα ξεκάθαρο γεωγραφικό υπόδειγμα. Η Βόρεια Ελλάδα, ακόμα και όπου υπάρχουν μεγάλοι αριθμοί μεταναστών, έχει χαμηλές συγκεντρώσεις αλλοδαπού πληθυσμού (π.χ. 1-3% στις Σέρρες, τη Δράμα, την Κομοτηνή και την Αλεξανδρούπολη) ακόμα και η Θεσσαλονίκη έχει μόνο 7%. Η Αττική και ορισμένες νησιωτικές περιοχές (π.χ. Χανιά, Ρόδος) έχουν γύρω στο 8% και ο δήμος της Αθήνας 17%.

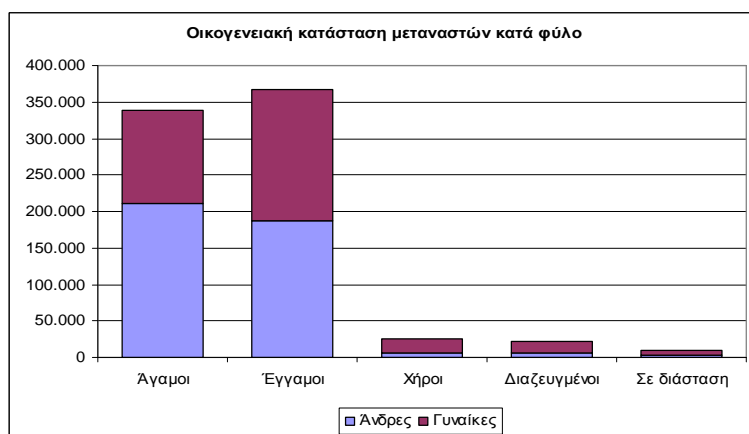
2.7.4.5. Οικογενειακή Κατάσταση

Περίπου το ήμισυ των μεταναστών είναι έγγαμοι (48,2%), το 44,3% άγαμοι, χήροι το 3,3%, διαζευγμένοι το 3,0% και σε διάσταση το 1,2% αυτών. Η κατανομή των μεταναστών αναλόγως της οικογενειακής κατάστασης διαφέρει στην κατά φύλο εξέταση, διάγραμμα 2, καθώς στους άνδρες το 51% είναι άγαμοι, το 45% έγγαμοι ενώ οι υπόλοιπες κατηγορίες έχουν μικρότερα ποσοστά έναντι του συνόλου των μεταναστών. Στις γυναίκες το 52% είναι έγγαμες, το 36,4% άγαμες, χήρες το 5,6% και διαζευγμένες το 4,6% αυτών.



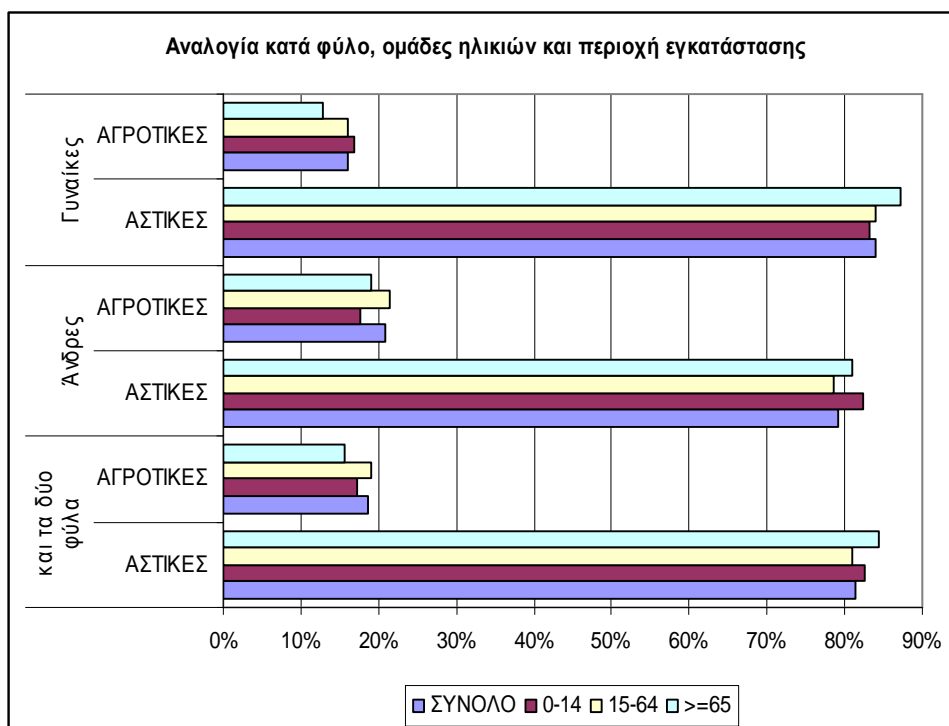
Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή πληθυσμού 2001, πίνακας 9. Αλλοδαποί κατά φύλο, οικογενειακή κατάσταση και 5ετείς ομάδες ηλικιών. Επεξεργασία: ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ (Γ. Κρητικίδης).

Οι διαφορετικές αναλογίες αναλόγως την οικογενειακή κατάσταση στην κατά φύλο εξέταση των μεταναστών, έχουν ως αποτέλεσμα και την διαφοροποίηση από τη μέση αναλογία ανδρών/γυναικών αυτών στις παραπάνω κατηγορίες. Όπως διαπιστώνουμε από το διάγραμμα 3, μικρότερη από την μέση αναλογία των γυναικών έχει μόνο η κατηγορία των αγάμων όπου αντιστοιχούν 37 γυναίκες έναντι 45 του συνόλου των γυναικών. Όσον αφορά τις άλλες κατηγορίες, περίπου το ήμισυ των εγγάμων είναι γυναίκες (49%), το 60% των εν διαστάσει, το 70% των διαζευγμένων και το 77% των χήρων είναι γυναίκες.



2.7.4.6. Τόπος Εγκατάστασης

Οι αστικές περιοχές αποτελούν κυρίως τον τόπο εγκατάστασης των μεταναστών, καθώς πάνω από 80% αυτών επιλέγουν να εγκατασταθούν στις εν λόγω περιοχές, ενώ το υπόλοιπο σε αγροτικές περιοχές (18,6%), διάγραμμα 4. Στους άνδρες η αναλογία αστικών/αγροτικών περιοχών είναι λίγο μικρότερη (79/21) ενώ στις γυναίκες υψηλότερη (84/16), με αποτέλεσμα η αναλογία των γυναικών να είναι μεγαλύτερη στις αστικές έναντι των αγροτικών περιοχών (48 - 39), ενώ των ανδρών στις αγροτικές περιοχές (52 - 61).



Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή πληθυσμού 2001, πίνακας 9. Αλλοδαποί κατά φύλο, οικογενειακή κατάσταση και 5ετείς ομάδες ηλικιών.

Επεξεργασία: ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ (Γ. Κρητικίδης).

Οι παραπάνω αναλογίες διαφοροποιούνται στην εξέταση κατά φύλο και ηλικιακές ομάδες, καθώς οι άνδρες που δεν ανήκουν στον παραγωγικό πληθυσμό είναι εγκαταστημένοι σε μεγαλύτερο βαθμό έναντι του συνόλου των ανδρών σε αστικές περιοχές, ενώ στις γυναίκες ο γεροντικός πληθυσμός είναι εγκαταστημένος σε μεγαλύτερο βαθμό από αυτόν του συνόλου των γυναικών σε αστικές περιοχές και ο νεανικός γυναικείος πληθυσμός είναι εγκαταστημένος σε μεγαλύτερο βαθμό έναντι του συνόλου των γυναικών σε αγροτικές περιοχές.

2.7.4.7. Μορφωτικό Επίπεδο

Το μορφωτικό επίπεδο των μεταναστών είναι κυρίως απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης 28,0%, ενώ μαζί με τους αποφοίτους του δημοτικού (23,3%) υπερβαίνουν το ήμισυ αυτών. Σημαντικό μέρος αυτών είναι απόφοιτοι γυμνασίου (17,9%) ενώ ένα 8,3% έχει πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είτε είναι κάτοχος διδακτορικού ή Μάστερ. Οι πτυχιούχοι ΤΕΛ και ΤΕΣ αναλογούν στο 3,1% αυτών, παραπλήσιο είναι το ποσοστό των πτυχιούχων μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (2,9%), οι πτυχιούχοι ΤΕΙ ή άλλης ανώτερης εκπαίδευσης αποτελούν το 2,2%, ένα 7,9% φοιτά στο Δημοτικό, 2,9% έχει εγκαταλείψει το δημοτικό και τέλος το 3,2% δεν γνωρίζει γραφή και ανάγνωση.

Οι άνδρες έχουν μεγαλύτερα ποσοστά στις εκπαιδευτικές βαθμίδες των πτυχιούχων ΤΕΛ και ΤΕΣ, των αποφοίτων γυμνασίου, στους αποφοίτους δημοτικού καθώς και όσων έχουν εγκαταλείψει το σχολείο είτε δεν γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση.

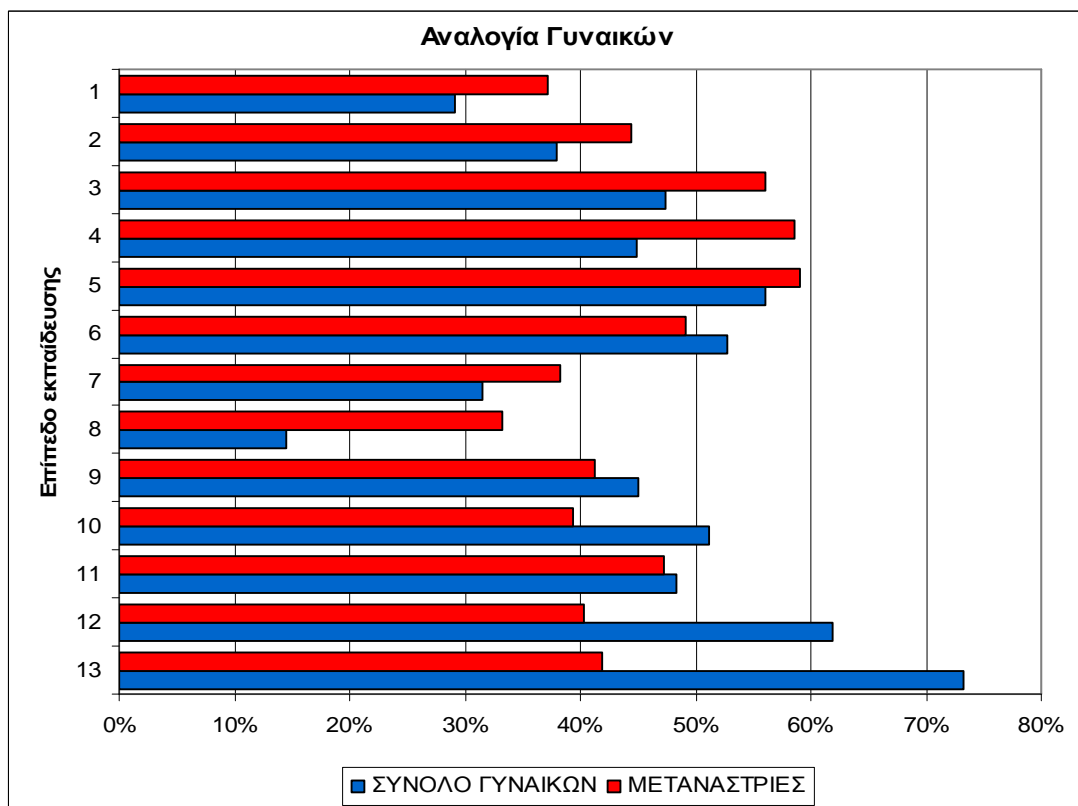
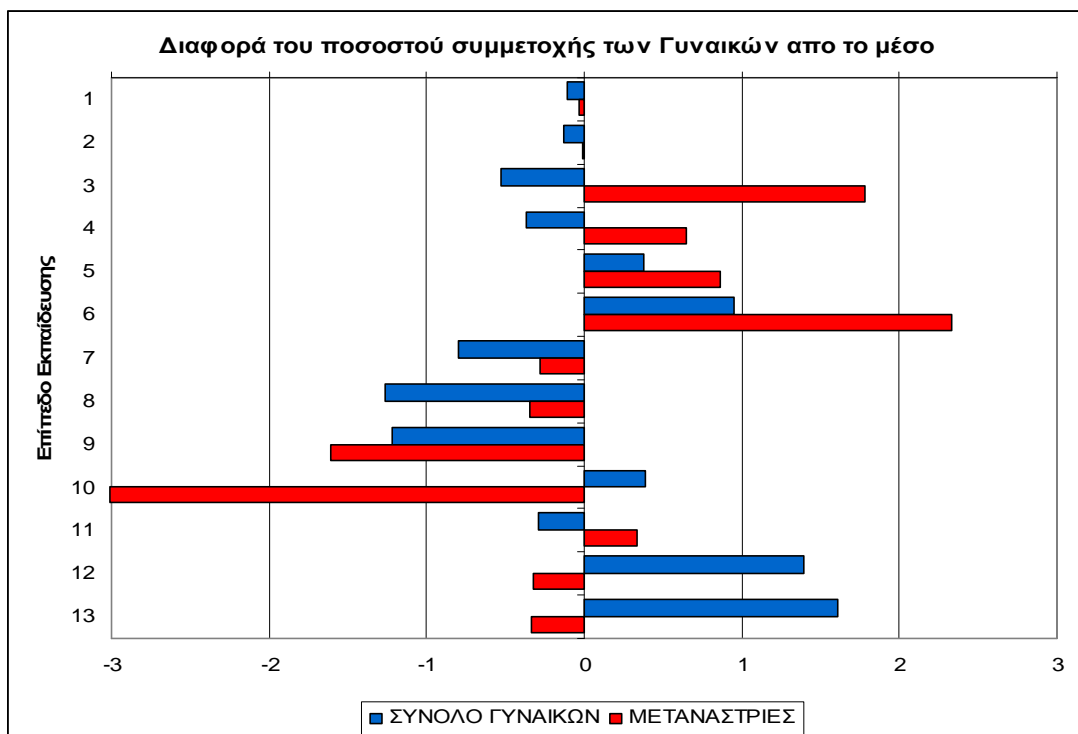
Κατά συνέπεια οι μετανάστριες γυναίκες έχουν υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο, καθώς διαθέτουν μεγαλύτερα ποσοστά στις υπόλοιπες εκπαιδευτικές βαθμίδες, δηλαδή μεταξύ των αποφοίτων μέσης εκπαίδευσης έως των πτυχιούχων ανωτάτων σχολών. Οι αναλογίες στα δύο φύλα στους κατόχους διδακτορικού ή Μάστερ δεν διαφοροποιούνται, διάγραμμα 5.

Επιπρόσθετα, οι γυναίκες αναλογούν στο ήμισυ σχεδόν των μεταναστών που είναι απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης (49,2%), ενώ στις ανώτερες βαθμίδες η αναλογία κυμαίνεται μεταξύ 56,0% και 59,0%, διάγραμμα 6.

Στο σύνολο της χώρας το 30,5% του πληθυσμού είναι απόφοιτοι δημοτικού, το 22,3% απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης, το 9,0% έχει πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είτε είναι κάτοχος διδακτορικού ή Μάστερ, το 3,9% είναι πτυχιούχοι ΤΕΛ και ΤΕΣ, 11,3% είναι απόφοιτοι γυμνασίου, 2,5% είναι πτυχιούχοι μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ένα 6,4% φοιτά στο Δημοτικό, το 6,3% έχει εγκαταλείψει το δημοτικό και τέλος το 3,6% δεν γνωρίζει γραφή και ανάγνωση. Στις γυναίκες, στο σύνολο του πληθυσμού, υψηλότερα ποσοστά συναντώνται στις εκπαιδευτικές βαθμίδες των αποφοίτων μέσης εκπαίδευσης, των πτυχιούχων μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, των αποφοίτων δημοτικού και των τελευταίων δύο βαθμίδων, (διάγραμμα 5), ενώ στους άνδρες συναντώνται υψηλότερα ποσοστά στις υπόλοιπες εκπαιδευτικές βαθμίδες.

Οι γυναίκες αναλογούν πάνω από το ήμισυ, (μεταξύ 51,3% και 56,0%), στις βαθμίδες όπου συναντώνται σε αυτές και τα υψηλότερα ποσοστά, ενώ στις δύο τελευταίες βαθμίδες η αναλογία τους είναι πολύ μεγάλη, (62,0% και το 73,2% αντίστοιχα), διάγραμμα 6.

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ & Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ



Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή πληθυσμού 2001, πίνακες 7. Αλλοδαποί κατά υπηκοότητα, φύλο και επίπεδο εκπαίδευσης και πίνακας 3. Πληθυσμός ηλικίας 6 ετών και άνω κατά φύλο, ομάδες ηλικιών και επίπεδο εκπαίδευσης. **Επεξεργασία:** ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ (Γ. Κρητικίδης).

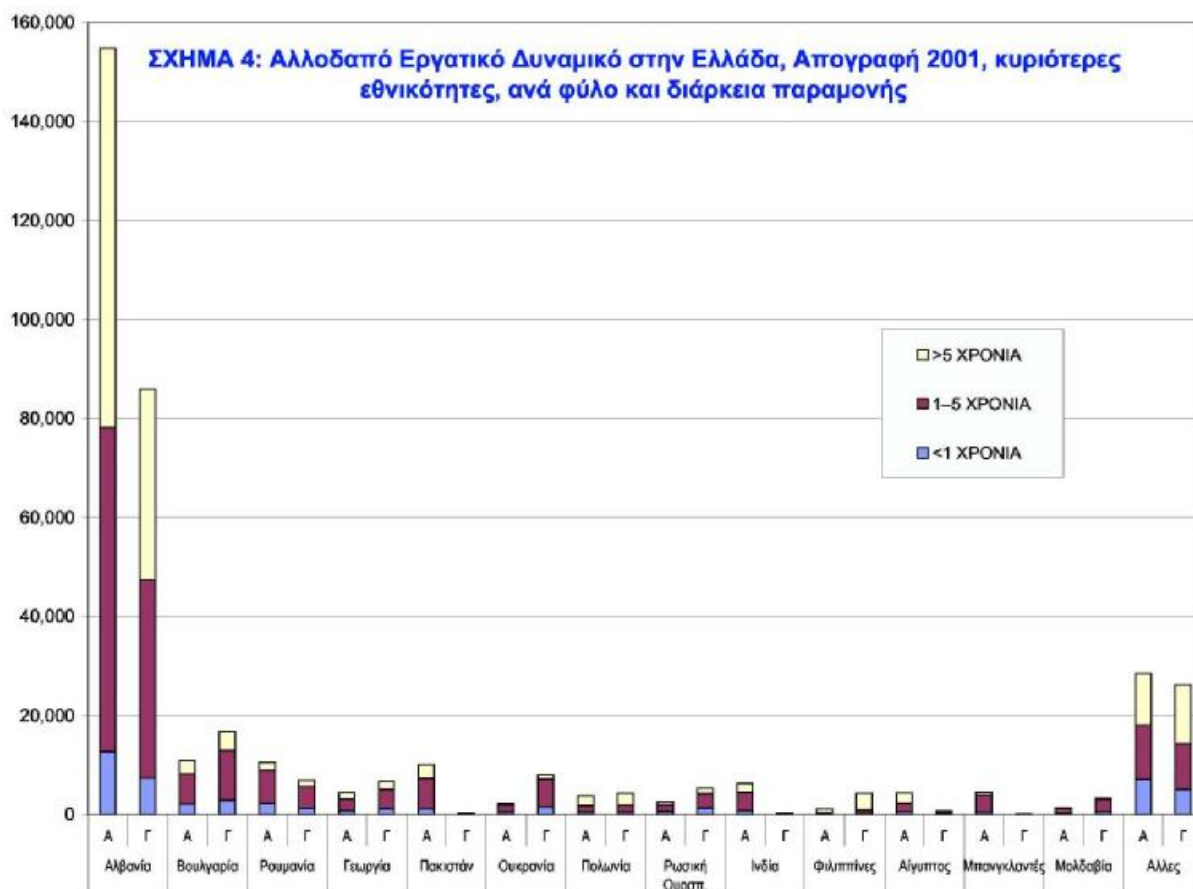
Επεξηγήσεις: 1. Κάτοχοι Διδακτορικού τίτλου, 2. Κάτοχοι Μάστερ, 3. Πτυχιούχοι Ανωτάτων Σχολών, 4. Πτυχιούχοι ΤΕΙ (ΚΑΤΕ, ΚΑΤΕΕ), Εκκλησιαστικής εκπαίδευσης, 5. Πτυχιούχοι μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, 6. Απόφοιτοι Μέσης εκπαίδευσης, 7. Πτυχιούχοι ΤΕΛ, 8. Πτυχιούχοι ΤΕΣ, 9. Απόφοιτοι 3τάξιου Γυμνασίου, 10. Απόφοιτοι Δημοτικού, 11. Φοιτούν στο Δημοτικό, 12. Εγκατέλειψαν το Δημοτικό αλλά γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση, 13. Δεν γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση.

Από τα παραπάνω διαπιστώνεται ότι ο μεταναστευτικός πληθυσμός που βρίσκεται στην χώρα μας, διαθέτει ένα μέσο εκπαιδευτικό επίπεδο παρόμοιο με αυτό του συνολικού πληθυσμού. Η συμμετοχή των μεταναστών έναντι του συνολικού πληθυσμού είναι μεγαλύτερη στις εκπαιδευτικές βαθμίδες των αποφοίτων μέσης εκπαίδευσης, του γυμνασίου, όσων φοιτούν στο δημοτικό καθώς και όσων δεν γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση, (κυρίως στους άνδρες). Στις εν λόγω εκπαιδευτικές βαθμίδες οι μετανάστες αναλογούν σε ποσοστό που κυμαίνεται μεταξύ 8,6% και 11,1% ως προς τον πληθυσμό των αντίστοιχων βαθμίδων, ποσοστό μεγαλύτερο από την μέση αναλογία των μεταναστών στον πληθυσμό (7,0%), ενώ στους άνδρες οι αναλογίες είναι αυξημένες έναντι των γυναικών. Στις γυναίκες μετανάστριες, με εξαίρεση όσων δεν γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση, εκτός από τις παραπάνω βαθμίδες αναλογούν σε μεγαλύτερη από τη μέση αναλογία στους πτυχιούχους ΤΕΛ και ΤΕΣ καθώς και στην Ανώτατη εκπαίδευση.

2.7.4.8. Διάρκεια παραμονής στην Ελλάδα

Δεδομένης της απουσίας επίσημων δεδομένων σε αυτό το σημείο- ακόμα και αυτών των καταχωρημένων μεταναστών- μια ερώτηση στην απογραφή ζητάει από τους δηλωμένους αλλοδαπούς εργάτες τον καιρό παραμονής τους στην Ελλάδα, δίνοντας τους τρεις επιλογές: λιγότερο από χρόνο, 1-5 χρόνια και περισσότερο από 5 χρόνια. Το Σχήμα 4 δείχνει τα αποτελέσματα για τις κυριότερες μη οικονομικά αναπτυγμένες χώρες.

Περίπου οι μισοί Αλβανοί άντρες ισχυρίστηκαν ότι είναι στην Ελλάδα περισσότερο από 5 χρόνια, και ανάλογα περίπου το 40% των Αλβανίδων. Οι μετανάστες από τις Φιλιππίνες και μέχρι ενός σημείου από την Αίγυπτο και την Πολωνία, φαίνεται σε μεγάλο ποσοστό να παραμένουν στην Ελλάδα για περισσότερο από 5 χρόνια. Πρόσφατοι μετανάστες από τη Βαλκανική και την Ευρώπη απάντησαν κυρίως 1- 5 χρόνια, όπως έπραξαν αυτοί από το Πακιστάν, την Ινδία και το Μπαγκλαντές. Μόνο οι Μολδαβοί δεν αποτελούν μόνιμους κατοίκους για περισσότερο από 5 χρόνια, καθώς και οι άρρενες Ουκρανοί.



Τα αποτελέσματα αυτά είναι σύμφωνα με τα γνωστά μεταναστευτικά μοντέλα των εθνικών ομάδων, και των πρώτων παρατηρήσεων της παρουσίας τους στην Ελλάδα: τα δεδομένα, επομένως εμφανίζονται να είναι αρκετά αξιόπιστα. Αν οι περισσότεροι από αυτούς τους μετανάστες έχουν παραμείνει στην Ελλάδα από το 2001, τότε το επακόλουθο είναι ότι περίπου ο μισός πληθυσμός μεταναστών της Ελλάδας υπερβαίνει σε διάρκεια παραμονής τα 8 χρόνια, και μάλλον το 80% βρίσκεται στη χώρα για τουλάχιστον 5 χρόνια.

2.7.5.1 Χαρακτηριστικά του μεταναστευτικού πληθυσμού από τα δεδομένα της βάσης δεδομένων Άδειας Παραμονής, 2003- 2004

Η βάση δεδομένων του Υπουργείου Εσωτερικών για τις άδειες παραμονής έχει δυναμικό χαρακτήρα, δηλαδή τα στοιχεία που παρέχει ακόμα και για συγκεκριμένες χρονικές στιγμές είναι διαφορετικά μεταξύ τους ανάλογα με την

ημερομηνία εκτύπωσης. Κατά την άποψή μας, αυτός ο παράγοντας δεν έχει γίνει κατανοητός από το Υπουργείο και έχει οδηγήσει σε λανθασμένα δεδομένα τα οποία έχουν διανεμηθεί από το Υπουργείο σε δημοσιογράφους και άλλους. Το πρόβλημα συζητείται στο Β' Μέρος λεπτομερώς, αλλά το αναφέρουμε εδώ προκειμένου τα τωρινά δεδομένα να αναγνώσουν με επιφύλαξη.

Δύο είδη δεδομένων μας έχουν δοθεί:

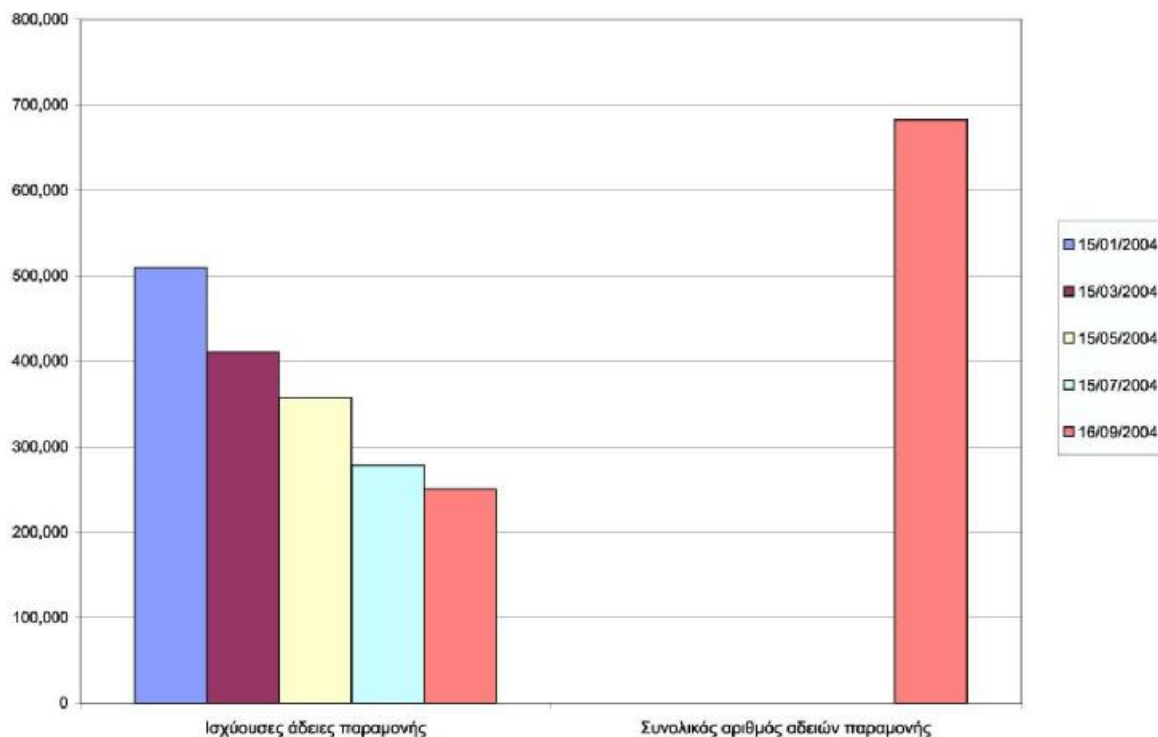
1. Έγκυρες άδειες με βάση την εθνικότητα και το φύλο, σε ημερομηνία αναφοράς

2. Ακριβείς καταχωρήσεις των αθροιστικά εκδιδόμενων αδειών (από την 1 η Ιουλίου 2003) σε ημερομηνία αναφοράς, κατά εθνικότητα, γένος, και τύπο άδειας.

Ο Τύπος Ι έχει δοθεί, στις 6 Οκτωβρίου 2004, για τις ημερομηνίες αναφοράς 15/01/04, 15/03/04, 15/05/04, 15/07/04 και 16/09/04.

Τα δεδομένα του Τύπου 11 έχουν δοθεί με πολλές λεπτομέρειες για την ημερομηνία αναφοράς 16 Σεπτεμβρίου 2004. Περιληπτικά δεδομένα και για τους δύο Τύπους φαίνονται στο Σχήμα 5, το οποίο δείχνει ένα αθροιστικό σύνολο 683.324 εκδιδόμενων αδειών, και προφανώς μιας συνεχούς πτώσης του αριθμού των έγκυρων αδειών κατά το 2004 [από 509.168 τον Ιανουάριο σε 250.068 τον Σεπτέμβριο]. Αυτή η πτώση πιστεύουμε ότι είναι απατηλή, και είναι το αποτέλεσμα ή ενός διαχειριστικού ελαπώματος στη στατιστική εξέταση ή παραθέτει την έκδοση ληγμένων ή στα πρόθυρα της λήξης αδειών παραμονής, καθιστώντας άκυρα όλα τα πρόσφατα δεδομένα. Παρ'όλα αυτά, είμαστε της άποψης ότι τα αθροιστικά δεδομένα είναι χρήσιμα, παρ'ότι αναφέρονται σε ληγμένες άδειες: όπως στις 16 Σεπτεμβρίου 2004, υπήρχαν 432.932 ληγμένες άδειες από τις 683.324 εκδοθείσες. Οι λόγοι για αυτό το πρόβλημα τεκμηριώνονται στο Μέρος Β και δε θα συζητηθούν εδώ: αυτό που είναι σημαντικό είναι ότι τα αθροιστικά δεδομένα παρέχουν έγκυρες πληροφορίες για τις άδειες που εκδόθηκαν το 2003 και στις αρχές του 2004.

ΣΧΗΜΑ 5: Συνολικός αριθμός αδειών παραμονής, 2004



2.7.5.2. Αριθμός των νόμιμων μεταναστών στην Ελλάδα

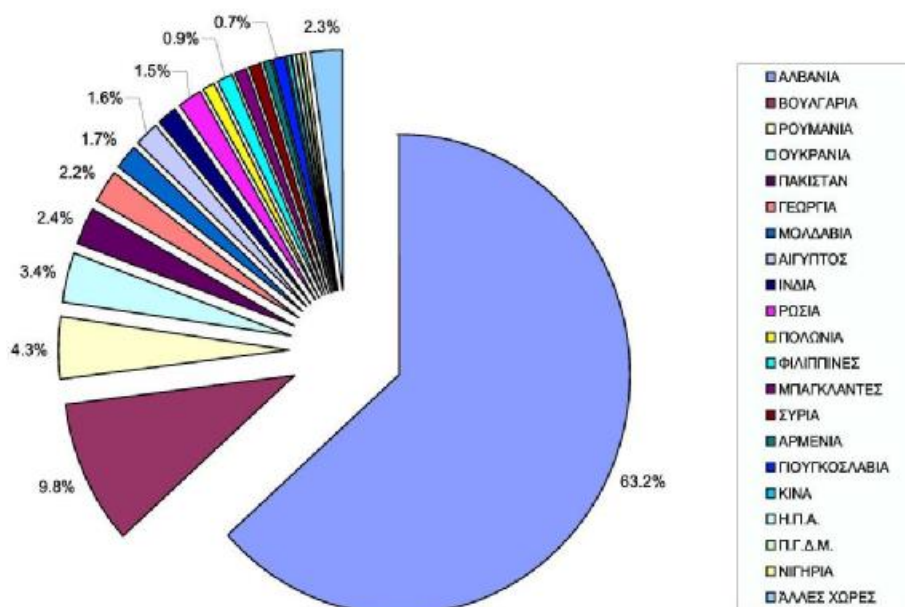
Όπως θα πρέπει να είναι φανερό από την παραπάνω συζήτηση, ο αριθμός των νομίμων μεταναστών δεν μπορεί να εκτιμηθεί από τα πρόσφατα δεδομένα. Είναι δυνατό ο αριθμός για τον Ιανουάριο του 2004 (509.000) να είναι σχετικά ακριβής ωστόσο αυτό δεν είναι σίγουρο. Παρ'όλα αυτά, από τον Οκτώβριο 2004 έχουν εκδοθεί περίπου 700.000 άδειες. Αυτός ο αριθμός είναι υψηλότερος από τον αριθμό της Απογραφής των 592.159 ενηλίκων που πρέπει να έχουν άδεια παραμονής. Παρ' ότι τα παιδιά ηλικίας 1417, που δεν είναι στο εκπαιδευτικό σύστημα, ζητούν τις δικές τους άδειες, αυτό δεναλλάζει αισθητά το γεγονός ότι η Ελλάδα έχει διανεμίσει περισσότερες άδειες παραμονής σε αριθμό μεγαλύτερο από αυτό που παρουσιάζεται στην Απογραφή. Τα αθροιστικάδεδομένα εμφανίζουν τους Αλβανούς οι οποίοι έχουν εξασφαλίσει άδεια να αριθμούνται 432.120 - ένας αριθμός επίσης αισθητά παραπάνω από τον αριθμό της Απογραφής των 344.526 ατόμων ηλικίας 15+ ετών το 2001.

Το Σχήμα 6 δείχνει τις αναλογίες των εθνοτήτων με εξασφαλισμένες άδειες παραμονής το 2003- 2004, χρησιμοποιώντας την αθροιστική χρησιμοποίηση δεδομένων. Μετά τη συνήθη κυριαρχία των Αλβανών, υπάρχουν 66.787 Βούλγαροι, 29.108 Ρουμάνοι και 23.008 ουκρανοί. Όλες οι εθνικότητες

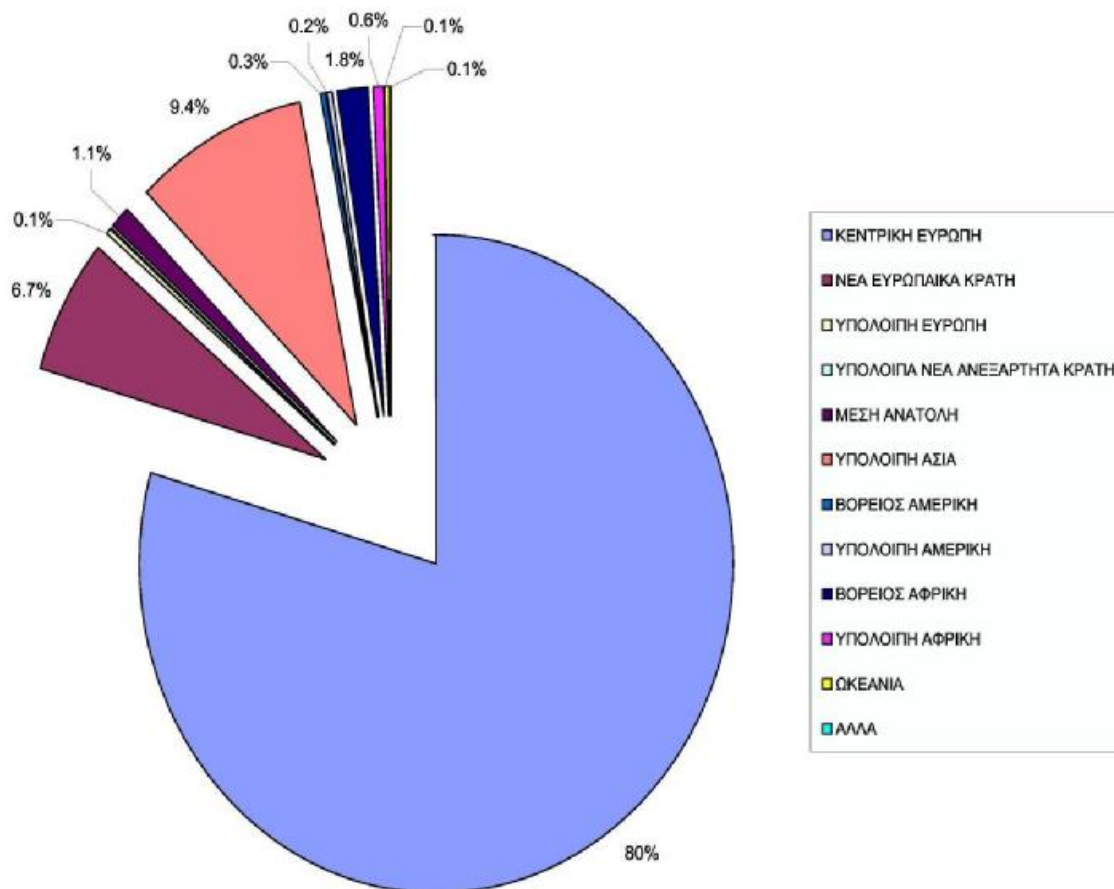
δείχνουν μια σημαντική αύξηση στις άδειες σε σύγκριση με την Απογραφή, εκτός από τους Πολωνούς (σημαντική μείωση) και τους Φιλιπινέζους (σχεδόν το ίδιο). Παρ'όλη τους αυξανόμενους αριθμούς σχεδόν όλων των εθνικοτήτων, μερικές εθνικότητες έχουν τροποποιήσει την σειρά κατάταξή τους στην παρουσία ομάδων μεταναστών στην Ελλάδα, κυρίως λόγω των πρόσφατων μεταναστεύσεων: αυτές περιλαμβάνουν τους Βούλγαρους, Ουκρανούς, Γεωργιανούς, Μολδαβούς, Μακεδόνες και Κινέζους. Κοιτώντας προς μια ευρεία γεωγραφική περιοχή καταγωγής, το Σχήμα 7 δείχνει την συντριπτική σημασία της Κεντρικής Ευρώπης, ακολουθούμενης από την Ασία (κυρίως Πακιστάν, Γεωργία, Ινδία, Φιλιππίνες, Μπαγκλαντές, Αρμενία και Κίνα). Τα Νέα Ευρωπαϊκά Ανεξάρτητα Κράτη είναι εξίσου σημαντικά, με 6.7%: αυτά είναι η Ουκρανία, η Μολδαβία και η Ρωσία.

Μια σύγκριση μεταξύ των μεταναστών που έχουν εξασφαλίσει άδειες παραμονής και αυτών που έχουν καταμετρηθεί στην Απογραφή θα έπρεπε να μας βοηθάει να αποκτήσουμε μια καλύτερη εικόνα των εξελίξεων. Το Σχήμα 8 δείχνει ακριβώς αυτό το στοιχείο ανά χώρα καταγωγής για άτομα ηλικίας 15+

Κυριότερες Εθνικότητες των κατόχων αδειών παραμονής στην Ελλάδα, 2003-4



Καταγωγή των κατόχων αδειών παραμονής στην Ελλάδα, 2003-4



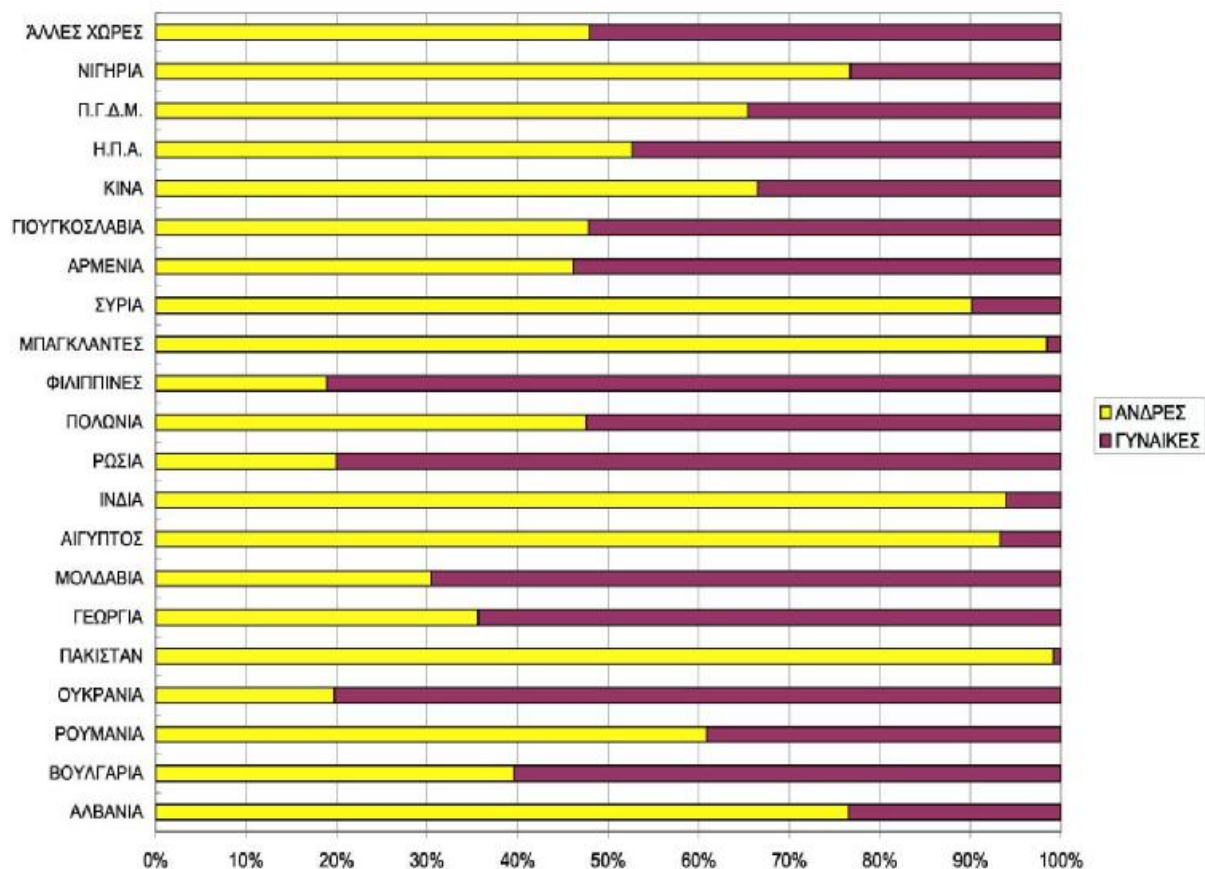
στην Απογραφή και κατόχους αδειών παραμονής. Είναι ξεκάθαρο υπάρχουν περίπου 120.000 επιπλέον άτομα από την Κεντρική Ευρώπη, αλλά μόνο μικρές καταγεγραμμένες αυξήσεις από τα Νέα Ανεξάρτητα Ευρωπαϊκά Κράτη, την Ασία και τη Βόρεια Αφρική.

2.7.5.3. Λόγοι απονομής των αδειών

Για πρώτη φορά, είναι τώρα δυνατόν να δίνονται αυτά που αποτελούν συνήθη στατιστικά δεδομένα σε άλλες χώρες! Χρησιμοποιώντας την αθροιστική βάση δεδομένων όσον αφορά τις άδειες, έχουμε υπολογίσει, μέσω μιας γενικής κατηγορίας τον νόμιμο λόγο για τη χορήγηση άδειας κατοικίας. Το Σχήμα 10 δείχνει αυτό το γεγονός τόσο διαγραμματικά όσο και σε απόλυτους αριθμούς. Ο κυριότερος λόγος για τη χορήγηση αδειών κατοικίας εξαρτάται από την εξαρτώμενη εργασία, τουλάχιστον κατά 68% του συνόλου. Συνεπακόλουθα,

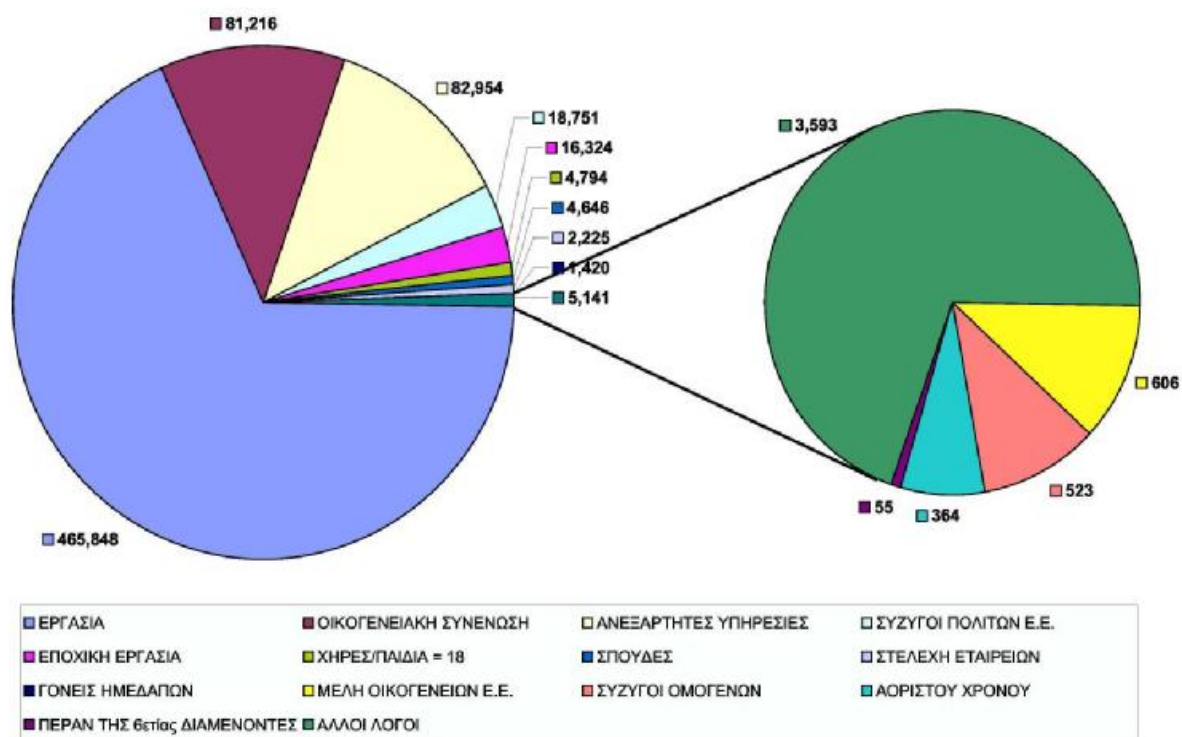
περίπου με 12% αποτελεί η επανένωση οικογενειών και οι αυτοαπαοχολούμενοι. Οι σύζυγοι υπηκόων της ΕΕ (υποθετικά, κυρίως Ελλήνων)

Αναλογία ανά φύλο των σημαντικότερων εθνικοτήτων με άδειες παραμονής, 2003-4



ακολουθούν με 3%, μαζί με εποχιακούς εργάτες (από τη Βουλγαρία, την Αλβανία και την Αίγυπτο) στο 2%. Οι κατηγορίες που απομένουν είναι σε μικρούς αριθμούς, εκτός από μία μικτή κατηγορία των 'Λοιποί', η οποία περιλαμβάνει περισσότερους από 10 ανομοιογενείς και εξειδικευμένους τύπους.

Λόγοι για την έκδοση άδειας παραμονής στην Ελλάδα, 2003/4



Κοιτάζοντας τις κατηγορίες των αδειών που χορηγούνται ανά γεωγραφική περιοχή καταγωγής του μετανάστη, ανακύπτουν πολύ ενδιαφέροντα στοιχεία. Το Σχήμα 11 τις αναλογίες των 14 διαφορετικών τύπων άδειας που έχουν χορηγηθεί δείχνει για 10 από τις περιοχές του κόσμου. Πέντε περιοχές του κόσμου έχουν 80% και περισσότερο από τις άδειες που έχουν χορηγηθεί για εργασία: αυτές είναι η Κεντρική Ευρώπη, τα Ευρωπαϊκά Νέα Ανεξάρτητα Κράτη, η Ασία, η Βόρεια Αφρική και το υπόλοιπο της Αφρικής. Όμως, μέσα σε αυτή την ομάδα, υπάρχουν διαφορές όσον αφορά το υπόλοιπο περίπου 20% των αδειών: η Κεντρική Ευρώπη (κυρίως η Αλβανία) έχει πολύ μεγάλο βαθμό επανένωσης οικογενειών, ενώ τα Ευρωπαϊκά Νέα Ανεξάρτητα Κράτη ένα συνδυασμό επανένωσης οικογενειών με γάμους με υπηκόους της ΕΕ, η Ασία έχει μεγαλύτερο βαθμό εξαρτώμενης εργασίας αλλά ένα παρόμοιο συνδυασμό του υπόλοιπου των Ευρωπαϊκών Νέων Ανεξάρτητων Κρατών, η Βόρεια Αφρική έχει υψηλή εποχιακή εργασία (Αίγυπτος) με μερική επανένωση οικογενειών και γάμο με υπηκόους της ΕΕ, κι η Αφρική έχει χαμηλή επανένωση οικογενειών και υψηλότερο βαθμό για σπουδές και γάμο με υπηκόους της ΕΕ.

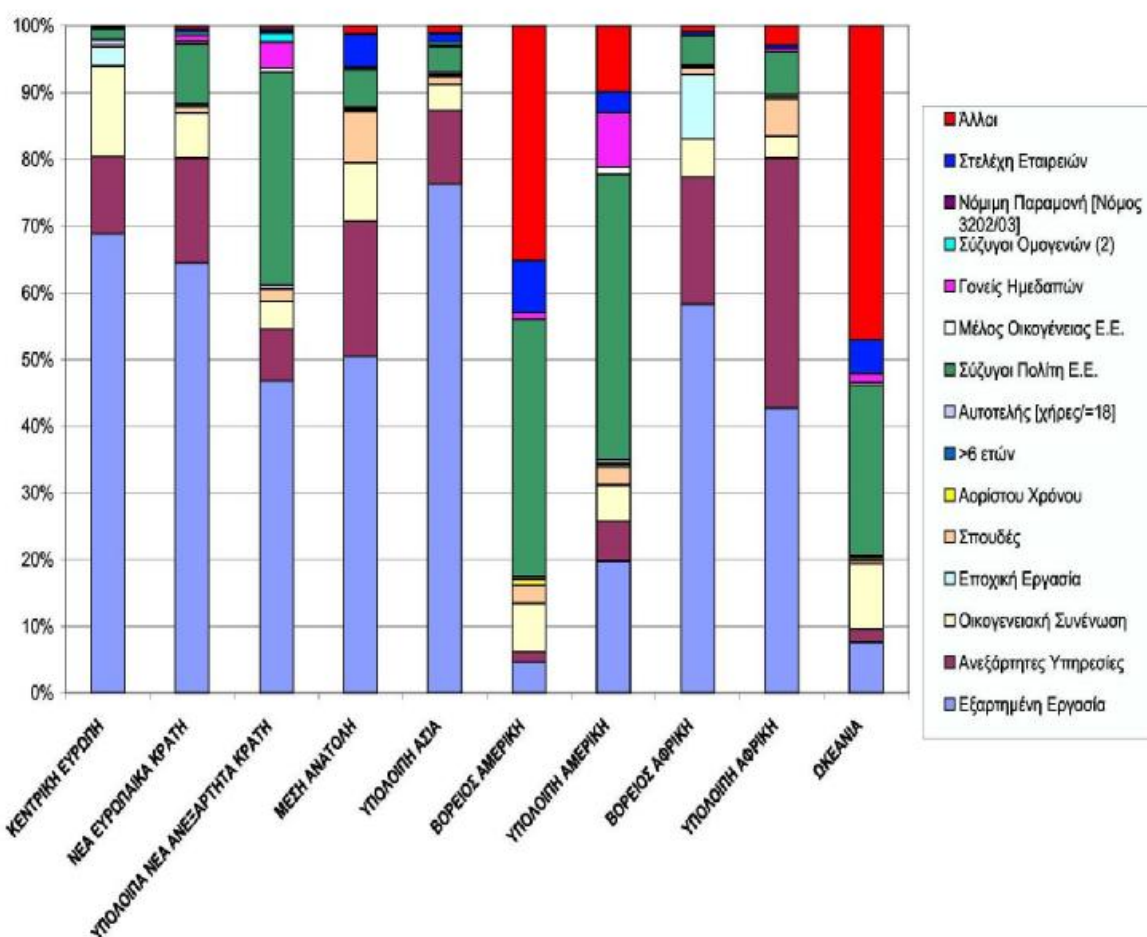
Μια δεύτερη κατηγορία αποτελεί η Μέση Ανατολή, με 70% εργασία, και ένα συνδυασμό επανένωσης οικογενειών, σπουδών, γάμου με υπηκόους της ΕΕ

και στελέχη εταιρειών.

Το υπόλοιπο των Νέων Ανεξάρτητων Κρατών αποτελεί έναν διαφορετικό τρίτο τύπο, με 55% εργασία, χαμηλή επανένωση οικογενειών και υψηλό ρυθμό γάμων με υπηκόους της ΕΕ (30%) μαζί με ένα 5% Έλληνες γονείς.

Η Νότια Αμερική μπορεί να καταταχθεί ως μία τέταρτη κατηγορία, με ένα μόνο 25% να σχετίζεται με την εργασία, ένα 40% ως σύζυγοι υπηκόων της ΕΕ, και ένα σχεδόν 10% με Έλληνες γονείς.

Αιτία άδειας παραμονής με βάση την καταγωγή



Ο πέμπτος τύπος περιλαμβάνει την Βόρεια Αμερική και την Ωκεανία (χώρες με υψηλούς αριθμούς ομογένειας) όπου οι άδειες εργασίας είναι χαμηλότερες του 10%, οι γάμοι με υπηκόους της ΕΕ υψηλοί της τάξης του 25-40%, και οι άδειες της κατηγορίας 'Άλλοι' σε πολύ υψηλό επίπεδο.

2.7.5.4. Συγκεκριμένοι λόγοι παραμονής στην Ελλάδα, πλην της εργασίας

Όπως είδαμε στο Σχέδιο 10, η ευρεία πλειοψηφία των αδειών (80%) απονέμονται για λόγους εργασίας. Δεδομένων των πολύ διαφορετικών προτύπων που παρατηρήθηκαν παραπάνω (από περιοχή καταγωγής) για παραμονή στην Ελλάδα, είναι χρήσιμο να κοιτάξουμε μερικές συγκεκριμένες μικρότερες κατηγορίες. Ο Πίνακας 2 δείχνει τις κυριότερες εθνικότητες για λόγους οικογενειακής επανένωσης, σπουδών, δουλειών (στελέχη επιχειρήσεων) και γάμος με υπήκοο της ΕΕ.

Η Οικογενειακή Συνένωση κυριαρχείται από τους Αλβανούς σε ποσοστό 80% του συνόλου- πολύ υψηλότερο από την καταγεγραμμένη τους παρουσία στον πληθυσμό των μεταναστών στην Ελλάδα. Η παραμονή για λόγους σπουδών, παρ'όλο ότι οι Αλβανοί είναι η πρώτη εθνικότητα με μόνο 17% , είναι πολύ πιο ανομοιογενής. Οι άλλες Βαλκανικές χώρες είναι αναλογικά παρούσες, αλλά οι Κινέζοι, οι Γιουγκοσλάβοι οι Σύριοι και οι Ιορδανοί κυριαρχούν με μεγάλους αριθμούς, όπως και οι Παλαιστίνιοι. Αυτό που δεν είναι φανερό στον Πίνακα είναι η μεγάλη παρουσία των Αφρικανών φοιτητών αλλά με περιορισμένους αριθμούς για κάθε χώρα. Τα Στελέχη Επιχειρήσεων δείχνουν ένα αξιοσημείωτο συνδυασμό επιχειρηματιών από λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, με τις Φιλιππίνες να λαμβάνουν το 18% αυτών των αδειών, και, εκτός της Γιουγκοσλαβίας, μια μειωμένη εκπροσώπηση των Βαλκανικών χωρών.

Τέλος, οι σύζυγοι των υπηκόων της ΕΕ είναι μια ενδιαφέρουσα κατηγορία αφού υποδηλώνει ένα βαθμό της αφομοίωσης των διαφόρων εθνικών ομάδων στην Ελληνική κοινωνία. Οι Αλβανοί έχουν μειωμένη εκπροσώπηση, με 17%, ενώ οι Βούλγαροι εκπροσωπούνται αναλογικά. Οι άλλες κύριες εθνικότητες έχουν μεγάλη ποσοστιαία αναλογία: Ρώσοι (10%), Ουκρανοί (9%), Ρουμάνοι (7%) και Γεωργιανοί (6%). Αυτές οι τελευταίες εθνικότητες συγκρίνονται με τις αναλογίες 2,2% και 4,3% των συνολικών αδειών. Κοιτάζοντας τις διαφορές στα φύλα, ο Πίνακας δείχνει ότι είναι οι γυναίκες από την Αλβανία, τη Βουλγαρία, την Ουκρανία, τη Ρωσία και τη Ρουμανία που έχουν παντρευτεί Έλληνες άντρες. Οι πολύ μικρότεροι αριθμοί ξένων αντρών που έχουν παντρευτεί Ελληνίδες είναι Αλβανοί, Γεωργιανοί, Αιγύπτιοι, Ρώσοι και Αμερικάνοι, αν και υπάρχουν σημαντικά ποσοστά εκπροσώπησης άλλων εθνικοτήτων, όπως Αρμένιων, Σύριων και Τούρκων. Ο γάμος Πακιστανών και Ινδών αντρών με Ελληνίδες βρίσκεται σε πολύ μικρά νούμερα αναλογικά με την παρουσία τους στην Ελλάδα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Σημαντικοί λόγοι παραμονής στην Ελλάδα σύμφωνα με τα στοιχεία αδειών παραμονής 2003-4, κύριες εθνικότητες

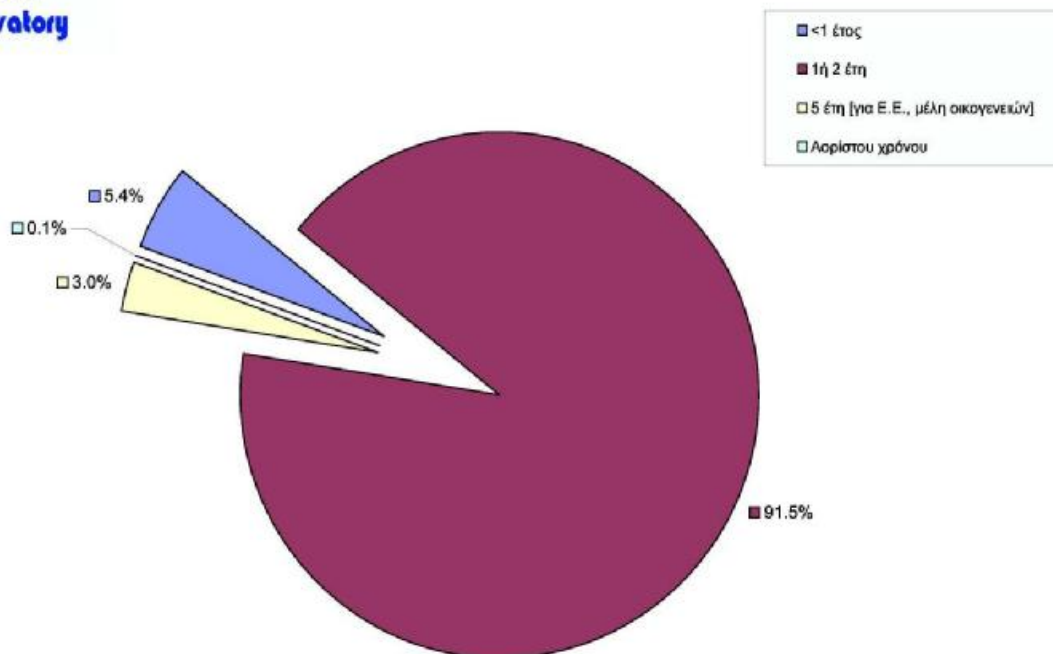
Οικογενειακή συ	N	%	Σπουδές		Στελέχη Εταιρειών		Σύζυγοι πολιτών Ε.Ε.		Α+Θ	%	Άνδρες		N	Γυναίκες	N
			N	%	N	%	N	%			N	N			
Αλβανία	66,563	82.0	Αλβανία	827	17.8	Φιλιππίνες	394	17.7	Αλβανία	3,143	16.8	Αλβανία	633	Αλβανία	2,510
Βουλγαρία	4,189	5.2	Βουλγαρία	473	10.2	Γιουγκοσλαβία	230	10.3	Βουλγαρία	2,059	11.0	Γεωργία	412	Βουλγαρία	1,942
Ρουμανία	1,690	2.1	Ρουμανία	311	6.7	Αίβανος	196	8.8	Ρωσία	1,796	9.6	Αίγυπτος	365	Ουκρανία	1,597
Ουκρανία	1,399	1.7	Κίνα	266	5.7	Ινδία	189	8.5	Ουκρανία	1,699	9.1	Ρωσία	274	Ρωσία	1,522
Γεωργία	915	1.1	Γιουγκοσλαβία	223	4.8	Η.Π.Α.	131	5.9	Ρουμανία	1,323	7.1	Η.Π.Α.	263	Ρουμανία	1,222
Ρωσία	862	1.1	Συρία	195	4.2	Ρωσία	121	5.4	Γεωργία	1,164	6.2	Αρμενία	193	Γεωργία	752
Μολδαβία	700	0.9	Ιορδανία	187	4.0	Ουκρανία	106	4.8	Πολωνία	820	4.4	Συρία	156	Πολωνία	726
Ινδία	620	0.8	Ουκρανία	180	3.9	Ιορδανία	89	4.0	Η.Π.Α.	695	3.7	Τουρκία	149	Μολδαβία	557
Αίγυπτος	608	0.7	Αρμενία	178	3.8	Βουλγαρία	65	2.9	Μολδαβία	564	3.0	Πακιστάν	139	Γιουγκοσλαβία	437
Πολωνία	564	0.7	Ρωσία	160	3.4	Σρι Λάνκα	59	2.7	Αρμενία	560	3.0	Βουλγαρία	117	Η.Π.Α.	432
Γιουγκοσλαβία	537	0.7	Π.Γ.Δ.Μ.	146	3.1	Βοσνία Χερζ.	57	2.6	Γιουγκοσλαβία	538	2.9	Ινδία	106	Αρμενία	367
Αρμενία	408	0.5	Γεωργία	145	3.1	Αίγυπτος	53	2.4	Αίγυπτος	440	2.3	Ουκρανία	102	Καζακιστάν	199
Συρία	407	0.5	Παλαιστίνη	122	2.6	Ιαπωνία	50	2.2	Τουρκία	286	1.5	Ρουμανία	101	Π.Γ.Δ.Μ.	192
Άλλα κράτη	1,754	2.2	Άλλα κράτη	1,233	26.5	Κίνα	48	2.2	Καζακιστάν	284	1.5	Γιουγκοσλαβία	101	Ουζμπεκιστάν	164
Σύνολο	81,216		Σύνολο	4,646		Ιράκ	47	2.1	Π.Γ.Δ.Μ.	237	1.3	Άλλα κράτη	946	Φιλιππίνες	147
						Άλλα κράτη	390	17.5	Συρία	206	1.1	Σύνολο	4,059	Τουρκία	136
						Σύνολο	2,225		Ουζμπεκιστάν	203	1.1			Βραζιλία	132
									Άλλα κράτη	2,734	14.6			Τσεχία	129
									Σύνολο	18,751				Δημοκρατία	111
														Ελβακία	101
														Άλλα κράτη	1,317
														Σύνολο	14,692

2.7.5.5. Διάρκεια των αδειών παραμονής

Όπως σημειώθηκε προηγουμένως, αυτά τα δεδομένα δεν ήταν διαθέσιμα στο παρελθόν.

Υπήρξε δυνατόν να υπολογιστεί η διάρκεια των αδειών από τους λόγους άδειας, με κάποια δυσκολία, αν και δεν είμαστε ικανοί να ξεχωρίσουμε μεταξύ αδειών διάρκειας ενός και δύο ετών. Το Σχήμα 12 δίνει μια ανάλυση των διαρκειών των αδειών. 92% είναι για περισσότερο από ένα με δύο χρόνια. Το 5,4% είναι για λιγότερο από ένα χρόνο αυτοί είναι εποχιακοί εργάτες [6-9 μήνες] και άδειες προσωρινής επανένωσης οικογενειών[3 μήνες]. 3% των κατόχων αδειών ωφελούνται από το καθεστώς της ΕΕ για τα μέλη των οικογενειών της ΕΕ, με 5-ετείς άδειες. Και μόνο το 0.1% έχουν άδειες αορίστου χρόνου.

Χρονική Διάρκεια Αδειών Παραμονής, 2003/4



2.7.5.6. Μετανάστες στην Ελληνική Αγορά Εργασίας

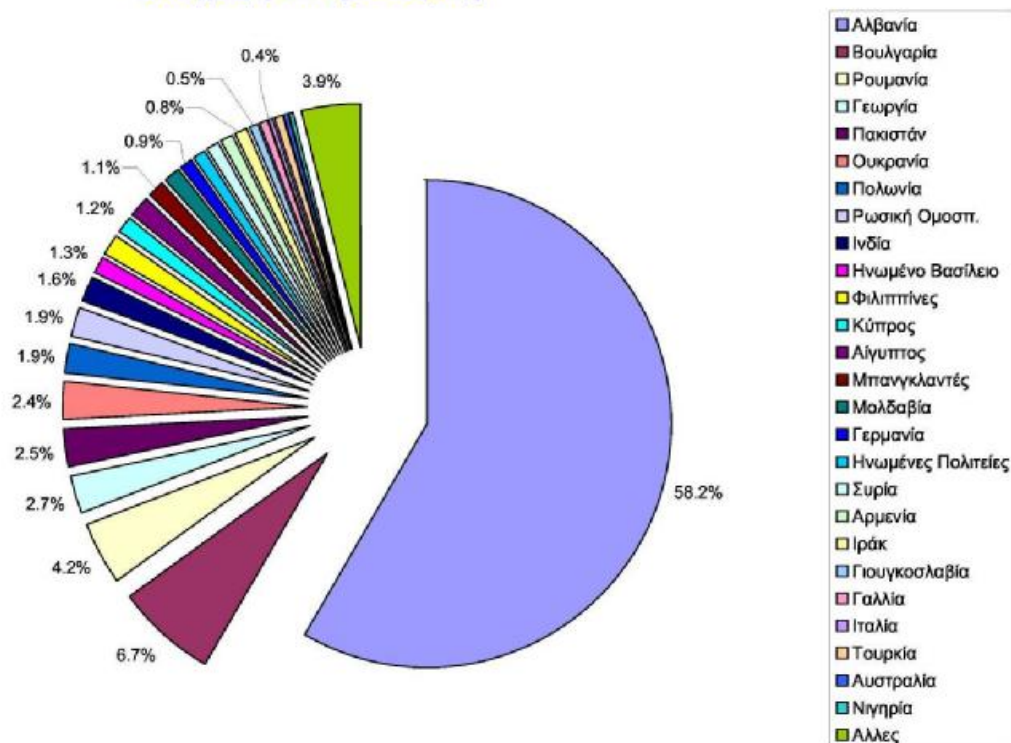
Παρά τις προηγούμενες νομιμοποιήσεις μεταναστών, με τις πράσινες κάρτες που απαιτούσαν συμβόλαιο εργασίας και εγγραφή σε ασφαλιστικό φορέα, δεν έχουν γνωστοποιηθεί στοιχεία από τα επίσημα αρχεία για την απασχόληση των μεταναστών πριν από την Απογραφή του 2001. Οι μόνες αξιόπιστες και εκτενής πηγές πληροφοριών είναι (έως το τέλος του 2004) η Απογραφή, τα στοιχεία για τις άδειες παραμονής και τα στοιχεία του ΙΚΑ. Δεν υπάρχει τίποτα διαθέσιμο από το Υπουργείο Εργασίας που είναι όμως υπεύθυνο για τις τρεις προηγούμενες προσπάθειες νομιμοποίησης και για την έκδοση αδειών εργασίας στην Ελλάδα.

Η γεωγραφική κατανομή των μεταναστών από τρίτες χώρες (δηλ. εκτός Ε.Ε.) ακολουθεί το μοτίβο των άλλων χωρών. Οι μετανάστες προσελκύονται σε οικονομικά ανεπτυγμένες περιοχές όπου υπάρχει εργασία. Γι' αυτό το λόγο οι συγκεντρώσεις μεταναστών (όπως φαίνεται από τους χάρτες 1 και 3) παρατηρούνται σε στην Απική και σε τουριστικές περιοχές όπως τα νησιά. Η βασική εξαίρεση είναι τα σύνορα με την Αλβανία όπου ορισμένες περιοχές έχουν μεγάλο αριθμό Αλβανών. Ωστόσο, η ακριβής μορφή της εργασίας τους δεν

γνωστοποιείται από τα επίσημα στοιχεία.

Η Απογραφή δείχνει 413.000 μετανάστες που δήλωσαν ότι έχουν έρθει στην Ελλάδα για να δουλέψουν. Το Σχήμα 13 δείχνει την κατανομή των υπηκοοτήτων και περιλαμβάνει και τους πολίτες της Ε.Ε. Οι Αλβανοί αποτελούν τη μεγάλη πλειοψηφία με 240.000 άτομα (58%). Ακολουθούν οι Βούλγαροι με 28.000 άτομα και οι Ρουμάνοι με 17.000. Εάν συγκρίνουμε το αυτοδηλωμένο εργατικό δυναμικό με το σύνολο του αλλοδαπού πληθυσμού της Απογραφής (σχήμα 2) είναι προφανές ότι κάποιες εθνικότητες κυριαρχούν στο εργατικό δυναμικό. Στην πραγματικότητα, αυτή η ομάδα αποτελείται μετανάστες τρίτων χωρών (εκτός Ε.Ε.), δηλαδή από την Αλβανία, τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία, το Πακιστάν, την Ουκρανία, την Πολωνία και την Ινδία. Συνεπώς ο βαθμός συμμετοχής αυτών των εθνικοτήτων είναι υψηλότερος απ' ότι των Ελλήνων και των μεταναστών της Ε.Ε. Ανάμεσα στις βασικές ομάδες μεταναστών μόνο η Γεωργία έχει χαμηλό δείκτη συμμετοχής: ενώ οι Γεωργιανοί αποτελούν το 2,9% του πληθυσμού των μεταναστών (όπως και οι Ρουμάνοι), είναι μόλις το 2,7 του εργατικού δυναμικού ενώ για τους Ρουμάνους το ποσοστό είναι 4,2%.

Αλλοδαποί που δήλωσαν ότι ήρθαν στη χώρα για εργασία, Απογραφή 2001 [N=413,241]

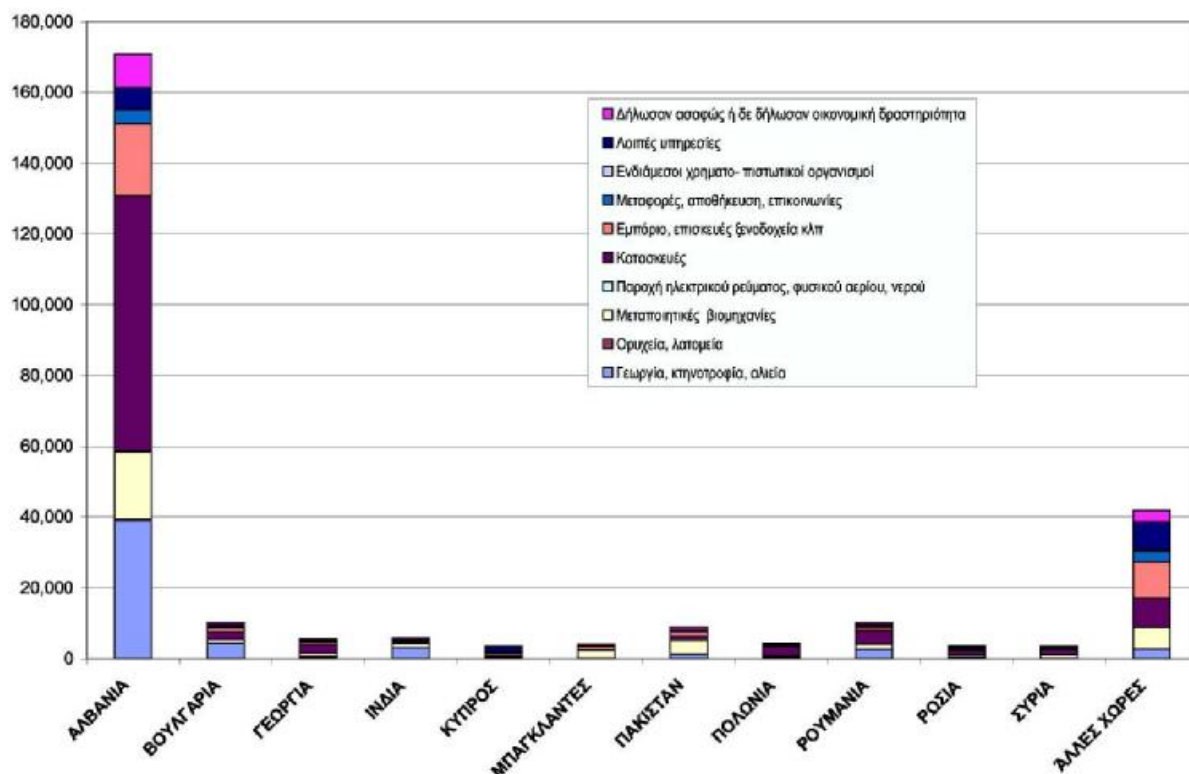


Η αναλογία των δύο φύλων ακολουθούν το πρότυπο της εθνικής τους

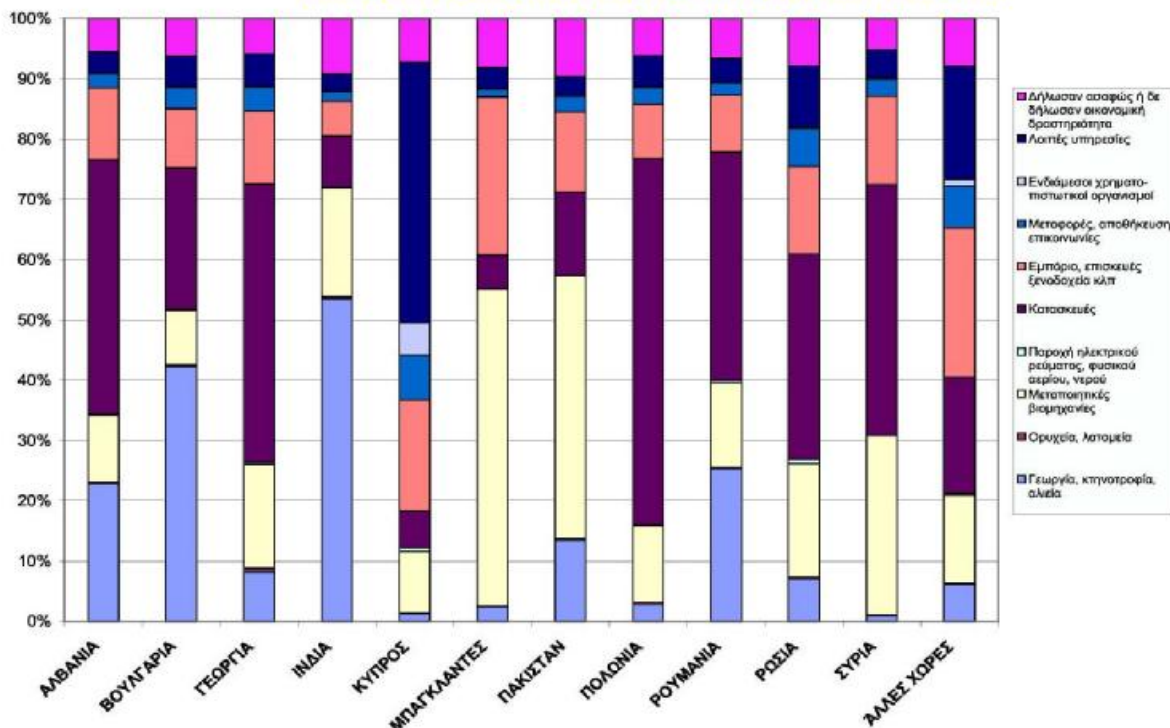
ομάδας (όπως φαίνεται στο οχήμα 3 από την Απογραφή και στο οχήμα 9 από τις άδειες παραμονής) Αυτό είναι σημαντικό γιατί οι μετανάστες στην Ελλάδα ακολουθούν στερεότυπα και άκαμπτα πρότυπα στον εργασιακό χώρο που καθορίζονται από την εθνικότητα και το φύλο. Συνεπώς η αγορά εργασίας είναι αποσπασματική και μη ανταγωνιστική. Παρατηρώντας τα στοιχεία της Απογραφής για την απασχόληση αρρένων μεταναστών, το Σχήμα 14 παρουσιάζει την πρωτεύουσα θέση των Αλβανών στην απασχόληση των μεταναστών. Μέχρι το 2001 η κυριότερη εργασία των αλλοδαπών ήταν τα οικοδομικά έργα με τη γεωργία, τη βιομηχανία και τον τουρισμό να ακολουθούν. Το Σχήμα 15 δίνει τα ποσοστά απασχόλησης ανά εθνικότητα. Οι ειδοποιείς διαφορές της κάθε εθνικής ομάδας είναι ευκρινείς. Οι Βούλγαροι και οι Ινδοί παρουσιάζουν υψηλό ποσοστό απασχόλησης στη γεωργία (σε διαφορετικούς τομείς), οι Πακιστανοί και Μπαγκλαντέςιοι ειδικεύονται στη βιομηχανία, οι Πολωνοί, οι Γεωργιανοί και σε μικρότερο βαθμό οι Αλβανοί δουλεύουν σε οικοδομικά έργα. Με διαφορετικές εθνικές προτιμήσεις και διαφορετικές εργασιακές δεξιότητες στην αγορά εργασίας, ο ανδρικός πληθυσμός των μεταναστών από χώρες εκτός Ε.Ε. επικεντρώνεται στους τομείς των οικοδομικών έργων, της γεωργίας και της βιομηχανίας και σε κάποια παρουσία στον τομέα του τουρισμού.

Το Σχήμα 16 παρουσιάζει την απασχόληση των γυναικών όπου παρατηρούμε και πάλι τη μαζική παρουσία του Αλβανικού στοιχείου. Ωστόσο υπάρχουν όμως και άλλες εθνικότητες που έχουν μια σημαντική παρουσία, όπως οι Βουλγάρες, Ουκρανές, Γεωργιανές, Ρουμάνες, Ρωσίδες και Φιλιππινέζες. Το Σχήμα 17 δίνει τα ποσοστά απασχόλησης στους διάφορους τομείς οικονομικής δραστηριότητας με την κατηγορία «λοιπές υπηρεσίες» να κυριαρχεί σε όλες σχεδόν τις εθνικές ομάδες. Αυτή η κατηγορία υποθέτουμε ότι περιλαμβάνει οικιακή απασχόληση, που ενώ δεν εξετάστηκε ειδικά από τις ερωτήσεις της Απογραφής, αποτελεί περισσότερο από το 50% της απασχόλησης του συνόλου του πληθυσμού των γυναικών μεταναστών, με εξαίρεση τις Ρουμάνες και τις Βουλγάρες που απασχολούνται και στη γεωργία και τον τουρισμό.

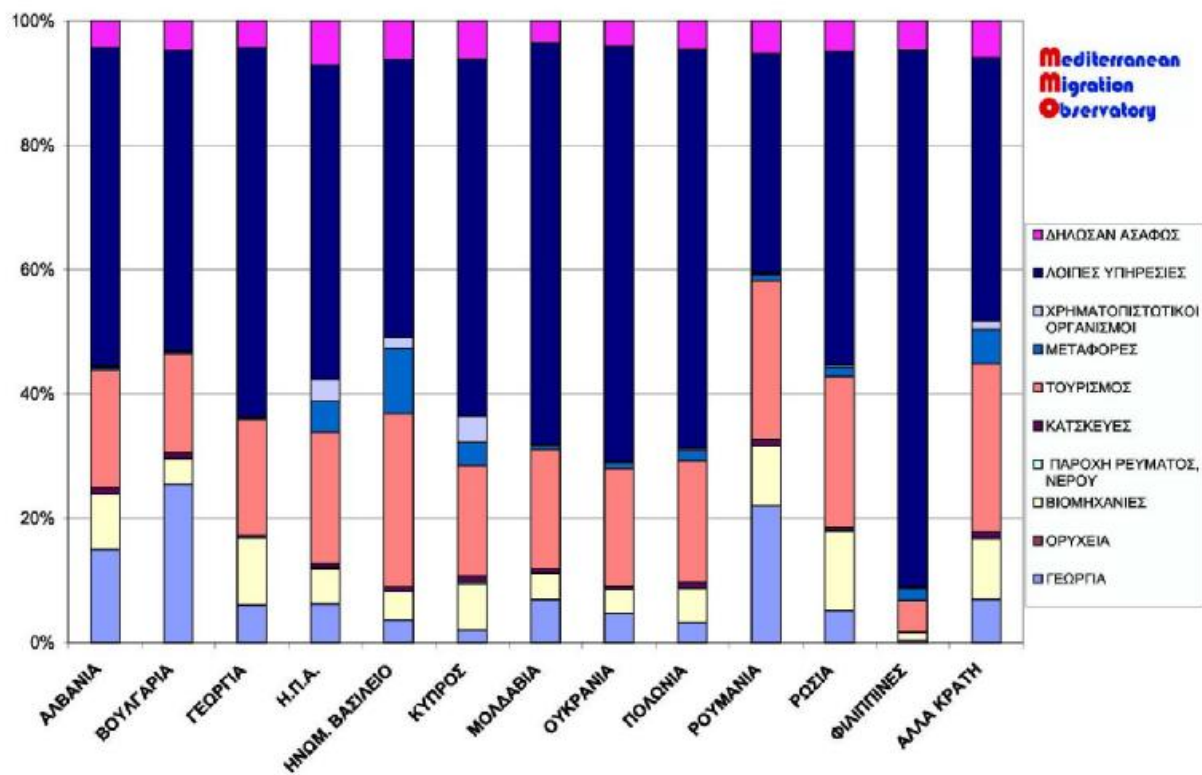
Απασχόληση αλλοδαπών (άνδρες), Απογραφή 2001 - απόλυτοι αριθμοί



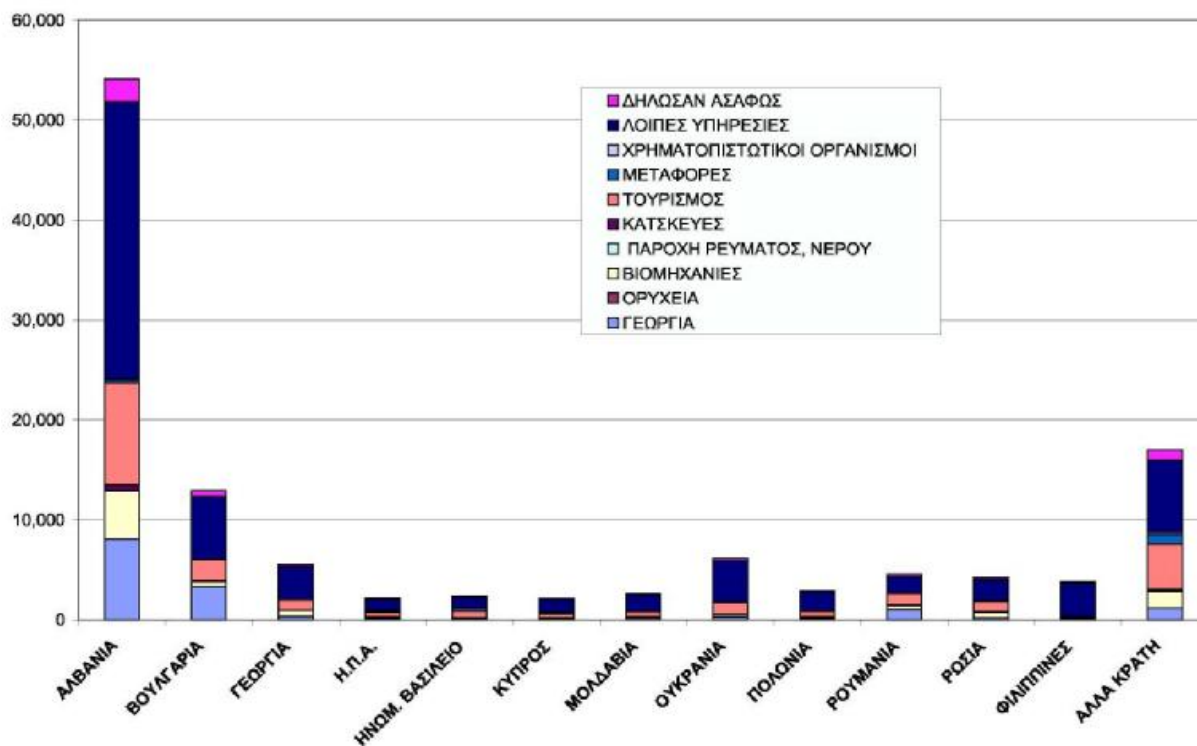
Απασχόληση αλλοδαπών (άνδρες), Απογραφή 2001 - ποσοστά



Απασχόληση Αλλοδαπών (γυναίκες), Απογραφή 2001 - ποσοστά



Απασχόληση Αλλοδαπών (γυναίκες), Απογραφή 2001 2001 - απόλυτοι αριθμοί



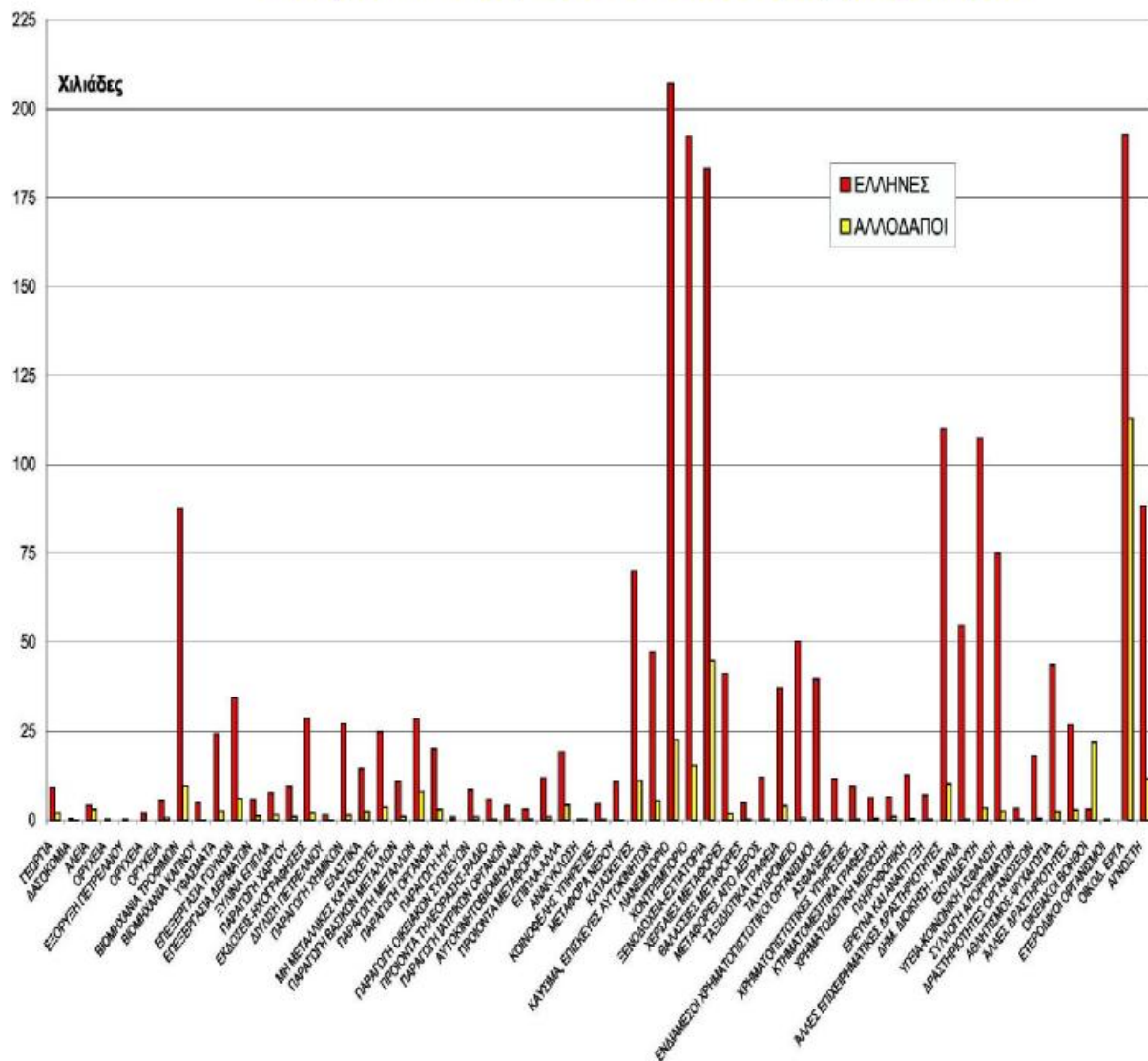
2.7.5.7. Αλλοδαποί Ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ

Τονίζεται ότι το 70% των αδειών παραμονής έχουν εκδοθεί για εξαρτημένη εργασία και μόνο το 12% για ανεξάρτητες υπηρεσίες. Αυτό σημαίνει ότι ο βασικός ασφαλιστικός φορέας για υπαλλήλους, το ΙΚΑ, μπορεί να δώσει στοιχεία για την απασχόληση της πλειοψηφίας των μεταναστών. Τα τελευταία στοιχεία του ΙΚΑ είναι περισσότερο λεπτομερή για την απασχόληση ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας. Το Σχήμα 18 παρουσιάζει την απασχόληση Ελλήνων και αλλοδαπών σε 60 τομείς οικονομικής δραστηριότητας. Μόνο στον τομέα της οικιακής απασχόλησης οι αλλοδαποί υπερτερούν αριθμητικά των Ελλήνων αλλά και πάλι το νούμερο είναι πάρα πολύ μικρό (25.000 εργαζόμενοι συνολικά). Ο άλλος σημαντικός τομέας απασχόλησης, που προσδιορίζεται και από την Απογραφή του 2001, είναι τα οικοδομικά έργα που παρείχε ασφάλιση για 110.000 μετανάστες το 2003. Σημαντικός είναι επίσης και ο τομέας των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων και εστιατορίων που κατά πάσα πιθανότητα συμπίπτει με τον τομέα του τουρισμού στην Απογραφή. Το 2003 δούλευαν σε αυτό τον τομέα 43.000 αλλοδαποί. Άλλοι τομείς που έχουν σημαντική παρουσία μεταναστών είναι το λιανικό και χοντρικό εμπόριο, η βιομηχανία τροφίμων, τα μεταλλικά προϊόντα, οι κατασκευές και οι άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες. Οι τομείς που δεν έχουν καθόλου σχεδόν αλλοδαπούς είναι οι χρηματοοικονομικές δραστηριότητες και γενικά ο κρατικός τομέας (αν και υπάρχει ένα μικρό ποσοστό αλλοδαπών στην παιδεία και την κοινωνική πρόνοια). Το Σχήμα 19 δείχνει τις 17 πιο σημαντικές εθνικότητες ανά υπηκοότητα και φύλο για τους ασφαλισμένους στο ΙΚΑ σε κοινές επιχειρήσεις. Το γενικό μοντέλο δείχνει μια μικρή αύξηση στον αριθμό των ασφαλισμένων αλλοδαπών στο ΙΚΑ το 2002-2003 με μόνη εξαίρεση τους Ρώσους. Η μεγαλύτερη απόλυτη αύξηση αφορά τους Αλβανούς αν και αναλογικά οι Ινδοί και Πακιστανοί ασφαλισμένοι έχουν αυξηθεί σημαντικά.

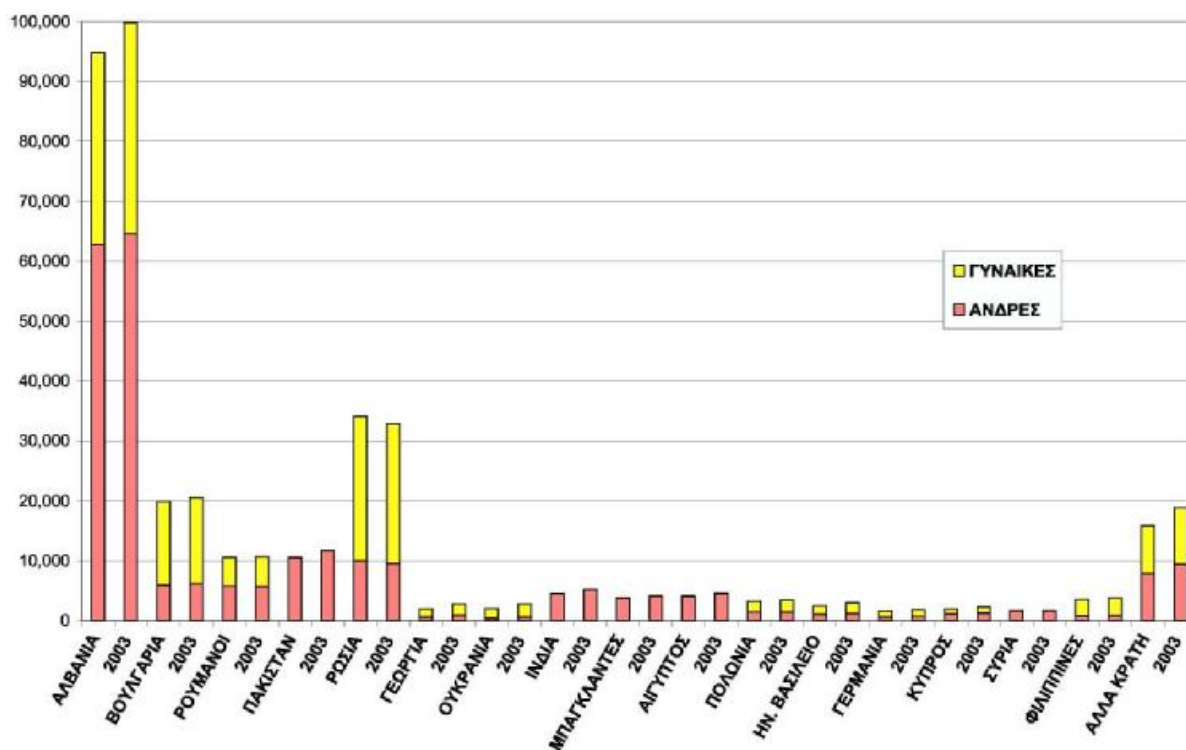
Η εργασία των ανδρών μεταναστών ανά οικονομικό τομέα παρουσιάζεται στο Σχήμα 20. Από το σύνολο των 231.731 ασφαλισμένων στο ΙΚΑ γίνεται κατανοητή (σχεδόν 50% του συνόλου των ανδρών ασφαλισμένων) η σημασία των οικοδομικών έργων. Άλλοι σημαντικοί τομείς είναι το λιανικό εμπόριο (7%), τα ξενοδοχεία και εστιατόρια (7%), οι κατασκευές (4%), τα μεταλλικά προϊόντα (3%) και η βιομηχανία τροφίμων (3%).

Οι ασφαλίσεις ανά οικονομική δραστηριότητα παρουσιάζονται στο Σχήμα 21. Ο συνολικός αριθμός ασφαλισμένων αλλοδαπών γυναικών στο ΙΚΑ είναι 102.012. Το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών βρίσκεται στα ξενοδοχεία και τα εστιατόρια (28%) με την οικιακή απασχόληση στο 20%. Ακολουθούν μετά το χοντρικό εμπόριο με 7%, το λιανικό εμπόριο

Έλληνες και Αλλοδαποί ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ ανά οικονομική δραστηριότητα, 2003



Ασφαλισμένοι στο ΙΚΑ για κοινές επιχειρήσεις 2002 και 2003, ανά εθνικότητα και φύλο

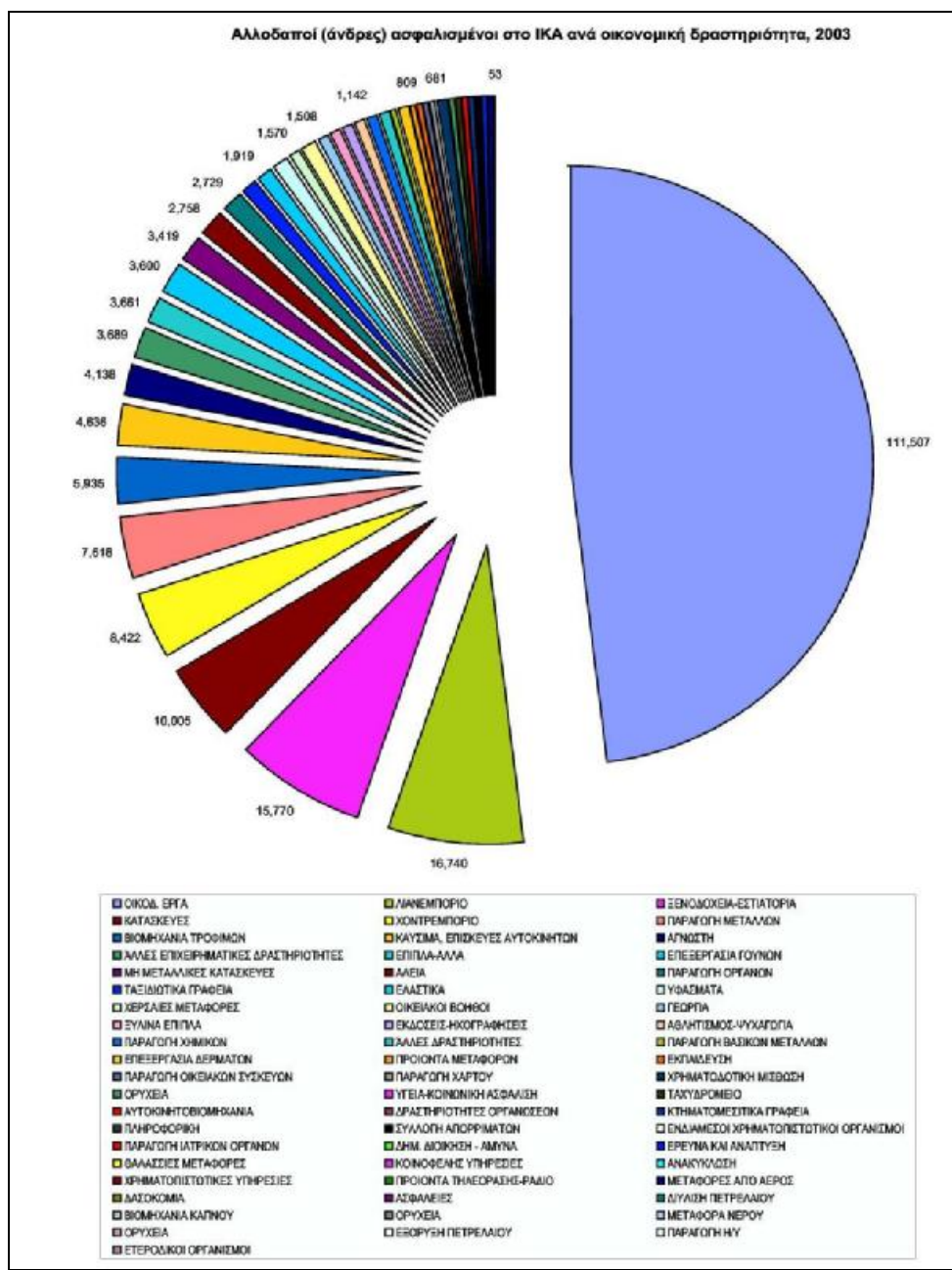


με 6% και η βιομηχανία τροφίμων με 4%. Δυστυχώς υπάρχουν μεγάλοι αριθμοί ασφαλισμένων στις κατηγορίες «άγνωστη» (7%) και «άλλες δραστηριότητες» (6%).

2.7.5.8. Κατανόηση των στατιστικών στοιχείων από την Απογραφή του ΙΚΑ και της άδειες παραμονής

Δεχόμενοι τις πιθανότητες για μερική απασχόληση, μερική ασφάλιση με άλλους φορείς και άλλους παράγοντες, τα στοιχεία του ΙΚΑ ευθυγραμμίζονται πλήρως με τα στοιχεία της Απογραφής για τον αριθμό των εργαζόμενων αλλοδαπών. Ωστόσο ο μικρός αριθμός γυναικών που έχουν ασφαλιστεί για οικιακή απασχόληση δεν συμφωνεί με τα στοιχεία της Απογραφής. Υποθέτουμε, με βάση δημοσιευμένες εμπειρικές έρευνες, ότι η κατηγορία «άλλη απασχόληση» στα στοιχεία της Απογραφής αφορά κυρίως την οικιακή απασχόληση. Είναι πιθανό ωστόσο ότι η οικιακή απασχόληση είναι μόνο ένα από τα αρκετά επαγγέλματα που ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία. Μια άλλη πιθανότητα είναι ότι οι αλλοδαπές έχουν αλλάξει τομέα απασχόλησης ίσως γιατί θα αντιμετώπιζαν δυσκολίες με τη

δυνατότητα ασφάλισης τους από τους εργοδότες τους - μια απαίτηση του Υπουργείου Εργασίας για την ανανέωση των αδειών εργασίας. Μια ακόμη πιθανότητα είναι ότι πολλές γυναίκες έχουν αποσυρθεί από την επίσημη αγορά εργασίας ίσως γιατί απόκτησαν δικαίωμα παραμονής μέσω της άδειας για οικογενειακή συνένωση. Συνεπώς η οικιακή απασχόληση ίσως συνεχίζει να υπάρχει ως παραοικονομία



Ο Πίνακας 3 εξετάζει τα στοιχεία του ΙΚΑ ανά εθνικότητα και παρέχει σύγκριση με τις άδειες παραμονής που έχουν εκδοθεί για εξαρτημένη εργασία το 2003-2004. Συνολικά, υπάρχει μια διαφορά της τάξης των 120.000 ατόμων. Είναι οχετικά δύσκολο αυτή η διαφορά να καλύπτεται από κάποιο άλλο ασφαλιστικό φορέα όπως ο ΟΓΑ. Ωστόσο, γνωρίζουμε ότι οι άδειες εργασίας δεν εκδίδονται χωρίς εισφορές στην κοινωνική ασφάλιση. Η χορήγηση άδειας παραμονής για εξαρτημένη εργασία απαιτεί την ύπαρξη άδειας εργασίας.

Εξετάζοντας τον πίνακα 3 παρατηρούμε ότι έχουν διαμορφωθεί κάποια περίεργα υποδείγματα. Ορισμένες εθνικότητες έχουν πολύ χαμηλά ποσοστά ασφάλισης στο ΙΚΑ σε σύγκριση με τις άδειες παραμονής που έχουν λάβει (αυτές είναι οι Ουκρανοί, οι Γεωργιανοί, οι Μολδαβοί και οι Αρμένιοι). Εκτός από τους Αρμένιους όλες οι άλλες εθνικότητες παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά γυναικείου πληθυσμού στη σύνθεση τους (της τάξης του 65-80%). Τα χαμηλά ποσοστά ασφάλισης στο ΙΚΑ μπορεί να οφείλονται στην μη πληρωμή των εισφορών από όσες γυναίκες εργάζονται στην οικιακή απασχόληση. Επιπλέον, σύμφωνα με το ΙΚΑ όσοι έχουν πληρώσει τις εισφορές τους αναδρομικά δεν περιλαμβάνονται στα στοιχεία του.

Άλλη μια αντίφαση που εμφανίζεται στον πίνακα 3 αφορά την εμφάνιση μεγαλύτερου αριθμού ασφαλισμένων για κάποιες εθνικότητες από ότι είναι αναμενόμενο. Αυτό ισχύει για τους Ρώσους, τους Πολωνούς και τους Σύριους. Υπάρχουν τρεις πιθανές εξηγήσεις. Όσον αφορά τους Ρώσους, πολλοί είναι κάτοχοι της άδειας ομογενή. Γι' αυτό το λόγο δεν εμφανίζονται στις στατιστικές των στοιχείων αδειών παραμονής. Για τους Πολωνούς η ένταξη της χώρας τους στην Ε.Ε. ίσως τους επέτρεψε να παρακάμψουν τη διαδικασία για την παροχή άδειας παραμονής αλλά να διατηρήσουν τις εισφορές στο ΙΚΑ. Για τους Σύριους, όπως και για τους Πολωνούς, ένας μεγάλος αριθμός από αυτούς παρέχει ανεξάρτητες υπηρεσίες (40%). Είναι λοιπόν πιθανό ότι η θέση τους στην αγορά εργασίας να τους παρέχει τη δυνατότητα εισφοράς στο ΙΚΑ, αν και δεν γνωρίζουμε αν κάτι τέτοιο είναι εφικτό.

Γενικά τα επίπεδα ασφαλισμένων στο ΙΚΑ είναι χαμηλά σε σχέση με τα στοιχεία των αδειών παραμονής. Πιο συγκεκριμένα, ο αριθμός των ασφαλισμένων οικιακών βοηθών είναι χαμηλός. Επιπλέον, η νομοθετική ρύθμιση του 2003 που επιτρέπει στους μετανάστες να πληρώνουν τις εισφορές που δεν πλήρωσαν οι εργοδότες τους συμβάλλει στην απόκρυψη της πραγματικότητας για την εργασιακή κατάσταση των μεταναστών. Δεν είναι μόνο μια διάκριση εις βάρος των μεταναστών αλλά αποτελεί μια μετανάστη, μεταφορά της οικονομικής υποχρέωσης του (Ελληνα)

Σύγκριση των εγγραφών του ΙΚΑ με τις Άδειες Παραμονής για Εξαρτημένη Εργασία 2003					
	Άδειες Παραμονής για εξαρτημένη εργασία, 2003-4				
	ΙΚΑ 2003	A+Θ	A	Θ	% συνόλου αδειών
ΑΛΒΑΝΙΑ	185,636	298,529	255,442	43,087	69
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ	23,469	46,464	18,880	27,584	70
ΡΟΥΜΑΝΙΑ	17,174	20,630	13,228	7,402	71
ΟΥΚΡΑΝΙΑ	3,167	15,279	3,054	12,225	66
ΠΑΚΙΣΤΑΝ	13,905	14,445	14,410	35	86
ΓΕΩΡΓΙΑ	3,750	10,896	4,098	6,798	72
ΙΝΔΙΑ	6,050	8,565	8,486	79	81
ΜΟΛΔΑΒΙΑ	1,339	7,829	2,445	5,384	68
ΑΙΓΥΠΤΟΣ	7,097	6,373	6,234	139	58
ΡΩΣΙΑ	40,477	5,661	1,121	4,540	56
ΜΠΑΓΚΛΑΝΤΕΣ	4,264	5,164	5,134	30	90
ΦΙΛΙΠΠΙΝΕΣ	3,872	4,523	858	3,665	75
ΠΟΛΩΝΙΑ	5,084	3,366	1,827	1,539	50
ΑΡΜΕΝΙΑ	885	3,299	1,695	1,604	64
ΣΥΡΙΑ	4,050	3,201	3,138	63	58
ΆΛΛΕΣ	25,851	11,624			
ΣΥΝΟΛΟ	346,070	465,848			

εργοδότη στον που λειτουργεί ως ένα επιπλέον είδος φόρου που δεν πληρώνουν οι Έλληνες εργαζόμενοι. Είναι επίσης και ένα σοβαρό πρόβλημα για την διεξαγωγή οικονομικών αναλύσεων. Εάν τα εθνικά στατιστικά στοιχεία δεν παρέχουν μια ακριβή εικόνα της οικονομικής πραγματικότητας, τότε η διαχείριση της οικονομίας, και άλλων συναφών θεμάτων, καθίσταται αδύνατη. Το Υπουργείο Εργασίας, παρόλο που έχει θεσπίσει αυστηρούς κανόνες για την έκδοση αδειών εργασίας και την πληρωμή των εισφορών της κοινωνικής ασφάλισης, δεν συλλέγει στοιχεία για όσες διαδικασίες έχει θεσπίσει ούτε πραγματοποιεί κάποια μελέτη για το ρόλο των μεταναστών στην Ελληνική αγορά εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

3.Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΕ

ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΑ

3.1.ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΔΙΕΘΝΕΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Το φαινόμενο της μετανάστευσης, αλλά και η ύπαρξη μεταναστών σε όλη την Ευρώπη είναι μια πραγματικότητα που δεν αμφισβητείται από κανέναν.

Το Διεθνές Δίκαιο των μεταναστών, περιέχει ορισμένους εθνικούς κανόνες αναφορικά με θέματα παραμονής, εισόδου άσκησης επαγγελματικών δραστηριοτήτων, απέλασης και εκφράζεται κυρίως από διμερείς κυρίως, αλλά και πολυμερείς συμβάσεις. Οι πολυμερείς ρυθμίσεις είναι λίγες και περιορίζονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Εγκατάστασης -1995, στην συνθήκη Ε.Ο.Κ-1957 και στην Συνθήκη περί της Ευρωπαϊκής Ένωσης - 1992. (Ρούκουνας 1995:232)

Οπωσδήποτε τα νομικά κείμενα αναφορικά με το ζήτημα των μεταναστών και αλλοδαπών γενικότερα.σχετίζονται με τα ανθρώπινα δικαιώματα και ιδίως με την Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του 1948 και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά ,Κοινωνικά,Πολιτιστικά Δικαιώματα της ίδιας χρονολογίας. (Χρ.Θεοδωρόπουλος ,1994:91)

Αν και η εξέλιξη των δικαιωμάτων των αλλοδαπών μέσα από διεθνείς συμβάσεις δεν υπήρξε εντυπωσιακή, παρόλα αυτά από νομολογιακής πλευράς πρέπει να εμση μανθεί η ολοένα και πιο φιλελεύθερη στάση έναντι των αλλοδαπών των οργάνων της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων .(Ρούκουνας 1995:232)

3.2. ΔΙΚΑΙΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Είναι γεγονός ότι οι διεθνείς συμβάσεις και οι διεθνείς συνθήκες για την προστασία των δικαιωμάτων των αλλοδαπών, που υπογράφηκαν κατά τον 200 αιώνα είναι πάρα πολλές και μάλιστα σε αρκετές περιπτώσεις η μια επικαλύπτει τις άλλη.

"Σε θεωρητική, λοιπόν, βάση υπάρχει ένα ικανοποιητικό κανονιστικό πλαίσιο που καλύπτει όλα τα βασικά θέματα αναφορικά με το συγκεκριμένο ζήτημα." (Χρ.Θεοδορόπουλος 1994:67)

Θα πρέπει να τονίσουμε ότι κάθε άνθρωπος προστατεύεται από τα κείμενα των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων .Τα νομικά κείμενα που σχετίζονται με τα

ανθρώπινα δικαιώματα και ιδίως η *Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του 1948*, το *Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα του 1966* και το *Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα* της ίδιας χρονολογίας, πρέπει να θεωρηθούν η αφετηρία για οποιοδήποτε ορισμό του διεθνούς μεταναστευτικού δικαίου.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τον τρόπο με τον οποίο αυτές οι Συμβάσεις καθορίζουν το δίκαιο των μεταναστών θα παρουσιάσουμε περιληπτικά ορισμένα ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων τα οποία έχουν άμεση σχέση με αυτό.

3.3. ΕΙΣΟΔΟΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΜΟΝΗ

Ελεύθερη κυκλοφορία ατόμων

Η είσοδος και η παραμονή των αλλοδαπών σε μια χώρα, βρίσκεται στην κυρίαρχη αρμοδιότητα του κράτους. Τα τελευταία 50 χρόνια βέβαια το Διεθνές Δίκαιο έχει αρχίσει να ελέγχει και συνεπώς να περιορίζει την διακριτική ευχέρεια των κρατών όχι τόσο στην είσοδο αλλά και στην έξοδο των αλλοδαπών. Επίσης έχουν πλέον κατοχυρωθεί διεθνώς τα δικαιώματα όλων των προσώπων που βρίσκονται υπό την δικαιοδοσία του κράτους και συνεπώς οι αλλοδαποί, οι οποίοι βρίσκονται σε μια χώρα παράνομα ή νόμιμα, απολαμβάνουν αυτά τα ατομικά δικαιώματα όπως και οι ημεδαποί. (Ρούκουνας, 1995:233)

Με εξαίρεση τις διμερείς ή πολυμερείς συμβάσεις, δεν υπάρχει εθιμικός κανόνας που να υποχρεώνει τα κράτη να δέχονται αλλοδαπούς στο έδαφός τους. Η διακίνηση των προσώπων από κράτος σε κράτος γίνεται επειδή εξυπηρετεί ποικίλες ανάγκες σε έναν κόσμο ολοένα και αλληλοεξαρτώμενο. Αντίθετα, κατά το σύγχρονο Διεθνές Δίκαιο είναι παράνομη η απαγόρευση εισόδου σε πολίτες του ίδιου κράτους. Επίσης για τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η ελεύθερη διακίνηση των υπηκόων της στο χώρο της Ενώσεως αποτελεί μια από τις βασικές αρχές της ενοποιήσεώς της. Απαγόρευση εισόδου και παραμονής κοινοτικού υπηκόου θα πρέπει να στηρίζεται σε συγκεκριμένους λόγους που ελέγχονται από κοινοτικά όργανα. (Ο.π.:233)

Ως προς τους αλλοδαπούς η διακριτική ευχέρεια έχει βέβαια και τα όριά της όπως βέβαια και η αυθαίρετη, χωρίς εύλογη αιτία, γενική απαγόρευση εισόδου και παραμονής μπορεί να θεωρηθεί ως πράξη μή φιλική και να δημιουργήσει προβλήματα στις διμερείς σχέσεις με τα τρίτα κράτη -μέλη, παρόλο που δεν ελέγχεται δικαστικώς. (ο.π.:233)

Το διαβατήριο

Η διακίνηση των προσώπων από κράτος σε κράτος γίνεται με την χρήση

ενός δημοσίου ταξιδιωτικού εγγράφου, του διαβατηρίου, που εκδίδεται από τις αρχές με σκοπό να υποδηλώσει την ταυτότητα του ατόμου που το χρησιμοποιεί. Το διαβατήριο δεν συνεπάγεται δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας σε όλα τα κράτη. Αποτελεί τεκμήριο της ιθαγένειας και συνιστά επαρκή απόδειξη για την άσκηση της διπλωματικής προστασίας από το κράτος ιθαγένειας του ατόμου. Η έκδοση του διαβατηρίου αποτελεί πράξη της διοίκησης και υπόκειται στον έλεγχο των διοικητικών δικαστηρίων. (D.Turack, 1972:98)

Κάθε κράτος έχει το δικαίωμα να αρνείται διαβατήριο όταν συντρέχουν οι εξής λόγοι:

- αν έχει εκδοθεί από μη αναγνωρισμένο κράτος
- αν φέρει σφραγίδα εισόδου σε μη αναγνωρισμένο κράτος
- κράτος με το οποίο βρίσκεται σε εμπόλεμη κατάσταση
- που δεν πληρεί τις συνήθεις ελάχιστες απαιτήσεις ταυτότητας του προσώπου(ονοματεπώνυμο, φωτογραφία κ.α.).

Τα στοιχεία αυτά πρέπει να είναι γραμμένα σε γλώσσα κατανοητή από τις αρχές του κράτους υποδοχής. (ο.π.)

Σύμφωνα με τον Ρούκουνα (1995:234) ειδικές διακρατικές συμφωνίες για τους πολίτες των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης καταργούν τη χρήση διαβατηρίων κατά την διακίνησή τους στα εδάφη των συμμετεχόντων κρατών. Ως προς τα τρίτα κράτη η Ένωση για να τονίσει τον ενοποιητικό της χαρακτήρα, έχει υιοθετήσει ενιαίου τύπου διαβατήριο. Για την είσοδο σε ξένο κράτος απαιτείται θεώρηση (visa) του διαβατηρίου, πράγμα που σημαίνει ότι οι αρχές του κράτους υποδοχής έχουν στοιχειώδη γνώση ότι θα το επισκεφθεί ο κάτοχος του διαβατηρίου, τους λόγους επίσκεψης, συναινούν και καθορίζουν τη διάρκεια παραμονής. Η πράξη θεώρησης είναι μετακλητή αλλά στην περίπτωση αυτή πρέπει να αιτιολογείται. Τέλος με διάφορες συμφωνίες έχει καταργηθεί η θεώρηση των διαβατηρίων για βραχείας διάρκειας διακίνηση μεταξύ υπηκόων των συμβαλλόμενων κρατών.

3.4.ΕΠΑΝΑΠΡΟΩΘΗΣΗ ΑΛΛΟΔΑΠΟΥ

Ο αλλοδαπός που εισέρχεται παράνομα στο έδαφος του Κράτους παραβιάζει τον ποινικό νόμο και υπόκειται σε επαναπροώθηση. Η επαναπροώθηση είναι μέτρο που λαμβάνεται από τις αστυνομικές αρχές και συνίσταται στην άμεση αποπομπή του παράνομου εισελθέντος αλλοδαπού προς το κράτος προέλευσής του. Αν όμως ο αλλοδαπός προχωρήσει στην υποβολή αίτησης (πολιτικού) ασύλου τότε αναστέλλεται η εκτέλεση επαναπροώθησης, μέχρι να εξετασθεί το αίτημά του. (Α.Μπρεδήμας 1990:71)

Τις τελευταίες δεκαετίες τα υπό ανάπτυξη κράτη υποστηρίζουν ενεργά την

αρχή της μη επαπρόωθησης. Η επιχειρηματολογία τους βασίζεται κυρίως σε ανθρωπιστικούς λόγους και στον ενδεχόμενο κίνδυνο, ο επαναπροωθούμενος αλλοδαπός να υποστεί βασανισμούς ή και ταπεινωτική μεταχείριση στο κράτος που επαναπροωθείται. Ήδη τα όργανα της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων υποστηρίζουν την άποψη ότι είτε νόμιμα είτε παράνομα ο αλλοδαπός δεν επαναπροωθείται και απελαύνεται, εάν υπάρχουν βάσιμοι λόγοι ότι θα κινδυνεύσει να υποστεί βασανισμούς ή ταπεινωτική μεταχείριση στο άλλο κράτος. Αυτό προβλέπεται άλλωστε η Σύμβαση της Γενεύης (1951) περί των προσφύγων και η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά των βασανιστηρίων (1984). (ο. π.:71)

3.5. ΑΠΕΛΑΣΗ ΑΛΛΟΔΑΠΟΥ

Απέλαση είναι πράξη της διοικήσεως με την οποία διατάσσεται για λόγους δημοσίας τάξεως, ασφάλειας δημοσίων ηθών, η αναχώρηση αλλοδαπού που βρίσκεται νόμιμα ή παράνομα στο έδαφος του κράτους. Με τις νεότερες εξελίξεις του Διεθνές Δικαίου μπορεί να λεχθεί ότι η μαζική απέλαση αλλοδαπών δεν είναι επιτρεπτή. Η διοίκηση έχει πλήρη διακριτική ευχέρεια να αρνηθεί την είσοδο του αλλοδαπού στην χώρα ενώ για την πράξη απέλασης υπόκειται σε έλεγχο. Ο απελαυνόμενος δικαιούται να γνωρίζει τους λόγους απέλασής του και να επιχειρήσει την ακύρωσή δι' αντιπροσώπου. (Ρούκουνας, 1995 :237)

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση εγκαταστάσεως του 1955 ορίζει τους λόγους απέλασης, αλλά η έννοια της διοικητικής τάξης και τα χρηστά ήθη Καθορίζονται κατά τη Σύμβαση από τα όργανα του κράτους που αποφασίζει την απέλαση.

Όσον αφορά τους πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων έχει ταχθεί υπέρ ενιαίας έννοιας της δημόσιας τάξης και συνεπώς η ελεύθερη εκτίμηση από κάθε κράτος περιορίζεται μόνο στους υπηκόους τρίτων κρατών. (ο.π.)

Όπως αναφέρει ο Ρούκουνας(1995:238) μια σύντομη συγκριτική έρευνα των ευρωπαϊκών νομοθεσιών εντοπίζει έξι κύριους λόγους απέλασης αλλοδαπού:

1. παράνομη είσοδο
2. παραβίαση όρων παραμονής ή λήξη της άδειας παραμονής που χορηγήθηκε για ειδικούς λόγους
3. ανάμειξη σε εγκληματικές ενέργειες
4. ανάμειξη σε πολιτικές δραστηριότητες που αντίκειται στη δημόσια τάξη
5. επιβάρυνση του κοινωνικού σύνολο λόγω αληθείας
6. καταδικαστική απόφαση

3.6. ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΕΞΟΛΟΥ

Απαγόρευση εξόδου σε αλλοδαπούς όπως και σε ημεδαπούς είναι νόμιμη μόνο αν στηρίζεται σε δικαστική απόφαση ή αποτελεί μέτρο ασφαλείας από δικαστική αρχή για την διαλεύκανση εγκλήματος ή τέλος πραγματοποιείται για την εκπλήρωση φορολογικής ή στρατιωτικής υποχρέωσης.

3.7. ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΕΣ ΑΛΛΟΔΑΠΟΥ

Στην εποχή μας και λόγω της έξαρσης του ιμπεριαλιστικού φαινομένου, υποστηρίχθηκε συστηματικά η άποψη ότι "οι αλλοδαποί δικαιούνται ενός ελάχιστου επιπέδου μεταχειρίσεως (International Minimum Standard) οποιαδήποτε και αν ήταν η μεταχείριση που το κράτος επιφύλασσε στους ιδίους αυτού υπηκόους". (Παπάς, 1989:83)

Σε κράτη όπου δεν υπάρχει κατοχυρωμένη προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως αυτά ορίζονται από διάφορες διεθνή συμβάσεις, η όλη προσπάθεια εξασφάλισης στοιχειώδους προστασίας για τους αλλοδαπούς, απέβλεπε στην δημιουργία ειδικού καθεστώτος υπέρ αυτών. (Αλεξιάδης Στ.1996: 37)

Όπως προκύπτει αυτή τη στιγμή από τα διεθνώς ισχύοντα κείμενα, ο κανόνας οδηγεί στην προς τα πάνω εξομοίωση στα ατομικά δικαιώματα, με αποκλίσεις στους τομείς των οικονομικών και των πολιτικών δικαιωμάτων. (ο.π.σελ 38)

3.8. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ

Κατά κανόνα, οι αλλοδαποί δεν έχουν πολιτικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι, ο διορισμός στο δημόσιο και η άσκηση καθηκόντων δημοσίων λειτουργών.

Ο Αντωνίου (1992:201) αναφέρει ότι περιορισμοί υπάρχουν στον οικονομικό τομέα ως προς την διακίνηση κεφαλαίων την αγορά ακινήτων και την εν γένει επαγγελματική δραστηριότητα των αλλοδαπών, για την οποία απαιτείται γενικώς άδεια του κράτους διαμονής. Συνεχώς όμως μειώνονται με διεθνείς συμβάσεις και με την εσωτερική νομοθεσία (ΕΛΛΑΣ), οι διαφορές μεταχειρίσεως στα θέματα κοινωνικής ασφάλισης και κατά ένα ση μαντικό βαθμό κοινωνικής αντίληψης.

3.9. ΔΙΚΑΙΟ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ

Η ανάγκη ειρηνικής συνύπαρξης διαφόρων λαών μέσα στα σύνορα του ίδιου του κράτους είναι αυτή που κατά κύριο λόγο οδήγησε διεθνής οργανισμούς και κυβερνήσεις στο να προσπαθήσουν να δημιουργήσουν ένα νομικό πλαίσιο

προστασίας των μεταναστών σε διεθνές επίπεδο, το Διεθνές Δίκαιο των Αλλοδαπών. (Ρούκουνας, 1995:232)

Είναι γεγονός ότι το διεθνές δίκαιο που αφορά τους αλλοδαπούς έχει υποστεί μεταβολές ανάλογα με τις εποχές και τις κοινωνικές συνθήκες. Αλλά ακόμη και σήμερα είμαστε μακριά από την "ισοπολιτεία" που παρείχαν στους ξένους οι αρχαίοι Έλληνες και το *Hospitum Publicum* των Ρωμαίων. (Ρούκουνας 1995 :232)

Οι διεθνείς ρυθμίσεις που αφορούν ζητήματα μετανάστευσης διακρίνονται σε δυο κατηγορίες: ρυθμίσεις γενικής εφαρμογής και ρυθμίσεις αποκλειστικής ισχύος για μετανάστες. (Αμιτσής -Λαζαρίδης 2000:35)

Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει διατάξεις για την μετανάστευση που περιέχονται σε διεθνείς μηχανισμούς προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων. (ο.π.σελ35)

Πρόκειται για ρυθμίσεις που εντοπίζονται ενδεικτικά στο Διεθνές Σύμφωνο του Ο.Η.Ε. για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη και στις Διεθνείς Συμβάσεις Εργασίας. (ο.π.36)

Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει διατάξεις για την μετανάστευση και τους μετανάστες, οι οποίες περιέχονται σε μηχανισμούς που αφορούν αποκλειστικά το φαινόμενο τη μετανάστευσης. Πρόκειται χαρακτηριστικά για τη Σύμβαση της Γενεύης του 1951 περί Νομικού Καθεστώτος των Προσφύγων, τη Διεθνή Σύμβαση του Ο.Η.Ε. για την προστασία των δικαιωμάτων των μεταναστών εργαζομένων και των οικογενειών τους, την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Νομικό καθεστώς των Εργαζομένων Μεταναστών, τη Σύμβαση σχετικά με την συμμετοχή των μεταναστών στην δη μόσια ζωή σε τοπικό επίπεδο και τη Διεθνή Σύμβαση Εργασίας Νο143 του 1975. (ο.π. σελ36)

3.10.ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Τον Οκτώβριο του 1991 η Βουλή των Ελλήνων άρχισε τη συζήτηση επί των άρθρων και του συνολικού σχεδίου νόμου του Υπουργείου Δημοσίας Τάξεως "Είσοδος-έξοδος, παραμονή, εργασία, απέλαση, αλλοδαπών και διαδικασία αναγνώρισης αλλοδαπών προσφύγων ". Η πολυήμερη συζήτηση κατέληξε στην ψήφιση από την κυβέρνηση του Ν.1975/91 ο οποίος ήταν το πρώτο νομοθέτημα που καθόρισε τις διαδικασίες αλλά και το νομικό καθεστώς των αλλοδαπών αντικαθιστώντας τον θεωρούμενο ως παρωχημένο Ν.4310/1929.(Καρύδης 1996:27)

Στην εισηγηματική έκθεση του Σχεδίου Νόμου αναφέρετε ρητά ότι:" κρίνετε επιτακτική ανάγκη το Κράτος να αποκτήσει ένα νέο νόμο εναρμονισμένο προς τις νομοθεσίες των άλλων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής

Ένωσης, λαμβάνοντας υπόψη τις γενικότερες τάσεις μετανάστευσης που διαμορφώνονται στο ευρύτερο χώρο που κείται η χώρα μας, την ανάγκη καταπολέμησης της λαθρομετανάστευσης της περιοχής μας και τις εξελίξεις στο θέμα αυτό στα κοινοτικά πλαίσια και σε εκείνα του Συμβουλίου της Ευρώπης" (πρακτικά Βουλής)

Πρόκειται για μια διατύπωση η οποία με κομπσό αλλά σαφή τρόπο υποδηλώνει την υποχρέωση των κρατών μελών να προσαρμόσουν την νομοθεσία τους στην ενιαία κεντρική πολιτική της τότε Ευρωπαϊκής Κοινότητας για την αντιμετώπιση του μεταναστευτικού προβλήματος. (Καρύδης 1996 :28)

Μέσα από αυτήν τη διατύπωση είναι εμφανή η ύπαρξη πολλών διακυβερνητικών συμφωνιών που επιδιώκουν τη συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών στη χάραξη κοινής κοινωνικής πολιτικής για το ζήτημα των μη κοινοτικών αλλοδαπών.

Συνεπώς είναι αδύνατη η κατανόηση και ορθή ερμηνεία της ελληνικής μεταναστευτικής νομοθεσίας και πολιτικής χωρίς την προηγούμενη διερεύνηση και κριτική εξέταση της συνολικής κατευθυντήριας πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και τους τρόπους που υλοποιείται στο επίπεδο της εθνικής νομοθεσίας των άλλων κρατών μελών. (ο.π. 28)

Από την αρχή της δεκαετίας του 1980, τα όργανα της τότε Ευρωπαϊκής Κοινότητας σχεδίαζαν τη ρύθμιση των συναφών με τους μετανάστες αλλά και πρόσφυγες προβλημάτων ενόψει της πλήρους οικονομικής και πολιτικής ενοποίησης του ευρωπαϊκού χώρου που καλύπτουν τα κράτη μέλη. (Αντωνίου.1992:205)

Ο σχεδιασμός αυτός αφορούσε κυρίως άτομα προερχόμενα από τον γνωστό εξω-ευρωπαϊκό Τρίτο Κόσμο επρόκειτο να μεταβληθεί σημαντικά μετά το 1989, έτος της οριστικής κατάρρευσης των χωρών του λεγόμενου "υπαρκτού σοσιαλισμού" (Καρύδης 1996:29)

Οι εξελίξεις αυτές δημιούργησαν έναν νέο Τρίτο Κόσμο, ενδογενή-ενδοευρωπαϊκό, η ύπαρξη του οποίου διαφοροποίησε την πολιτική προοπτική και αποτέλεσε ζήτημα απόλυτης προτεραιότητας για τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και της εθνικές κυβερνήσεις των κρατών μελών στην κατεύθυνση της επείγουσας εναρμόνισης της σχετικής νομοθεσίας και πολιτικής για την αντιμετώπιση του αναμενόμενου μεταναστευτικού και προσφυγικού ρεύματος. (Αλεξιάδης 1996:104)

Σημαντικό είναι να αναφέρουμε το πολιτικό πλαίσιο αναφοράς την περίοδο που αναφερόμαστε συναποτελείται από:

- I. την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (1987) η οποία έθετε ως ορόσημο το τέλος του 1992 για την ολοκλήρωση της ενιαίας εσωτερικής αγοράς και την υλοποίηση των επονομαζομένων "τεσσάρων ελευθεριών", δηλαδή την ελεύθερη κυκλοφορία αγαθών,

κεφαλαίου, υπηρεσιών και προσώπων και

- II. τη Συνθήκη του Μάαστριχ για την πολιτική ένωση της Ευρώπης (1991.), τρίτο πυλώνα της οποίας αποτελεί η επιδίωξη κοινής πολιτικής σε θέματα Ασύλου, Μετανάστευσης και Δικαιοσύνης. (Καρύδης 1996:29)

3.10.1 Διεθνές Συμβάσεις-Προστασία Αλλοδαπών

Οι αλλοδαποί που βρίσκονται στην επικράτεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης προστατεύονται από διεθνείς συμβάσεις στο πλαίσιο της δραστηριότητας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών και του Συμβουλίου της Ευρώπης που αφορούν στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. (Αγουρίδης, 1998:34)

Σύμφωνα με τον Καρύδη (1996:30-33) και όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω οι σημαντικότερες από αυτές τις Διεθνείς Συμβάσεις είναι:

- I. Η *Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου* (1948) η οποία, παρά την αμφισβήτηση της δεσμευτικής νομικής αξίας της, αποτελεί διεθνές κατευθυντήριο πρότυπο εξαιρετικής σημασίας για τα συμβαλλόμενα κράτη. Ιδιαίτερη επίσης σημασία για την υποχρέωση προστασίας των ανθρωπίνων κάθε ατόμου αδιακρίτως έχει το Διεθνές Σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα.
- II. Η *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών*, γνωστή και ως Σύμβαση της Ρώμης (1950). Για την εφαρμογή της θεσμοθετήθηκαν όργανα όπως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων
- III. Ο *Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης 13* και η *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Εγκατάστασης 14*, οι οποίες προστατεύουν νόμιμα εγκατεσπιμένους στα συμβαλλόμενα κράτη αλλοδαπούς κατά την άσκηση των αστικών και ατομικών δικαιωμάτων τους και παρέχουν δικαστικές και διοικητικές εγγυήσεις για την απρόσκοπτη παραμονή και δραστηριότητά τους στη χώρα υποδοχής.
- IV. Οι *Συμβάσεις υπ' αριθμόν 97* και *ιδίως 143 της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας* για την Καταχρηστική Μετανάστευση και την προαγωγή της Ισότητας στις Ευκαιρίες και στη Μεταχείριση των Μεταναστών Εργατών που παρέχουν προστασία σε όλους τους διακινούμενους αλλοδαπούς εργαζομένους χωρίς να διακρίνει τους λαθρομετανάστες.

Οι συμβάσεις αυτές καθίστανται μετά την κύρωσή τους μέρος του εσωτερικού δικαίου κάθε συμβαλλόμενου κράτους και κατά συνέπεια επιτρέπουν

την σε κάθε θιγόμενο να προσφεύγει στα εθνικά η και στα διεθνή Δικαστήρια προς αναζήτηση προστασίας. Ταυτόχρονα αποτελούν πρότυπο και για τις χώρες εκείνες που αποφεύγουν τη κύρωσή τους εφόσον άτομα, ομάδες πολιτών ή μη κυβερνητικές οργανώσεις μπορούν να επικαλεσθούν τις σχετικές διατάξεις και την ηθική τους ισχύ σε περιπτώσεις παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. (Καρύδης 1996:33)

Στις σημερινές συνθήκες της διεθνούς αλληλεξάρτησης, της σύγκλισης των οικονομιών και της διάχυσης των πληροφοριών, η σημασία τέτοιων δεσμεύσεων είναι προφανής.(ο.π.) Σύμφωνα με μια άποψη, η υποχρέωση προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί πανανθρώπινο αναγκαστικό δίκαιο, το οποίο προϋπάρχει του θετικού δικαίου οι διατάξεις του οποίου δεν το δημιουργούν αλλά οφείλουν να αναγνωρίσουν την ύπαρξή του και να το επικυρώσουν.(Αγουρίδης: 1998:43)

Η δημοκρατική και ειρηνική προοπτική του σημερινού κόσμου έγκειται στην σύνταξη ενός νέου διαπλανητικού "κοινωνικού συμβολαίου" που θα υλοποιεί τη διάταξη της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ότι «παν πρόσωπο δικαιούται όπως επί του κοινωνικού και του διεθνούς πεδίου επικρατή μια τάξης τοιαύτη, ώστε τα δικαιώματα και αι ελευθερίες περί των γίνεται μνεία εν τη παρούση δηλώσει να δύνατε να εύρωσι πλήρη εφαρμογήν»(άρθρο 28).(Καρύδης 1996:33)

Μέσα από αυτό το ανθρωποκεντρικό πρίσμα, κλασσικές. ένοιες του διεθνούς δικαίου, όπως η απόλυτη εθνική κυριαρχία, η μη ανάμιξη στις εσωτερικές υποθέσεις, η αναγνώριση νομικής προσωπικότητας αποκλειστικά στα κράτη και στους διακυβερνητικούς φορείς χρήζουν κριτικής επανεξέτασης και αναθεώρησης.(Δοκουμετζίδης : 1997 :69)

3.11. ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Το νομικό καθεστώς των μεταναστών στην Ελλάδα ρυθμίζεται από ένα σύνθετο θεσμικό πλαίσιο, το οποίο διαμορφώνεται σύμφωνα με τις εντολές που κατοχυρώνει το σύνταγμα για την προστασία των αλλοδαπών και την νομοθετική τους εξειδίκευση. Παράλληλα, η εφαρμογή μηχανισμών των Διεθνών Οργανισμών συνθέτει ένα παράλληλο επίπεδο υπερνομοθετικής ισχύος που διέπει πλέον τις σχέσεις μεταξύ διοίκησης και μεταναστών σε διαφορετικά πεδία της οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Τέλος, αυξημένη ισχύ εμφανίζουν οι θεσμικές παρεμβάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο πεδίο αυτό. (Αμιτσής -Λαζαρίδης 2000:34-35)

Σε μία προσπάθεια να περιγράψουμε το νομικό πλαίσιο κάλυψης των αλλοδαπών γενικότερα στη χώρα μας διαπιστώνουμε -βασιζόμενοι και στις προηγούμενες αναφορές στο Διεθνές δίκαιο ότι το νομικό καθεστώς που ισχύει στην Ελλάδα αποτελείται από δυο επίπεδα.

Στο πρώτο επίπεδο περιέχονται οι Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Συμβάσεις τις οποίες έχει επικυρώσει η Ελλάδα και μέσα από τις οποίες δεσμεύεται για την προστασία των μεταναστών και αλλοδαπών γενικότερα. Μιλάμε λοιπόν για την Σύμβαση της Γενεύης για το καθεστώς προσφύγων, που κυρώθηκε από την Ελλάδα με το νόμο 3989/59 και τη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων, που κυρώθηκε με το νόμο 1782/88. (Χρ. Θεοδωρόπουλος 1994: 182)

Μέσα στο πνεύμα των παραπάνω. Διεθνών Συμβάσεων και Συνθηκών βρίσκεται και το Σύνταγμα του 1975, "είναι ένα από τα προοδευτικότερα της Ευρώπης στον τομέα των θεμελιωδών ελευθεριών και δικαιωμάτων, κατοχυρώνοντας μια σειρά από δικαιώματα εξίσου για τους Έλληνες πολίτες και για τους αλλοδαπούς".(ο.π.)

Χαρακτηριστικά. παραδείγματα αυτών των δικαιωμάτων αποτελούν τα παρακάτω: η ελευθερία ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθρο 5), η προσωπική ελευθερία (άρθρο 6), το δικαίωμα στην παροχή δικαστικής προστασίας (άρθρα 7-8 & 20), το δικαίωμα στο οικιακό άσυλο (άρθρο 9), το δικαίωμα αναφοράς στις αρχές (άρθρο 10), η θρησκευτική ελευθερία (άρθρο 12), η ελευθερία της έκφρασης (άρθρο "14), το απόρρητο της αλληλογραφίας (άρθρο 15) και η προστασία της εργασίας (άρθρο 22). (Χρ.Θεοδωρόπουλος 1994:183-4)

Το Σύνταγμά μας επίσης προβλέπει ρητά ότι κανένας αλλοδαπός δεν εκδίδεται για την δράση του υπέρ της ελευθερίας.Αλλά και ο Αστικός Κώδικας στο άρθρο 4, προβλέπει ότι ο αλλοδαπός απολαμβάνει τα αστικά δικαιώματα ημεδαπού.

Σ' αυτό το σημείο κρίνεται αναγκαίο να ειπωθεί ότι τα παραπάνω κείμενα χαρακτηρίζονται κυρίως από μια προσπάθεια κατοχύρωσης του σεβασμού της ανθρώπινης αξίας, την ανάδειξη της ανάγκης ενός Κράτους Πρόνοιας που θα καταξιώνει τις μεταπολεμικές ανθρωπιστικές αξίες. (ο.π. 183)

Επιπλέον, ας μην ξεχνάμε ότι τα κείμενα αυτά αντιστοιχούν σε μια εποχή όπου η συγκυρία ήταν ευνοϊκή τόσο για την μετανάστευση όσο και για την ξένη εργασία ειδικότερα. Η Ευρώπη βρίσκεται στην φάση ανασυγκρότησης οικονομικής και έχει ανάγκη από εργατικά χέρια. Αναφερόμαστε επομένως σε μια εποχή όπου οι κοινωνικές ανοχές και η κοινωνική ευαισθησία ήταν μεγάλες, κάτι που ίσχυε και για τους Έλληνες που αποδημούσαν κατά χιλιάδες. (Ο.π.:80. &183)

Απέναντι σ' αυτό το πλαίσιο κανόνων δικαίου που εμφανίζουν περισσότερο θεωρητική ισχύ παρά πρακτική και. έχουν χαρακτήρα διακηρύξεων και ευχολογιών, με ελάχιστα δεσμευτική ισχύ αντιπαρατάσσεται το σύνολο των διατάξεων των εσωτερικών νομοθεσιών που διαμορφώνουν μια τελείως διαφορετική εικόνα και διαφοροποιούν την κατάσταση ση ματικά. (ο.π.184)

Ουσιαστικά η αναφορά γίνεται για το δεύτερο επίπεδο του νομικού πλαισίου, μιας και από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του '70 η μεταναστευτική πολιτική της Ελλάδας αλλά και των αναπτυσσόμενων Ευρωπαϊκών χωρών

επαναπροσδιορίζεται, αφού οι αλλαγές των οικονομικών δομών έθεσαν τέλος στην περίοδο ανοχής απέναντι στους μετανάστες.

Σ' αυτά τα νέα πλαίσια εντάσσονται η Συνθήκη του Δουβλίνου και η Σύμβαση Σένγκεν (1985) που ουσιαστικά εκφράζει την επιθυμία ενέργειας αυστηρού ελέγχου της εισόδου και της ελεύθερης διακίνησης όσων βρίσκονται νόμιμα στις χώρες που υπογράφουν την Συνθήκη αυτή. (Δοκουμεντζίδης : 1997:87)

Το αρχικό θεσμικό πλαίσιο ρύθμισης της εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης στην Ελλάδα εντοπίζεται στις διατάξεις του Ν.4310/1929. Από τις αρχές όμως τις δεκαετίας του '80 έγινε κατανοητό ότι η εφαρμογή του συγκεκριμένου νομοθετήματος αδυνατούσε να ανταποκριθεί στις ραγδαίες μεταβαλλόμενες συνθήκες στο πεδίο της μετανάστευσης. Παράλληλα, δημιουργούνταν νέες υποχρεώσεις για την κάλυψη των μεταναστών εξαιτίας της εφαρμογής μηχανισμών Διεθνών Οργανισμών (ΟΗΕ, Συμβούλιο της Ευρώπης, ΔΟΕ) που είχαν επικυρωθεί από την Ελληνική Πολιτεία. (Μουσούρου 1991 :89)

Το νομοθετικό καθεστώς που διέπει τους αλλοδαπούς στην Ελλάδα, ρυθμίζεται από το βασικό Νόμο 2910/01 και τον συμπληρωματικό Νόμο 3320/02 καθώς και από τα διάφορα Προεδρικά διατάγματα.

3.11.1. Ν.1975/91

Η ξαφνική εισροή μεταναστών στις αρχές της δεκαετίας του '90 βρήκε την διοικητική μηχανή της Ελλάδας απροετοίμαστη.. Μέχρι τότε, η εθνική 'μεταναστευτική πολιτική' ήταν αποκλειστικά προσανατολισμένη σε μια πολιτική αποστολής μεταναστών. Επομένως δεν υπήρχε μια πολιτική υποδοχής μετάναστών που θα μπορούσε να αντιμετωπίσει ης νέες περιστάσεις.

Η ανάδειξη νομικών προβλημάτων οδήγησαν στην υιοθέτηση ενός θεσμικού πλαισίου, το οποίο τυποποιήθηκε με την ψήφιση του Ν. 1975/91.(Αμιτσής, Λαζαρίδης 2001 :37)

Εξ αρχής πρέπει να επισημανθεί ότι η φιλοσοφία και η εσωτερική λογική που χαρακτηρίζει το βασικό νομοθέτημα του Ν.1975/91 διατυπώνεται ρητά ήδη στην εισηγηματική έκθεση όπου αναφέρεται ότι: "ξαφνικά ο ελληνικός χώρος άρχισε να κατακλύζεται από αλλοδαπούς, οι οποίοι εισερχόμενοι, παραμένοντες και εργαζόμενοι παράνομα δημιουργούν τεράστια προβλήματα στο Κράτος, ενώ αναπόφευκτά τα δικά τους προβλήματα προσπαθούν να τα λύσουν επιδιδόμενοι στην εγκληματικότητα γενικά (ληστείες, ναρκωτικά, κλοπές κ.α.)". (Καρύδης 1996:65)

Ο Λαζαρίδης αναφέρει για τον Ν.1975/91 ότι "βασική επιδίωξη του νομοθέτη ήταν από την μια πλευρά να αντιμετωπίσει το φαινόμενο της παράνομης

μετανάστευσης και από την άλλη να προσαρμόσει τις εθνικές πολιτικές με την μεταναστευτική πολιτική των κρατών μελών της Δυτικής Ευρώπης."(Lazarídis 1996: 342)

Ο Ν. 1975/91 ρυθμίζει την άμεση απέλαση από τις μεθοριακές αρχές ή τα αστυνομικά όργανα οποιουδήποτε μετανάστη εισέρχεται ή διαμένει στη χώρα χωρίς να διαθέτει τα απαραίτητα αστυνομικά έγγραφα και να έχει τηρήσει τις απαραίτητες διαδικασίες. Έτσι θεμελιώνεται το δικαίωμα των αστυνομικών οργάνων να ελέγχουν τα άτομα κατά την είσοδο ή έξοδο από την χώρα για την κατοχή των απαραίτητων εγγράφων. (Αμιτσής, Λαζαρίδης 2001 :38)

Σύμφωνα μάλιστα με το άρθρο 4. παρ. 3. ο νόμος προβλέπει ποινή φυλάκισης από 3 μήνες μέχρι πέντε χρόνια για τον αλλοδαπό, που έχει μπει λαθραία στην χώρα ή που προσπαθεί να μπει λαθραία στη χώρα. Τα δικαστήρια δε, συνήθως επιβάλλουν ποινές γύρω στους 15 μήνες, που είναι αυστηρές ποινές για τον ξένο που φθάνει συχνά κυνηγημένος και εξαντλημένος στη χώρα, μετά από ταλαιπώρα πολυτιμερα ταξίδια. (Χρ.Θεοδωρόπουλος,1994:186)

Επίσης για πρώτη φορά θεωρείται αδίκημα και η εργασία αλλοδαπού χωρίς τη σχετική άδεια, τιμωρούμενη με ποινή φυλάκισης από 10 μέρες μέχρι πέντε χρόνια (άρθρο 33 παρ. 7).Η διάταξη αυτή ουσιαστικά ποινικοποιεί την νόμιμη απόκτηση των αναγκαίων μέσων για επιβίωση και ωθεί τον αλλοδαπό στην αναζήτηση παράνομων τρόπων για την εξασφάλισή τους. (ο.π. 186)

Επιπρόσθετα, ο νόμος εισάγει το θεσμό των ειδικών ομάδων περιπολίας, ο ρόλος των οποίων είναι να περιπολούν τα εξωτερικά σύνορα της χώρας για να εμποδίζουν την είσοδο παράνομων μεταναστών.

Κινούμενο μέσα στο ίδιο κλίμα, θεσπίζει αυστηρότατες προϋποθέσεις για την χορήγηση άδειας παραμονής και εργασίας. Η αρχική περίοδος παραμονής χωρίς άδεια διαρκεί τρεις μήνες. Μετά την περίοδο αυτή, μια προσωρινή άδεια παραμονής διάρκειας τριών μηνών μπορεί να χορηγηθεί από το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης. Η άδεια παραμονής για λόγους απασχόλησης χορηγείται σε αλλοδαπούς που εισέρχονται στην Ελλάδα με άδεια εργασίας από τους εργοδότες, η οποία ισχύει για ένα ακόμα έτος. (Αμιτσής, Λαζαρίδης 2001 :37)

Η ετήσια άδεια παραμονής που χορηγείται σε άτομα που προσκαλούνται από Έλληνα εργοδότη για απασχόληση στην Ελλάδα μπορεί να ανανεώνεται κάθε χρόνο με ανώτερο διάστημα πέντε ετών. Μετά την παρέλευση των πέντε ετών η άδεια ανανεώνεται κάθε δύο χρόνια, με απόφαση του Υπουργού Δημοσίας Τάξης σε συμφωνία του Υπουργού Εργασίας, και μόνο μετά από 15 χρόνια παραμονής στη χώρα μπορεί ένας μη κοινοτικός υπήκοος να υποβάλλει αίτηση για μόνιμη παραμονή (άρθρα 7-12). (ο.π.37)

Σύμφωνα με την Κούρτοβικ (Θεοδωρόπουλος, 1994: 187) η τακτική αυτή στην πράξη ωθεί στο πέριθώριο και την παράνομη μετανάστευση μεγάλο αριθμό αλλοδαπών που πριν πέντε χρόνια είχαν έρθει στην Ελλάδα και μάλιστα με την

νόμιμη οδό. Και αυτό γιατί μετά από πέντε χρόνια ζωής και εργασίας στη χώρα μας είναι φυσικό και αναμενόμενο να έχουν δημιουργηθεί κοινωνικοί, συναισθηματικοί, αλλά ακόμη και οικογενειακή δεσμοί του αλλοδαπού με το χώρο που ζει, και έτσι η επιστροφή στο χώρο προέλευσης τουλάχιστον σ' αυτή τη φάση δεν είναι επιθυμητή.

Επιπλέον ο Υπουργός Δημοσίας Τάξης μπορεί να επιβάλλει περιορισμούς στην ελεύθερη μετακίνηση ενός αλλοδαπού για λόγους 'δημόσιας ασφαλείας'.

Αυτό το σημείο είναι αξιοσημείωτο αφού αποδίδει στον Υπουργό Δημοσίας Τάξης νομοθετική, δικαστική, και εκτελεστική εξουσία πράγμα που επιβεβαιώνει μία μάλλον ολοκληρωτική και καθεστωτική αντίληψη που μπορεί να αποδειχθεί ιδιαίτερα επικίνδυνη για τη δημόσια ζωή, αλλά και την ίδια την λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος. (Αγουρίδης, 1998:103)

Η παραμονή και η άδεια εργασίας μπορεί να χορηγηθούν χωρίς χρονικό όριο στους μετανάστες που έχουν παντρευτεί με Έλληνες ή έχουν Ελληνική καταγωγή. Ένας εργαζόμενος μετανάστης που απασχολείται νόμιμα μπορεί να επανασυνδεθεί με την οικογένειά του, υπό την προϋπόθεση ότι υπήρχε κοινή συμβίωση πριν την άφιξη του ιδίου στην Ελλάδα. (Αμιτσής, Λαζαρίδης 2001:39)

Οι διαδικασίες απέλασης είναι πλέον περισσότερο ευέλικτες. Ο Ν.1975/91 θέτει βέβαια σε εφαρμογή τις ρυθμίσεις της Συνθήκης Σένγκεν αλλά στην πράξη εντοπίζονται προβλήματα στο επίπεδο εφαρμογής του, καθώς οι παράνομοι μετανάστες αποτελούν ένα φθηνό και εκμεταλλεύσιμο εργατικό δυναμικό σε μία χώρα με αυξανόμενα ποσοστά παραοικονομίας. (0.π39)

"Όσον αφορά την εργατική νομοθεσία και την δυνατότητα διεκδίκησης αστικών δικαιωμάτων τα δικαστήρια δεν διακρίνουν το νόμιμο ή μή της παραμονής των αλλοδαπών. Με άλλα λόγια η εργατική νομοθεσία δεν προβλέπει διάκριση ανάμεσα σε Έλληνες και ξένους εργαζόμενους σχετικά με τα εργασιακά δικαιώματα και το ύψος του μισθού". (Ε1<με Πουλοπούλου 1990:68)

Ωστόσο, στην πράξη υπάρχει αδυναμία διεκδίκησης των δικαιωμάτων των αλλοδαπών τόσο από τους νόμιμα όσο και από τους παράνομα ευρισκόμενους αλλοδαπούς στη χώρα, διότι:

- I. οι μεν νόμιμα εργαζόμενοι κινδυνεύουν να χάσουν την άδεια εργασίας η οποία συνδέεται με τον συγκεκριμένο εργοδότη
- II. οι δε μή μόνιμα εργαζόμενοι κινδυνεύουν να απελαθούν αφού με την προσφυγή τους στα δικαστήρια αποκαλύπτουν την παρουσία και τον τόπο διαμονής τους. Οι τελευταίοι εξάλλου εξαιρούνται από τις διατάξεις του εργατικού δικαίου αφού η σύμβαση εργασίας τους θεωρείται άκυρη. (ο.π.: 68)

Ακόμη με τον ίδιο νόμο, ο αλλοδαπός που δεν έχει άδεια παραμονής δεν

μπορεί να αναφερθεί σε καμία αρχή και να υποβάλλει το οποιοδήποτε αίτημα, αφού με ρητή διάταξη του νόμου (άρθρο 31,παρ.2), οι δημόσιες υπηρεσίες και τα νομικά πρόσωπα υποχρεούνται να μην δέχονται για εξέταση αίτημα αλλοδαπού αν δεν έχει άδεια παραμονής. (Θεοδωρόπουλος, 1994 : 187)

Εδώ διαπιστώνουμε τα κενά της ελληνικής νομοθεσίας όσον αφορά την προστασία αλλοδαπών εργαζομένων, αφού ο ίδιος ο νόμος ανοίγει τις πόρτες για την εκμετάλλευση των ξένων εργατών και την καταπάτηση αναφαίρετων δικαιωμάτων τους απαλλάσσοντας τους εργοδότες από τον φόβο των κυρώσεων και των δικαστικών διαδικασιών σε περίπτωση παρανομίας. (Ο.π.:190)

" Όσο για την δικαιοσύνη στην περίπτωση των αλλοδαπών σε καμία περίπτωση δεν είναι τυφλή. Η στάση της απέναντι στους αλλοδαπούς είναι σκληρή, οι ποινές που επιβάλλονται μεγάλες, ενώ το σύνθημα αδίκημα για το οποίο δικάζονται είναι η παράνομη είσοδος και παραμονή στη χώρα, ή η χρήση πλαστών διαβατηρίων." (ο.π.192)

Κατά κανόνα, λοιπόν, οι αλλοδαποί κατηγορούμενοι δεν έχουν δικηγόρο ή γίνονται θύματα εκμετάλλευσης δικηγόρων της στιγμής. Το σοβαρότερο όμως ζήτημα είναι ότι με τις τελευταίες τροποποιήσεις του Ποινικού Κώδικα, αίρεται εντελώς η υποχρέωση της Πολιτείας να κοινοποιεί στον αλλοδαπό το κλητήριο θέσπισμα και τα έγγραφα της δίκης σε γλώσσα που να μπορεί να καταλαβαίνει. (ο.π.192)

Η πιο ακραία όμως παραβίαση των συνταγματικών διατάξεων σε σχέση με τους αλλοδαπούς αφορά την κράτησή τους. Σύμφωνα με το Σύνταγμα, κανείς δεν συλλαμβάνεται και δεν φυλακίζεται χωρίς ένταλμα και χωρίς λόγο, που πρέπει να επιδοθεί κατά την σύλληψη. Ο Ν.1975 /91 δίνει την δυνατότητα στις αρχές να κρατήσουν χωρίς ένταλμα και χωρίς λόγο, αλλοδαπό προκειμένου να τον απελάσουν, με απόφαση του Υπουργού Δημοσίας Τάξης εφόσον κριθεί ότι ο αλλοδαπός είναι ύποπτος φυγής ή επικίνδυνος.

Στην πράξη, όλοι οι αλλοδαποί που συλλαμβάνονται χωρίς ή με ληγμένη άδεια παραμονής, έστω κι αν έχουν νόμιμη και γνωστή κατοικία, κρατούνται στα κρατητήρια της Ασφάλειας μέχρι να απελαθούν. Η διάρκεια της κράτησης αυτής μπορεί να φτάσει και τους επτά και παραπάνω μήνες. Στα κρατητήρια της Αλεξάνδρας είναι συνήθως στοιβαγμένα περί τα διακόσια άτομα σε χώρο που αρκεί για εξήντα με εβδομήντα άτομα, ενώ στα τοπικά αστυνομικά τμήματα οι υπεράριθμοι κρατούνται σε κλουβιά, αποθήκες ή τουαλέτες. (ο.π. 193)

Τέλος, κρίνεται σκόπιμο να γίνει αναφορά στο θέμα της κοινωνικής ασφάλισης των αλλοδαπών εργαζομένων στη χώρα μας. Ο νόμος, λοιπόν, προβλέπει ότι ο αλλοδαπός εργαζόμενος με ή χωρίς άδεια εργασίας είναι ασφαλιστέος στα αντίστοιχα Ταμεία, εφόσον ή εργασία του δεν είναι προσωρινή. Η Ιωάννα Κούρτοβικ (Θεοδωρόπουλος ,1994:190-191) χαρακτηριστικά επισημαίνει την αντιφατική διάσταση του νόμου και σε αυτή την περίπτωση, μιας

και η άδεια εργασίας του αλλοδαπού είναι πάντοτε περιορισμένης διάρκειας και άρα η απασχόληση του αλλοδαπού είναι πάντα προσωρινή. Επομένως η δυνατότητα ασφάλισης του αλλοδαπού περιορίζεται εάν δεν καθίσταται ανύπαρκτη.

Σε γενικές γραμμές ο Ν.1975/91 αφήνει πολλά κενά τουλάχιστον όσον αφορά τους αλλοδαπούς και τα δικαιώματά τους, μιας και κρίνεται ασαφής ως προς τις υποχρεώσεις του Ελληνικού κράτους προς τους αλλοδαπούς εργαζόμενου. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι κατά το Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών ο συγκεκριμένος νόμος αγνοεί τόσο το πνεύμα όσο και στην φραστική διατύπωση διεθνείς συμβάσεις τις οποίες μάλιστα έχει επικυρώσει η χώρα μας, με συνέπεια η διατύπωσή του και μάλλον η εφαρμογή του, να συνιστούν παραβίαση στοιχειωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.(Αγουρίδης 1998:104.)

Θα πρέπει να σημειωθεί, ότι αυτή η διάταξη αντίκειται στις διατάξεις του Συντάγματος που αφορούν τα θεμελιώδη δικαιώματα, αφού καταργεί το δικαίωμα του αναφέρεσθε στις αρχές, αλλά πέρα από αυτό, δημιουργεί και τεράστια κοινωνικά προβλήματα, αφού ωθεί στο περιθώριο τους μη κατόχους άδειας παραμονής αλλοδαπούς, οι οποίοι" δεν μπορούν ούτε στην αστυνομία να καταφύγουν, ακόμη και σε κρίσιμες στιγμές, ούτε στον Εισαγγελέα, ούτε στην Επιθεώρηση εργασίας, ούτε στα ταμεία ασφάλισης, ούτε καν στις, κοινωνικές υπηρεσίες ή ακόμα και στις ιδιωτικές αφού ο νομος το απαγορευει . (Θεοδωρόπουλος, 1994: 186-187)

Συνοψίζοντας,τα του Ν.1975/91 θα πρέπει να πούμε ότι οι παρενέργειες που επιφέρει ο νόμος και το σύστημα αυτό δεν αφορά μόνο τους μετανάστες, αλλά και την ίδια την ελληνική κοινωνία, μιας και συχνά προκύπτουν αντίθετα αποτελέσματα από αυτά που επιδιώκονται.

Χαρακτηριστικό είναι ότι ο νόμος ωθεί ακόμα περισσότερο στο περιθώριο και στην εκμετάλλευση τους καταχρηστικούς μετανάστες που βρίσκονται αυτή τη στιγμή, καλώς ή κακώς, στη χώρα, εντείνει τη σκληρότητα των οργάνων ασφαλείας απέναντί τους και τροφοδοτεί συνολικά τον κοινωνικό ρατσισμό, ενώ εκμηδενίζοντας τους τρόπους αντίδρασης, ανοίγει τον δρόμο για την πιο ακραία εκμετάλλευσή τους από τους εργοδότες με τα γνωστά αποτελέσματα για την απασχόληση των Ελλήνων εργαζομένων."(ο.π.1994:293)

3.11.2. Πρώτο πρόγραμμα νομιμοποίησης αλλοδαπών

Το 1998 πραγματοποιείται το πρώτο ελληνικό πρόγραμμα νομιμοποίησης αλλοδαπών που δεν διέθεταν τα απαραίτητα έγγραφα, με τα προεδρικά διατάγματα 358 και 359 του 1997. Η διαδικασία ολοκληρώθηκε σε δύο στάδια ,στο πρώτο στάδιο υποβλήθηκε η αίτηση για την προσωρινή άδεια παραμονής ή τη "λευκή κάρτα" και στο δεύτερο η αίτηση για την κάρτα παραμονής περιορισμένης

διάρκειας ή την 'πράσινη κάρτα'. Προϋπόθεση για τη συμμετοχή στο δεύτερο στάδιο, δηλαδή για τη υποβολή αίτησης για την πράσινη κάρτα ήταν η προσκόμιση στοιχείων σχετικά με το νόμιμο της απασχόλησής τους και τη σύναψη σχέσης με ασφαλιστικό ταμείο.(Καβουνίδου σΤΟ Αμιτσή 2001 :92)

Οι συνθήκες χορήγησης "πράσινης κάρτας" που περιλαμβάνονται στο σχετικό Προεδρικό Διάταγμα του 1997 αποτέλεσαν μια τολμηρή καινοτομία της νομοθεσίας για τους αλλοδαπούς εργαζόμενου. Επέτρεψε στους ίδιους τους μετανάστες να συγκεντρώσουν αποδεικτικά στοιχεία της εργασίας και παραμονής τους στην Ελλάδα, και να νομιμοποιηθούν ανεξάρτητα από τις προθέσεις των εργοδοτών τους, όπως και ανεξάρτητα από την παρέμβαση των κρατικών υπηρεσιών ως προς τον έλεγχο της αγοράς εργασίας. (Π.Ρυνάλδος Ρυλμόν,1993:34)

Στα γραφεία του οργανισμού απασχόλησης εργατικού δυναμικού (ΟΑΕΔ), που επωμίστηκε την εφαρμογή της διαδικασίας, προσήλθαν από την 1.1.1998 μέχρι τις 31.5.1998,371.641 αλλοδαποί και υπέβαλαν αίτηση στο πρώτο στάδιο της διαδικασίας, για τη λευκή κάρτα. Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι δεν πρόκειται παρά για ένα υποσύνολο των αλλοδαπών οι οποίοι βρίσκονταν στο ελληνικό έδαφος παράνομα το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα που προβλεπόταν η υποβολή της αίτησης για τη λευκή κάρτα και οι οποίοι πληρούσαν τη βασική προϋπόθεση συμμετοχής δηλαδή να είχαν εισέλθει στην Ελλάδα πριν από τις 27 Νοεμβρίου 1997.

Σύμφωνα με τις περισσότερες εκτιμήσεις, υπήρχαν περίπου 150.000 αλλοδαποί ακόμη που πληρούσαν τις προϋποθέσεις συμμετοχής και που είχαν, όπως προέβλεπαν τα προεδρικά διατάγματα, όχι μόνο τη δυνατότητα αλλά και την υποχρέωση να παρουσιαστούν στα γραφεία του ΟΑΕΔ.(ο.π. 92-93)

Αναλυτικά με το Πρώτο Προεδρικό Διάταγμα εξειδικεύτηκαν οι προϋποθέσεις εισόδου αλλοδαπών στην Ελληνικά Επικράτεια και χορήγησης προσωρινής κάρτας διαμονής. Ο ενδιαφερόμενος ήταν υποχρεωμένος να προσέλθει στο τοπικό γραφείο του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού,παρέχοντας πληροφορίες για τη διεύθυνση, την εκπαίδευση, την προηγούμενη απασχόληση, τη διάρκεια παραμονής του στη Ελλάδα, την εθνικότητα και την χώρα καταγωγής του και την οικογενειακή του κατάσταση.(Αμιτζής -Λαζαρίδης 2000:42)

Η αίτησή του εξεταζόταν από τις αρμόδιες υπηρεσίες και σε περίπτωση θετικής απάντησης ο αλλοδαπός εφοδιαζόταν με προσωρινή κάρτα που ίσχυε για διάστημα έξι μηνών. Στην περίπτωση αυτή θεμελιωνόταν το δικαίωμα ίσης μεταχείρισης μεταξύ αλλοδαπών και Ελλήνων στους τομείς της κοινωνικής ασφάλισης,των όρων εργασίας και της απασχόλησης.

Το δεύτερο Προεδρικό Διάταγμα εξειδίκευσε τις προϋποθέσεις λήψης άδειας παραμονής μικρής (1-3 έτη) ή μεγάλης (5 έτη) διάρκειας από ενδιαφερόμενο που διέθετε ήδη κάρτα προσωρινής διαμονής, ο οποίος μπορούσε

μάλιστα στην περίπτωση αυτή να ζητήσει την επανασύνδεση της οικογένειάς του. Μέχρι τον Ιούλιο του 1998, οι παράνομοι μετανάστες που είχαν αποκτήσει προσωρινή κάρτα, μπορούσαν να καταθέσουν αίτηση για έκδοση κάρτα μικρής διάρκειας. Η κάρτα μπορούσε να ανανεωθεί δύο φορές για διάστημα δύο ετών. (Ο.π.42) .

Οι εργοδότες που θα δήλωναν την απασχόληση παράνομων μεταναστών θα απαλλάσσονταν από την υποχρέωση καταβολής εισφορών σε οργανισμούς κοινωνικής ασφάλισης.

Μολονότι η έναρξη εφαρμογής των συγκεκριμένων Προεδρικών Διαταγμάτων προβλεπόταν για τον Αύγουστο του 1997, αναβλήθηκε για το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, εξαιτίας κάποιων επίμαχων σημείων, όπως οι προϋποθέσεις για επανέκδοση κάρτας εργασίας και το δικαίωμα πρόσκλησης μελών της οικογένειας. (Ο.π.43)

Διατυπώθηκαν ανησυχίες ότι η χορήγηση καρτών παραμονής και εργασίας θα οδηγούσε στην ανάδειξη πρόσθετων αξιώσεων όπως η οικογενειακή επανένωση, η εκπαίδευση και η άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων των αλλοδαπών. Από την άλλη πλευρά, επισημάνθηκε ότι θα ήταν πολύ δύσκολη η αποστολή μεταναστών στην πατρίδα τους μετά τη λήξη ισχύος της κάρτας και ότι αυτό πιθανώς θα σήμανε ότι οι μετανάστες θα μετατρέπονταν από αντικείμενο πολιτικών συζητήσεων σε υποκείμενα πολιτικής δράσης. (Fakíolas 1997β:14)

Το 1998 υπέβαλαν αίτηση νομιμοποίησης περίπου 371.000 αλλοδαποί, ενώ τουλάχιστον 200.000 μετανάστες (εκτίμηση με βάση στοιχεία που παρείχαν οργανώσεις μεταναστών) επέλεξαν να μην καταθέσουν αίτηση είτε λ&Υ του φόβου ότι η προσκόμιση προσωπικών στοιχείων στις Ελληνικές αρχές θα σήμαινε την άμεση απέλασή τους είτε λόγω της έλλειψης των απαραίτητων πιστοποιητικών. Ήταν αναμενόμενο ότι ένας σημαντικός αριθμός μεταναστών δεν θα νομιμοποιούνταν εξαιτίας της έλλειψης κατάλληλων εγγράφων. (Fakíolas 2000:40)

Τα συγκεκριμένα Προεδρικά Διατάγματα αποτέλεσαν αντικείμενο έντονης κριτικής που εστιάστηκε κυρίως στην έλλειψη κατοχύρωσης των ενδιαφερομένων να αποκτήσουν την κάρτα μεγάλης διάρκειας μέσω της παροχής συγκεκριμένων κινήτρων για τη νομιμοποίηση των παράνομων μεταναστών. (Αμιτζής Λαζαρίδης 2000:44)

Το κόστος από την εφαρμογή των δύο διαταγμάτων υπολογίζεται σε περισσότερα από 500.000.000 Δραχμές²³ ετησίως. Επιπρόσθετα, κατά τη διάρκεια των δέκα πρώτων ημερών ανέκυψαν έντονα προβλήματα, ένας μεγάλος αριθμός παράνομων μεταναστών δεν μπορούσε να συμπληρώσει το σχετικό έντυπο της αίτησης είτε επειδή θεώρησαν το έντυπο που τους δόθηκε για υπογραφή ως την ίδια την κάρτα. Την ίδια περίοδο εγκαινιάστηκαν διαδικασίες "συνδρομής" του προγράμματος νομιμοποίησης στο πλαίσιο της παραοικονομίας. Έτσι

αναπτύχθηκε ένα πλήθος μεσαζόντων που προσπαθεί να επωφεληθεί από τη διαδικασία νομιμοποίησης προσφέροντας βοήθεια στους παράνομους μετανάστες έναντι ορισμένης αμοιβής.(Φακιολάς 1998:31)

Οι ίδιοι οι μετανάστες επισημαίνουν τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην απόκτηση των απαραίτητων εγγράφων από τους διάφορους Ελληνικούς οργανισμούς. Αυτές οι δυσκολίες αποθαρρύνουν αρκετούς από αυτούς να αξιοποιήσουν τα προβλεπόμενα προγράμματα νομιμοποίησης. Την ίδια στιγμή οι Έλληνες εργοδότες υποχρεούνται να πληρώσουν στον νόμιμο μετανάστη την ελάχιστη αμοιβή και να του προσφέρουν ένα πλήρες πακέτο πρόσθετων παροχών σε είδος, γεγονός που αναμένεται να οδηγήσει στον περιορισμό της ζήτησης παράνομων εργαζομένων .(Αμιτζής Λαζαρίδης 2000:45)

Όσον αφορά τους νόμιμους μετανάστες, αξίζει να επισημανθεί ότι το κύριο βάρος επίλυσης των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν και η προώθηση της ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία έχει αναληφθεί από εθελοντικές οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στο πεδίο αυτό καλύπτοντας έτσι τα κενά του δημόσιου τομέα. Αρκετές εθελοντικές οργανώσεις λειτουργούν σε εθνικό επίπεδο ενώ άλλες (όπως ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης) δραστηριοποιούνται σε διεθνές επίπεδο.(Αμιτζής 2001β:265)

Σύμφωνα με ορισμένους ερευνητές, η Ελληνική πολιτεία θα μπορούσε να επωφεληθεί από την υιοθέτηση μιας διευρυμένης μεταναστευτικής πολιτικής, προωθώντας τη χορήγηση αδειών εργασίας σε μεγάλης έκτασης και αυξάνοντας τα ποσοστά των νομιμοποιημένων μεταναστών. Υποστηρίζεται χαρακτηριστικά ότι «ακόμα και στην περίπτωση που το ποσοστό των νομιμοποιημένων μεταναστών αυξανόταν σε πενταπλάσιο βαθμό από ότι σήμερα, θα έπρεπε να διανυθούν 50 χρόνια για να αποτελέσουν οι μετανάστες αυτοί μόλις τι 1% του Ελληνικού πληθυσμού» .(FakiolasIKing 1996:187)

Από την άλλη πλευρά, μια -παρόμοια εξέλιξη δεν αναμένεται να δημιουργήσει πολιτικά προβλήματα καθώς με την εξαίρεση περιθωριακών ομάδων νεοναζιστών δεν έχει αναπτυχθεί στην Ελλάδα κανένα οργανωμένο κίνημα κατά των μεταναστών. Βέβαια, διεξάγονται ήδη συζητήσεις για φαινόμενα εθνικισμού και ρατσισμού που ενδέχεται να ανακύψουν σε περίπτωση εισόδου μεγάλου αριθμού μεταναστών στην Ελληνική επικράτεια με στόχο την οικογενειακή επανασύνδεση. (Αμιτζής Λαζαρίδης 2000:46)

Έντονα πάντως τίθεται τι ζήτημα των μακροοικονομικών συνεπειών των διαδικασιών νομιμοποίησης, καθώς αναμένεται ότι η νομιμοποίηση των ενδιαφερόμενων μεταναστών θα περιορίσει τα οικονομικά οφέλη που ανακύπτουν σήμερα από τη χρήση φτηνού εργατικού δυναμικού.

3.11.3. Δεύτερο πρόγραμμα νομιμοποίησης Ν.2910/01

Μέχρι τώρα έχουμε αναφερθεί σε δυο προσπάθειες νομιμοποίησης ουσιαστικά αλλοδαπών οι οποίοι ευρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια δίχως τα απαραίτητα νόμιμα έγγραφα, σε χρονικό διάστημα λιγότερο των επτά ετών.

Ωστόσο όμως στις αρχές της νέας δεκαετίας το ζήτημα των παρανόμων αλλοδαπών παραμένει έντονο και η Ελληνική κοινωνία ζητά απαντήσεις.

Έτσι το 2001 ψηφίζεται στην Βουλή και ξεκινά το καλοκαίρι του ίδιου χρόνου ο Νόμος 2910(ΦΕΚ Α91) με τίτλο "Είσοδος και παραμονή αλλοδαπών στην Ελληνική Επικράτεια. Κτήση της Ελληνικής ιθαγένειας με πολιτογράφηση και άλλες διατάξεις", ο οποίος ισχύει μέχρι σήμερα. Την Άνοιξη του 2002 τροποποιήθηκε από τα άρθρα 19-25 του Ν.3013/2002 με τίτλο "Αναβάθμιση της Πολιτικής Προστασίας και λοιπές διατάξεις"Ο(ΦΕΚ ΑΙ02)(Κατσορίδας Καψάλης 2003: 17)

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην εισηγηματική έκθεση του ν.2910 κρίνεται" επιτακτική η διαμόρφωση μιας μακροπρόθεσμης μεταναστευτικής πολιτικής" και " το υφιστάμενο νομοθετικό πλαίσιο αποδείχθηκε ανεπαρκές για την αντιμετώπιση του σημερινού αυξανόμενου μεταναστευτικού ρεύματος".(Ο.π.: 18)

Τα βασικά σημεία που καθορίζει αυτός ο νόμος είναι τα εξής:

- I. οι προϋποθέσεις της εισόδου και παραμονής αλλοδαπών για την παροχή εξαρτημένης εργασίας ή για την άσκηση ανεξάρτητης οικονομικής δραστηριότητας,
- II. η είσοδος και παραμονή αλλοδαπών για οικογενειακή συνένωση,
- III. η κτήση της ελληνικής ιθαγένειας με πολιτογράφηση και
- IV. οι εκκρεμείς αιτήσεις για άδεια παραμονής και οι προϋποθέσεις για την νομιμοποίηση των ανεπίσημων μεταναστών πού ήδη ζούσαν στην Ελλάδα κατα την έναρξη ισχύος του νόμου. (Επεξηγηματική εγκύκλιος ,2001: 11)

Ενδιαφέρον είναι η εισηγηματική παράγραφος της επεξηγηματικής εγκυκλίου του νόμου για το μέρος του νόμου που αναφέρεται στην' νομιμοποίηση των παράνομων αλλοδαπών, η οποία υπογράφεται από την αρμόδια Υπουργό "με το άρθρο 66 του Ν.2910/2001 (Α' 91),επιδιώκεται η λύση στο τεράστιο πρόβλημα των αλλοδαπών που ζουν παράνομα στην χώρα μας, είναι παντελώς ανέλεγκτοι, απροστάτευτοι από το δίκτυ της κοινωνικής προστασίας και ζουν ως παρίες, υπόκεινται σε κάθε είδους εκμετάλλευση και στον πειρασμό της ένταξης στο οργανωμένο και μή έγκλημα."

Το μεγαλύτερο ενδιαφέρον που παρουσίασε ο ν.2910/2001 ήταν σε σχέση με το νομικό καθεστώς των αλλοδαπών που ήδη ζούσαν εκείνη τη στιγμή στην Ελλάδα.Δεν θα πρέπει ,όμως, να παραβλεφθεί το γεγονός ότι στις διατάξεις

τουπροβλέπονται και οι προϋποθέσεις εισόδου και εργασίας για μελλοντικούς μετανάστες. (Κατσορίδας- Καψάλης 2003: 19)

Αναφορικά με την δεύτερη αυτή περίπτωση, η διαδικασία των άρθρων 19-24 είναι ιδιαίτερα σύνθετη.Έτσι είναι ιδιαίτερα πιθανό, όλοι όσοι στο μέλλον θα διαβούν τα θαλάσσια ή χερσαία σύνορα της χώρας με οποιοδήποτε τρόπο, να περιέχονται σε καθεστώς παρανομίας, όπως πολλοί από αυτούς που ήδη ζούσαν στην Ελλάδα κατα την έναρξη ισχύος του νόμου.(ο.π.:20)

Ο νόμος αυτός διαχωρίζει τους δικαιούχους σε δυο κατηγορίες: από την μια αυτοί που είχαν εκκινήσει μια διαδικασία απόκτησης άδειας παραμονής ή την είχαν τελικά αποκτήσει με την οδό που υποδείκνυε το προϊσχύον δίκαιο, ακι από την άλλη, αυτοί αυτοί των οποίων η άδεια είτε είχε λήξει χωρίς να επιχειρήσουν να την ανανεώσουν, είτε δεν την απέκτησαν ποτέ.(ο.π.20)

Για τους μεν πρώτους προβλέπονται από το άρθρο 65 οι εξής περιπτώσεις: Οι αιτήσεις για πράσινη κάρτα που είχαν υποβληθεί με βάση το π.δ.359/1997 στα αρμόδια όργανα ρυθμίζονται από το διάταγμα αυτό, το οποίο θα καταργηθεί με την περάτωσηκαι της τελευταίας εκκρεμούς αίτησης για πράσινη κάρτα. Οι πράσινες κάρτες που δεν είχαν λήξει την 2α Ιουνίου 2001 και όσες εκδόθηκαν όσο ίσχυε το π.δ. 359/1997 θεωρήθηκαν άδειες παραμονής και εργασίας.Με διάφορες ρυθμίσεις παρατάθηκε η ισχύς τους μέχρι 30/06/02 και τελικά με τον Ν.3013/2002 παρατάθηκε αυτοδίκαια μέχρι 31 Δεκεμβρίου 2002. Η ανανέωση τους είναι,επίσης, δυνατή όπως ορίζει ο νέος νόμος.(ο.π.)

Στην δεύτερη κατηγορία, και συγκεκριμένα στο άρθρο 66, ανήκαν οι ανεπίσημοι μετανάστες ,όσοι δηλαδή, δεν διέθεταν άδεια παραμονής σε ισχύ ή δεν διέθεταν καθόλου έναν αντίστοιχο τίτλο. προβλέφθηκε ,έτσι, κατ' αρχήν η δυνατότητα σε αυτούς που είχαν ασκήσει προσφυγή στο αρμόδιο όργανο του ΟΑΕΔ να παρατηθούν από αυτή την διαδικασία και να υπαχθούν στις διατάξεις του νέου νόμου.(ο.π.)

Επίσης, επιτράπηκε η χορήγηση άδειας παραμονής σε όσους διέθεταν πράσινη ή λευκή κάρτα που έληξε και δεν επιχείρησαν να την ανανεώσουν και σε αυτούς που το έκαναν, αλλά η αίτησή τους απορρίφθηκε. Όφειλαν, όμως, ναπροσκομίσουν το πρωτότυπο της κάρτας που έληξε και αν αποδείξουν ότι διέμεναν στη χώρα τουλάχιστον ένα έτος πριν από την 2α Ιουνίου 2001. Τον ίδιο χρόνο διαμονής έπρεπε να αποδείξει κάθε μετανάστης, ο οποίος δεν είχε αναλάβει ποτέ καμία σχετική πρωτοβουλία.(ο.π.)

Για τους ανεπίσημους μετανάστες η εξέταση των αιτήσεων γίνεται από τις αρμόδιες υπηρεσίες αλλοδαπών και μετανάστευσης, με βάση τα όσα προβλέπονται στα άρθρα 19-24 του Ν 2910/2001, για τους, από την έναρξη ισχύος του νόμου και μετά, υποψήφιους μετανάστες. Η άδεια παραμονής που θα εκδοθεί για τους ενδιαφερόμενους της δεύτερης κατηγορίας, θα ισχύει για περίοδο έξι μηνών, κατα την διάρκεια της οποίας ο μετανάστης επιτρέπεται να λάβει άδεια εργασίας εάν

υποβάλλει σχετική αίτηση και αίτηση ανανέωσης της άδειας παραμονής κατά την γνωστή οδό που προβλέπουν τα άρθρα 19-24 προσκομίζοντας επιπλέον και κάποια έγγραφα.(ο.π.)

Σύμφωνα με τους Λαζαρίδη Αμιτσή (2001:59) ο παραπάνω νόμος περιέχει μια σειρά καινοτομιών σε σχέση με το προηγούμενο θεσμικό πλαίσιο.Οι σπουδαιότερες από τις καινοτομίες αυτές είναι:

- Η σύσταση σε κεντρικό και περιφερειακό επίπεδο Υπηρεσίας Αλλοδαπών και Μετανάστευσης για την υλοποίηση της μεταναστευτικής πολιτικής, ο συντονισμός της οποίας ανατίθεται στο Υπουργείο Εσωτερικών ΔημοσίαςΔιοίκησης και Αποκεντρώσης.
- Η δυνατότητα σύστασης γραφείων ετρέσεως εργασίας στις Ελληνικές Προξενικές Αρχές" για τον προγραμματισμό και την ορθολογική κατανομή των επιθυμούντων να εργαστούν στην Ελλάδα αλλοδαπών σε σχέση με τις υπάρχουσες ανάγκες τις χώρα μας. Έτσι, αποτρέπεται η παράνομη είσοδος αλλοδαπών για εργασία, αφού θα μπορούν νόμιμα να εκφράσουν την επιθυμία τους για εργασία στην Ελλάδα.
- Η αρμοδιότητα χορήγησης άδειας εργασίας ασκείται πλέον από τον Γενικό Γραμματέα της Περιφέρειας και όχι από τις αστυνομικές αρχές, ο οποίος υποβοηθείται στο έργο του από τις Επιτροπές Μετανάστευσης (που δημιουργούνται σε κάθε Περιφέρεια και καλούν για συνένταυξη κάθε αλλοδαπό) και γνομωδοτεί για την προσωπικότητά του.
- Η κατοχύρωση των δικαιωμάτων των μεταναστών και η δυνατότητα ένταξής τους στην Ελληνική κοινωνία (πρόσβαση των παιδιών των μεταναστών στην εκπαίδευση, πρόσβαση στο σύστημα διακιοσύνης, στην κοινωνική ασφάλιση κ.τ.λ.)
- Η αυτεπάγγελτη δίωξη των σχετικών πράξεων στο πλαίσιο καταπολέμησης του ρατσισμού και της ξενοφοβίας.
- Η ρύθμιση των υποχρεώσεων των αλλοδαπών,των υπηρεσιών, των υπαλλήλων, των εργοδοτών και των ιδιωτών και η επιβολή ποινικών και διοικητικών κυρώσεων για τους παραβάτες.
- Η ρύθμιση θεμάτων απέλασης, η δημιουργία ειδικών χώρων προσωρινής κράτησης αλλοδαπώνπου βρίσκονται υπό απέλαση και η παροχή εγγυήσεων για την προσωρινή κράτηση.
- Η εισαγωγή των αλλαγών στη διαδικασία χορήγησης της Ελληνικής ιθαγένειας με πολιτογράφηση, όπως η σύσταση Επιτροπής Πολιτογράφησης, η ανάθεση/αποκέντρωση τμήματος της διαδικασίας π~λιτογράφησης στις Περιφέρειες, η καθιέρωση παραβόλου για την εξέταση της αίτησης πολιτογράφησης του αλλοδαπού, η δημιουργία

ευνοϊκότερων προϋποθέσεων για την κτήση της Ελληνικής ιθαγένειας από τους ανιθαγενείς .

- Η ίδρυση μηχανισμών τεκμηρίωσης της μεταναστευτικής πολιτικής.

Η διερεύνηση του περιεχομένου του Ν.291 0/200 1 οδηγεί στο συμπέρασμα ότι για πρώτη φορά στην ιστορία της μεταναστευτικής πολιτικής της χώρα μας επιχειρείται μια συστηματική παρέμβαση, η οποία ανταποκρίνεται στις βασικές αρχές του μεταναστευτικού δικαίου. Από μια κανονιστική ανάγνωση του κειμένου του νόμου ενισχύεται η υπόθεση ότι η Ελληνική Πολιτεία προωθεί πλέον -με εξαιρέσεις- μια μεταναστευτική πολιτική υποδοχής μεταναστών με βάση τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και τις αντιλήψεις που διέπουν ένα σύγχρονο και δημοκρατικό κράτος

3.12. ΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΠΑΡΑΝΟΜΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ

Όπως αναλυτικά παρουσιάσαμε παραπάνω η Ευρώπη και κυρίως οι νότιες χώρες της σε μια προσπάθεια να δώσουν απάντηση στο ολοένα αυξανόμενο μεταναστευτικό ρεύμα, εφαρμόζουν διαδοχικούς νόμους που αμνήστευαν ή νομιμοποιούσαν προσωρινά τους παράνομους. μετανάστες.

Βασικός σκοπός των νομοθετημάτων αυτών είναι η προστασία της εθνικής απασχόλησης αλλά και η ρύθμιση, συχνά με αστυνομικά τύπου μέτρα, της μεταναστευτικής ροής. (Κατρούγκαλος 1999:372)

Στη σύγχρονη νομική ιδεολογία, κεντρική θέση καταλαμβάνει η πεποίθηση ότι κάθε άνθρωπος είναι αυτοδίκαια φορέας όλων των θεμελιωδών ατομικών δικαιωμάτων. Παρ' όλα αυτά, δεν συμβαίνει το ίδιο και ως προς τα κοινωνικά. Κατά την κρατούσα άποψη τα τελευταία περιορίζονται αποκλειστικά στους πολίτες. Ακόμη και πρωτοπόροι θεωρητικοί του κράτους πρόνοιας και της γενίκευσης των κοινωνικών δικαιωμάτων, με κατ'εξοχήν παράδειγμα τον Τ.Η. Marshall, υποστήριζαν ότι τα τελευταία είναι "εξ ορισμού εθνικά". Η άποψη αυτή φαίνεται να ενισχύεται και από την διατύπωση τόσο του ελληνικού όσο και των περισσότερων αλλοδαπών συνταγματικών κειμένων. (Α.Μανιτάκης 1996:61)

Στις περισσότερες μάλιστα χώρες, μέχρι πρόσφατα, ίσχυε διαφορετική αντιμετώπιση των μή πολιτών ακόμη και ως προς τις " κλασσικές " ελευθερίες. Η Ελλάδα δεν αποτελεί εξαίρεση. Μολονότι το Σύνταγμα του 1975/86 κατοχυρώνει ρητά με την διάταξη του άρθρου 5 παρ. 2 την απαγόρευση διακρίσεων μεταξύ αλλοδαπών και ημεδαπών, η διάταξη αυτή επικεντρώνεται κατ'αρχάς στην απόλυτη προστασία όλων όσων βρίσκονται στη ελληνική επικράτεια μόνο ως προς την ζωή, την τιμή και την ελευθερία τους. Παραδοσιακά η ελληνική νομολογία δέχεται την δυνατότητα επιβολής περιορισμού όχι μόνο στα κοινωνικά δικαιώματα αλλά και στη προσωπική ελευθερία και στα άλλα θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα των αλλοδαπών για λόγους" δημοσίου ή κοινωνικού συμφέροντος (Π.Δαγτόγλου

:725)

Σύμφωνα με τον Κατρούγκαλο (1999: 78) σε υποσυνταγματικό αλλά και υπερνομοθετικό επίπεδο, τα κοινωνικά δικαιώματα των νομίμων ευρισκόμενων στην επικράτεια αλλόδαπων προστατεύονται από μια σειρά διεθνών νομοθετικών κείμενων ,στα οποία αναλυτικά έχουμε αναφερθεί σε αυτή την μελέτη.

Για τους οικονομικούς μετανάστες σημαντικότερη παραμένει η Διεθνής Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την Προστασία των μεταναστών εργατών και των οικογενειών τους (1990).Εξίσου μεγάλης σημασίας είναι οι διμερείς και πολυμερείς διεθνείς συμβάσεις ιδίως αυτές που συνάπτονται στο πλαίσιο της Δ.Ο.Ε. η οποία έχει ως αρχές "τη ίση μεταχείριση των μεταναστών με τους η μεδαπούς εργαζόμενους, διμερείς διαβουλεύσεις μεταξύ των ενδιαφερομένων κρατών υποδοχής, και προέλευσης μεταναστών και τριμερή συναίνεση κυβέρνησης, εργοδοτών και εργαζομένων για την χάραξη της μεταναστευτικής πολιτικής ".(Ληξουριώτη 1.:82-83)

Συμφωνα με τα παραπάνω είναι εμφανής μια τάση εξίσωσης των δικαιωμάτων των πολιτών και αλλοδαπών που διαμένουν μόνιμα και νόμιμα στη χώρα: 'Οι παράμονα ευρισκόμενοι στην χώρα αλλοδαποί,κατ'αρχήν δεν καλύπτονται από την διερεύνηση αυτής της παρεχόμενης προστασίας'. Αυτή η κατάσταση δεν παραμένει αμετάβλητη σε διεθνές επίπεδο, υπό την πίεση τόσο της παγκοσμιοποίησης όσο και μίας νέας, σφαιρικότερης «ολιστικής» θεώρησης των δικαιωμάτων.(Κατρούγκαλος 1999:127)

Στη χώρα μας οι διακρίσεις πολιτών και αλλοδαπών παραμένουν ισχυρές, ενώ ειδικά οι παράνομοι αποκλείονται από κάθε είδους υπηρεσίες και παροχές. "Γενικότερα μάλιστα ως προς τα κοινωνικά δικαιώματα παρατηρεί κανείς στη πρόσφατη νομολογία και νομοθεσία νμια προσήλωση στην παραδοσιακή αντίληψη που τα θέλει μόνο ως δικαιώματα των Πολιτών" (ο.π.128)

Παρ' όλες τις διάφορες ρυθμίσεις σε όλα τα νομοθετήματα που αφορούν τους αλλοδαπούς οι οποίες μπορεί να κατοχυρώνουν ή μη δικαιώματα σε όλους τους μετανάστες παράνομους ή μή η διάκριση αυτή παραμένει ως ο κανόνας.'Οι παράνομοι αλλοδαποί είναι οι σύγχρονοι παρίες ,σχεδόν μή υποκείμενα δικαίου, στερημένα από κάθε είδους κοινωνικά δικαιώματα." (Κατρούγκαλος 1999 :86)

Υπάρχουν πραγματικοί λόγοι αλλά και συνταγματικές επιταγές για τις οποίες θα πρέπει να γίνει δεκτή η επέκταση των θεμελιωδών δικαιωμάτων για τους αλλοδαπούς που βρίσκονται στην επικράτεια. Κατ'αρχήν, οι λόγοι που άπτονται της ομαλής λειτουργίας του Κράτους Δικαίου.Στην περίπτωση που η Πολιτεία τους αντιμετωπίζει ως φορείς υποχρεώσεων, όπως π.χ. στην περίπτωση ασφαλιστικών κρατήσεων, τους έχει ήδη εισάγει στο νομικό σύστημα τη χώρας ως υποκείμενα δικαίου, και επομένως πρέπει να τους αναγνωρίσει και ως φορείς των αντίστοιχων δικαιωμάτων. (ο.π.88)

Πέρα από αυτά τα θεμελιώδη κοινωνικά δικαιώματα, και ιδίως αυτά στην

υγεία και σε ένα ελάχιστο όριο αξιοπρεπούς διαβίωσης, συναρτώνται -όπως προαναφέρθηκε- τόσο στενά με την προστασία της ανθρώπινης αξίας που είναι αδιανόητη η άρνησή της σε οποιοδήποτε ανθρώπινο όν, ανεξάρτητα από την νομιμότητα εισόδου του στην επικράτεια.(Αμιτς 2001:59)

3.13. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ:ΒΑΣΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η μετανάστευση ως τομέας διαχείρισης και εφαρμογής της δημόσιας πολιτικής έχει ασταθή και αβέβαιο χαρακτήρα. Οι ενδιαφερόμενοι κοινωνικοί και πολιτικοί φορείς μεταβάλλονται συχνά και γρήγορα. Επίσης εξελίσσονται ραγδαία τα στοιχεία του φαινομένου (αριθμός μεταναστών, προέλευση, κατεύθυνση, στρατηγικές εισόδου στην αποδέκτρια χώρα) και αντίστοιχα αλλάζουν οι στόχοι της μεταναστευτικής πολιτικής.

Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση συγκεκριμένων προτάσεων για ορισμένα κρίσιμα θέματα της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής, θα επισημάνουμε κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε μεταναστευτικής πολιτικής (Sciortino 2000).

Κατά τον σχεδιασμό της τελευταίας, το κράτος δεν μπορεί να συνδιαλλαγεί με τους 'πελάτες' της πολιτικής αυτής - δηλαδή τους μετανάστες - διότι εκείνοι ακόμα και αν είναι νόμιμοι, στερούνται συνήθως των πολιτικών τους δικαιωμάτων. Δεν μπορεί δηλαδή να αναπτυχθεί με τους μετανάστες ένας ουσιαστικός διάλογος, παρά μόνο σε περιορισμένο επίπεδο, μέσω μη κυβερνητικών οργανώσεων (ΜΚΟ) και με τη βοήθεια γηγενών μεσολαβητών. Έτσι τα σχετικά μέτρα δεν δοκιμάζονται μέσα από διαδικασίες συλλογικής διαπραγματεύσεως αλλά περνούν κατευθείαν στη φάση εφαρμογής τους, χωρίς να έχουν ελεγχθεί οι παράπλευρες ή ανεπιθύμητες επιπτώσεις τους. Οι μετανάστες αδυνατούν επίσης να εκφράσουν τα αιτήματα και τις προτεραιότητες τους προς την κοινωνία στην οποία ζουν και εργάζονται.

Δεδομένου του πολύπλευρου χαρακτήρα της μετανάστευσης που αγγίζει θέματα κοινωνικά, πολιτιστικά και οικονομικά – οι πολιτικοί τείνουν να προτιμούν τις ολιστικές προτάσεις και λύσεις από την εμπλοκή τους σε λεπτομερείς διαπραγματεύσεις πάνω σε συγκεκριμένα ζητήματα. Τέτοιες όμως ολιστικές προσεγγίσεις παραβλέπουν τις πολυσύνθετες πραγματικότητες που κρύβονται πίσω από τον όρο 'παράνομος' ή 'νόμιμος' μετανάστης.

Οι σχεδιαστές της πολιτικής διαθέτουν περιορισμένες γνώσεις και πληροφορίες για τον πληθυσμό που καλούνται να εξυπηρετήσουν (μετανάστες) και τις γενικότερες εθνικές και διεθνείς τάσεις των μεταναστευτικών κινήσεων. Το αποτέλεσμα είναι ότι οι μεταναστευτικές πολιτικές συχνά υπερεκτιμούν ή

υποτιμούν τα σχετικά φαινόμενα, εφαρμόζοντας τελικά ακατάλληλες ρυθμίσεις.

Τέλος η μετανάστευση συνήθως περιπλέκει τις κοινωνικές ανισότητες και διαχωρισμούς στην χώρα υποδοχής. Δημιουργεί ταξικές διαφοροποιήσεις εκεί που προείχαν οι πολιτιστικές διαφορές και πολιτιστικούς διαχωρισμούς εκεί που το βασικό σημείο αναφοράς ήταν το κοινωνικο-οικονομικό στάτους κάθε ομάδας. Αυτό οδηγεί πολλές φορές σε 'ανορθόδοξες' κομματικές συμμαχίες στα μεταναστευτικά θέματα αλλά και μετατρέπει τους μετανάστες σε δυνάμει 'αποδιοπομπαίους τράγους' ολόκληρης της κοινωνίας.

Για να αντιμετωπίσουμε αποτελεσματικά αυτές τις ιδιαιτερότητες της μεταναστευτικής πολιτικής, προτείνουμε μια **νέα προσέγγιση** στηριζόμενη στα εξής βασικά σημεία:

- Ενεργητικές (pro-active) πολιτικές για την απασχόληση μεταναστών εργαζομένων στην ελληνική οικονομία.
- Έμφαση στις διμερείς και εξωτερικές σχέσεις με γειτονικές χώρες προέλευσης μεταναστών.
- Περιορισμό της εποχιακής μετανάστευσης.
- Αναδιοργάνωση των μέτρων ελέγχου της παράνομης μετανάστευσης με έμφαση στους εσωτερικούς ελέγχους.
- Σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όλων των πολιτών και κατοίκων και σταδιακή αλλά ταχύρρυθμη ένταξη των μεταναστών στο πολιτικό σύστημα.

Νόμιμη μετανάστευση, αγορά εργασίας και σχέσεις με τις χώρες προέλευσης

Η μελέτη αυτή ξεκινά από την παραδοχή ότι η ελληνική οικονομία, και πιο συγκεκριμένα ορισμένοι τομείς της (αγροτική παραγωγή, κτηνοτροφία, οικιακές εργασίες/οικογενειακή μέριμνα, ιδιωτική περίθαλψη, τουρισμός και ενδιαίτηση, οικοδομές και δημόσια έργα) στηρίζουν την απρόσκοπτη λειτουργία τους στην απασχόληση μεταναστών εργαζομένων.

Δεν θα εξετάσουμε εδώ με λεπτομέρεια, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας. Βασίζουμε όμως την προσέγγιση μας στο συμπέρασμα ότι η ελληνική οικονομία χαρακτηρίζεται από εσωτερικά διαχωρισμένη αγορά εργασίας με πολλά στεγανά μεταξύ τομέων απασχόλησης. Έτσι ενώ το επίπεδο ανεργίας είναι αρκετά υψηλό, ιδιαίτερα για τις γυναίκες και για τα νεαρά άτομα με

δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση, η χώρα απασχολεί εκατοντάδες χιλιάδες μετανάστες σε συγκεκριμένους τομείς (Baldwin Edwards 2001a, 2001b). Η δομική αυτή παραπληρωματικότητα στηρίζεται στην άρνηση του γηγενούς πληθυσμού να δεχθεί θέσεις εργασίας με δυσμενείς συνθήκες και χαμηλό κοινωνικό στάτους, στην αυστηρή ρύθμιση (regulation) της αγοράς εργασίας από το κράτος και τέλος, φυσικά, στην μέχρι τώρα σε μεγάλο βαθμό άτυπη απασχόληση των μεταναστών εργαζομένων - συχνά ανεξάρτητα από το αν οι τελευταίοι διαθέτουν νόμιμη άδεια διαμονής και εργασίας στην Ελλάδα.

Θεωρούμε λοιπόν ότι είναι στο συμφέρον της ελληνικής οικονομίας η ομαλή είσοδος και ένταξη μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού στη χώρα, η απασχόληση του σύμφωνα με τις νόμιμες συνθήκες αλλά και παράλληλα η ελαστικότερη και δυναμικότερη ρύθμιση των εργασιακών σχέσεων¹⁹. Ο στόχος αυτός μπορεί να επιτευχθεί μέσα από μια τριπλή στρατηγική. Καταρχήν μέσω της σύναψης διμερών συμφωνιών με τις βασικές χώρες προέλευσης μεταναστών. Κατά δεύτερο λόγο μέσα από την ταχύρρυθμη και μακρόχρονη νομιμοποίηση των μεταναστών εργαζομένων και των οικογενειών τους. Και τρίτον, με την παροχή διευκολύνσεων στους μετανάστες που επιθυμούν να επιστρέψουν στην χώρα καταγωγής τους.

Ενεργητική (proactive) μεταναστευτική πολιτική

Για να αποφύγουμε την συνέχιση της αθρόας πλην παράνομης εισόδου μεταναστών στην Ελλάδα - που δημιουργούν αντίστοιχα και την ανάγκη επαναλαμβανόμενων προγραμμάτων νομιμοποίησης (όπως συνέβη στη γειτονική μας Ιταλία και στην Ισπανία) - προτείνουμε την ανάληψη μιας νέας μεταναστευτικής πρωτοβουλίας από πλευράς της ελληνικής κυβέρνησης.

Γνωρίζουμε πλέον ποιες είναι οι βασικές χώρες προέλευσης μεταναστών στην Ελλάδα. Είναι λοιπόν απαραίτητο να συναφθούν διμερείς²⁰ συμφωνίες με τις χώρες αυτές με βάση (α) τα χαρακτηριστικά του μεταναστευτικού πληθυσμού που προέρχεται από κάθε χώρα και των τομέων απασχόλησης του στην Ελλάδα σήμερα, (β) την αποτίμηση του επίπεδου μόρφωσης και των τομέων ειδίκευσης του πληθυσμού της κάθε χώρας και των συγκεκριμένων ατόμων που ενδιαφέρονται να μεταναστεύσουν στη χώρα μας²¹.

Οι σχετικές συμφωνίες θα προβλέπουν την είσοδο στη χώρα ενός ικανού αριθμού μεταναστών κάθε χρόνο για συγκεκριμένους τομείς απασχόλησης. Στόχος αυτών των συμφωνιών είναι να δώσουν νόμιμη διέξοδο στις μεταναστευτικές πιέσεις από τις χώρες αποστολής, δίνοντας ορατή και εφικτή

19 Η γενικότερη ρύθμιση της αγοράς εργασίας ξεφεύγει από το θέμα αυτής της μελέτης. Πιστεύουμε όμως ότι η σημερινή πραγματικότητα απασχόλησης τουλάχιστον 30% των νόμιμων μεταναστών - αλλά και πολλών Ελλήνων εργαζόμενων - με άτυπες σχέσεις εργασίας και χωρίς επαρκή ασφάλιση δείχνει, μεταξύ άλλων, την ακαμψία του ρυθμιστικού πλαισίου όσον

αγορά τους κανόνες πρόσληψης, απόλυσης και μερικής απασχόλησης καθώς και το υψηλό κόστος των ασφαλιστικών εισφορών. **δυνατότητα νόμιμης εγκατάστασης και εργασίας στην Ελλάδα σε ένα ικανό αριθμό νέων μεταναστών κάθε χρόνο. Θα δώσουν έτσι ισχυρό κίνητρο στους ενδιαφερόμενους να περιμένουν έστω κάποιο χρονικό διάστημα αλλά να έρθουν στην Ελλάδα με νόμιμο τρόπο, με τα εργατικά και ανθρώπινα δικαιώματά τους εξασφαλισμένα. Τέτοιες ρυθμίσεις τείνουν επίσης να αποδυναμώσουν τα δίκτυα εμπορίας ανθρώπων.**

Η εγκατάσταση νέων μεταναστών στην Ελλάδα θα πρέπει να γίνεται σε συνεργασία με τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης έτσι ώστε να παρακολουθείται και ελέγχεται η διαδικασία ένταξης, όχι μόνο οικονομικής αλλά και κοινωνικής, του μετανάστη και της οικογένειάς του στον τόπο διαμονής του. Η συνεργασία με τις τοπικές και περιφερειακές αρχές θα αποβλέπει όχι μόνο στην οικονομική διαχείριση της μετανάστευσης αλλά και στην πρόληψη εντάσεων μεταξύ γηγενούς και μεταναστευτικού πληθυσμού. Τέτοιες εντάσεις μπορεί να προκληθούν από την μαζική εισροή σε σύντομο χρονικό διάστημα πολυάριθμων αλλοδαπών σε μια συγκεκριμένη περιοχή ή κοινότητα. ο νέος νόμος του 2005 αναγνωρίζει τον σημαντικό ρόλο των σ στην διαχείριση της μετανάστευσης και στην κοινωνική ένταξη των μεταναστών αλλά μένει να αποτιμηθεί πώς θα εφαρμοστεί στην πράξη.

Μια πρώτη ρύθμιση της μεταναστευτικής εισροής είχε γίνει με το νόμο 2910/2001 με βάση τον προγραμματισμό από τον ΟΑΕΔ των αναγκών της εγχώριας αγοράς εργασίας στο τελευταίο τρίμηνο κάθε έτους (άρθρο 19). Η διαδικασία αυτή επαναλαμβάνεται σχεδόν αυτούσια στο νέο νόμο 3386 του 2005, έτσι όπως την περιγράψαμε παραπάνω. Αυτή η διαδικασία αν και νομότυπη, παραμελεί την ουσία της οικονομικής μετανάστευσης: την συνάντηση ανάγκης εργατικών χεριών (εργοδότες) με την προσφορά εργασίας (μετανάστες εργαζόμενοι). Σε οικονομίες όπως η ελληνική, όπου η απασχόληση μεταναστών γίνεται σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις, μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις και νοικοκυριά, η συνάντηση προσφοράς και ζήτησης γίνεται μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα και τις προσωπικές γνωριμίες. Η λειτουργία αυτών των άτυπων δικτύων και σχέσεων εξηγεί εξάλλου πως εδώ και 15 χρόνια οι παράτυποι μετανάστες ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα.

Είναι επομένως αναγκαίο ο νόμος να αναγνωρίσει την κατάσταση αυτή και να την περιχαρακώσει με κατάλληλες ρυθμίσεις που να εμποδίζουν την παράνομη συμπεριφορά τόσο των εργοδοτών

²⁰ Ας σημειωθεί ότι η Ε.Ε. δίνει έμφαση στο ρόλο που μπορούν να παίξουν τέτοιες συμφωνίες για τη διαχείριση της μετανάστευσης στην Ευρώπη και την αντιμετώπιση της παράνομης μετανάστευσης, βλ. europa.eu.int/comm/jjustice_home/doc_centrefimmigrationrelations/doc_immigration_relations_en.htm.

²¹ Μια πιο λεπτομερής ανάλυση των μεταναστευτικών ροών δείχνει ότι οι χώρες αποστολής και υποδοχής μεταναστών έχουν σημαντικές εσωτερικές διαφοροποιήσεις. Για παράδειγμα, οι Βούλγαροι μετανάστες στην Ελλάδα προέρχονται από διαφορετικές περιοχές της χώρας τους (πόλεις ή ύπαιθρο, αγροτικές ή βιομηχανοποιημένες περιοχές) έχουν διαφορετικά δημογραφικά χαρακτηριστικά (φύλο, ηλικία, επίπεδο μόρφωσης, προηγούμενη επαγγελματική εμπειρία, οικογενειακή κατάσταση) και απασχολούνται σε διαφορετικούς τομείς της ελληνικής αγοράς εργασίας (αγροτικό τομέα,

οικιακές εργασίες, τουριστικές ή εμπορικές υπηρεσίες κ.λ.).

(που συχνά δίνουν κατώτερες από το επιτρεπόμενο όριο αποδοχές και δεν εγγράφουν τους εργαζόμενους στους σχετικούς ασφαλιστικούς φορείς) όσο και των εργαζόμενων (που αποφεύγουν επίσης από τη μεριά τους να πληρώσουν φόρους και ασφαλιστικές εισφορές). Δυστυχώς ο νέος νόμος (3386/2005) δεν φαίνεται να προσφέρει τα μέσα για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος.

Σημειώνουμε εδώ ως θετικά στοιχεία του νέου νόμου την πρόβλεψη μετατροπής της άδειας διαμονής από άδεια για εξαρτημένη εργασία σε άδεια για ανεξάρτητη οικονομική δραστηριότητα ή/και τη μετακίνηση του αλλοδαπού για να εργαστεί σε άλλο νομό όπου έχει βρει απασχόληση μετά την παρέλευση του πρώτου έτους. Επίσης θεωρούμε θετική τη δυνατότητα αλλαγής εργοδότη κατά τη διάρκεια ισχύος της άδειας διαμονής ακόμα και μέσα στον πρώτο χρόνο (άρθρο 15). Οι διατάξεις αυτές αναγνωρίζουν την δυναμική πραγματικότητα της αγοράς εργασίας και προστατεύουν τον εργαζόμενο από υπερβολική εξάρτηση από έναν αδιάστακτο εργοδότη.

Για την αποτελεσματική διαχείριση των μεταναστευτικών ροών προτείνουμε επιπλέον τις παρακάτω ρυθμίσεις:

Ο ξένος πολίτης που θα επιθυμεί να μεταναστεύσει στην Ελλάδα θα πρέπει να καταθέσει σχετική αίτηση στις ελληνικές προξενικές αρχές στη χώρα του αποδεικνύοντας ότι έχει μια υπόσχεση εργασίας (επιστολή του εργοδότη ή σύμβαση εργασίας) από Έλληνα εργοδότη ή εναλλακτικά ότι ένας Έλληνας πολίτης (ή ξένος πολίτης που κατοικεί νόμιμα στην Ελλάδα) αναλαμβάνει να του παρέχει στέγη, τροφή και ασφαλιστική κάλυψη κατά το πρώτο έτος διαμονής του στη χώρα. Η οικονομική ευρωστία του εγγυητή (sponsor) θα αποδεικνύεται με την φορολογική του δήλωση και/ή με την δέσμευση ενός χρηματικού ποσού σαν τραπεζική εγγύηση καθώς και με την υποχρέωση έκδοσης ταξιδιωτικού εγγράφου με επιστροφή για τον ενδιαφερόμενο μετανάστη²³. Μετά την άδεια ενός χρόνου ο μετανάστης που εργάζεται ή μπορεί να αυτοσυντηρηθεί με εισοδήματα του θα ανανεώνει την άδεια του κατευθείαν για δύο ή περισσότερα χρόνια.

Το σύστημα του εγγυητή διευκολύνει την συνάντηση προσφοράς και ζήτησης ενώ παράλληλα εξασφαλίζει τη νομιμότητα της διαδικασίας και τα δικαιώματα όλων των πλευρών (εργοδότη, εργαζόμενου, ελληνικού κράτους). Εκτιμούμε ότι η ύπαρξη μιας απτής δυνατότητας νόμιμης μετανάστευσης θα αποθαρρύνει πολλούς δυνάμει παράνομους μετανάστες από το σχετικό εγχείρημα.

Το μέτρο αυτό θα πρέπει να πλαισιωθεί και με μια εκστρατεία πληροφόρησης τόσο στην Ελλάδα όσο και στις χώρες αποστολής που θα τονίζουν τους κινδύνους της παράνομης μετανάστευσης και τα οφέλη της νόμιμης μετακίνησης και απασχόλησης. Τέτοιες εκστρατείες είναι πολύ σημαντικές γιατί δίνουν στους υποψήφιους μετανάστες μια ρεαλιστική εικόνα της χώρας προορισμού τους και του κόστους και κινδύνου που ενέχει η παραβίαση των

νόμων.

Παράλληλα με τις παραπάνω ρυθμίσεις είναι χρήσιμη η συνεργασία του Υπουργείου Εργασίας με τα συνδικάτα και τις επαγγελματικές ενώσεις για την καταγραφή των χαρακτηριστικών των εργαζόμενων μεταναστών και για τη συγκέντρωση στοιχείων σχετικά με τις ανάγκες νέων προσλήψεων κάθε χρόνο. Η συνεργασία αυτή προβλέπεται από το νέο νόμο. Ο σχετικός προγραμματισμός θα πρέπει κατά τη γνώμη μας όμως να είναι τριετής και να γίνονται αναπροσαρμογές κάθε χρόνο, εφόσον κριθεί απαραίτητο. Τα σχετικά στοιχεία θα πρέπει να εισάγονται σε κοινό σύστημα μηχανογράφησης ούτως ώστε να γίνεται γρήγορη και αποτελεσματική μελέτη της αγοράς εργασίας κάθε φορά και να εκτιμώνται αντίστοιχα οι ανάγκες για την επόμενη τριετία (και τυχόν ετήσιες προσαρμογές τους).

Σε αυτό τον τομέα η Ελλάδα μπορεί να ζητήσει τη συμβολή χωρών-μελών της Ε.Ε. με πολύ μεγαλύτερη πείρα στον τομέα αυτό, όπως η Γερμανία, η Μ. Βρετανία, η Ολλανδία ή ακόμα και η γειτονική μας Ιταλία που τα τελευταία χρόνια έχει πειραματιστεί με σχετική επιτυχία στο θέμα αυτό (Cyrus and Vogel 2001; Duvell and Jordan 2001; Pittau et al. 2003).

Συμπερασματικά η πολιτική που προτείνουμε έχει δύο σκέλη. Αφενός τον προγραμματισμό μεταναστευτικών εισροών με βάση την εμπειριστατωμένη μελέτη της εγχώριας αγοράς εργασίας.

Αφετέρου την νομιμοποίηση του ρόλου των κοινωνικών δικτύων με βάση την κατατομή του εγγυητή (sponsor). Στις επόμενες ενότητες προτείνουμε συγκεκριμένα μέτρα για την βασική χώρα προέλευσης μεταναστών στην Ελλάδα, την Αλβανία, καθώς και για μια σειρά από άλλες χώρες.

3.14. ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΑΠΟ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΕΣ ΧΩΡΕΣ **ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ:ΔΙΜΕΡΕΙΣ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ**

Αν και σε πολλά θέματα η περίπτωση της Ελλάδας παρομοιάζεται με εκείνη της Ιταλίας ή της Ισπανίας όσον αφορά την απότομη μεταστροφή της από αποστολέα σε αποδέκτη μεταναστών, υπάρχουν ορισμένα στοιχεία που καθιστούν τη χώρα μας ιδιαίζουσα περίπτωση στον ευρωπαϊκό χώρο (Cavounidis 2002). Καταρχάς, η υπεραντιπροσώπευση μιας εθνικότητας, της Αλβανικής, στον μεταναστευτικό πληθυσμό της χώρας. Κατά δεύτερο λόγο η γεωγραφική μας γειτονία με ορισμένες χώρες της Νότιας και Ανατολικής Ευρώπης που μαστιζονται από δυσχερέστερες οικονομικές συνθήκες εδώ και μια 15ετία.

23 Το σύστημα του εγγυητή (sponsor) εφαρμόστηκε στην Ιταλία στην περίοδο 1998-2000 και είχε ικανοποιητικά αποτελέσματα γιατί έδωσε την ευκαιρία σε νέους μετανάστες που είχαν επαφές στην Ιταλία για εξεύρεση εργασίας να εισέλθουν νόμιμα. Στην Ιταλία εγγυητής μπορούσε να είναι ένα φυσικό πρόσωπο ή και μια οργάνωση. Οι όροι της εγγύησης στις δύο περιπτώσεις παρέμεναν οι ίδιοι με μόνη διαφορά ότι ένα φυσικό πρόσωπο μπορούσε να εγγυηθεί κατά μέγιστο όρο για τη διαμονή μέχρι τριών αλλοδαπών ενώ μια οργάνωση έως οκτώ αλλοδαπών.

Η μεταναστευτική πολιτική της Ελλάδας στον Βαλκανικό και Ευρωπαϊκό χώρο είναι αναπόσπαστο μέρος της εξωτερικής της πολιτικής. Η μεταναστευτική πολιτική της μπορεί να γίνει στην ουσία μοχλός καλών σχέσεων, ανάπτυξης αλλά και επιρροής στον βαλκανικό χώρο, προς τις προς ένταξη στην Ε.Ε. χώρες (Βουλγαρία, Ρουμανία) αλλά και ευρύτερα, προς τις χώρες της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών (πρώην Σοβιετική Ένωση). Η μεταναστευτική πολιτική πρέπει σε αυτή την περίπτωση να αποβλέπει στην ικανοποίηση των αναγκών της ελληνικής οικονομίας αλλά και παράλληλα να φροντίζει για την ανάπτυξη κοινωνικών και πολιτιστικών ανταλλαγών με τις γειτονικές μας χώρες, την συνέχιση ιστορικών δεσμών με χώρες όπως εκείνες της Κοινοπολιτείας, και την αποδυνάμωση εντάσεων στην περιοχή της νοτιοανατολικής Μεσογείου και των Βαλκανίων.

Στο πλαίσιο αυτό χρειάζεται να αναπτυχθεί μια ιδιαίτερα ουσιαστική συνεργασία και με την Αλβανία. Οι πολίτες της χώρας αυτής αποτελούν σχεδόν τα δύο τρίτα των αλλοδαπών που κατοικούν στην Ελλάδα και τα ελληνοαλβανικά σύνορα είναι ως γνωστό πολύ δύσκολο να ελεγχθούν αποτελεσματικά. Επιπλέον μια θετική μεταναστευτική πολιτική προς την Αλβανία θα μπορούσε να συμβάλλει στην κατοχύρωση των δικαιωμάτων της ελληνικής μειονότητας στη χώρα αυτή. Με βάση τις ρυθμίσεις που προτείναμε παραπάνω, θα προσθέσουμε εδώ τα εξής επιπλέον μέτρα.

Η Ελλάδα μπορεί να συνάψει συμφωνίες με διεθνείς οργανώσεις όπως ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (ΙΟΜ) ή ο ΟΗΕ με σκοπό την εκπόνηση κοινού προγράμματος αναπτυξιακής βοήθειας για την Αλβανία²⁴. Η βοήθεια αυτή θα αναφέρεται στην επαγγελματική εκπαίδευση Αλβανών πολιτών που ενδιαφέρονται να εργασθούν στην Ελλάδα. Τέτοια προγράμματα μπορούν να συνχρηματοδοτηθούν και από την Ε.Ε.

Τα προγράμματα αυτά θα παρέχουν επίσης υποστήριξη στους Αλβανούς πολίτες που ενδιαφέρονται να επιστρέψουν στην Αλβανία μετά από δύο, τρία ή πέντε χρόνια διαμονής στην Ελλάδα για να ανοίξουν δική τους επιχείρηση εκεί ή για να μεταφέρουν πίσω στην πατρίδα τους τις ιδιαίτερες δεξιότητες και τεχνογνωσία που τυχόν απέκτησαν στην Ελλάδα²⁵. Τα προγράμματα αυτά θα αποβλέπουν έτσι και στην παραγωγική επένδυση των μεταναστευτικών εμβασμάτων, στην διατήρηση των σχέσεων του μετανάστη με τη χώρα προέλευσης του και, εφόσον ο ίδιος ατομικά το επιθυμεί, στην επιστροφή του εκεί. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Αλβανία είναι ήδη αποδέκτης μεγάλων οικονομικών εισφορών από την Ε.Ε. και τις Η.Π.Α. και, αν και με πολλά προβλήματα, η οικονομία της εξελίσσεται σταδιακά (Martin et al. 2002).

Οι υπάλληλοι του ΙΟΜ, του ΟΗΕ και άλλο ειδικό προσωπικό που θα εργαστεί σε αυτά τα προγράμματα θα βοηθήσουν σημαντικά τα ελληνικά προξενικά γραφεία εργασίας, που πολλές φορές δεν διαθέτουν το απαραίτητο

προσωπικό²⁶ για τη διεκπεραίωση του ρόλου τους.

Άλλες χώρες

Μια θετική μεταναστευτική πολιτική προς τις υπόλοιπες βασικές χώρες προέλευσης μεταναστών θα αποτρέψει και την μονοεθνική σύσταση του μεταναστευτικού πληθυσμού στην Ελλάδα. Θα ήταν λοιπόν χρήσιμη η σύναψη διμερών συμφωνιών με τις σημαντικότερες χώρες αποστολής μεταναστών προς την Ελλάδα: Βουλγαρία, Γεωργία, Ρουμανία, Ρωσική Ομοσπονδία, Ουκρανία, Πακιστάν και Ινδία.

Το ενδιαφέρον για τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία είναι προφανές για λόγους γειτνίασης, θρησκευτικής συνοχής και ιστορικών σχέσεων με τις χώρες αυτές. Επίσης τέτοιες συμφωνίες μπορούν να ενταχθούν και να υποστηριχτούν από το κοινοτικό πλαίσιο ένταξης των χωρών αυτών στην Ε.Ε. το 2007. Η εποικοδομητική συνεργασία της Ελλάδας για τη αγορά εργασίας θα είναι παράγοντας σταθερότητας στην περιοχή και θα αποδυναμώσει φόβους για πιθανές μαζικές εισροές κατά τα πρώτα χρόνια ένταξης τους στην Ε.Ε.

Οι περιπτώσεις της Γεωργίας, Ρωσίας και Ουκρανίας είναι σχετικά διαφορετικές. Οι χώρες αυτές είναι γεωγραφικά απομακρυσμένες από την δική μας, αλλά λόγω των δυσχερών οικονομικών συνθηκών εκεί, οι πληθυσμοί τους έχουν δυνάμει έντονες μεταναστευτικές τάσεις. Μελλοντικές διμερείς συμφωνίες θα έχουν διερευνητικό χαρακτήρα με σκοπό την εξάλειψη (ή τουλάχιστον τον περιορισμό) της άτυπης απασχόλησης ατόμων από αυτές τις χώρες στην Ελλάδα και την βελτιστοποίηση της απορρόφησης τους στην ελληνική αγορά εργασίας. Εδώ, όπως και στην περίπτωση της Αλβανίας, η Ελλάδα μπορεί να ζητήσει την συνδρομή διεθνών οργανισμών όπως ο ΙΟΜ και ο ΟΗΕ για την εκπόνηση προγραμμάτων επιμόρφωσης, μετανάστευσης και πιθανής επιστροφής στην χώρα προέλευσης.

Τέλος διμερείς συμφωνίες με το Πακιστάν και την Ινδία θα μπορούσαν να προωθήσουν εξειδικευμένα άτομα από τις χώρες αυτές σε συγκεκριμένους τομείς της ελληνικής οικονομίας (όπως η περίθαλψη) όπου υπάρχουν ελλείψεις. Τέτοιες συμφωνίες θα είχαν σαν σκοπό να επηρεάσουν τις μεταναστευτικές ροές από αυτές τις χώρες, μειώνοντας τον αριθμό ανειδίκευτων εργατών ή αγροτών που προέρχονται από εκεί (αυτοί οι τομείς στην Ελλάδα καλύπτονται από μετανάστες από γειτονικές χώρες) και αυξάνοντας τους επαγγελματίες και επιστήμονες. Ας σημειωθεί ότι το υψηλό επίπεδο μόρφωσης και εμπειρίας των Ινδών ειδικών είναι διεθνώς αναγνωρισμένο σε πολλούς τομείς.

24 Βλ. www.iom.int/en/archive/PBN11201.shtml για το αρχείο ενός παρόμοιου προγράμματος συνεργασίας μεταξύ Ιταλίας, ΙΟΜ και Αλβανίας.

25 Βλ. σχετικά μια πρόσφατη μελέτη των Labrianidis και Lyberaki (2004).

26 Βλ. Συνήγορος του Πολίτη, www.synigoros.gr/reports/genikes_paratiriseis.doc, 2001.

Αν και η Ελλάδα ως χώρα υποδοχής δεν είναι τόσο ελκυστική (οικονομικά και κοινωνικά-πολιτιστικά) όσο για παράδειγμα οι ΗΠΑ ή η Μ. Βρετανία, μπορεί ίσως να «συναγωνιστεί» μαζί τους λόγω του μεσογειακού τρόπου ζωής που προσφέρει, που πιθανώς να είναι πολιτιστικά πιο προσφιλή στους κατοίκους της Ινδικής χερσονήσου. Σε κάθε περίπτωση ο υπάρχων μεταναστευτικός πληθυσμός από αυτές τις χώρες θα μπορούσε να θεωρηθεί σαν ένα δυνάμει κοινωνικό κεφάλαιο που η Ελλάδα μπορεί να χρησιμοποιήσει για να αναπτύξει περαιτέρω οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις.

Νομιμοποίηση παρανόμων μεταναστών

Σύμφωνα με τις προηγούμενες εκτιμήσεις μας, το 30% περίπου του αλλοδαπού πληθυσμού στην Ελλάδα παραμένει «χωρίς χαρτιά.» Δεδομένου ότι μεγάλο μέρος τους πληθυσμού αυτού είναι οικονομικά ενεργό, θεωρούμε απαραίτητο και συμφέρον για την χώρα μας αλλά και για τους ίδιους τους μετανάστες εργαζόμενους, την έξοδο τους από την παρανομία και την ομαλή ένταξη τους στην ελληνική κοινωνία και αγορά εργασίας. Ο νέος νόμος αναγνωρίζει το γεγονός αυτό και περιλαμβάνει ένα τρίτο (και θεωρητικά τελευταίο) πρόγραμμα νομιμοποίησης των παράνομα διαμενόντων αλλοδαπών στη χώρα (άρθρο 91, παράγραφος 11). Το πρόγραμμα αυτό έχει διάρκεια τριών μηνών (από 1.10.2005 έως 31.12.2005). Οι σχετικές αιτήσεις υποβάλλονται στους Δήμους, οι οποίοι καλούνται να τις μεταβιβάσουν στην αρμόδια Περιφέρεια μέσα σε προθεσμία δύο μηνών. Γνωρίζουμε ότι ο Δήμος Αθηναίων, ένας από τους πιο «προβληματικούς» Δήμους της χώρας στο παρελθόν στο θέμα της εφαρμογής των προγραμμάτων νομιμοποίησης λόγω του ιδιαίτερα υψηλού αριθμού παράτυπων μεταναστών που διαμένουν στην περιοχή της πρωτεύουσας, πήρε μέτρα για την καλύτερη οργάνωση των υπηρεσιών του και διεκπεραίωση των αιτήσεων τον Σεπτέμβριο του 2005. Δεν γνωρίζουμε όμως ακόμα κατά πόσο τα μέτρα αυτά ήταν αποτελεσματικά. Θα χρειαστούν ακόμα λίγοι μήνες για να έχουμε μια πιο σφαιρική εικόνα της εφαρμογής του προγράμματος αυτού. Σε κάθε περίπτωση θεωρούμε θετική την ανάθεση στους Δήμους της διαδικασίας αυτής καθώς και τη γενικότερη ενίσχυση του ρόλου των Περιφερειών στην εφαρμογή του νόμου περί μετανάστευσης.

Ο νέος νόμος προβλέπει την έκδοση προσωρινών αδειών διαμονής με δικαίωμα για εργασία ως μεταβατικό στάδιο έως ότου οι αιτούντες ανανεώσουν τις άδειες αυτές μέσα από τις κανονικές διαδικασίες που προβλέπονται στο νόμο 3386/2005. Θεωρούμε ότι οι άδειες αυτές έπρεπε να εκδοθούν για διετή τουλάχιστον διάρκεια εφόσον ο αιτών/η αιτούσα μπορεί να αποδείξει ότι εργάζεται ή ότι συντηρείται από δικούς του/της πόρους την στιγμή υποβολής της αίτησης. Μια τέτοια ρύθμιση θα ελάφρυνε σημαντικά τον φόρτο εργασίας των

Δήμων και των Περιφερειών που ως σήμερα βρίσκονταν «πνιγμένοι» από τον όγκο των αιτήσεων για νομιμοποίηση και για χορήγηση/ανανέωση άδειας διαμονής.

Επίσης δε γνωρίζουμε πόση έμφαση δόθηκε τόσο στην Αθήνα όσο και στους μικρότερους δήμους για την εκπαίδευση του προσωπικού που έρχεται σε επαφή με τους μετανάστες και που θα διεκπεραιώσει τις αιτήσεις τους. Για τη γρήγορη, απρόσκοπτη και αποτελεσματική λειτουργία ενός τέτοιου προγράμματος, το κατάλληλα εκπαιδευμένο ανθρώπινο δυναμικό (με γενικές γνώσεις στο θέμα της μετανάστευσης, προηγούμενη εμπειρία με αλλοδαπούς στην εργασία ή στο κοντινό κοινωνικό του περιβάλλον, γνώση ξένων γλωσσών όπως η Αλβανική, Ρωσική ή Βουλγαρική γλώσσα, γνώσεις χρήση Η/Υ) αποτελεί σημαντικότερη προϋπόθεση.

Τέλος είναι απαραίτητο να είναι δεδομένη η πολιτική απόφαση της κυβέρνησης να προχωρήσει θετικά στην ένταξη του μεταναστευτικού πληθυσμού στην ελληνική οικονομία και κοινωνία. Η πολιτική γραμμή που θα δώσει η κυβέρνηση θα περιορίσει την αυθαιρεσία στην καθημερινή εφαρμογή του νόμου και θα αποδυναμώσει τις ρητορικές περί «φυλετικής καθαρότητας» ή «πολιτιστικής γνησιότητας» και τα εθνικά στερεότυπα «καλών» και «κακών» μεταναστών. Στόχος μιας τέτοιας πολιτικής είναι η ενίσχυση του κράτους δικαίου και της δημοκρατικής αλλά και αποτελεσματικής διακυβέρνησης στην Ελλάδα. Ο νέος νόμος περιλαμβάνει ένα πρόγραμμα δράσης για την κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών (άρθρα 65-66), αλλά θεσπίζει μόνον τις βασικές αρχές του προγράμματος αυτού και τους στόχους του. Μένει να δούμε πότε και πώς θα υλοποιηθεί ένα τέτοιο πρόγραμμα και τι αποτελέσματα θα έχει. Εξάλλου στα παραπάνω άρθρα δεν γίνεται λόγος για τον πολυπολιτισμικό χαρακτήρα που έχει πλέον εκ των πραγμάτων η ελληνική κοινωνία. Τονίζεται μόνο η προστασία των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων των αλλοδαπών, η προστασία τους από οποιασδήποτε μορφής διακρίσεις και η δυνάμει θετική συμβολή τους στην ελληνική κοινωνία.

Στο θέμα της νομιμοποίησης εμπίπτει έμμεσα και το ζήτημα της διατήρησης της νόμιμης άδειας διαμονής και εργασίας των αλλοδαπών. Σχετικές μελέτες στην Ιταλία (Reyneri 1998) έχουν δείξει ότι πολλές φορές η έξοδος από την παρανομία είναι μόνο προσωρινή. Οι μετανάστες αδυνατούν πολλές φορές να εξασφαλίσουν μια νόμιμη σύμβαση εργασίας και έτσι δεν μπορούν να ανανεώσουν την άδεια διαμονής τους. Άλλες φορές πάλι κάνουν ψευδή δήλωση ότι αυτοαπασχολούνται για να πληρώσουν μόνοι τους την ασφάλιση και να εξασφαλίσουν την ανανέωση της άδειας τους. Αν και δομικά προβλήματα μιας οικονομίας όπως η άτυπη εργασία σε ευρεία κλίμακα (Baldwin Edwards 2001; Papadimitriou 2003; Reyneri 1999) δεν μπορούν να λυθούν σε σύντομο χρόνο και σίγουρα όχι με αναφορά μόνο στους μετανάστες εργαζόμενους, προτείνουμε τα εξής εναλλακτικά μέτρα.

Εάν ο μετανάστης δεν διαθέτει σύμβαση εργασίας, θα πρέπει να έχει την επιλογή της αυτασφάλισης στο ΙΚΑ (ως εθνικό φορέα ασφαλίσεων) με βάση ειδική ρύθμιση, για την παροχή σε αυτόν και στην οικογένεια του ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και συνταξιοδότησης του στο μέλλον μετά τη συμπλήρωση 35 ετών εργασίας και εισφορών. Η δυνατότητα αυτή θα μπορούσε να δοθεί σε όλους τους εργαζόμενους σε ορισμένους τομείς της οικονομίας όπως οι οικιακές εργασίες, η φροντίδα ηλικιωμένων και παιδιών, ή σε εργαζόμενους σε επιχειρήσεις που έχουν ένα μόνον υπάλληλο. Είναι γνωστό ότι σε αυτούς τους τομείς η άτυπη εργασία είναι ο κανόνας, ακόμα και για τους Έλληνες πολίτες. Οι οικογένειες και οι οικογενειακές επιχειρήσεις αδυνατούν στην πραγματικότητα να φέρουν το πλήρες κόστος απασχόλησης ενός εργαζομένου εφόσον πρέπει να καταβάλλουν και ασφαλιστικές εισφορές. Από την άλλη πλευρά τόσο η ζήτηση όσο και η προσφορά εργασίας στους τομείς αυτούς είναι ιδιαίτερα έντονες και δεν επιτρέπουν την εξάλειψη του φαινομένου. Οι τιμωρητικές διατάξεις έχουν επίσης έντονο αποτέλεσμα όχι μόνο γιατί συχνά δεν εφαρμόζονται αλλά και γιατί η φύση των σχετικών εργασιών (εργασία μέσα στο σπίτι ή σε μικρό εργαστήριο ή κατάστημα) τις καθιστά «αόρατες». Εάν όμως οι εισφορές αυτές ρυθμιστούν με τρόπο ευέλικτο, πιστεύουμε ότι θα συμβάλλουν στην εξισορρόπηση αυτού του τομέα της αγοράς εργασίας, επιτρέποντας παράλληλα στους αλλοδαπούς εργαζόμενους να ανανεώνουν την άδεια διαμονής τους και να απολαμβάνουν κάποια κοινωνική μέριμνα.

Ενθάρρυνση επαναπατριsmού

Για την καλύτερη λειτουργία της αγοράς εργασίας και για την δυναμική αντιμετώπιση των μεταναστευτικών ροών, είναι σημαντικό να διευκολύνεται η επιστροφή των μεταναστών και των οικογενειών τους στη χώρα προέλευσης τους όταν εκείνοι το επιθυμούν.²⁷

Για να γίνει αυτό είναι απαραίτητη η εκπόνηση διμερών συμφωνιών που αφορούν στη μεταφορά των ασφαλιστικών και συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων των ξένων εργαζόμενων από την Ελλάδα στο εξωτερικό. Αυτό το μέτρο θα ενθαρρύνει τόσο την επιστροφή κάποιων μεταναστών στην πατρίδα τους όσο και την εγγραφή τους στα ασφαλιστικά και συνταξιοδοτικά ταμεία κατά την περίοδο απασχόλησης τους στην Ελλάδα.

27 Μια πρώτη μελέτη στο θέμα αυτό που αφορά Αλβανούς μετανάστες που επιστρέφουν στη χώρα τους από την Ελλάδα και την Ιταλία παρουσιάζεται στο Labrianidis and Lyberaki (2004).

Η εποχιακή μετανάστευση

Το άρθρο 16 του νόμου 3386/2005 (όπως προηγούμενα το άρθρο 23 του νόμου 2910/2001) ορίζει την εποχική εργασία ως απασχόληση για χρονικό διάστημα μέχρι έξι συνολικά μήνες ανά ημερολογιακό έτος σε τομέα δραστηριότητας που συναρτάται με το ρυθμό των εποχών (..) υπό την προϋπόθεση ότι ο αλλοδαπός δεν διατηρεί μόνιμη κατοικία στην Ελλάδα. Ο νόμος ορίζει ότι εκτός από γενικές ρυθμίσεις του άρθρου αυτού (όσον αφορά στην έγκριση κάλυψης θέσεων από αλλοδαπούς εφόσον δεν υπάρχουν διαθέσιμοι εργαζόμενοι ημεδαποί ή πολίτες της Ε.Ε.) κατά τα λοιπά η εποχιακή εργασία αλλοδαπών ορίζεται μέσα από διμερείς ή πολυμερείς συμφωνίες. Επίσης ο νόμος απαγορεύει την μετατροπή της άδειας για εποχιακή εργασία σε οποιοδήποτε άλλο είδος άδειας που καλύπτεται από το νόμο αυτό.

Θεωρούμε ότι η ρύθμιση αυτή αν και θεωρητικά σκοπεύει να διαφυλάξει τη λειτουργικότητα και ιδιαίτερο χαρακτήρα της εποχιακής εργασίας για την ελληνική οικονομία, παραγνωρίζει τον πολυσύνθετο χαρακτήρα της οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας στην Ελλάδα σήμερα.

Η Ελλάδα έχει συνάψει επί σειρά ετών συμφωνίες με τις γειτονικές της χώρες (ιδιαίτερα την Αλβανία) για την εποχιακή απασχόληση αλλοδαπών στον αγροτικό τομέα στην Βόρεια Ελλάδα. Αν και στις παραμεθόριες περιοχές φαίνεται ότι η εποχιακή απασχόληση οδηγεί σε μια αρκετά επιτυχημένη και σταθερή συνάντηση της προσφοράς και της ζήτησης εργασίας, συνολικά εκτιμάται ότι η εποχιακή απασχόληση πολλές φορές μετατρέπεται σε παράτυπη μετανάστευση αλλοδαπών, ιδιαίτερα Αλβανών πολιτών, στην Ελλάδα. Με άλλα λόγια, υπάρχει ο φόβος ότι ορισμένοι αλλοδαποί εισέρχονται στην Ελλάδα ως εποχιακοί μετανάστες και μετά «εξαφανίζονται» βρίσκοντας εργασίας στην παραοικονομία

Η αύξηση της εποχιακής μετανάστευσης είναι γενικό χαρακτηριστικό της μετακίνησης πληθυσμών στην Ευρώπη και τείνει να αυξηθεί τα τελευταία χρόνια (World Migration 2003). Ο λόγος είναι ο εσωτερικός κατακερματισμός των αγορών εργασίας και η διάσπαση τους σε θέσεις «α' κατηγορίας», τις οποίες καταλαμβάνουν οι εγχώριοι εργαζόμενοι, και σε θέσεις «β' κατηγορίας», σε τομείς εποχιακής απασχόλησης, με χαμηλές αποδοχές και δυσμενείς συνθήκες εργασίας (όπως ο αγροτικός τομέας αλλά και ορισμένες τουριστικές εργασίες), που καταλαμβάνουν οι μετανάστες, εποχιακοί και μη.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το ζήτημα επικεντρώνεται σε κράτη που γειτονεύουν με τρίτες χώρες όπως οι χώρες της νότιας και της κεντρο-ανατολικής Ευρώπης. Ας σημειωθεί ότι η Αυστρία και η Γερμανία απασχολούν σημαντικό αριθμό εποχιακών μεταναστών (η Αυστρία 50.000 περίπου σε υπέρβαση του ετήσιου ορίου των 8.000 που προβλέπεται από το νόμο, η Γερμανία 280.000 περίπου) ενώ αρκετούς εποχιακούς μετανάστες απασχολούν επίσης η Ιταλία

(30.000) και η Ισπανία (περίπου 20.000). Αξίζει να σημειωθεί ότι σε ορισμένες χώρες όπως η Αυστρία, τα δικαιώματα και οι αποδοχές των εποχιακών μεταναστών ρυθμίζονται κατά παρέκκλιση της εργατικής νομοθεσίας. Στις περισσότερες χώρες βέβαια η εποχιακή μετανάστευση υπάγεται στην εργατική νομοθεσία αλλά δεν δίνει δικαίωμα για μόνιμη εγκατάσταση.

Από τα παραπάνω είναι προφανές ότι η εποχιακή μετανάστευση δεν πρόκειται να εκλείψει στα επόμενα χρόνια και είναι απαραίτητο να ρυθμίζεται με βάση ορισμένους νόμους και διμερείς συμφωνίες. Πιστεύουμε ότι εδώ όπως και στην περίπτωση της μακροπρόθεσμης μετανάστευσης είναι προτιμότερη μια ενεργητική πολιτική που διαχειρίζεται τις ανάγκες της αγοράς εργασίας παρά αντιδρά εκ των υστέρων σε καταστάσεις παγιωμένες. Προτείνουμε λοιπόν την ανανέωση των διμερών συμφωνιών με την Αλβανία και την σύναψη σχετικών συμφωνιών με τη Βουλγαρία ή και την ΠΓΔΜ, εφόσον οι κυβερνήσεις τους δείχνουν το σχετικό ενδιαφέρον.

Για την αντιμετώπιση του προβλήματος της «εξαφάνισης» των εποχιακών μεταναστών προτείνουμε να υπάρχει διαθέσιμος ένας συγκεκριμένος αριθμός αδειών κάθε χρόνο (για παράδειγμα το ένα πέμπτο των συνολικών εποχιακών αδειών) για εποχιακούς

μετανάστες που επιθυμούν να παραμείνουν μόνιμα στην Ελλάδα. Εφόσον ο μετανάστης κατά τη διάρκεια της εποχιακής του απασχόλησης βρει άλλη απασχόληση μη εποχιακού χαρακτήρα ή εγγυητή (sponsor, βλέπε τη σχετική πρόταση πιο πάνω), θα μπορεί να ζητήσει τη μετατροπή της εποχιακής του άδειας σε κανονική άδεια ενός ή δύο ετών.

Αντίστοιχα στα πλαίσια μηχανισμών ελέγχου της αγοράς εργασίας (βλ. και σχετική ενότητα παρακάτω για περισσότερες λεπτομέρειες) όσον αφορά τόσο την μακροπρόθεσμη όσο και την εποχιακή απασχόληση αλλοδαπών, εφόσον συλληφθεί αλλοδαπός να παραβαίνει τις παραπάνω διατάξεις, οι κυρώσεις θα πρέπει να είναι αυστηρές (απαγόρευση εισόδου στη χώρα και στην περιοχή Σένγκεν για τουλάχιστον πέντε χρόνια και υψηλό πρόστιμο). Στόχος αυτών των κυρώσεων θα είναι να δείξουν ότι η νόμιμη μετανάστευση εμπεριέχει εγγυήσεις και δικαιώματα και είναι προς το συμφέρον όλων. Ενώ η παράνομη μετανάστευση ενέχει υψηλά κόστη και κινδύνους για αμφίβολα κέρδη. Ο νέος νόμος περιλαμβάνει τέτοιες κυρώσεις (άρθρα 83-88) για αλλοδαπούς και ημεδαπούς, άτομα ή φορείς που υποθάλπουν την παράτυπη και παράνομη μετανάστευση. Πάλι και εδώ μένει να δούμε πώς θα εφαρμοσθούν στο μέλλον τέτοιες κυρώσεις και αν η εφαρμογή τους θα είναι εξίσου αυστηρή προς εργοδότες και εργαζόμενους ή αν θα πλήττει κύρια τους δεύτερους.

Πολιτικές ελέγχου της μετανάστευσης: Εσωτερικός και εξωτερικός έλεγχος

Η ελληνική πολιτική στη δεκαετία του 1990 πριμοδότησε τους εσωτερικούς και εξωτερικούς ελέγχους ως βασικά εργαλεία για τη διαχείριση της μετανάστευσης. Με την ενίσχυση των συντοριακών ελέγχων (νόμος 1975/1991) προσπάθησαν οι ελληνικές κυβερνήσεις να δημιουργήσουν μια «Ελλάδα φρούριο». Η προσπάθεια αποδείχτηκε εκ των πραγμάτων ανεδαφική αφού στο μεταξύ εισήλθαν στην χώρα μισό εκατομμύριο παράτυποι μετανάστες. Οι εσωτερικοί έλεγχοι ήταν επίσης συχνοί στην δεκαετία του 1990 (αν και περνούσαν κυκλικές περιόδους έξαρσης και ύφεσης) με στόχο κύρια τους Αλβανούς παράτυπους μετανάστες. Τέτοιοι έλεγχοι κόστισαν πάρα πολλά χρήματα στην Ελλάδα και στην Ε.Ε. (που τους επιδοτούσε κατά ένα μέρος) και δεν είχαν ουσιαστικά αποτελέσματα²⁸.

Στα πλαίσια των ελληνοαλβανικών σχέσεων αυτές οι επιχειρήσεις θεωρήθηκαν χρήσιμες ως μοχλοί πίεσης για την καλύτερη μεταχείριση της ελληνικής μειονότητας από τις αλβανικές αρχές. Δεν μπορούμε να πιστοποιήσουμε ότι είχαν όντως το επιθυμητό αποτέλεσμα για τη μειονότητα. Τελικά μάλλον αυτές οι πρακτικές συνέβαλλαν στη διεθνή δυσφήμιση της χώρας μας σχετικά με την έλλειψη σεβασμού στα ανθρώπινα δικαιώματα των μεταναστών. Επιπλέον πολυάριθμες είναι οι μαρτυρίες μεταναστών που υπήρξαν θύματα κατάχρησης εξουσίας από αστυνομικά όργανα. Τέλος αυτές οι πρακτικές στέρησαν από τους Έλληνες και Ευρωπαίους πολίτες σεβαστά χρηματικά ποσά που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν στον τομέα της κοινωνικής ένταξης, της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης ή γενικά της κοινωνικής πρόνοιας.

Μια ματιά στις σχετικές εμπειρίες χωρών που είναι παραδοσιακοί πόλοι έλξης μεταναστών όπως η Γερμανία, η Μ. Βρετανία και η Γαλλία (Brochmann, Hammar 1999; Cornelius Wayne 2004; Joppke, Guiraudon 2001) δείχνει ότι οι μονόπλευρες πολιτικές ελέγχου της μετανάστευσης είναι καταδικασμένες σε αποτυχία. Οι οικονομικές και κοινωνικές δυνάμεις που υποκινούν τα μεταναστευτικά φαινόμενα, η επιθυμία και ανάγκη των ατόμων να μετακινηθούν και η συμβολή των νόμιμων και παράνομων δικτύων υποστήριξης των μεταναστών είναι πολύ ισχυρή για να τη σταματήσει οποιαδήποτε υλική ή τεχνολογική 'οχύρωση' των αναπτυσσόμενων χωρών. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν χρειάζονται έλεγχοι. Απλά οι προσδοκίες μας για τα αποτελέσματα τους πρέπει να είναι ρεαλιστικές και αντίστοιχα οι επενδύσεις χρημάτων και ανθρώπινου δυναμικού σε αυτές τις πολιτικές να μην είναι απεριόριστες.

Η αποδοτικότητα των μηχανισμών ελέγχου επηρεάζεται από εξωτερικούς και εσωτερικούς παράγοντες.

28 Οι επιχειρήσεις αυτές είχαν κόστος 120 εκατομμύρια δραχμές το μήνα το 1993 και στο πρώτο τρίμηνο του 1993 είχαν επαναπατριστεί 67.000 Αλβανοί παράτυποι μετανάστες (Triandafyllidou and Mikrakis 1995).

Από εξωτερικής πλευράς, ο βασικός παράγοντας είναι η οικονομική ανισότητα μεταξύ της χώρας προέλευσης και της χώρας προορισμού. Πολλοί μετανάστες είναι αποφασισμένοι να ξεφύγουν από την φτώχεια (ή το απολυταρχικό καθεστώς) που επικρατεί στη χώρα τους ακόμα και αν το κόστος και ο κίνδυνος της μετακίνησης, είναι πολύ υψηλό. Στην προσπάθεια τους «διευκολύνονται» από τα δίκτυα λαθρομετανάστευσης που δρουν διεθνώς.

Μεταξύ των εσωτερικών παραγόντων σημειώνουμε το υψηλό κόστος των εσωτερικών και εξωτερικών ελέγχων, την αντίδραση των εργοδοτών που χρειάζονται μεταναστευτική εργασία για τις επιχειρήσεις τους, την κινητοποίηση των ΜΚΟ που στηρίζουν τους μετανάστες και το συνολικό καθεστώς προστασίας των ανθρώπινων και άλλων δικαιωμάτων των μεταναστών που παρατηρεί και καυτηριάζει την υπερβολική άσκηση του ελέγχου.

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι σχετικές μελέτες στις ΗΠΑ (Wayne 2004) έδειξαν ότι οι ιδιαίτερα αυστηροί συνοριακοί έλεγχοι τείνουν να προωθήσουν την εγκατάσταση των παράτυπων μεταναστών στην χώρα προορισμού τους. Από το φόβο να μη συλληφθούν, οι παράτυποι μετανάστες αποφεύγουν να επιστρέφουν συχνά στη χώρα τους και τείνουν να εγκατασταθούν μόνιμα στη χώρα προορισμού. Εξάλλου οι αυστηρότεροι έλεγχοι φαίνεται να οδήγησαν στην μετατροπή των μεταναστευτικών ροών (νέα παράνομα περάσματα σε δύσβατες περιοχές, εντατικοποίηση και καλύτερη οργάνωση των δικτύων λαθρεμπορίας ανθρώπων, αύξηση των «κόμιστρων» που οι επίδοξοι μετανάστες πληρώνουν στα δίκτυα αυτά, μικρότερη κινητικότητα των παράτυπων μεταναστών μεταξύ χώρας προέλευσης (Μεξικό) και χώρας εγκατάστασης (ΗΠΑ) αλλά όχι στην μείωση τους. Παράλληλα σημειώνεται η υπέρογκη αύξηση των σχετικών εξόδων που κλήθηκε να καλύψει το αμερικανικό δημόσιο (Parademetriou 2004; Wayne 2004).

Είναι προφανές ότι και στην περίπτωση της Ελλάδας ο έλεγχος της μετανάστευσης πρέπει να συνδυαστεί με μια γενικότερη ρεαλιστική και αποφασιστική πολιτική που θα δημιουργεί διεξόδους νόμιμης μετανάστευσης για τους ενδιαφερόμενους (υπό προϋποθέσεις και μέσα από την κρατική εποπτεία και διαχείριση αυτών των εισροών). Παράλληλα μέσω των μηχανισμών ελέγχου αλλά και εκτεταμένων εκστρατειών πληροφόρησης πρέπει να διαχωριστεί ξεκάθαρα τόσο στην Ελλάδα όσο και στις βασικές χώρες προέλευσης μεταναστών η νόμιμη από την παράνομη μετανάστευση. Πρέπει να τονιστεί ότι η τελευταία δεν είναι αποδεκτή και ότι οι υπάρχουσες κυρώσεις τόσο για αλλοδαπούς εργαζόμενους όσο και για ημεδαπούς εργοδότες θα είναι αυστηρές.

Εκτιμούμε ότι η φύλαξη των ελληνικών συνόρων έχει ενισχυθεί σημαντικά την τελευταία δεκαετία. Επίσης με την συμμετοχή της Ελλάδας στο πρόγραμμα συγκέντρωσης πληροφοριών του Schengen (SIS, Schengen Information System), στο νέο πρόγραμμα ανταλλαγής πληροφοριών για τις θεωρήσεις εισόδου (VIS, Visa Information System) και στα άλλα ευρωπαϊκά προγράμματα συνεργασίας²⁹ ο

έλεγχος των συνόρων της χώρας (χερσαίων, θαλάσσιων και εναέριων) είναι ικανοποιητικός. Επιβάλλεται φυσικά η λήψη πρωτοβουλίας και ενεργή συμμετοχή της Ελλάδας στα προγράμματα αυτά δεδομένου ότι τα ελληνικά σύνορα είναι συγχρόνως και εξωτερικά σύνορα της Ε.Ε. και έτσι η χώρα μας αντιμετωπίζει καθημερινά το ζήτημα της εισόδου και διέλευσης παράτυπων μεταναστών. Αυτό σημαίνει τη συνεχή παρακολούθηση των σχετικών κοινοτικών πρωτοβουλιών, την υποβολή προτάσεων και τη συμμετοχή στο σχεδιασμό τους, καθώς και την εξασφάλιση ενός σημαντικού ρόλου στη χώρα για την υλοποίηση αυτών των προτάσεων. Με αυτό τον τρόπο θα διασφαλίσουμε τη συνεχή βελτίωση των ελληνικών πολιτικών εξωτερικού ελέγχου αλλά και τη συνεργασία των γειτονικών μας χωρών.

Σε αυτό τον τομέα ενθαρρύνονται και από την Ε.Ε. οι διμερείς ή πολυμερείς πρωτοβουλίες ανάλογα με τα διαπιστωμένα «κανάλια» της εμπορίας ανθρώπων³⁰. Πρόσφατα στοιχεία που προκύπτουν από τη συνεργασία των αλβανικών και ιταλικών αρχών για την καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης και της εμπορίας ανθρώπων (Martin et al. 2002) δείχνουν ότι η είσοδος παρανόμων μεταναστών στην Ιταλία μειώθηκε ιδιαίτερα από το έτος 2000 με την εφαρμογή της *flissione di Pouzia Interforze* (συνεργασίας της ιταλικής και αλβανικής αστυνομίας).

Πλην όμως πρόσφατα στοιχεία δείχνουν ότι τα τελευταία χρόνια η Αλβανία έχει εξελιχθεί σε πόλο διακίνησης παράνομων μεταναστών από τρίτες χώρες. Πράγματι υπολογίζεται ότι 80% των μεταναστών που φεύγουν από την Αλβανία με προορισμό την Ιταλία δεν είναι Αλβανοί (Council of the European union 2000). Αυτή η εξέλιξη χρήζει ιδιαίτερης προσοχής και από τις ελληνικές αρχές έτσι ώστε να μην μεταβληθεί η Ελλάδα σε διαμετακομιστικό σταθμό εμπορίας ανθρώπων.

Όσον αφορά στις πρακτικές εσωτερικού ελέγχου προτείνουμε τη ριζική τους αναμόρφωση. Αντί των γνωστών επιχειρήσεων «σκούπα» σε δημόσιους χώρους και τοποθεσίες όπου είναι γνωστό ότι συγκεντρώνονται αλλοδαποί, προτείνουμε την διεξαγωγή συστηματικών και αυστηρών ελέγχων στους χώρους εργασίας. (και πάλι άρθρο 86).

29 Βλ. Regulation (EC) No 491/2004 of the European Parliament and of the Council of 10 March 2004 establishing a programme for financial and technical assistance to third countries in the areas of migration and asylum (AENEAS), *Official Journal* L 80, 18/03/2004; 25/11/2003. COM(2003) 727 final. Proposal for a Council Decision Establishing a secure web-based Information and Co-ordination Network for Member States' Migration Management Services (ICONET) of 25.11.2003; 29/01/2002. 13/06/2002. *ARGO programme*. 32002D0463. 2002/463/EC: Council Decision of 13 June 2002 adopting an action programme for administrative cooperation in the fields of external borders, visas, asylum and immigration (ARGO programme) *Official Journal* L 161, 19/06/2002 P. 0011 - 0015; 05/06/1997. 397D0340.97/340/CFSP. Council Decision of 26 May 1997 on the exchange of information concerning assistance for the voluntary repatriation of third-country nationals. *Official Journal* L 147, 05/06/1997 p. 0003 - 0004. Βλ. επίσης 15/11/2001. COM/2001/0672 final. 52001DC0672. *Action Plan on illegal immigration* (part III, points 4.1. to 4.8.). Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on a common policy on illegal immigration; και τα προγράμματα OISIN II και STOP μεταξύ άλλων στο europa.eu.int/comm-justice_home/doc_centre/police/doc_police_intro_en.htm

30 Βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για μία κοινή πολιτική κατά της παράνομης μετανάστευσης COMj2001j0672, ενότητα 3.4-3.5

Ο στόχος αυτών των ελέγχων θα είναι γενικότερα η διαπίστωση παραβάσεων από την εργατική νομοθεσία αλλά και ειδικότερα η πάταξη της άτυπης εργασίας των Ελλήνων αλλά και των αλλοδαπών. Προτείνουμε την εφαρμογή ιδιαίτερα αυστηρών ποινών για τους εργοδότες (τέτοιες ποινές άλλωστε προβλέπονταν ήδη από τον νόμο 2910/2001, άρθρο 53 και προβλέπονται και από το νέο νόμο, άρθρο 86) και φυσικά αντίστοιχες ποινές για τους αλλοδαπούς παράνομα εργαζόμενους

Σε συνδυασμό με πιο ευέλικτες ρυθμίσεις των ασφαλιστικών υποχρεώσεων, αυτοί οι εσωτερικοί έλεγχοι θα δώσουν πολλαπλό όφελος στο ελληνικό κράτος. Θα συμβάλλουν στην πάταξη της φορο- και εισφοροδιαφυγής, θα αντιμετωπίσουν τον αθέμιτο ανταγωνισμό μεταξύ των επιχειρήσεων (κάποιες επιχειρήσεις περιορίζουν τα έξοδα τους και κατεβάζουν τις τιμές των αγαθών και υπηρεσιών τους μέσα από την παράτυπη πρόσληψη αλλοδαπών εργαζόμενων) και θα σημειώσουν ισχυρό πλήγμα κατά της παράνομης μετανάστευσης. Στον τομέα αυτό η Ελλάδα μπορεί να συνεργαστεί με άλλα κράτη μέλη της Ε.Ε., όπως η Γερμανία (βλ. Cygus and Vogel 2001) ή η Γαλλία, που διενεργούν από χρόνια τέτοιους ελέγχους προστασίας της αγοράς εργασίας. Οι έλεγχοι αυτοί θα είναι οργανωμένοι τοπικά, αλλά θα υπάρχει κεντρικός συντονισμός και μηχανοργάνωση των πληροφοριών σε εθνικό επίπεδο έτσι ώστε να καταγράφονται και ελέγχονται συστηματικά οι παραβάτες εργοδότες.

Θέματα σύνθεσης του μεταναστευτικού πληθυσμού και πολιτογράφησης

Ενώ πολλοί μετανάστες και οι οικογένειες τους έχουν πλέον ριζώσει στην Ελλάδα και ενταχθεί στον κοινωνικό ιστό, θεωρείται ακόμα ταμπού το ζήτημα των ευρύτερων πολιτικών δικαιωμάτων τους και της ενδεχόμενης πολιτογράφησης τους ως Ελλήνων πολιτών. Το ζήτημα της πολιτογράφησης έχει ρυθμιστεί με προνομιακές διατάξεις για τους Ρωσοπόντιους παλιννοστούντες από τις πρώην Σοβιετικές δημοκρατίες. Επίσης υπάρχουν ειδικές ρυθμίσεις για τους ομογενείς Βορειοηπειρώτες αν και η διαδικασία απόκτησης ελληνικής υπηκοότητας παραμένει σύνθετη και περιλαμβάνει φυσικά την απόδειξη της ελληνικής τους καταγωγής αλλά και της χριστιανικής τους πίστης (ζητείται πιστοποιητικό βάφτισης).

Ένας λόγος που τόσο η κοινωνική γνώμη όσο και οι ελληνικές κυβερνήσεις είναι διστακτικές - για να μην πούμε ξεκάθαρα εχθρικές - στο θέμα της πλήρους πολιτικής και κοινωνικής ένταξης των μεταναστών που είναι μόνιμα εγκατεστημένοι στην Ελλάδα είναι η υπεραντιπροσώπευση μέσα στον αλλοδαπό πληθυσμό της αλβανικής κοινότητας. Πέρα από κοινές στερεότυπες και ρατσιστικές προκαταλήψεις, υπάρχουν αρκετές ανησυχίες που αφορούν την

σύνθεση του ελληνικού πληθυσμού στις επόμενες δεκαετίες και τις σχέσεις της Ελλάδας με τις γειτονικές της χώρες.

Όσον αφορά στον ρατσισμό και την ξενοφοβία, θα περιοριστούμε - το συνολικό ζήτημα είναι πολύ μεγάλο και ξεφεύγει από τη θεματική της έκθεσης αυτής - να αναφέρουμε τις θεσμικές προσπάθειες που γίνονται τα τελευταία χρόνια, με κοινοτική στήριξη, για την εξάλειψη των διακρίσεων στην απασχόληση (πρόγραμμα EQUAL για παράδειγμα)³¹ αλλά και γενικότερα στην κοινωνική ζωή. Πολλά μένουν ακόμα να γίνουν στον τομέα της εκπαίδευσης, των ΜΜΕ, με στόχο την προώθηση του διαλόγου και της δημιουργικής συμβίωσης στην Ελλάδα διαφορετικών πολιτιστικών και εθνοτικών ομάδων.

Επιστρέφοντας όμως στο θέμα της αλβανικής μειονότητας στην Ελλάδα, καταρχάς πρέπει να σημειωθεί ότι θα ήταν αναχρονιστική και αντίθετη με όλες τις αρχές κατά των φυλετικών διακρίσεων, μια οποιαδήποτε ρύθμιση της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής που θα απέκλειε για λόγους φυλετικούς ή πολιτιστικούς κάποια συγκεκριμένη εθνότητα, είτε την αλβανική είτε άλλη. Τέτοιες διατάξεις είχαν θεσπίσει οι ΗΠΑ και ο Καναδάς στις αρχές του 20ου αιώνα εφαρμόζοντας διακρίσεις κατά των Κινέζων και άλλων μεταναστών από την Ασία, με σκοπό να διαφυλάξουν τη 'λευκότητα' και Ευρωπαϊκή καταγωγή των κατοίκων τους. Αυτές οι ρυθμίσεις καταργήθηκαν στις δεκαετίες του 1960 και 1970. Η σύγχρονη μεταναστευτική πολιτική των ΗΠΑ και του Καναδά προβλέπει την διαφύλαξη του πολυπολιτισμικού χαρακτήρα των κοινωνιών τους και την ανάπτυξη των διαφορετικών ομάδων που ζουν στις χώρες αυτές μέσα από εθνικές ποσοστώσεις (*national/quotas*) μετανάστευσης.

Η Ελλάδα θα μπορούσε αντίστοιχα να ισχυριστεί ότι επιθυμεί να διαφυλάξει την διαφορετικότητα του γηγενούς και του μεταναστευτικού της πληθυσμού με την επιβολή ενός πλουραλιστικού συστήματος εθνικής κατανομής (*national quota system*), που θα περιόριζε αντίστοιχα και τον αριθμό των Αλβανών που θα μπορούσαν να εισέλθουν και να κατοικούν στη χώρα. Δεν γνωρίζουμε κατά πόσο κάτι τέτοιο μπορεί να θεωρηθεί αληθοφανές αφού οι μέχρι σήμερα πολιτικές του ελληνικού κράτους απέβλεπαν στην διαφύλαξη του μονοεθνικού και μονοπολιτισμικού χαρακτήρα της ελληνικής κοινωνίας (βλ. ρυθμίσεις υπέρ ομογενών από την πρώην ΕΣΣΔ και την Αλβανία). Επιπλέον δεν γνωρίζουμε κατά πόσο μια τέτοια ρύθμιση είναι ρεαλιστική και εφικτή, δεδομένου ότι μεταξύ του ενός εκατομμυρίου αλλοδαπών που ζουν σήμερα στην Ελλάδα, περισσότεροι από τους μισούς προέρχονται από τη γειτονική μας Αλβανία.

Πολλοί από αυτούς διαμένουν και εργάζονται νόμιμα, ζουν με τις οικογένειες τους, τα παιδιά τους φοιτούν σε ελληνικά σχολεία και είναι πλήρως

31 <http://www.equal-greece.gr/view/index.htm>

προσαρμοσμένοι στην ελληνική πραγματικότητα. Ελπίζουμε ότι το κριτήριο της ιθαγένειας που εισάγει το άρθρο 14, παράγραφος 4 του νέου νόμου δεν προσβλέπει στην εφαρμογή τέτοιου είδους διακρίσεων.

Εξάλλου, μια τέτοια ρύθμιση θα διατάρασσε τις σχέσεις μας με τη χώρα αυτή χωρίς να εξαλείψει το γεγονός ότι η Αλβανία είναι σημαντικός πόλος προέλευσης και διακίνησης παράνομης μετανάστευσης. Όπως υπογραμμίσαμε παραπάνω πιστεύουμε ότι βασικό εργαλείο για μια αποτελεσματική μεταναστευτική πολιτική είναι η συνεργασία με τις τρίτες χώρες μέσα από μια εμπειρισταωμένη και ρεαλιστική εκτίμηση του μεταναστευτικού δυναμικού τους.

Με βάση τα παραπάνω και σύμφωνα με την πολιτική πολιτογράφησης που ακολουθούν τα περισσότερα κράτη μέλη της Ε.Ε. (ακόμα και η μέχρι πρότινος «σκληροπυρηνική» Γερμανία) θεωρούμε ότι η ελληνική πολιτεία θα πρέπει να προχωρήσει σταδιακά στην πολιτική ένταξη των μεταναστών που ζουν μόνιμα στην Ελλάδα. Η διαδικασία ενσωμάτωσης τους στο πολιτικό σύστημα θα ξεκινήσει με τη δημιουργία ενός θεσμοθετημένου διαλόγου μεταξύ κοινωνικών φορέων εκπροσώπων μεταναστευτικών οργανώσεων, ΜΚΟ και ομάδων πολιτών - συνδικάτων, τοπικής αυτοδιοίκησης και κυβέρνησης. Αυτός ο διάλογος θα πρέπει να εφαρμοστεί αποκεντρωμένα με έμφαση στη συμμετοχή των απλών ανθρώπων, εργαζόμενων, νέων, γυναικών, έτσι ώστε να ενθαρρύνει την προσέγγιση μεταξύ μεταναστών και ελληνικής πολιτείας (και των σχετικών φορέων της). Αυτές οι πρακτικές θεσμικού διαλόγου και προσέγγισης θα πρέπει να προωθηθούν κατάλληλα από τα ΜΜΕ, ιδιαίτερα δε την τηλεόραση, κρατική και μη. Επίσης θεωρούμε σημαντικό εδώ τον ρόλο των πολιτικών κομμάτων για την προσέλκυση των νέων ψηφοφόρων στους κόλπους τους και την αποφυγή δημιουργίας εθνοτικών θυλάκων - και αντίστοιχων κομματικών σχηματισμών.

Θεωρούμε επίσης ότι είναι απαραίτητη η αναθεώρηση της ελληνικής νομοθεσίας (νόμος 2910/2001) που αφορά στα ζητήματα πολιτογράφησης. Επιβάλλεται καταρχήν η υποχρέωση της αρμόδιας αρχής να τεκμηριώνει την απόρριψη σχετικής αίτησης. Επιπλέον είναι απαραίτητο να μειωθεί το σχετικό παράβολο³² και ο απαραίτητος χρόνος διαμονής στην Ελλάδα πριν από την υποβολή της αίτησης. Ένα λογικό διάστημα αναμονής για την αίτηση πολιτογράφησης - το οποίο εφαρμόζεται και στις περισσότερες χώρες μέλη της Ε.Ε. - είναι πέντε ή έξι χρόνια, και όχι δώδεκα όπως ορίζει ο ισχύων νόμος.

Ας σημειωθεί ότι 41% του ελληνικού μεταναστευτικού πληθυσμού ζει στην χώρα πέντε ή περισσότερα χρόνια και το 47% από ένα έως πέντε χρόνια. Μόνο ένας στους δέκα μετανάστες βρίσκονται στην Ελλάδα λιγότερο από ένα χρόνο. Παράλληλα, πρόσφατη δημοσκόπηση δείχνει ότι το 54% των ερωτηθέντων στο λεκανοπέδιο Αττικής το Φεβρουάριο του 2003 δήλωσαν ότι επιθυμούν να παραμείνουν μόνιμα στην Ελλάδα³³. Η πολιτογράφηση όσων από αυτούς το επιθυμούν είναι πλέον αναπόφευκτο βήμα στην πορεία πολιτικής και οικονομικής

ανάπτυξης της χώρας. Η αποτελεσματική λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος στηρίζεται ακριβώς στην συμμετοχή όλων των μελών μιας κοινωνίας στην πολιτική διαδικασία.

«Η διαδικασία αυτοδιαχείρισης μέσα από την οποία ένα δημοκρατικό κράτος καθορίζει την εσωτερική του ζωή πρέπει να είναι ανοιχτή, και μάλιστα με ισότιμο τρόπο, σε όλους τους άνδρες και τις γυναίκες που ζουν στην επικράτεια του, δουλεύουν στην τοπική οικονομία και υπόκεινται στον τοπικό νόμο. Επομένως, η δεύτερη φάση αποδοχής (πολιτογράφηση) εξαρτάται από την πρώτη φάση ένταξης (μετανάστευση) και μπορεί να υπόκειται μόνον σε περιορισμούς χρονικούς και ποιοτικούς, ποτέ στον απόλυτο περιορισμό του αποκλεισμού [ορισμένων ατόμων ή ομάδων από την κοινότητα]»³⁴

Ο αποκλεισμός ενός μεγάλου μέρους του πληθυσμού της χώρας από το πολιτικό σύστημα αντίκειται στις βασικές αρχές του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Η αλλαγή της ελληνικής πολιτικής στα θέματα πολιτογράφησης θα πρέπει επίσης να ρυθμίσει το θέμα της δεύτερης γενιάς μεταναστών. Τα παιδιά που γεννιούνται στην Ελλάδα από ξένους γονείς που κατοικούν νόμιμα στη χώρα θα πρέπει να γίνονται αυτόματα Έλληνες πολίτες στα 18 τους, εκτός εάν δηλώσουν ρητά μέσα στον πρώτο χρόνο ενηλικίωσης τους ότι δεν το επιθυμούν και προτιμούν να κρατήσουν την υπηκοότητα της χώρας καταγωγής τους. Επίσης, τα παιδιά ξένων γονέων που ήρθαν στην Ελλάδα σε πολύ νεαρή ηλικία θα πρέπει να γίνονται αυτόματα Έλληνες πολίτες με παρόμοιο τρόπο. Θα πρέπει δηλαδή να αποκτούν την ελληνική υπηκοότητα αυτόματα στα 18 τους εάν έχουν ζήσει στην Ελλάδα τουλάχιστον 10 χρόνια.

32 Το ποσό των 500.000 δραχμών που ορίζει ο νόμος 2910/2001 είναι υπερβολικό και αδικαιολόγητο δεδομένου μάλιστα ότι είναι δυνατό η αίτηση του αλλοδοπού να απορριφθεί χωρίς τεκμηρίωση και της αρνητικής απόφασης.

34 the progress *ci* self-determination through which a democratic state shapes its internal life must be open, and equally open, to all those men and women who live within its territory, work in the local economy, and are subject to the local law. Hence, second admissions (naturalisation) depend on first admissions (immigration) and are subject only to certain constraints *ci* time and qualifications, never to the ultimate constraint *ci* *dosure*" (Walzer 1983: 60).

3.15. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην αρχή του 21ου αιώνα, η Ελλάδα χρειάζεται να κάνει ακόμα κάποια δύσκολα αλλά και ουσιαστικά βήματα στην πορεία ανάπτυξης της και να αντιμετωπίσει ζητήματα πολυσύνθετα και ακανθώδη όπως αυτό της μετανάστευσης. Παρόλο που είμαστε μια μεσαίου μεγέθους χώρα, μπορούμε να δώσουμε το στίγμα μας δίπλα στις μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις υιοθετώντας μια σύγχρονη, συνεπή και αποτελεσματική διαχείριση του μεταναστευτικού φαινομένου. Μπορούμε να υπερκεράσουμε έτσι το χαρακτηρισμό μας ως περιφερειακής οικονομίας, ασυνεπούς εταίρου, και ως της κοινωνίας με τα υψηλότερα στην Ευρώπη επίπεδα ξενοφοβίας³⁵.

Το 2004, η Ελλάδα κατάφερε ήδη να εντυπωσιάσει την διεθνή κοινότητα με την επιτυχή διοργάνωση των Ολυμπιακών και Παραολυμπιακών αγώνων. Μπορούμε να συνεχίσουμε αυτή την θετική πορεία σε πολλούς τομείς.

Μετά τις γεωπολιτικές αλλαγές του 1989 και μετά τα τραγικά γεγονότα της 11 ης Σεπτεμβρίου 2001 αλλά και τα πιο πρόσφατα γεγονότα της 13ης Μαρτίου 2004 και 7ης Ιουλίου 2005, και των όσων ακολούθησαν, η μεταναστευτική πολιτική έχει γίνει καίρια προτεραιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έχει αναγνωριστεί πλέον ο σημαντικός και δύναμι θετικός ρόλος της μετανάστευσης σε πολλούς τομείς όπως η ανταγωνιστική οικονομική ανάπτυξη ή το δημογραφικό πρόβλημα. Έχει επίσης δοθεί προτεραιότητα σε ευρωπαϊκό επίπεδο στην διαχείριση της νόμιμης μετανάστευσης και στον περιορισμό της παράτυπης και παράνομης μετακίνησης ανθρώπων έτσι ώστε να διαφυλαχθούν η ασφάλεια, το κράτος δικαίου και τα δικαιώματα των πολιτών και νόμιμων μεταναστών αλλά και τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα των λαθρομεταναστών.

Η Ελλάδα μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της μεταναστευτικής πολιτικής στην Ευρώπη λόγω της νευραλγικής θέσης της στα γεωγραφικά όρια της Ευρωπαϊκής ηπείρου, κοντά στη Μέση Ανατολή, στα Βαλκάνια και στην Ευρασία. Από χώρα ανεπιτυχούς ελέγχου του μεταναστευτικού φαινομένου μπορεί να μεταβληθεί σε ανερχόμενη περιφερειακή δύναμη που ανταγωνίζεται στην διεθνή οικονομία για την καλύτερη δυνατή κάλυψη των αναγκών της και προωθεί στο εσωτερικό της μια πλουραλιστική δημοκρατική κοινωνία, αντίστοιχη της πολυεθνικής και πολυπολιτιστικής κοινότητας που χτίζουμε όλοι μαζί στην ενωμένη Ευρώπη.

Ο ρόλος της Ελλάδας στα θέματα μετανάστευσης γίνεται ιδιαίτερα σημαντικός στην περίπτωση ένταξης της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση

35 Βλ. Ευρωβαρόμετρο, Ειδική έκθεση, Ρατσισμός και Ξενοφοβία στην Ευρώπη, Οκτώβριος 2000, αρ. 138 και Ευρωβαρόμετρο, Ειδική έκθεση, Ρατσισμός και Ξενοφοβία. Τα δικαιώματα του ανθρώπου και η μετανάστευση στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ΕΒ 47.1, Δεκέμβριος 1997, αρ. 113, βλ. http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb_special.htm

Ως κοντινότερος γεωγραφικά γείτονας της Τουρκίας και μοναδική χώρα της Ε.Ε. (εκτός από την προς ένταξη Βουλγαρία) που μοιράζεται κοινά θαλάσσια και χερσαία σύνορα με τη χώρα αυτή, η Ελλάδα θα κληθεί να συνεργαστεί στενά με την Τουρκία σε θέματα διαχείρισης και ελέγχου της μετανάστευσης - αναφερόμαστε εδώ σε Τούρκους πολίτες αλλά και μετανάστες από τρίτες χώρες της Μέσης Ανατολής και της Ασίας - από την τελευταία προς τις άλλες χώρες της Ε.Ε. Μια αποτελεσματική και σύγχρονη μεταναστευτική πολιτική θα είναι λοιπόν ένας σημαντικός παράγοντας ενίσχυσης των ελληνικών συμφερόντων στα πλαίσια της Ε.Ε., αλλά και διατήρησης της ασφάλειας στην ευρύτερη νοτιοανατολική Μεσόγειο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- «ΕΞΑΡΤΗΣΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ» ΝΙΚΗΤΑΣ ΠΑΤΙΝΙΩΤΗΣ
- «ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ» ΣΕΙΡΑ: ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΟΛΛΙΑΣ, ΧΑΡΗΣ ΝΑΞΑΚΗΣ, ΜΙΧΑΛΗΣ ΧΛΕΤΣΟΣ
- «ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ» GILLIS-PERKINS-ROEMER-SNODGRASS, ΤΥΠΩΘΗΤΩ: ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΡΔΑΝΟΣ
- «ECONOMIC GROWTH» Second Edition: ROBERT J. BARRO, XAVIER SALA-I-MARTIN
- «ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ»: ΘΕΟΔΩΡΟΥ Π. ΛΙΑΝΟΥ, ΑΝΝΑΣ ΝΤΑΟΥΛΗ-ΝΤΕΜΟΥΣΗ
- «ΑΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ»: PHILIP McCANN
- «ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ», ΣΕΙΡΑ: ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΛΟΗΣ ΛΑΜΠΡΙΑΝΙΔΗΣ
- «ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ»: ΜΟΥΣΟΥΡΗ, ΛΟΥΚΙΑ Μ.-1991-
- «ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ»: ΕΝΩΣΗ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΩΝ Δ. ΕΥΡΩΠΗΣ
- «ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ»: ΝΑΞΑΚΗΣ ΧΑΡΗΣ, 2003
- «ΕΞΑΡΤΗΣΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ»: ΠΑΤΙΝΙΩΤΗΣ ΝΙΚΗΤΑΣ, 1989
- «ΝΟΜΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ. ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ»: ΑΜΙΤΣΗΣ Γ., ΛΑΖΑΡΙΔΗ Γ.

- «ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ»:ΜΑΡΒΑΚΗΣ ΑΘ.,ΠΑΡΣΑΝΟΓΛΟΥ Δ.,ΠΑΥΛΟΥ Μ.
- «IMMIGRATION TO GREECE,A CRITICAL EVOLUTION OF GREEK POLICY»LAZARIDIS G.
- ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ ΣΤΟ INTERNET ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

